

Vankeinhoidon vaikuttavuus

Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita?

Akateeminen väitöskirja

■ SASU TYNI

RISE

RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Vankeinhoidon vaikuttavuus

Onko kuntoutukselle
tilastollisia perusteita?

Akateeminen väitöskirja

■ S A S U T Y N I

ITÄ-SUOMEN
YLIOPISTO

Esitetään Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Itä-Suomen yliopiston Carelia -rakennuksen auditoriossa C2, Yliopistokatu 4, Joensuun kampus, perjantaina 8. päivänä toukokuuta 2015 alkaen klo 12.

Itä-Suomen yliopisto
Joensuu 2015

Julkaisusarjan kannen suunnittelu: Pokke Björkman,
Mainos- ja viestintätoimisto Better Business Office Oy
Julkaisun taitto ja paino: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print 2015

ISBN 978-951-53-3601-9 (nid.)
ISBN 978-951-53-3602-6 (PDF)
ISSN 1798-9213 (painettu)
ISSN 2342-4834 (verkkojulkaisu)

Kuvailulehti

Julkaisija

Rikosseuraamuslaitos

Julkaisun nimi

Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita?

Tekijät

Sasu Tyni

Tiivistelmä

Väitöskirjahankkeen ensimmäisenä tavoitteena oli kuvata empiirisesti vankien uusintarikollisuutta, vankien uusimisriskien ennustamista sekä toimintaohjelman vaikutuksia pragmaattisen What Works -suuntauksen sekä riskeihin, tarpeisiin ja vastaavuuteen perustuvan RNR-mallin näkökulmasta. Hankkeen toisena tavoitteena oli lisätä toistaiseksi melko vähäistä perustutkimustietoa vankien uusintarikollisuuteen liittyvistä tekijöistä. Väitöskirjan kolmas tavoite oli selvittää Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan vaikuttavuutta ja toimenpiteiden kuten vangeille suunnattujen ohjelmien vaikutuksia. Neljäntenä tavoitteena oli kuvata uusintarikollisuuden, uusimisriskin ennustamiseen ja vaikutustutkimuksiin liittyviä mahdollisuuksia, haasteita ja ongelmia. Toisin sanoen väitöskirjan keskiössä olivat vankeusvankien uusintarikollisuus ja uusimisriskit sekä vankeinhoidon vaikuttavuus.

Väitöskirjassa vankien *uusintarikollisuudella* tarkoitettiin pääsääntöisesti sitä, että vanki syyllistyi vapautumisen jälkeen vähintään yhteen rikokseen, josta seurasi myöhemmin uusi ehdoton vankeus tai yhdyskuntapalvelu. Väitöskirjan primääriaineisto muodostui vankitietojärjestelmän tiedoista. Väitöstutkimuksessa oli mahdollista käyttää yli 5 000:ta muuttujaa ja tutkia yli 56 000 vangin uusintarikollisuutta ja siihen liittyviä tekijöitä.

Osatutkimus 1: Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Ensimmäisessä osatutkimuksessa kuvataan rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuustutkimukseen liittyviä käsitteitä, valintoja ja haasteita sekä esitetään Rikosseuraamuslaitoksen yleisin uusintarikollisuutta mittaava mittari. Osatutkimuksessa käsitellään lisäksi yhdyskuntapalvelusta ja ehdottomasta vankeudesta vapautuvien uusintarikollisuutta. Osatutkimuksen tulosten perusteella esimerkiksi kaikista vuonna 2004 vapautuneista vangeista ($n = 4\,312$) vankilaan palasi viiden vuoden aikana noin 62 prosenttia suorittamaan joko uutta vankeusvankeutta (48 %), sakon muuntorangaistusta (7 %) tai tutkintavankeutta (7 %).

Osatutkimus 2: Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet. Toisessa osatutkimuksessa selvitetään Cognitive Skills -yleisohjelman (R&R) vaikutuksia vankien uusintarikollisuuteen sekä ajatteluun ja motivaatioon. Tutkimusaineistona olivat kaikki ohjelman vuosina 1997–2008 läpikäyneet vangit ($n = 518$), ohjelman

keskeyttäneet vangit (n = 154) sekä heille muodostettu kontrolliryhmä (n = 1 743). Osatutkimuksessa todetaan, että ohjelmalla oli vaikutuksia vankien ajatteluun ja motivaatioon. Ohjelma ei kuitenkaan vähentänyt sen läpikäyneiden vankien uusintarikollisuutta verrattuna kontrolliryhmän vankeihin. Ohjelman läpikäyneistä vangeista syyllistyi uusiin rikoksiin kolmen vuoden aikana 55 prosenttia. Kontrolliryhmän uusiminen oli ohjelman läpikäyneisiin verrattuna neljä prosenttiyksikköä korkeampaa (59 %). Todennäköisintä uusiminen oli ohjelman keskeyttäneillä vangeilla (70 %). Osatutkimuksessa ehdotetaan myös menetelmiä, joilla vaikutustutkimusten luotettavuutta voitaisiin jatkossa kehittää.

Osatutkimus 3: Kognitiivis-behavioraalisen STOP-kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla. Kolmannessa osatutkimuksessa selvitetään yksityiskohtaisemmin seksuaalirikosvankien uusintarikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä sekä seksuaalirikollisille kohdennetun STOP-ohjelman (Core SOTP) vaikutuksia. Osatutkimuksessa selvitettiin aluksi millaiset staattiset taustatekijät ennustavat seksuaalirikoksen uusimista suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla (n = 693). Tämän jälkeen STOP-ohjelman vaikuttavuutta tutkittiin vertailemalla ohjelman suorittaneiden (n = 143) uusimisastetta ohjelman ulkopuolelle jääneiden, mutta uusimisriskiä ennustavilta taustatekijöiltään samankaltaisten kontrollihenkilöiden (n = 143) uusimisasteeseen. STOP-ohjelmaan osallistuneista kuusi prosenttia sai seuranta-aikana (keskimäärin 7,5 vuotta) uuden tuomion seksuaalirikoksista. Kontrolliryhmästä uuden tuomion sai 11 prosenttia seksuaalirikoksista tuomituista vangeista. Ryhmien välinen ero ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä.

Osatutkimus 4: Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? Viimeisessä osatutkimuksessa kuvattiin kaikkien vuonna 2008 vapautuneiden suomalaisten vankeusvankien (n = 3 970) vankitoimintoihin osallistumista sekä selitettiin toimintojen yhteyttä vapautumisen jälkeiseen uusintarikollisuuteen. Avolaitoksista vapautuneet vangit osallistuivat vankitoimintoihin keskimäärin 47 prosenttia vankeusajastaan. Kokonaan toimintaan osallistumattomia vankeja ei juuri ollut. Suljetuista laitoksista vapautuneet vangit osallistuivat toimintaan keskimäärin 21 prosenttia vankeusajastaan, ja peräti kolmannes (33 %) vangeista ei osallistunut mihinkään vankitoimintaan ennen vapautumistaan. Toimintoihin osallistumista ennakoivat vapautumislaitoksen lisäksi laitosaika, sukupuoli, ikä ja tuomion päärikos. Suljetuista laitoksista vapautuneista vangeista 57 prosenttia ja avolaitoksista vapautuneista 38 prosenttia syyllistyi uusiin rikoksiin kahden vuoden seuranta-aikana. Tutkimuksen päätulos oli kuitenkin se, että suljetusta laitoksista tai avolaitoksista vapautuneiden vankien toimintoihin osallistumisen määrä ei vaikuttanut merkittävästi uusimisriskiin.

Vankien uusintarikollisuuden alentaminen on laajempi yhteiskunnallinen tavoite. Rikosseuraamuslaitos pyrkii omalla toiminnallaan vähentämään vankien uusimisriskiä ja lisäämään heidän edellytyksiään yhteiskuntaan integroitumiseen, mutta laitokselle asetettu tavoite edellyttää valtion, kuntien ja kolmannen sektorin ylittäviä rakentavia toimintamuotoja. Liiallista paternalismia on vältettävä – viime kädessä

vanki vastaa yksilönä (subjektina) omilla valinnoillaan toiminnastaan eli esimerkiksi siitä, syyllistyykö hän uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, ettei tarvittavia yksilöllisiä tukitoimenpiteitä pitäisi järjestää.

Rikosseuraamuslaitos on joutunut osallistumaan ja sopeutumaan valtion säästö-ohjelmiin, jonka yhtenä seurauksena vankitoimintojen osuus vankien kokonaisajankäytöstä on vähentynyt. Vastaavasti kuntien tiukka taloudellinen tilanne on vaikuttanut siihen, että vankien jatkokuntoutus sekä rangaistusaikaisten ulkopuolisten sijoitusten tarjonta ovat vähentyneet. Suomalaisen vankeinhoidon vaikuttavuutta on erittäin hankala arvioida. Vankien uusintarikollisuustasoon vaikuttavat lisäksi monet muut vangeista riippumattomat tekijät, kuten lainsäädännön muutokset, poliisin selvitysaste, oikeusprosessien kestot, muutokset todellisen rikollisuuden tasossa sekä piilorikollisuuteen liittyvät haasteet.

Vangeille järjestettyjä toimenpiteitä on tarkasteltava uusintarikollisuusfunktion lisäksi esimerkiksi vangin hyvinvoinnin ja terveydentilan, vangin läheisten ja vankilan laitosturvallisuuden näkökulmasta. Voidaan myös kysyä, tarvitseeko kaikkien toimenpiteiden olla empiiriseen tutkimusnäyttöön perustuvia ja pitääkö vaikutusten olla mitattavissa esimerkiksi uusintarikollisuuden alenemisena. Vaikutukset voivat esimerkiksi olla välillisiä, ajallisesti hitaita tai muuten hankalasti todennettavissa.

Avainsanat

uusintarikollisuus, vankeinhoito, vangit, vaikuttavuustutkimus, ohjelmatoiminta

Sarjan nimi	ISSN	ISBN	
Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja	1798-9213	978-951-53-3601-9	
	(painettu)	(nid.)	
	2342-4834	978-951-53-3602-6	
	(verkkojulkaisu)	(PDF)	
Kokonaissivumäärä	Kieli	Kustantaja	Jakaja
246	Suomi	Rikosseuraamus- laitos	Rikosseuraamus- laitos

Presentationsblad

Utgivare

Brottspåföljdsmyndigheten

Publikationens namn

Fångvårdens effektivitet. Finns det statistiska grunder för rehabilitering?

Författare

Sasu Tyni

Sammanfattning

Det första syftet med doktorsavhandlingen var att empiriskt beskriva återfallsbrottsligheten bland fångar, prognostisering av risken för återfallsbrottslighet bland fångar och verksamhetsprogrammets inverkan på den praktiska inriktningen What Works samt utifrån RNR-modellen som bygger på risker, behov och ömsesidighet. Det andra syftet var att öka grundforskningen om faktorer relaterade till återfallsbrottslighet bland fångar. Det tredje syftet var att reda ut effekterna av Brottspåföljdsmyndighetens verksamhet och åtgärder, såsom programmen som riktar sig till fångar. Det fjärde syftet var att beskriva möjligheter, utmaningar och problem relaterade till återfallsbrottslighet, prognostisering av återfallsrisken och konsekvensundersökningar. Med andra ord fokuserade doktorsavhandlingen på återfallsbrottslighet bland fångar och risken för återfall samt fångvårdens resultat.

I doktorsavhandlingen avses med *återfallsbrottslighet* i regel situationer där en fånge efter frigivningen gör sig skyldig till minst ett brott, vars påföljd är ett nytt ovillkorligt fängelsestraff eller samhällstjänst. Primärmaterialet i doktorsavhandlingen bestod av uppgifter i fångdatasystemet. I doktorsavhandlingen var det möjligt att använda över 5 000 variabler och undersöka återfallsbrottslighet och relaterade faktorer bland över 56 000 fångar.

Delundersökning 1: Återfallsbrottslighet bland brottspåföljds klienter. I den första delundersökningen beskrivs begrepp, val och utmaningar i forskningen om återfallsbrottslighet bland brottspåföljds klienter samt presenteras den vanligaste indikatorn för återfallsbrottslighet vid Brottspåföljdsmyndigheten. Dessutom tar delundersökningen upp återfallsbrottslighet bland personer som gjort samhällstjänst eller avtjänat ovillkorligt fängelsestraff. Enligt resultaten av delundersökningen återvände till exempel 62 procent av de fångar ($n = 4\,312$) som frigavs 2004 till fängelset för att antingen avtjäna ett nytt fängelsestraff (48 %), förvandlingsstraff för böter (7 %) eller på grund av häktning (7 %).

Delundersökning 2: Inverkan av programmet Cognitive Skills på fångarnas tänkande, motivation och återfallsbrottslighet: resultat, problem och möjligheter. I den andra delundersökningen utreds effekterna av det allmänna programmet Cognitive Skills (R&R) på återfallsbrottslighet bland fångar samt på deras tänkande och motivation. Undersökningsmaterialet bestod av alla fångar som slutfört programmet

1997–2008 (n = 518) eller avbrutit programmet (n = 154) samt av en kontrollgrupp som bildats för dem (n = 1 743). I delundersökningen konstateras att programmet inverkade på fångarnas tänkande och motivation. Programmet minskade dock inte återfallsbrottsligheten bland dem som slutfört programmet jämfört med fångarna i kontrollgruppen. Sammanlagt 55 procent av de fångar som slutfört programmet gjorde sig skyldiga till nya brott inom tre år. Återfallsbrottsligheten bland fångar i kontrollgruppen var fyra procentenheter högre (59 %). Risken för återfallsbrottslighet var störst bland de fångar som avbrutit programmet (70 %). I delundersökningen föreslås också metoder genom vilka konsekvensundersökningarnas tillförlitlighet kunde utvecklas framöver.

Delundersökning 3: Effekter av det kognitiv-behavioristiska rehabiliteringsprogrammet STOP på finländska fångar som dömts för sexualbrott. Den tredje delundersökningen fokuserar mer i detalj på faktorer som påverkar återfallsbrottsligheten bland fångar som dömts för sexualbrott samt på effekterna av STOP-programmet (Core SOTP) som riktar sig till sexualbrottslingar. I delundersökningen redde man till en början ut hurdana statistiska bakgrundsfaktorer som förklarar återfall i sexualbrott bland finländska fångar som dömts för sexualbrott (n = 693). Därefter undersöktes effekterna av STOP-programmet genom att jämföra återfallsrisken för dem som slutfört programmet (n = 143) med kontrollpersoner som inte deltagit i programmet men som hade liknande bakgrundsfaktorer som exponerade dem för återfall (n = 143). Sex procent av dem som deltagit i STOP-programmet dömdes på nytt för sexualbrott under uppföljningsperioden (i genomsnitt 7,5 år). I kontrollgruppen dömdes 11 procent på nytt för sexualbrott. Skillnaden mellan grupperna var dock inte statistiskt signifikant.

Delundersökning 4: Minskar fångverksamheten återfallsbrottsligheten? I den sista delundersökningen beskrevs deltagande i fångverksamhet bland alla straffångar som frigavs 2008 (n = 3 970). Dessutom förklarades verksamhetens samband med återfallsbrottslighet efter frigivningen. De fångar som frigavs från öppna anstalter deltog i fångverksamhet 47 procent av fängelseiden i genomsnitt. Det fanns nästan inga fångar som inte alls deltog i verksamheten. Fångarna i slutna fängelser deltog i verksamheten i genomsnitt 21 procent av fängelseiden, och hela 33 procent av fångarna deltog inte i någon som helst verksamhet under fängelseiden. Deltagandet i verksamheten förklarades utöver av frigivningsanstalten även av anstaltstiden, kön, ålder och domens huvudsakliga brott. Sammanlagt 57 procent av de fångar som frigavs från slutna fängelser och 38 procent av dem som frigavs från öppna anstalter gjorde sig skyldiga till nya brott under den två år långa uppföljningstiden. Det centrala resultatet av undersökningen är dock att deltagandet i fångverksamhet i slutna fängelser eller öppna anstalter inte hade någon större inverkan på återfallsrisken.

Att minska återfallsbrottsligheten bland fångar är ett mer omfattande samhällsligt mål. Brottspåföljdsmyndigheten strävar genom sin verksamhet efter att minska

återfallsrisken bland fångar och främja deras förutsättningar att integreras i samhället, men det mål som ställts för myndigheten förutsätter sektoröverskridande konstruktiva samarbetsformer mellan staten, kommunerna och tredje sektorn. En överdriven paternalism bör undvikas – som individ (subjekt) ansvarar fången i sista hand för sina val, till exempel huruvida han eller hon begår nya brott efter frigivningen. Detta innebär så klart inte att det inte behövs individuella stödåtgärder.

Brottspåföljdsmyndigheten har deltagit i och anpassat sig till statens sparprogram, och till följd av detta har fångverksamhetens andel av fångarnas totala tidsanvändning minskat. På motsvarande sätt har det svåra ekonomiska läget i kommunerna lett till att den fortsatta rehabiliteringen för fångar och utbudet av externa placeringar under strafftiden har minskat. Det är mycket svårt att bedöma den finländska fångvårdens resultat. Återfallsbrottsligheten bland fångar påverkas dessutom av många faktorer som inte beror på dem, såsom ändringar i lagstiftningen, polisens utredningsgrad, rättsprocessens längd, förändringar i den reella kriminalitetsnivån och utmaningarna med den dolda kriminaliteten.

Den verksamhet som ordnas för fångar bör inte bara granskas utifrån återfallsbrottsligheten utan också utifrån bland annat fångarnas välbefinnande och hälsotillstånd, fångarnas närstående och fängelsets anstaltssäkerhet. Man kan också fråga sig om alla åtgärder bör basera sig på empiriska forskningsresultat och om resultaten bör vara mätbara till exempel i form av en minskad återfallsbrottslighet. Resultaten kan också vara indirekta, tidsmässigt långsamma eller i övrigt svåra att verifiera.

Nyckelord

återfall, fångar, program verksamhet, effektiv forskning

Seriens namn	ISSN	ISBN	
Brottspåföljdsmyndighetens publikationer	1798-9213 (painettu)	978-951-53-3601-9 (nid.)	
	2342-4834 (verkkojulkaisu)	978-951-53-3602-6 (PDF)	
Total sidantal	Språk	Förläggare	Distibutör
246	Finska	Brottspåföljds myn- digheten	Brottspåföljds myndigheten

ESIPUHE

Kiinnostuin vankien uusintarikollisuudesta jo maisteriopintojen aikana 2000-luvun alussa. Viisitoista vuotta myöhemmin osa uusintarikollisuuteen liittyvästä tutkimustyöstäni on viimein painettu kirjan kansien väliin väitöskirjan muodossa. Väitöskirjahankkeen alku voidaan sijoittaa vuoteen 2005, jolloin Suomessa otettiin käyttöön uusi vankitietojärjestelmä, Vati. Vankeja koskeva tilastointi ja raportointi rakennettiin järjestelmän käyttöönoton jälkeen uudelleen. Rikosseuraamuslaitoksessa eli silloisessa Vankeinhoitolaitoksessa ja sen keskusvirastossa Rikosseuraamusvirastossa siirryttiin vihdoinkin sähköiseen nykyaikaan. Samalla tilastojen ja tutkimusaineistojen laatu parani selvästi. Tutkijoiden tuleekin kiittää viime kädessä laitoksen virkamiehiä, jotka kirjaavat järjestelmään vankeja koskevia tietoja operatiivisen tarkoitusta varten, eli tuottavat samalla aineistoja tutkimusta ja tilastointia varten. Tutkimusaineistojen suhteen koin olevani nuorena tutkijana etuoikeutettu. Tutkimusaineistot olivat henkilö- ja muuttujamääriltään suuria ja luotettavia kansainvälisestäkin tarkasteltuna. Väitöskirjahanketta oli mahdollista jatkaa oman virkatyöni rinnalla. Rikosseuraamuslaitosta kiitän siitä, että minulle annettiin täysipäiväinen mahdollisuus tutkimustyön tekemiseen. Työnantajan antama tuki oli ehdoton edellytys työni läpiviemiselle.

Vuosien työn jälkeen kiitettäviä on useita. Väitöshankettani ohjasivat lainsäädäntötutkimuksen professori Anssi Keinänen Itä-Suomen yliopistosta ja Helsingin yliopiston tutkimusjohtaja, dosentti Janne Kivivuori Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutista. Haluan lausua heille lämpimät kiitokseni kaikesta ja todeta, että en olisi voinut saada parempia ohjaajia työlleni. Kiitokset esitarkastajille eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle, dosentti Jussi Pajuojalle ja oikeusministeriön neuvottelevalle virkamiehelle, dosentti Aarne Kinnuselle rakentavista korjausehdotuksista väitöskirjaa viimeistellessäni. Kiitos Jussille, että suostuit vastaväittelijäksi.

Rikosseuraamuslaitoksen uusintarikollisuustilastointi ja siinä käytettävät mittarit perustuvat vielä tänä päivänä Länsi-Suomen arviointikeskuksen johtaja Kimmo Hypénin (2004) urauurtavaan ja samalla kansainvälisesti laadukkaaseen tutkimukseen vankien uusintarikollisuudesta. Kimmoa kiitän siitä, että hän antoi uusintarikollisuustutkimukselleni alkusysäyksen. Ilman Kimmon panosta alan tutkimukseen väitöstutkimusta ei olisi koskaan aloitettu. Erytiskiitos myös kollegalleni, erikoistutkija Marja-Liisa Muiluvuorelle, joka on pitkäjänteisesti auttanut ja kommentoinut väitöskirjatyötäni sen alusta alkaen.

Kiitän myös Rikosseuraamuslaitoksen erikoistutkijaa, lisensiaatti Peter Blomsteria vankitoimintojen määrää ja uusintarikollisuusvaikutuksia selvittävästä tutkimuksesta sekä väitöskirjan kommentoinnista tämän viimeistelyvaiheessa. Erikoistutkijaa, dosentti Henrik Linderborgia haluan kiittää tuesta ja hyödyllisistä kommenteista erityisesti väitöskirjan rakenteellisiin ja teoreettisiin ratkaisuihin. Väitöskirjan osatutkimuksissa on Peterin, professori Keinäsen ja itseni lisäksi kaksi muuta kirjoit-

tajaa. Kiitokset Toni Laaksoselle ja Kristian Kipinoiselle tutkimusyhteistyöstä ja ystäväyydestä.

Väitöskirjan esitarkastusversiota kommentoivat useat arvostamani henkilöt. Väitöskirjan korjausehdotuksista ja rakentavasta kritiikistä kiitän Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksesta yliopettaja Matti Lainetta ja yliopistotutkijaa Mikko Aaltosta Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutista. Kiitokset myös Rikosseuraamuslaitoksen kääntäjälle Katja Hiltuselle englannin kielen tiivistelmästä sekä esimiehelleni erikoissuunnittelija Ilppo Alatalolle, rikos- ja prosessioikeuden professori Matti Tolvaselle, erikoissuunnittelija Sami Peltovuomalle, tohtorikoulutettavalle Yaira Obstbaum-Federleyille, yliopisto-opettaja Mia Kilpeläiselle ja erityisasiantuntija Ville Hinkkaselle saamastani suuresta avusta. Rikosseuraamuslaitoksen keskuhallintoyksikön ja erityisesti Toiminnan kehitys- ja laatuyksikön virkamiehiä kiitän väitöskirjatyötäni asiantuntevasta, innostavasta ja rakentavasta ilmapiiristä

Lisäksi haluan kiittää pohjoismaisia kollegoitani, joiden kanssa olen useita vuosia tehnyt uusintarikollisuustutkimusta ja muuta yhteistyötä. Jag tackar mina nordiska kolleger för ett gott och långt samarbete: Lars Kranz och Karin Lindstén från Sverige, Bo Kielstrup och ja Hans Graunbøl från Danmark, Erlendur Baldursson och Hafþís Guðmundsdóttir från Island och Ragnar Kristoffersen från Norge.

Perhettäni ja läheisiäni miä kiitän erityisen lämpimästi tuesta ja kärsivällisyydestä.

Helsingin Kalliossa 1.4.2015

Sasu Tyni

SISÄLLYS

ESIPUHE

1 VÄITÖSKIRJAN TAUSTA JA TAVOITTEET	1
2 RIKOSSEURAAMUSLAITOS SEKÄ LAITOKSEN TOIMEENPANEMAT JA TÄYTÄNTÖÖNPANEMAT SEURAAMUKSET	8
2.1 Ehdoton vankeusrangaistus, sakon muuntorangaistus ja tutkintavankeus.....	9
2.2 Yhdyskuntaseuraamukset	12
3 VANGEILLE JÄRJESTETTÄVÄ TOIMINTA.....	14
4 VANGIT – VANKIPOPULAATION RAKENNE SEKÄ VUOSITTAIN VANKILAAN SAAPUNEET JA VANKILASTA POISTUNEET VANGIT ..	19
4.1 Vankirakenne – vankien taustatekijät.....	19
4.2 Vankivirta – vuonna 2013 vankilaan saapuneet ja vankilasta poistuneet vangit	23
5 VANKILUKU, VANKIRAKENNE JA UUSINTARIKOLLISUUS	25
5.1 Vankiluku ja vankiluvun muutokset.....	25
5.2 Kriminaalipoliittisten tavoitteiden suhde vankilukuun, vankirakenteeseen ja vankien uusintarikollisuuteen	28
5.3 Yksittäisten lainmuutosten vaikutuksia vankilukuun ja vankirakenteeseen	32
5.4 Sosiodemografiset tekijät	39
5.5 Piilorikollisuuden ongelma uusintarikollisuustutkimuksissa	41
6 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET VANKIEN UUSINTARIKOLLISUUDESTA.....	43
6.1 Vankien yleinen uusintarikollisuus (general recidivism).....	44
6.2 Yksittäisten rikollisuustyyppien ja eri vankilajien uusintarikollisuustutkimukset (specific recidivism)	46
6.3 Vaikutustutkimukset – Interventioiden uusintarikollisuustutkimukset.....	49
7 KUNTOUTUKSELLISET MENETELMÄT JA TAUSTA-AJATTELUN KEHITYS RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN TOIMINNASSA	53
7.1 Nothing works! – mikään ei vaikuta	54
7.2 Voidaanko uusintarikollisuuteen sittenkin vaikuttaa – What Works?.....	58
7.3 RNR-malli.....	59
7.4 ”Kahdeksasta keskeisestä neljään suureen” – uusimisen riskitekijät ja niiden luokittelu.....	63
7.5 Rikosseuraamusalan uusia suuntauksia ja What Works-kritiikki	64

8 VAPAUTUVIEN VANKIEN UUSIMISRISKIN ENNUSTAMINEN.....	73
8.1 Arviointimenetelmien sukupolvet, kliininen arviointi ja aktuaariset ennustemallit	75
8.2 Pätevän ja luotettavan uusimisriskimittarin tunnusmerkit.....	78
8.3 Aktuaarinen riskien arviointityökalu (ARAT) – kehitystyön lähtökohdat, mittarin osiot ja mittarin implementointiin liittyvät huomiot	80
9 YHTEENVETO OSATUTKIMUKSISTA	87
9.1 Tutkimusaineistot	88
9.2 Osatutkimus I: Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus	90
9.3 Osatutkimus II: Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet.....	92
9.4 Osatutkimus III: Kognitiivis-behavioraalisen STOP-kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla	94
9.5 Osatutkimus IV: Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta?	95
10 TUTKIMUKSEN VAHVUUDET JA RAJOITTEET	97
10.1 Vahvuudet	101
10.2 Rajoitteet.....	102
11 POHDINTA.....	106
11.1 Onko vankeinhoidon kuntoutukselle tilastollisia perusteita?	108
11.2 Vankiluku ja uusintarikollisuus Rikosseuraamuslaitoksen tulosmittareina	111
11.3 Tulevaisuuden haasteet ja jatkotutkimustarpeet.....	115
12 ENGLISH SUMMARY	118
12.1 Research Data	120
12.2 Substudies	120
12.3 Discussion.....	124
LÄHTEET	129
LIITTEET	146
VÄITÖSKIRJAN OSATUTKIMUKSET	149
OSATUTKIMUS I	
OSATUTKIMUS II	
OSATUTKIMUS III	
OSATUTKIMUS IV	

1 VÄITÖSKIRJAN TAUSTA JA TAVOITTEET

Viipurin Työ- ja Ojennushuoneessa, jonka kanssa on yhdistetty Kasvattilaitos köyhiä ja turvattomia lapsia vasten, on viime vuonna ollut yleensä 147 henkeä, joista 78 on tullut vuoden kuluessa, nimittäin 68 hengillä olemattomuudesta ja muut juoppoudesta ja muista rikoksista. Vuoden kuluessa on taas 82 päästetty irti, joista 77 on täyttänyt päätetyn työajan, ja 2 kuollut, niin että 63 on jäänyt laitokseen täksi vuodeksi. Näillä vangituilla on teetetty suutarin ja muun hantvärkkälin työtä, usiampaa kuitenkin, sen tähden että niistä ei ole ollut muuhun työhön, pidetty laitokseen kuuluvan tiiliruukin työssä. Murehella on Hallitusseura kuitenkin tullut havaitsemaan, että näiden keltottomien toivotusta parannuksesta ei Työhuoneessa ole tullut mitään, vaan että usiampi siitä päästyänsä on langennut entisiin virhiinsä.

Syyin tähän luulee Hallitusseura olevan seuraavissa asioissa:

1:ksi että seurakunnat eivät ole laitoksesta tulleille osottaneet sitä ystävällistä kohtelua, joka näille rangaistuksensa kärsittyä olisi ollut tarpeen, ja

2:ksi että heidän ensimmäisiä askeleitansa uudesta löydettyllä siivollisuuden ja rehellisyyden tiellä ei kukaan ole johdattanut.¹

Oheinen siteeraus yli puolentoista vuosisadan takaa osoittaa osuvasti, kuinka suomalaisen vankeinhoidon monet haasteet vankien toiminnoista, jälkihuollosta ja uusien rikosten vähentämisestä ovat pysyneet pääpiirteittäin samankaltaisina aikakaudesta ja vankeinhoidon järjestelmästä riippumatta. Siteeraus kuvaa etenkin vankityötä, mutta siitä on löydettävissä myös selkeitä viittauksia vankien jälkihoitoon vapautumisen jälkeen sekä pyrkimys uusintarikollisuuden estämiseksi. Tässä väitöstutkimuksessa tutkitaan empiirisesti suomalaisten vankeusvankien uusintarikollisuutta ja uusimisriskiin vaikuttavia tekijöitä.

Vankien uusintarikollisuuden alentaminen on yhteiskunnan, kansalaisten ja rikosten uhrien etu. Viime kädessä myös rikoksentekijät voivat hyötyä uusintarikollisuuden alentamiseksi tehtävästä työstä, koska suuri osa heistä pyrkii eroon rikoksista ja rikollisuutta ylläpitävästä elämäntavasta². Rikosseuraamuslaitoksen keskeisenä tehtävänä on rikoksista tuomittujen vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuusriskeihin vaikuttaminen. Uusintarikollisuuden alentaminen tai laajemmin rikosten estäminen on kuitenkin nähtävä laajempänä kokonaisuutena,

¹ Suometar 1848, 38.

² Esim. Linderborg ym. 2011.

ja siihen osallistuvat viranomaisten kuten poliisin, Rikosseuraamuslaitoksen ja eri ministeriöiden lisäksi useat muut toimijat kuten kunnat sekä erilaiset järjestöt ja säätiöt. Vankeinhoidon aiheuttamat kustannukset ovat yhteiskunnalle korkeita. Vuonna 2014 Rikosseuraamuslaitoksen nettokustannukset olivat 227 miljoonaa euroa. Yksi vankilavuosi maksoi keskimäärin noin 68 000 euroa vuodessa ja yhdyskuntaseuraamusasiakas noin 5 400 euroa vuodessa. Vankeuden täytäntöönpano on kalleinta suljetuissa vankiloissa.³ Toisaalta on selvää, että kaikista rikollisuuden tai ehdottaman vankeuden kokonaiskustannuksista yhteiskunnalle on mahdotonta tehdä euromääräisiä arvioita⁴. Tällaisia kulueriä ovat muun muassa ennen aikaiset elämänmenetykset tai rikosten uhrien ja hänen omaistensa inhimilliset kärsimykset.

Kriminaalipoliitille asetettuja vaikuttavuustavoitteita ovat esimerkiksi oikeudenmukaisen rikosvastuun toteuttaminen, rikoksen uhrin aseman kehittäminen, rikollisuuden ja sen haittojen vähentäminen sekä turvallisuuden ja turvallisuuden tunteen parantaminen. Erityisesti pyrkimyksenä on vähentää yhteiskunnassa esiintyvää väkivaltaa. Oikeusministeriön hallinnonalan vaikuttavuustavoitteeksi on asetettu lisäksi *”uusintarikollisuuden vähentäminen parantamalla rangaistusta suorittavan edellytyksiä rikoksettomaan elämäntapaan”*. Valtion viranomaisena uusintarikollisuuden vähentäminen on lähinnä Rikosseuraamuslaitoksen tehtävä ja samalla laitoksen vaikuttavuustavoite: rangaistusten täytäntöönpanon vaikuttavuustavoite *”on vähentää rangaistusta suorittavien riskiä syyllyä uusiin rikoksiin rangaistusaikana ja sen jälkeen”*⁵.

Erilaisten lakien, toimenpideohjelmien ja julkisten palvelujen vaikutusten arvioiminen on tärkeää⁶. Parhaimmillaan arviointi tukee poliittista ja hallinnollista päätöksentekoa sekä lisää avoimuutta ja sitoutuneisuutta. Laadukkaalla arvioimisella pyritään tuottamaan tietoa palvelujen tuottajille ja päätöksentekijöille sekä kansalaisille.⁷ Päätöksentekoa varten tarvitaan tietoa lakien, toimenpiteiden ja palvelujen vaikuttavuuksista tai vaikutuksista. Viime vuosina arvioimisen merkitystä on korostettu, mutta puutteena on ollut toistaiseksi sen heiveröisyys ja perustutkimuksen tarve⁸. Suomessa 'vaikuttavuutta' ja 'vaikutuksia' pidetään usein toistensa synonyymeinä⁹. Rikosseuraamusalalla tapana on ollut käyttää 'vaikuttavuuden' käsitettä esimerkiksi joko kuvaamaan laitoksen toiminnan tehokkuutta uusintarikollisuuden vähentämiseksi ja rikoksettoman elämäntavan edellytyksien parantamiseksi tai jonkin

³ Täytäntöönpanon hinta (netto) oli suljetuissa vankiloissa 75 790 euroa, avolaitoksissa 53 340 euroa ja valvotussa koevapaudessa 27 410 euroa vuonna 2014 (Rikosseuraamuslaitos 2015a, 8–9).

⁴ Hinkkanen 2014, 411–420.

⁵ HE 95/2012 vp.

⁶ Ks. esim. Anttila & Törnudd 1983, 43–46; Kivivuori 2010; Keinänen 2010a.

⁷ Keinänen 2010a.

⁸ Keinänen 2010a.

⁹ Vaikuttavuustutkimus on arviointitutkimuksen osa-alue. Arviointitutkimus voidaan jakaa prosessiarviointiin ja vaikuttavuusarviointiin. Tässä tarkoitetaan jälkimmäistä. Ks. tarkemmin arviointitutkimuksista esim. Kiehelä & Tyni 2009; Kivivuori 2010; Keinänen 2010a.

tietyn yksittäisen toimenpiteen kuten vangeille suunnatun ohjelman tehokkuuden mittarina. Käsitteellä 'vaikuttavuus' tarkoitetaan tässä väitöskirjahankkeessa täsmällisemmin sitä, miten tietyille toimenpiteelle asetetut tavoitteet on saavutettu tai saatetaan ottamalla huomioon tavoitteiden suhteellinen merkitys¹⁰. Toimenpiteen vaikuttavuutta tutkittaessa selvitetään sitä, miten ennalta asetetut tavoitteet ovat toteutuneet. Onko esimerkiksi Rikosseuraamuslaiton ennalta asetettu kriminaalipoliittinen tulostavoite ensikertaisten vankien uusintarikollisuuden alentamiseksi toteutunut? Toimenpiteiden vaikuttavuutta arvioidaan empiirisesti tutkimuksellisin keinoin. 'Vaikutuksella' tarkoitetaan toimenpiteen aiheuttamia *yksityiskohtaisempia* muutoksia. Onko esimerkiksi tietyllä yksittäisellä toimintaohjelmalla vaikutuksia vankien ajatteluun tai motivaatioon tai uusintarikollisuuteen? Vaikuttavuusarviointi edellyttää usein tietoa vaikutusarvioinnista; vaikuttavuusarvioinnissa arvioidaan laajemmin vaikutuksia suhteessa asetettuihin tavoitteisiin¹¹. Väitöskirjan kolme osatutkimusta on edellisellä määritelmällä määriteltynä vaikutustutkimuksia.

Väitöskirjan tavoitteet, osatutkimukset ja rakenne. Väitöskirjahankkeella on neljä tavoitetta. Asetettuihin tavoitteisiin vastataan väitöskirjan johdanto-osuuden lisäksi neljässä erillisessä osatutkimuksessa. Väitöskirjan tavoitteet voidaan esittää seuraavasti:

- 1) Väitöskirjahankkeen tavoitteena on ensinnäkin kuvata vankeusvankien uusintarikollisuutta, uusimisriskin ennustamista sekä vankeinhoidon vaikuttavuutta Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa vallitsevan niin sanotun RNR-mallin (Risk-Need-Responsivity) eli riski-tarve-vastaavuus -mallin näkökulmasta.
- 2) Väitöskirjan toisena tavoitteena on lisätä tietoa vankien uusintarikollisuuteen vaikuttavista tekijöistä.
- 3) Kolmas tavoite on selvittää Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan vaikuttavuutta sekä yksityiskohtaisemmin erilaisten toimenpiteiden kuten vangeille suunnattujen ohjelmien vaikutuksia.
- 4) Viimeisenä tavoitteena on kuvata uusintarikollisuustutkimukseen, uusimisriskin ennustamiseen ja vaikutustutkimuksiin liittyviä mahdollisuuksia, haasteita ja ongelmia.

Väitöskirjan ensimmäisessä osatutkimuksessa kuvataan laajaan empiiriseen tutkimusaineistoon perustuen rikosseuraamusasiakkaiden eli vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuutta. Väitöskirjan kolme seuraavaa osatutkimusta ovat vaikutustutkimuksia. Toisessa osatutkimuksessa selvitetään Cognitive Skills -yleisohjelman vaikutuksia vankien uusintarikollisuuteen sekä

¹⁰ Ks. esim. Keinänen 2010a.

¹¹ Keinänen 2010a.

ajatteluun ja motivaatioon. Kolmannessa osatutkimuksessa selvitetään yksityiskohtaisemmin seksuaalirikosvankien uusintarikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä sekä seksuaalirikollisille kohdennetun STOP-ohjelman vaikutuksia. Viimeisessä osatutkimuksessa kuvataan vankien vankitoimintoihin osallistumista sekä selitetään toimintojen osallistumisen yhteyttä vankien uusintarikollisuuteen. Väitöskirja koostuu siis seuraavista neljästä osatutkimuksesta:

- I Tyni, Sasu. (2011): Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Teoksessa: Lavikkala, Raino ja Linderborg, Henrik (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä.
- II Tyni, Sasu. – Keinänen, Anssi. – Kipinoinen Kristian. (2014): Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet. Edilex.
- III Laaksonen, Toni. – Tyni, Sasu. (julkaisematon, hyväksytty referee-menettelyssä): Kognitiivis-behavioraalisen STOP-kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla. Sosiaalilääketiede.
- IV Tyni, Sasu – Blomster, Peter. (2012): Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? Yhteiskuntapolitiikka 77.

Väitöskirjan tavoitteet voidaan käsitteellisesti tiivistää vankien uusintarikollisuuteen, vankien uusimisriskeihin ja vankeinhoidon vaikuttavuuteen. Väitöskirjan tavoite on kuvata ja selvittää vankien uusintarikollisuutta ja vankien uusimiseen yhteydessä olevia riskitekijöitä. Toisaalta tavoitteena on selvittää vankeinhoidon vaikuttavuutta ja vielä yksityiskohtaisemmin erilaisten toimenpiteiden kuten vangeille suunnattujen toimintaohjelmien vaikutuksia. Väitöskirjan taustalla on teoreettisena viitekehyksenä länsimaista rikosseuraamusalaa viimeisinä vuosikymmeninä ohjannut niin sanottu What Works -suuntaus ja siihen liitettävät tutkimukselliseen näyttöön (evidence based) perustuvat vaikutustutkimukset ja käytännön työssä ilmenevä pragmaattinen lähestymistapa, RNR-malli.

Osatutkimukset voidaan liittää jokaiseen väitöskirjan tavoitteeseen, vaikka näiden painoarvo vaihtelee yksittäisissä osatutkimuksissa. Poikkeuksena tästä on ensimmäinen osatutkimus, joka ei ole vaikutustutkimus, vaan kuvaileva ja johdatteleva perustutkimus tätä seuraaville vaikutustutkimuksille. Osatutkimuksissa kuvataan yleisemmin vankeusvankien tai tiettyihin rikoksiin syyllistyneiden vankien uusintarikollisuutta vapautumisen jälkeen. Osatutkimuksissa selitetään myös vankien uusimisriskiin vaikuttavia taustatekijöitä monimuuttujamenetelmien avulla huomioiden yksittäisten riskitekijöiden yhteisvaihtelu. Vankien uusimisriskejä käsitellään erityisesti seksuaalirikosvankien ja STOP-ohjelman vaikuttavuutta selvittävässä osatutkimuksessa sekä väitöskirjan johdanto-osuuden luvuissa seitsemän ja

kahdeksan. Kolmen vaikutustutkimuksen tarkoituksena on vastata väitöskirjan perimmäiseen kysymykseen väitöskirjan otsikkoon viitaten eli onko vankien kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Toisin sanoen, voidaan vangeille suunnatuilla toimenpiteillä vähentää uusintarikollisuutta? Jos tutkimusten perusteella ei myönteisiä vaikutuksia kuntoutukseen voida havaita, miten kuntoutusta tulisi jatkossa kehittää tai miksi vaikutukset eivät tule tutkimuksissa ilmi? Onko jopa niin, että vangeille suunnatut toimenpiteet eivät alenna vankien uusimisriskejä ja ovat samalla kustannustehokkuudeltaan tuloksettomia?

Väitöskirjan rakenne ei ole perinteinen artikkeliväitöskirja, joka muodostuu teoriasta ja aikaisimmista tutkimuksista, menetelmistä, tuloksista sekä lopulta johtopäätöksistä ja alkuperäisistä osatutkimuksista. Väitöskirja aloitetaan esittämällä lyhyesti Rikosseuraamuslaitoksen seuraamukset sekä vangeille rangaistusajana järjestettävät vankitoiminnot eli toimenpiteet, joilla vankien edellytyksiä pyritään parantamaan ja vähentämään uusintarikollisuutta (luvut 2 ja 3). Ehdottoman vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten sekä vankitoimintojen kuvaaminen on väitöskirjan tavoitteenasettelun vuoksi tärkeää. Väitöskirjan ensimmäisessä osatutkimuksessa kuvataan etenkin vankeusvankien ja yhdyskuntapalveluasiakkaiden uusintarikollisuutta. Kahdessa vaikuttavuustutkimuksessa (Cognitive Skills ja STOP) selvitetään vangeille suunnattujen ohjelmien vaikutuksia uusintarikollisuuteen. Väitöskirjan viimeisessä osatutkimuksessa selvitetään vankitoimintoihin osallistumisen määrän yhteyttä uusintarikollisuuteen.

Väitöskirjan neljännen luvun tarkoituksena on kuvata tutkimuspopulaatiota eli suomalaisia vankeusvankeja. Väitöskirjan vaikutustutkimusten tavoitteina oli selvittää ohjelmien ja laajemmin vankitoimintojen vaikutuksia, joten tutkimuspopulaatioiden kuvaaminen oli artikkelien pituuden vuoksi niukkaa. Osatutkimuksissa ei täten esitetä vankipopulaation yleistä rakennetta kuten päärikoksia, tuomioiden pituuksia yms. tarpeeksi laajasti, mutta väitöskirjan johdanto-osuudessa tämä tehdään omassa luvussaan. Tausta-aineistona luvussa käytetään pääasiassa Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja ja vankitietojärjestelmän tietoja. Luvussa esitetään myös joitakin uusia tutkimustuloksia ja käytetään tilastollisia testejä. Luvussa tuotetaan siis uutta perustietoa vankirakenteesta viimeaikaisella aineistolla. Eroavatko esimerkiksi naisvankien ja miesvankien ikäjakaumat toisistaan?

Väitöskirjan seuraavat luvut ovat perinteisiä teorialukuja: luvuissa käsitellään vankien uusintarikollisuuteen ja uusintarikollisuustutkimukseen liittyviä tekijöitä kuten lainsäädännön vaikutuksia sekä kuvataan Rikosseuraamuslaitoksen kuntouttavaa toimintaa ja samalla väitöskirjan taustateoriaa ja viitekehystä. Viidennessä luvussa käsitellään tarkemmin ajallisia muutoksia vankiluvussa ja vankipopulaation rakenteessa. Esimerkiksi ulkomaan kansalaisten suhteellinen osuus on nykyisin suurempi verrattuna 2000-luvun ensimmäisiin vuosiin. Luvussa tarkastellaan lisäksi muun muassa kriminaalipoliittisten tavoitteiden, lainsäädännön ja piilorikollisuuden yhteyksiä vankilukuun, vankirakenteeseen ja lopulta vankien uusintarikollisuustasoon.

Kuudennessa luvussa kuvataan aikaisempia suomalaisia vankien uusintarikollisuuteen liittyviä tutkimuksia kahdelta viimeiseltä vuosikymmeneltä (1994–2014). Seitsemännessä luvussa esitetään nykyisen rikosseuraamusalan teoreettisia lähtökohtia What Works- suuntauksen ja RNR-mallin näkökulmasta.

Väitöskirjan kahdeksas luku muodostaa suurimman poikkeuksen perinteisen artikkeliväitöskirjan rakenteesta. Luvussa kuvataan vankien uusimisriskin ennustamista, uusimismittareita sekä luotettavan ja pätevän uusimisriskimittarin kehittämistä. Luvun loppuosassa esimerkkinä uusimisriskin ennustamisesta käytetään suomalaista empiiriseen tutkimusaineistoon perustuvaa vankien ryhmätasoisista uusimisriskimitaria. Vankien uusimisriski ja uusimisriskin ennustaminen liittyy läheisesti vankien uusintarikollisuustutkimuksiin ja vaikutustutkimuksiin, joten näitä on hankala erottaa täysin toisistaan. Vankien uusimisriskiin liittyvät tekijät ja vaikutustutkimuksissa kontrolliryhmän muodostamisessa käytettävät muuttujat ovat esimerkiksi usein samoja. Luku voidaan siis liittää jokaiseen väitöskirjan neljään tavoitteeseen. Väitöskirjan johdantoluku päätetään osatutkimusten esittelyyn, tutkimuksen vahvuuksien ja rajoitusten kuvaamiseen sekä lopulta pohdintaosioon.

Uusintarikollisuuden määritelmä ja väitöskirjan tutkimuspopulaatio. Väitöskirjassa vankien *uusintarikollisuudella* tarkoitetaan pääsääntöisesti sitä, että vanki syyllistyy vapautumisen jälkeen vähintään yhteen uuteen rikokseen, josta seuraa myöhemmin uusi ehdoton vankeus tai yhdyskuntapalvelu. Täten määritelmä rajaa pois esimerkiksi tapaukset, joissa vapautunut vanki on saapunut vankilaan tutkintavan- kina tai suorittamaan sakon muuntorangaistusta. Ennen vapautumista tehdyistä vanhoista rikoksista vankilaan palanneita tai yhdyskuntapalvelutuomion saaneita henkilöitä ei lasketa uusineiksi. Väitöskirjassa tarkastellaan siis niin sanottua vankien aitoa uusintarikollisuutta. Kansainvälinen vankien uusintarikollisuuteen liittyvä tutkimuskirjallisuus on peräisin lähinnä Yhdysvalloista, Kanadasta ja Englannista. Väitöskirjassa ei käsitellä laaja-alaisesti ulkomaista tutkimuskirjallisuutta vankien uusintarikollisuudesta: Suomalainen yhteiskunta ja siihen liittyvät rakenteet sekä kriminaalipolitiikka, lainsäädäntö, vankeinhoito, ja vangit eroavat liiaksi muista länsimaista. Johdonmukaista on siis se, että johtopäätöksiä tai tehokkuusvertailuja ei pidä sellaisenaan tehdä huomioimatta lukuisia eroja maiden välillä. Vastaavasti suomalaisen vankeinhoidon tai laajemmin koko rikosseuraamusjärjestelmän vertaaminen muihin Pohjoismaihin on kyseenalaista monista yhtymäkohdista huolimatta. Rikoslainsäädäntö, rikosseuraamusten sisällöt ja vangit eroavat Pohjoismaiden välillä. Suomalaista vankipopulaatiota kuvaavat erityisesti pitkät rangaistusajat ja suuri uusimisriski verrattuna muihin Pohjoismaihin¹².

Vankeuslaissa (23.9.2005/767) tai tutkintavankeuslaissa (23.9.2005/768) ei mainita ”vankeusvankia”. Rikosseuraamuslaitoksessa on kuitenkin käytännön syistä tärkeää luokitella vangit joko tutkintavankeihin, sakon muuntorangaistusta suorittaviin

¹² Graunbøl ym. 2010.

sakkovankeihin ja vankeusvankeihin tai yksinkertaisemmin kahteen luokkaan eli rangaistusta suorittaviin vankeihin (sakko- ja vankeusvangit) ja tutkintavankeihin. Vankeusvangeilla ja sakkovangeilla on velvollisuus osallistua vankilan järjestämiin toimintoihin. Kyseisiin vankeihin pyritään kohdistamaan erilaisia toimenpiteitä heidän edellytyksien parantamiseksi ja uusintarikollisuuden vähentämiseksi. Sakon muuntorangaistusta suorittavien sakkovankien vankeustuomiot ovat erittäin lyhyitä, ja he jäävät tämän takia usein pois vankitoiminnoista. Tämän takia on perusteltua jättää sakkovangit pois väitöskirjahankkeen kohdejoukosta. Vanki voi suorittaa vankeusvankeuden ohella myös sakko- tai tutkintavankeutta. Väitöskirjassa heidät rinnastetaan osallistumisvelvollisuuden sekä tuomion osittaisen lainvoimaisuuden perusteella vankeusvankeihin. Tutkintavankeudesta (suoraan) vapauteen siirtyneet henkilöt on poistettu kohdejoukosta.

2 RIKOSSEURAAMUSLAITOS SEKÄ LAITOKSEN TOIMEENPANEMAT JA TÄYTÄNTÖÖNPANEMAT SEURAAMUKSET

Rikosseuraamuslaitos aloitti toimintansa 1.1.2010, jolloin aiemmin itsellisinä vi-rastoina toimineet Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltolaitoksen hallinnolliset organisaatiot lakkautettiin ja yhdistettiin yhdeksi organisaatioksi. Vankilat on jaettu suljettuihin laitoksiin (suljetut vankilat) ja avolaitoksiin tai -osastoihin (avovankilat tai -osastot). Suomessa on tällä hetkellä 15 suljettua laitosta ja 18 avolaitosta tai -osastoa. Rikosseuraamuslaitoksen muita yksiköitä ovat Hämeenlinnan van-kisairaala, Turun vankimielisairaala, vapauttamisyksiköt Kuopiossa ja Oulussa sekä täytäntöönpanoyksikkö, terveydenhuoltoyksikkö, keskushallintoyksikkö ja Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskus¹³. Rikosseuraamuslaitos on jaettu Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä- sekä Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen.

Rikosseuraamuslaitos on oikeusministeriön alainen laitos, jonka tehtävänä on vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpano, tutkinta-vankeuden toimeenpano sekä ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittujen nuorten rikoksenteekijöiden valvonnan, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun, ehdonalaiseen vapauteen päästettyjen valvonnan täytäntöönpano ja muiden rangaistusten toimeenpano sen mukaan kuin niistä on erikseen säädetty¹⁴. Ri- kosseuraamuslaitoksen toiminnan tavoitteena on yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpano siten, että se lisäisi tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä edistäisi heidän elämänhallintaansa ja sijoit-tumistaan yhteiskuntaan¹⁵. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistuksella pyrittiin virtaviivaistamaan tutkintavankeuden, vankeusrangaistusten ja yhdyskun-taseuraamusten täytäntöönpanoprosesseja sekä muodostamaan rangaistusajan suunnittelusta, rangaistusajan suorittamisvaiheesta ja vapauttamisvaiheesta yh-tenäinen kokonaisuus¹⁶.

Tuomittaessa rangaistukseen perusvaihtoehtoina ovat sakko, ehdollinen ja ehdo-ton vankeus sekä yhdyskuntaseuraamukset. Vuonna 2013 annettiin hieman yli 57 000 alioikeustuomiota. Ehdottamaan vankeuteen tuomittiin noin 5 100 ja yhdys-kuntapalveluun noin 2 100 henkilöä. Suurin osa tuomioista johti joko sakkoihin (n. 33 700 henkilöä) tai ehdolliseen vankeusrangaistukseen (n. 13 800 henkilöä)¹⁷.

¹³ Tilanne 1.12.2014.

¹⁴ LRS 27.11.2009/953.

¹⁵ LRS 27.11.2009/953: 1§ - 3§.

¹⁶ Ks. esim. Rikosseuraamuslaitos 2014a.

¹⁷ SVT 2014.

Muiden yhdyskuntaseuraamusten osuudet ovat pieniä, vaikka niihin yhdistetään yhdyskuntapalvelun lisäksi ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisrangaistuksena oleva nuorten valvonta, nuorisorangaistus sekä loppuvuodesta 2011 käyttöön otettu valvontarangaistus.

Suurin osa vangeista on tuomittu sakkoihin, ehdollisiin vankeusrangaistuksiin ja yhdyskuntaseuraamuksiin jo ennen ensimmäistä ehdotonta vankeusrangaistusta. Esimerkiksi 1.5.2014 vankilassa kirjoilla olleilla (n = 2 471) vankeusvangeista 38 prosentilla oli aikaisempia tuomioita yhdyskuntapalvelusta¹⁸. Ehdottomasta vankeusrangaistuksesta vapautunut vanki ei välttämättä palaa uusien rikosten takia takaisin uudelleen vankilaan, vaan hänet voidaan vankeusrangaistuksen sijasta tuomita myös johonkin muuhun seuraamukseen. Kyseessä on tällöin usein vapautumisen jälkeen tehdyt lievät rikokset tai pitkä rikokseton aika vapautumisen jälkeen. Lisäksi vankeusvangit voivat ehdottoman vankeusrangaistuksen aikana suorittaa tutkintavankeutta, sakon muuntorangaistusta tai vankeusrangaistusta yhdyskuntapalvelun muuntorangaistuksena. Vankien uusintarikollisuutta tutkittaessa on siis erittäin oleellista ymmärtää myös yhdyskuntaseuraamuksien tuomitsemiskäytännöt ja sisällöt. Seuraavaksi kuvataan lyhyesti Rikosseuraamuslaitoksen seuraamuksia. Luvun pääpaino on väitöskirjan rajauksen mukaisesti ehdottoman vankeuden kuvaamisessa.

2.1 Ehdoton vankeusrangaistus, sakon muuntorangaistus ja tutkintavankeus

Ehdoton vankeusrangaistus on joko määräaikainen tai elinkautinen. Määräaikaisen vankeusrangaistuksen pituus on vähintään neljätoista päivää ja enintään kaksitoista vuotta. Useista samalla kertaa tuomittavista rikoksista enimmäisaika on 15 vuotta vankeutta ja eri kerroilla tuomituista vankeusrangaistuksista yhteenlaskettu aika on korkeintaan 20 vuotta. Elinkautinen vankeusrangaistus on Suomen lainsäädännön ankarin sanktio. Elinkautinen vankeusrangaistus voidaan tuomita nykyisen rikoslain mukaan ainoastaan murhasta sekä eräistä muista harvinaisista ja erittäin vakavista rikoksista¹⁹. Elinkautisesta vankeusrangaistuksesta voi vapautua, kun vankilassaoloaika on kertynyt kaksitoista vuotta. Elinkautisvanki voidaan kuitenkin päästää ehdonalaiseen vapauteen kymmenen vuoden jälkeen kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta. Elinkautisvankien vapauttamiskäsittely tehdään Helsingin hovioikeudessa. Lisäksi elinkautisesta vankeusrangaistuksesta

¹⁸ Vankitietojärjestelmä.

¹⁹ Näitä ovat joukkotuhonta, perusmuotoinen tai törkeä rikos ihmisyyttä vastaan, sotarikos, terroristisessa mielessä tehty tappo tai surma sekä törkeä maanpetos, törkeä valtiopetos ja törkeä vakoilu. (RL:n 11. luvun 1. §, 3. §, 4. §; RL:n 34.a luvun 1 §:n 6-7 mom.; RL:n 12. luvun 4. §, 6. §; RL:n 13. luvun 2. §).

voi vapautua myös tasavallan presidentin armahduksella²⁰. 2000-luvulla vapautuneiden elinkautisvankien keskimääräinen laitoksessa suoritettava aika on ollut 14,1 vuotta²¹. Maksamattomat oikeudessa tuomitut sakkorangaistukset muunnetaan vankeusrangaistukseksi (sakon muuntorangaistus). Yhden päivän vankeus vastaa kolmea maksamatonta päiväsakkoa tai jokaista täyttä 30 euron määrää vastaavaa euromääräistä uhkasakkoa. Sakon muuntorangaistuksen pituus on vähintään neljä ja enintään kuusikymmentä päivää vankeutta²².

Vankeuslain mukaan vankeuden tavoitteena on lisätä valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Rangaistuksen sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen, mutta rangaistuksen täytäntöönpanossa pyritään takaamaan myös vangin oikeudet, olosuhteet, koskemattomuus, terveys- ja toimintakyky sekä henkilökohtainen turvallisuus²³. Vankeusrangaistus pyritään panemaan täytäntöön suunnitelmallisesti ja yhteistyössä vangin kanssa. Nykyisen vankeuslain keskeisenä sisältönä on rangaistusajan suunnitelma. Tällä tarkoitetaan vangeille tehtävää yksilöllistä suunnitelmaa rangaistusajan suorittamista varten. Rangaistusajan suunnitelmaa tarkennetaan myöhemmin vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla. Rangaistusajan suunnitelmassa otetaan huomioon muun muassa tuomion pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset sekä rikolliseen käyttäytymiseen liittyvät yksilölliset tekijät. Rikosseuraamusalueen arviointikeskus vastaa vankien laitossijoituksista ja siirroista. Arviointikeskus laatii myös vangin rangaistusajan suunnitelman ja mahdollisen riski- ja tarvearvion²⁴. Luvuissa 3 ja 8 kuvataan tarkemmin rangaistusajan suunnittelua ja vankien arviointia.

Vankilat ovat suljettuja laitoksia tai avolaitoksia (tai avo-osastoja) ja ne voivat olla valvontatasoltaan erilaisia. Vankia ei pyritä sijoittamaan suljetumpaan vankilaan tai vankilan osastolle kuin vankilan järjestys, turvallisuus ja säilytysvarmuus edellyttävät. Vanki voidaan siirtää avolaitokseen suljetusta laitoksesta tai hän voi saapua avolaitokseen suoraan vapaudesta. Vapaudesta saapuva vanki voidaan sijoittaa avolaitokseen, jos suoritettavana on yhdessä tai erikseen sakon muuntorangaistus ja enintään yhden vuoden vankeusrangaistus sekä hänen on katsottu soveltuvan avolaitokseen. Suljetuttuun laitokseen saapunut vanki voidaan sen sijaan rangaistuksen pituudesta riippumatta siirtää avolaitokseen määräajaksi tai rangaistuksen jäljellä olevaa osaa suorittamaan²⁵. Yleisintä on, että vanki saapuu avolaitokseen suljetusta laitoksesta²⁶. Avolaitossijoituksen tulee edistää vangin rangaistusajan suunnitelman toteutumista, ja vangin tulee soveltua avolaitoksessa järjestettävään

²⁰ RL:n 2.c luvun 10. § (10.12.2010/1099); Laki sakon täytäntöönpanosta 9.8.2002/672.

²¹ Sisältää tutkintavankeuden ja muut vähennykset (vankitietojärjestelmä).

²² RL:n 2a luku (30.4.1999/550).

²³ VL 23.9.2005/767: 1. luku.

²⁴ VL 23.9.2005/767: 4. luvun 6. §.

²⁵ VL 23.9.2005/767: 4. & 6. luku.

²⁶ Ks. tarkemmin kuvio 3 ja osatutkimus 4.

tai sen hyväksymään toimintaan. Avolaitoksissa edellytetään vangilta ehdotonta päihteettömyyttä. Jos vanki ei noudata avolaitoksen ehtoja ja järjestystä, hänet voidaan sijoittaa takaisin suljettuun laitokseen²⁷.

Ehdonalainen vapauttaminen tarkoittaa ehdottamasta vankeusrangaistuksesta tuomitun vangin rangaistuksen loppuosan suorittamista vapaudessa. Rangaistuksen loppuosa suoritetaan valvonnassa tai ilman valvontaa. Valvonnan pituus on enintään kolme vuotta – elinkautisvankeudesta vapautuvilla aina kolme vuotta. Ehdonalaisesti vapautettava suorittaa rangaistuksensa loppuosan aina valvonnassa, jos suorittamatta jäävä osa on pidempi kuin vuosi, rikos on tehty 21 vuotta nuorempana tai jos hän itse sitä pyytää. Valvonnan tarkoituksena on estää valvottavaa tekemästä uusia rikoksia sekä tukea hänen sosiaalista selviytymistään. Koeaikana rikoksiin syyllistyneiden jäännösrangaistus voidaan panna täytäntöön osittain tai kokonaan. Ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta rinnastetaan yhdyskuntaseuraamukseksi ja valvonnan toteuttamisesta vastaa Rikosseuraamuslaitos²⁸.

Vankilasta vapautuvat vankeusvangit suorittavat rangaistuksestaan joko yhden kolmasosan, puolet, kaksi kolmasosaa tai viisi kuudesosaa ennen ehdonalaista vapautumista. Vanki pääsee ehdonalaiseen vapauteen suorittamalla puolet rangaistuksestaan, jos hän ei ole ollut suorittamassa vankeutta rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana²⁹. Vastaavassa tapauksessa alle 21-vuotiaana rikoksen tehneet voivat päästä ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistuksestaan kolmasosan. Muussa tapauksessa vanki pääsee ehdonalaiseen valvontaan suoritettuaan kaksi kolmasosaa rangaistuksestaan ja alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta suoritettava aika on puolet rangaistuksesta. Koko rangaistusta suorittava vanki pääsee tietyin edellytyksin ehdolliseen vapauteen suoritettuaan rangaistusta vähintään kolme vuotta ja viisi kuudesosaa³⁰.

Vanki voidaan tietyin edellytyksin sijoittaa valvottuun koevapauteen vankilan ulkopuolelle enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Koevapaudessa vangeilta edellytetään päihteettömyyttä, koevapauden toimeenpanosuunnitelman noudattamista sekä hänelle asetettujen muiden ehtojen noudattamista. Koevapauden toimeenpanosuunnitelma sisältää muun muassa asumisen, toimeentulon, toimintavelvoitteen, toiminta-ajan sekä koevapauden valvonnan³¹. Koko rangaistusta suorittavat vangit sijoitetaan valvottuun koevapauteen, mikäli he eivät ole päässeet ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan viittä kuudesosaa rangaistuksestaan. Koevapauden kesto on tällöin kolme kuukautta³².

²⁷ VL 23.9.2005/767: 4. luku.

²⁸ Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta 24.6.2010/634.

²⁹ Vrt. ns. vankeinhoidollinen ensikertaisuus.

³⁰ Vrt. entinen pakkolaitosvanki.

³¹ RL:n 2. c luvun 8. § (23.9.2005/780).

³² RL:n 2. c luvun 8. § (23.9.2005/780).

Tutkintavankeudella tarkoitetaan oikeudenkäynnin aikana toimeenpantavaa pakko- kokeinoa, jonka tarkoituksena on turvata rikoksen esitutkinta, tuomioistuinkäsittely, rangaistuksen täytäntöönpano sekä estää mahdollinen rikollisen toiminnan jatkaminen. Tutkintavankeuden toimeenpanosta vastaa Rikosseuraamuslaitos ja poliisi³³. Väitöskirjan pääasiallisena tutkimusaineistona on ehdottomasta vankeudesta vapautuneet vangit. Tutkintavankeuden peruseriaatteiden lyhyt avaaminen on kuitenkin tärkeää jo sen takia, että neljäsosa (26 %) vankeusvankeina vapautuneista on aloittanut lainvoimaisen vankeusrangaistuksen suorittamisen vasta tutkintavankeuden jälkeen. Toisaalta tutkintavankeusjaksot ovat usein melko pitkiä varsinkin silloin, kun pääsyytteenä ovat henki- tai talousrikokset³⁴. Tutkintavankeuspäivät muodostavat siis merkittävän osan vankeusvankeina vapautuvien vankien yhteenlasketuista laitospäivistä. Tutkintavankeus päättyy, kun tuomio saa lainvoiman, mutta tutkintavanki voi aloittaa täytäntöönpanon suorittamisen aiemminkin, jos hän tyytyy tuomioonsa. Tutkintavankeja ei kuitenkaan veloiteta osallistumaan toimintoihin³⁵. Käytännössä toimintoihin osallistuminen on tutkintavangeilla harvinaista³⁶. Osa vangeista suorittaa lainvoimaisen vankeusrangaistuksen lisäksi tutkintavankeutta (vankeusvanki + tutkintavanki) esimerkiksi muun keskeneräisen oikeudenkäynnin takia. Tällöin vanki rinnastetaan vankeusvankeihin.

2.2 Yhdyskuntaseuraamukset

Yhdyskuntapalvelu voidaan tuomita enintään kahdeksan kuukauden mittaisen ehdottoman vankeusrangaistuksen tai enintään yli vuoden kestäväen ehdollisen vankeusrangaistuksen sijasta. Vankeusrangaistuksen sijasta tuomitun yhdyskuntapalvelun kesto on 20–200 tuntia ja ehdollisen rangaistuksen sijasta tuomitun yhdyskuntapalvelun kesto on enintään 90 palvelustuntia. Yhdyskuntapalvelulla tarkoitetaan palkatonta ja säännöllistä yleishyödyllistä työtä sekä ohjelmia, jotka tähtäävät päihdeongelman ehkäisemiseen ja uusintarikollisuuden vähentämiseen sekä lisäävät tuomitun edellytyksiä suorittaa rangaistuksensa. Törkeä palvelusuunnitelman rikkomus kuten päihtyminen palveluspaikalla voi johtaa syyttäjän esityksestä yhdyskuntapalvelun muuntamiseen vankeudeksi³⁷.

Nuorisorangaistukseen tuomitut ovat syyllystyneet rikoksiin 15–17 -vuotiaina. Nuorisorangaistusta sovelletaan, mikäli sakkotuomio katsotaan riittämättömäksi ja ehdoton vankeusrangaistus liian ankaraksi rangaistukseksi. Nuorisorangaistuksen kesto on vähintään neljä kuukautta ja enintään vuosi. Rangaistuksen täytäntöönpano koostuu valvonnasta, sosiaalista toimintakykyä edistävästä toiminnasta sekä työelämään ja työhön perehdyttämisestä. Nuorisorangaistus viedään tuomioistui-

³³ TutkintavankeusL 23.9.2005/768; PKL 22.7.2011/806; LRSL 27.11.2009/953.

³⁴ Rikosseuraamuslaitos (vankitietojärjestelmä).

³⁵ TutkintavankeusL 23.9.2005/768.

³⁶ Tyni & Blomster 2012; Rikosseuraamuslaitos: Vankien ajankäyttötilastot.

³⁷ YhdyskuntapalveluL 12.12.1996/1055.

men arvioitavaksi, jos nuori ei aloita nuorisorangaistuksen suorittamista, jättää sen kesken tai ei ojennu annetusta varoituksesta³⁸.

Valvontarangaistus on Rikosseuraamuslaitoksen viimeisin seuraamus, joka otettiin käyttöön marraskuussa 2011. Valvontarangaistus voidaan tuomita enintään kuuden kuukauden mittaisena, ja se asettuu seuraamusjärjestelmässä ehdottoman vankeuden ja yhdyskuntapalvelun väliin. Valvontarangaistus voidaan määrätä, jos sen katsotaan edistävän tuomitun sosiaalista selviytymistä ja edesauttavan uusien rikosten ehkäisemistä. Valvontarangaistuksessa on noudatettava ehdottomaa päihteettömyyttä, ja tuomittu saa liikkua asuntonsa ulkopuolella ainoastaan etukäteen määrätyllä alueella. Tuomittu on velvollinen noudattamaan vahvistettua päiväohjelmaa, joka koostuu muun muassa työstä, koulutuksesta tai kuntoutuksesta. Tuomittua valvotaan teknisen valvonnan lisäksi valvontakäynnein. Valvontarangaistus voidaan muuntaa ehtojen rikkomisen takia ehdottomaksi vankeudeksi³⁹. Rikosseuraamuslaitos vastaa lisäksi nuorten ehdollisen vankeuden valvonnasta, joka on ehdollisen vankeuden oheisseuraamus. Ehdollisesti rangaistujen nuorten valvontaan voidaan tuomita henkilöt, jotka ovat syyllistyneet rikoksiin 15–20 -vuotiaina. Koeajan pituus on vähintään yksi vuosi ja enintään kolme vuotta⁴⁰.

³⁸ NRL 21.12.2004/1196; RL:n 6. luvun 10 a § (21.12.2004/1195).

³⁹ Laki valvontarangaistuksesta 8.4.2011/330.

⁴⁰ RL:n 2 b luku (14.6.2001/520); RL:n 6. luvun 9. § (13.6.2003/515) & 10. § (13.6.2003/515).

3 VANGEILLE JÄRJESTETTÄVÄ TOIMINTA

Nykyisin vankitoiminnoilla tarkoitetaan vankityötä, vankien koulutusta, toiminta- ja päihdeohjelmia sekä muuta sosiaalista kuntoutusta kuten arkielämän perustaitojen kohentamista (esimerkiksi ruuanlaitto ja taloussuunnittelu). Vankien vapaa-aikana vangeille pyritään järjestämään lisäksi mahdollisuus osallistua muun muassa liikuntaan, hengellisiin tilaisuuksiin ja harrastustoimintaan. Vankilan järjestämien tai hyväksymien toiminnan tarkoituksena on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan vahvistamalla vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan; ylläpitämällä ja parantamalla vangin ammattitaitoa ja osaamista sekä työ- ja toimintakykyä; tukemalla vangin päihteetöntä elämäntapaa⁴¹. Vankilassa järjestettävät vankitoiminnot ovat siis Rikosseuraamuslaitoksen keskeisimpiä toimenpiteitä, joiden avulla pyritään toteuttamaan laitoksen toiminnan tavoitteita⁴². Väitöskirjan kolmessa vaikutustutkimuksessa selvitetään vankitoimintojen vaikutuksia: Cognitive Skills -ohjelman ja STOP-ohjelman vaikutustutkimusten tavoitteena on selvittää etenkin sitä, vähentävätkö vangeille suunnatut ohjelmat vankien uusintarikollisuutta. Viimeisen osatutkimuksen tavoitteena on sen sijaan kuvata vankien vankitoimintoihin osallistumisen määrää ja tämän yhteyttä ilmenneeseen uusintarikollisuuteen. Tutkimuksessa eritellään yksityiskohtaisemmin suljetuista vankiloista ja avovankiloista vapautuneiden vankeusvankien toimintoihin osallistumista ja vankien taustatekijöiden yhteyttä osallistumiseen. Seuraavaksi kuvataan lyhyesti vangeille järjestettävät vankitoiminnot.

Vanki on työ- ja toiminta-aikana velvollinen osallistumaan vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan, jos vangin terveydentila, toimintakyky tai ikä ei sitä estä⁴³. Tutkintavankeja ei velvoiteta osallistumaan toimintaan⁴⁴. Vankien työ- ja toiminta-ajan järjestämisessä noudatetaan soveltuvin osin työaikalainsäädäntöä. Avolaitoksissa ammattityössä sovelletaan yleistä työaikalainsäädäntöä ja muussa toiminnassa säännönmukainen toiminta- tai työaika on enintään kahdeksan tuntia vuorokaudessa ja korkeintaan 35 tuntia viikossa⁴⁵.

Vankiloiden kokonaisajankäyttö luokitellaan Rikosseuraamuslaitoksen tilastoinnissa aktiivitoimintoihin, passiiviaikaan sekä niin sanottuun hallinnolliseen aikaan. Tilastointi perustuu vankitietojärjestelmän vankien ansiokorteista saatavaan tuntipohjaiseen laskentaan⁴⁶. Vankien aktiivijaksiksi lasketaan vankityö, opiskelu ja muu vankilan hyväksymä toiminta kuten päihde- ja toimintaohjelmat. Hallinnolliseksi ajaksi

⁴¹ VL 23.9.2005/767.

⁴² Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020.

⁴³ VL 23.9.2005/767.

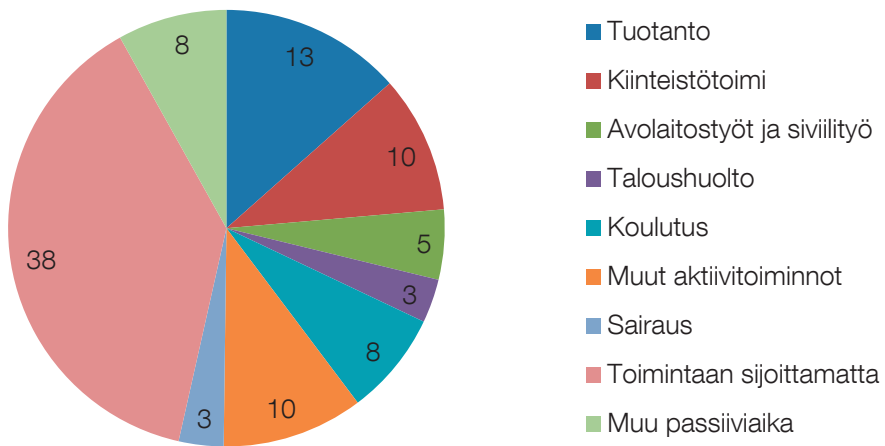
⁴⁴ TutkintavankeusL 23.9.2005/768.

⁴⁵ VL 23.9.2005/767: 8. luvun 12. §; VNA 21.6.2006/509 22. §.

⁴⁶ Blomster ym. 2013, 19 ja tarkemmin Tyni & Blomster 2012.

lasketaan muun muassa vankien kärkeämatkat, poistumisluvat sekä sairausaika. Passiivijaksiksi kutsutaan sellaista aikaa, jolloin vanki ei osallistu toimintoihin.

Vuoden 2013 kokonaisajankäytöstä laskettuna arkipäivistä lähes puolet oli passiiviat tai hallinnollista aikaa (49,8 prosenttia). Tämän jälkeen suurin osuus kokonaisajan- käytöstä kului vankityöhön (32,0 prosenttia) ja loput koulutukseen (7,7 prosenttia) ja muihin aktiivitoimintoihin (10,5 prosenttia). Kokonaisajankäytön jakaantuminen on esitetty kuviossa 1⁴⁷.

Kuvio 1. Vankien ajankäytön jakautuminen arkipäivisin vuonna 2013 (%).

Seuraavassa esitetään tarkempi kuvaus vankiloissa järjestettävistä toiminnoista. Toiminta on jaettu tässä Rikosseuraamuslaitoksen jaottelun mukaisesti työtoimintaan, opiskeluun, kuntouttavaan päihdetyöhön, ohjelmatyöhön sekä muuhun sosiaaliseen kuntoutukseen.

Kuten johdannon alun sitaatista voidaan havaita, perinteinen vankityö on ollut pitkään vapausrangaistusten keskeisin sisältö. Vankityön painopiste on vaihdellut ymmärrettävästi aikakausittain yhteiskunnan kehityksen mukana. Esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuilla vankityön painopistettä siirrettiin maataloustyöstä teolliseen työtoimintaan⁴⁸. Yksi vankeinhoidon merkittävimmistä lakimuutoksista oli progressiivisuusperiaatteen vaihtuminen niin sanottuun normaalisuusperiaatteeseen. Työtoiminnassa tämä tarkoitti sitä, että tavoitteena oli saada työalat, työmenetelmät ja työtavat vastaamaan yhteiskunnassa yleensä noudatettavia vastaavia järjestelmiä⁴⁹.

⁴⁷ Blomster ym. 2014, 10–12.

⁴⁸ Tyni & Blomster 2012; Pajuoja 1993; Matinpuro 1981, 8–11, Hannula 1981, 88–100, 173; Anttila 1954, 34–49.

⁴⁹ RTA 612/1974.

Nykyisin vankityö jaetaan tuotannolliseen ja valmentavaan työhön. Valmentavan työn tarkoituksena on työelämän perustaitojen oppiminen ja työssä oppiminen. Työaloja ovat muun muassa puusepäntyöt, metallityöt, kilpityöt (liikennemerkkit ja rekisterikilvet), autokorjaamotyöt, tekstiili- ja vaatetustyöt, pesulatyöt sekä karjatalouteen ja maa- ja metsätalouteen liittyvät työt. Vangeilla on rangaistusaikaan tietyin edellytyksin mahdollisuus myös käydä työssä vankilan ulkopuolella (siviilityö) sekä tehdä vankilassa työtä omaan lukuunsa niin sanottuna omana työnään. Vankilassa voidaan suorittaa oppisopimuksella näyttötutkintoja tai tutkinnon osia. Vankityön osuus on pienentynyt viimeisten vuosien aikana. Vuoden 2013 kokonaisajankäytöstä työtoiminnan osuus oli 32 prosenttia⁵⁰.

Vuonna 2013 vankien kokonaisajankäytöstä kahdeksan prosenttia oli opiskelua⁵¹. Vankien koulutustaso on muuhun väestöön verrattuna selvästi heikompi⁵². Vankien koulutuksen – erityisesti ammatillisen koulutuksen – on nähty olevan yksi parhaista keinoista lisätä vangin edellytyksiä selvitä yhteiskunnassa vapautumisen jälkeen⁵³. Koulutusta järjestetään yhteistyössä oppilaitosten kanssa. Koulutus on sekä yleisivistävää (peruskoulu tai lukio) että ammatillista toisen asteen koulutusta. Vangeilla on mahdollisuus myös hakea opintolupaa korkeakoulu- ja yliopisto-opintoihin etäopiskeluna. Vangeilta edellytetään opetushallinnon järjestämässä koulutuksessa, että he täyttävät yleiset opiskelijaksi ottamisen vaatimukset tai erityisopiskelijan kriteerit. Vankien koulutuksessa noudatetaan opetushallinnon vahvistamia valtakunnallisia opetussuunnitelmia, näyttötutkintojen perusteita sekä niiden perusteella laadittuja paikallisia opetussuunnitelmia. Lisäksi on huomioitava muun muassa vankien työkyky ja muut yksilötekijät sekä rangaistuksen pituus, rangaistuksen suorituspaikka sekä koulutuksen järjestäjän (paikallinen) koulutustarjonta⁵⁴.

Kuntouttavan ohjelmatoiminnan osuus oli vuonna 2013 noin kymmenen prosenttia vankien kokonaisajankäytöstä⁵⁵. Vankiloiden päihde- ja toimintaohjelmat perustuvat pääosin *kognitiivis-behavioraaliseen* teoriaan perustuviin ohjelmiin⁵⁶. Suomalainen rikosseuraamusala on seurannut tiiviisti kansainvälistä kehitystä, ja maassamme noudatetaan esimerkiksi ohjelmien laadun varmistamiseksi akkreditointi- eli hyväksymismenettelyä kansainvälisen käytännön mukaisesti⁵⁷. Vankiloiden ohjelmat toteutetaan pääsääntöisesti ryhmämuotoisina. Vankiloissa käytetään lisäksi lyhyitä motivointiohjelmiä, joiden tarkoituksena on antaa vangeille tietoa ohjelmista ja motivoida heitä osallistumaan ohjelmiin. Vangeilla on myös mahdollisuus osallistua vertaistukitoimintaan kuten AA- ja NA-toimintaan. Kuntouttavan toiminnan osaksi

⁵⁰ Blomster ym. 2014, 10–12.

⁵¹ Blomster ym. 2014, 10–12.

⁵² Ks. esim. Koski 2009; Kivivuori & Linderborg 2009.

⁵³ Hartoneva ym. 1999, 39–41.

⁵⁴ Ks. esim. Opetushallitus 2012; Koski & Miettinen 2007.

⁵⁵ Blomster ym. 2014, 10–12.

⁵⁶ Knuuti & Vogt-Airaksinen 2013; Tyni ym. 2014; Laaksonen & Tyni 2015.

⁵⁷ Ks. esim. Rikosseuraamuslaitos 2012a sekä Knuuti & Vogt-Airaksinen 2013.

lasketaan lisäksi vankiloiden sosiaalityö sekä psykologien ja vankilapappien tekemä yksilötyö.

Vankien mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat lisääntyneet 1990- ja 2000-luvuilla. Myös vankien somaattinen sairastavuus on joltain osin lisääntynyt⁵⁸. Päihdeongelmalla ja yleensäkin päihteiden käytöllä on havaittu olevan selkeä yhteys rikollisuuteen sekä vapautumisen jälkeiseen kohonneeseen uusimisriskiin useissa eri tutkimuksissa⁵⁹. Päihdekuntoutuksella vankeja tuetaan päihteettömyyteen, ja samalla rikoksettomaan elämäntapaan. Vankeinhoidossa pyritään noudattamaan laitoksen päihdestrategiaa, jonka tavoitteena on päihteiden ja päihderikollisuuden ehkäisy, käytöstä aiheutuvien haittojen ehkäisy, päihteiden kysynnän ehkäisy, kuntoutusketjun turvaaminen vankilasta vapautuessa sekä toimintaympäristön verkottuminen⁶⁰.

Vankiloiden päihdetyö voidaan jakaa päihdehoitoon, päihdekuntoutukseen ja päihdevalvontaan. Päihdehoito sisältää muun muassa päihdearvioiden tekemisen, vieroitus- ja katkaisuhoidon, päihdepsykiatrisen hoidon sekä opioidiriippuvaisten korvaus- ja ylläpito-hoidon. Päihdehoidon toteuttaa vankilassa pääasiassa terveydenhuollon henkilöstö. Päihdekuntoutusta toteutetaan vankilassa yksilötyönä sekä erilaisina päihdeohjelmina kuntouttavana toimintana. Pidemmät ryhmämuotoiset päihdekuntoutusohjelmat perustuvat lähinnä kognitiiviseen käyttäytymisterapiaan. Ohjelmamuotoisen päihdekuntoutuksen toteuttamiseen on varattu osastoja, joissa vangit sitoutuvat päihteettömyyteen. Avolaitoksissa kaikki vangit sitoutuvat päihteettömyyteen ja satunnaistesteihin. Vankeja voidaan sijoittaa myös ulkopuolisiin päihdehoito- ja kuntoutuslaitoksiin enintään kuuden kuukauden ajaksi, mikäli sijoitus edistää kuntoutumista ja rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Vankiloissa toteutetaan lisäksi yksilötyönä toteutettavaa päihdekuntoutusta, opioidiriippuvaisten vieroitus- ja korvaushoitoa sekä muutamia yleishoidollisia ohjelmia. Päihteettömyyden valvontaa toteutetaan esimerkiksi erilaisilla päihdetarkastuksilla⁶¹.

Vankiloiden ohjelmatyö jaetaan yleisohjelmiin, rikosperusteisiin ohjelmiin sekä päihdekuntoutuksen osana toimiviin ryhmämuotoisiin ohjelmiin. Ohjelmilla pyritään ensisijaisesti antamaan vangeille valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Vankiloiden ohjelmatyössä kyse on eri tarkoituksiin ja ongelmiin keskittyvistä strukturoiduista työskentelymuodoista. Ohjelmat eroavat muutosmalliensa, laajuutensa, menetelmiensä sekä tavoitteidensa suhteen. Kyse ei kuitenkaan ole varsinaisesta terapiasta. Yleisperusteisia ohjelmia ei ole kohdennettu tiettyihin rikoksiin syylistyneille, vaan niiden avulla vangit voivat oppia arvioimaan toimintansa seurauksia eri näkökulmista. Rikosperusteiset ohjelmat kohdennetaan sen sijaan tiettyihin rikoksiin syylistyneille vangeille kuten seksuaalirikollisille tai väkivaltarikollisille. Päihdekuntoutuksen osana

⁵⁸ Joukamaa ym. 2010, 76; Lintonen ym. 2012.

⁵⁹ Ks esim. Kinnunen 2001; Karsikas 2005; Lintonen ym. 2014.

⁶⁰ Rikosseuraamuslaitos 2012a.

⁶¹ Ks. esim. Rikosseuraamuslaitos 2012a sekä Knuuti & Vogt-Airaksinen 2013.

toimivat ryhmämuotoiset ohjelmat toimivat yhtenä osana päihdekuntoutusta, joka suunnataan päihdeongelmallisille vangeille. Ohjelmat voivat olla monimuotoisia, ja ne alkavat esimerkiksi vieroituksen jälkeen motivoivina haastatteluina tai kursseina⁶².

Rikosseuraamuslaitoksen toimintaan lasketaan lisäksi vähemmän strukturoitu sosiaalinen kuntoutus, jonka ensisijaisena tarkoituksena ei ole sinänsä uusintarikollisuuteen vaikuttaminen, vaan toiminnan tavoitteena on ylläpitää tai lisätä vangin arkielämän taitoja ja sosiaalisia valmiuksia. Toiminnalla pyritään esimerkiksi valmentamaan vankeja vapautumiseen, autetaan heitä ohjautumaan ammatillisiin opintoihin tai työelämään sekä tukemaan päihteetöntä ja rikoksetonta elämäntapaa. Toiminnalla on myös vankien toimintakykyä ylläpitävä ja vuorovaikutustaitoja kehittävä tehtävä. Rangaistuksen aikana pyritään säilyttämään side vangin perheeseen järjestämällä muun muassa vankiloiden perheleirejä ja erilaisia isä-lapsiryhmiä. Arkielämän perustaitojen kohentaminen käsittää esimerkiksi ruuanlaiton opettelua, kodista huolehtimista, taloussuunnittelua ja näiden kehittämiseen liittyviä toimintoja⁶³.

⁶² Ks. esim. Rikosseuraamuslaitos 2012a sekä Knuuti & Vogt-Airaksinen 2013.

⁶³ Ks. tarkemmin esim. Karsikas 2014; Karsikas 2005.

4 VANGIT – VANKIPOPULAATION RAKENNE SEKÄ VUOSITTAIN VANKILAAN SAAPUNEET JA VANKILASTA POISTUNEET VANGIT

Väitöskirjan toisessa luvussa käsiteltiin lyhyesti Rikosseuraamuslaitoksen seuraamuksia ja kolmannessa luvussa vangeille järjestettäviä toimintoja. Tässä luvussa tarkastelun keskiössä on vangit: millaisista rikoksista vangit suorittavat rangaistustaan, eritellään vankilajeja ja vankien statuksia sekä kuvataan vankien (vankila) kertaisuutta, ikärakennetta, tuomion pituutta ja vankien kansalaisuutta. Luvussa kuvataan lisäksi vuositason vankilaan saapuvien ja vankilasta vapautuvien vankien määriä, vankisiirtoja suljettujen laitosten ja avolaitosten välillä sekä erilaisia vapautumistyyppisiä. Luvun tavoitteena on siis kuvata tarkemmin väitöskirjan kohdejoukkoa eli sitä, millaisia ovat suomalaiset vankeusvangit sekä sitä, millä tavoin vangit saapuvat vankilaan ja lopulta vapautuvat rangaistuksestaan. Luvussa käsitellään vankipopulaation rakenteeseen liittyviä tekijöitä laajemmin kuin yksittäisissä osatutkimuksissa 1–4. Luvussa 5 kuvataan sen sijaan vankilukuun vaikuttavia tekijöitä yksityiskohtaisemmin ja pidemmällä aikavälillä. Seuraavat vankeja koskevat luvut perustuvat Rikosseuraamuslaitoksen tilastoihin ja aineistoihin. Tutkimusaineistoina ovat pääasiassa vankirakennekartoituksen tiedot⁶⁴, vankilukuilmoitukset, vuositilastot sekä edellisiin yhdistetyt vankitietojärjestelmän tiedot.

4.1 Vankirakenne – vankien taustatekijät

Vankilajit ja vankistatukset. Vuoden 2014 vankirakennekartoituksen (1.5.2014) aikana ehdotonta vankeusrangaistusta suoritti 2418 vankeusvankia, 44 sakon muuntorangaistukseen tuomittua sakkovankia ja 629 tutkintavankia. Loput vankeista suoritti yhdistettyä vankeusvankeutta ja tutkintavankeutta (52), yhdistettyä elinkautisrangaistusta ja tutkintavankeutta (1) tai yhdistettyä sakonmuuntorangaistusta ja tutkintavankeutta (4). Vankiloissa kirjoilla olevia vankeja oli yhteensä 3148. Elinkautiseen vankeusrangaistukseen oli tuomittu 211 vankia ja kokonaisrangaistukseen⁶⁵ 36 vankia. Suurin osa vangeista oli sijoitettuna suljettuihin laitoksiin (72,1 %). Avolaitoksissa suoritti rangaistustaan noin neljännes vangeista (23,1 %) ja avolaitososastoissa noin joka kahdeskymmenes vanki (4,8 %). Naisvankien osuus oli noin kahdeksan prosenttia (7,6 %) vankiluvusta. Asevelvollisuudesta tai

⁶⁴ Vankirakennekartoitus tehdään vuosittain toukokuun ensimmäisen päivän vangeista. Kyseessä on poikkileikkuaaineisto.

⁶⁵ Koko rangaistusta suorittava vanki voi päästä ehdonalaiseen vapauteen suorittettuaan rangaistuksestaan viisi kuudesosaa tai vähintään kolme vuotta (ennen pakkolaitosvanki suoritti kaikki yhteenlasketut rangaistuspäivät kokonaisuudessaan).

siviilipalveluksesta kieltäytymisestä tai siviilipalvelusrikoksesta tuomittuja oli ainoastaan yksi, koska tuomio suoritetaan nykyisin lähes aina valvontarangaistuksena.

Vankiloissa paikalla olevia vankeja oli 2818. Kirjoilla olleista vangeista 176 oli sijoitettuna koevapauteen. Siviilityötä teki 31 vankia. Yksikään vanki ei tehnyt kar-toituspäivänä omaa työtä. Ulkopuolisessa laitoksessa opiskeli 55 vankia. Loput kirjoilla olevista vangeista olivat muun muassa tuomioistuimessa tai matkalla tuo-mioistuinkäsittelyyn (14), poistumisluvalla (17), siviilisairaalassa (29) tai sijoitettuna ulkopuoliseen laitokseen (10). Karkaamisella tarkoitetaan suljetusta vankilasta tai saatosta karanneita vankeja. Luvatta poistuminen on taas kyseessä silloin, kun vanki poistuu luvatta avolaitoksesta tai ulkopuolisesta laitoksesta. Karkumatkalla olevia vankeja oli kolme, luvatta poistuneena kolme ja poistumisluvalta palaamatta jääneitä kahdeksantoista. Jos vuoden 2014 vankirakenteen tietoja verrataan ai-kaisempiin kartoitusvuosiin tai vuosien kokonaislukuihin, on tilanne säilynyt melko tasaisena viimeisinä vuosina. Esimerkiksi luvatta poistuneiden ja varsinkin karannei-den määrät ovat säilyneet pieninä muutamia poikkeuskuukausia lukuun ottamatta⁶⁶.

Vankien päärikos. Vankien rikoksia tarkasteltaessa on huomioitava se, että pää-rikosluokka muodostetaan vankeusvangeille tuomion törkeimmän rikoksen pe-rusteella⁶⁷. Tämä tarkoittaa sitä, että luokittelussa katoaa usein oleellista tietoa tuomion yksittäisistä rikosnimikkeistä: esimerkiksi henkilön päärikokseksi luokitel-laan väkivaltarikos, jos tuomio sisältää törkeän pahoinpitelyn⁶⁸ (rangaistusasteikko 1–10 vuotta) ja samalla seksuaalirikoksista raiskauksen⁶⁹ (rangaistusasteikko 1–6 vuotta)⁷⁰. Vankirakennekartoituksessa vangit luokitellaan päärikoksen perusteella 9 luokkaan: ryöstö, varkausrikokset, muu omaisuusrikos, henkirikos tai sen yritys, muu väkivaltarikos, siveellisyysrikos, huumausainerikos, liikennejuopumus sekä muut rikokset. Henkirikokseksi tai sen yritykseksi luokitellaan perusmuotoiset tapot, murhat ja surmat sekä niiden yritykset. Yleisin vankien päärikos on henkirikos tai sen yritys (24 %). Seuraavaksi yleisimmät päärikokset olivat huumausainerikos (19 %) ja muu väkivaltarikos (17 %). Naisilla väkivaltarikokset ja huumausainerikokset olivat suhteellisesti hieman yleisempiä, mutta toisaalta siveellisyysrikokset ja liikenne-juopumukset ovat harvinaisempia. Muilta osin miesten ja naisten päärikosjakaumat ovat melko yhteneviä. Tutkintavankien yleisimmät pääsyytteet olivat vastaavasti henkirikoksista (28 %), huumausainerikoksista (28 %) ja varkausrikoksista (17 %). Vankeusvankien päärikosjakauma ja tutkintavankien pääsyytteet ovat esitetty taulukossa 1.

⁶⁶ Rikosseuraamuslaitos: Karkuritilastot 2010–2014.

⁶⁷ Luokittelu tehdään siis yksittäisten rikosnimikkeiden maksimirangaistusten perusteella.

⁶⁸ RL:n 21. luvun 5. § (21.4.1995/578).

⁶⁹ RL:n 20. luvun 1. § (27.6.2014/509).

⁷⁰ Ks. esim. Tyni 2011; Hypén 2004.

Taulukko 1. Vankeusvankien päärikosjakauma sukupuolen mukaan ja tutkintavankien pääsyyte 1.5.2014 (%).

Päärikos/syyte	Vankeusvangit	Miehet	Naiset	Tutkintavangit
Ryöstö	7,4	7,4	6,8	8,7
Varkausrikokset	10,6	10,8	7,9	16,7
Muu omaisuusrikos	7,4	7,4	7,4	1,6
Henkirikos tai sen yritys	24,3	24,0	27,9	28,6
Muu väkivaltarikos	17,2	17,0	18,9	4,6
Siveellisyysrikos	4,5	4,7	1,6	5,9
Huumausainerikos	19,3	18,9	23,2	28,3
Liikennejuopumus	7,3	7,5	4,7	0
Muut rikokset	2,1	2,2	1,6	5,5
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0

Vankilakertaisuus. Vankilakertaisuutta ei tule sekoittaa niin sanottuun vankeinhoidolliseen kertaisuuteen, jota käytetään esimerkiksi suoritettavan vankila-ajan laskemiseen ehdollista vapauttamista varten⁷¹. Vankeinhoidollisella ensikertaisuudella tarkoitetaan sitä, että henkilö ei ole vapautumistaan seuranneiden kolmen vuoden aikana syyllistynyt uusiin vankeustuomioon johtaneisiin rikoksiin. Vankilakertaisuudella erotetaan sen sijaan vankilakaudet toisistaan. Vankilakertoja ei kuitenkaan kerry sakonmuuntorangaistuksista, tutkintavankeuksista sekä asevelvollisuudesta kieltäytymisestä, siviilipalveluksesta kieltäytymisestä tai siviilipalvelusrikoksesta tuomituille henkilöille⁷². Vankilakausilla tarkoitetaan siis täsmällisemmin ehdottomien vankeusrangaistuskausien määrää⁷³.

Yli kolmannes kirjoilla olevista vankeusvangeista (37 %) on tuomittu ensimmäistä kertaa ehdottomaan vankeuteen. Toista kertaa ehdotonta vankeusrangaistusta suorittaa noin joka kahdeksas (13 %), 3–7 kertaa joka kolmas (33 %) ja yli seitsemättä kertaa vajaa viidennes (17 %) vankeusvangeista. Naisista suurin osa (57 %) on sen sijaan ensikertaisia vankeusvankeja. Miehiin verrattuna naisten vankilakierre on selvästi harvinaisempaa; esimerkiksi yli seitsemättä kertaa ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavia naisvankeja oli ainoastaan seitsemän prosenttia⁷⁴.

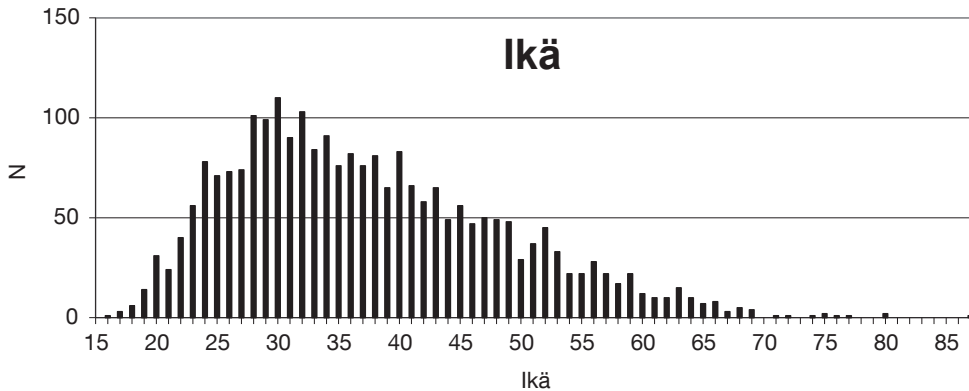
⁷¹ Ks. luku 2 (määräajat ja ehdollinen vapautuminen).

⁷² AseVL 28.12.2007: 13. luvun 118 §; Siviilipalveluslaki 28.12.2007/1446: 74. § & 75. §.

⁷³ Tutkimuksissa Rikosseuraamuslaitoksen tilastoinnissa käytettävä vankilakertaisuus korvataan usein todellisella vankilakertaisuudella, jossa jokainen yksittäinen vankilakausi (tutkintavankeus, sakonmuuntorangaistus tai vankeusvankeus) lasketaan omaksi kaudekseen.

⁷⁴ Ero naisten ja miesten vankien välillä vankikertaisuudessa oli tilastollisesti merkitsevä ($t = 5,077$, $df = 2466$, $p < 0,000$).

Ikä. Kirjoilla olevien vankien keski-ikä oli 37 vuotta⁷⁵. Vankeusvankien keski-ikä vastaa kaikkia kirjoilla olevia vankeja⁷⁶. Nuoria vankeja tuomitaan vain harvoin ehdottomaan vankeuteen. Kyseessä on tällöin vakavat tai usein toistuvat rikokset. Alle 18 -vuotiaita vankeja oli ainoastaan seitsemän (0,2 %) ja 18–20 -vuotiaita 94 (3,0 %). Vastaavasti yli 60 -vuotiaita vankeja oli vain vähän (3,2 %). Naiset ovat miehiä keskimäärin noin kaksi vuotta vanhempia ($k_a = 39,0$)⁷⁷. Vankeusvankien ikäjakauma on esitetty kuviossa 2.

Kuvio 2. Kirjoilla olleiden vankeusvankien ikäjakauma 1.5.2014

*Tuomion pituus & laitosaika*⁷⁸. Vankeusvankien laitoksessa oloaika oli keskimäärin 35 kuukautta⁷⁹. Tuomion pituus eli tuomioistuimen määräämä rangaistuksen pituus on vankeusvangeilla sen sijaan keskimäärin 53 kuukautta⁸⁰. Yli seitsemän vuoden ennakoitu laitoksessa oloaika oli joka kymmenellä (10 %) vankeusvangeista, ja alle kolmen kuukauden lyhytaikaisvankeja oli lähes joka kymmenes (8 %).

Kansalaisuus. Vankirakennekartoituksen kirjoilla olevista vangeista 486 (15 %) oli ulkomaan kansalaisia⁸¹. Suurimmat väestöryhmät olivat suurimmasta alkaen Viro (125), Venäjä (45), Romania (45) ja Liettua (33). Ulkomaan kansalaisilla tutkintavan-

⁷⁵ Mediaani (Md) = 35. Mediaani soveltuu keskiarvoa paremmin aineiston kuvaamiseen, jos jakauma on vino. Mediaanissa puolet kaikista havainnoista on mediaania pienempiä ja puolet suurempia eli se on järjestetyn aineiston keskimäinen luku.

⁷⁶ Md = 36.

⁷⁷ Iän ero naisten ja miesten vankien välillä oli tilastollisesti merkitsevä ($t = -2,444$, $df = 3146$, $p = 0,015$).

⁷⁸ Mukaan ei lasketa vankeja, joiden rangaistuksen pituuden laskeminen on kesken tai vanki on karkumatkalla.

⁷⁹ Md = 20,5.

⁸⁰ Md = 36,0; Laitoksessa oloajalla tarkoitetaan aikaa vankilassa ennen ehdonalaista vapauttamista.

⁸¹ Vankirakennekartoituksessa tilastointi perustuu henkilöiden kansalaisuuteen.

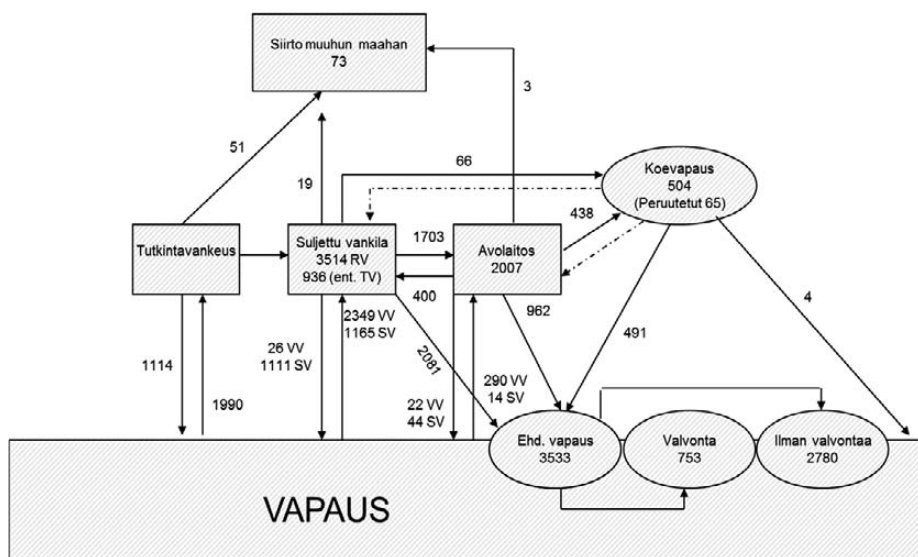
keus on korostunut verrattuna kantaväestöön: lähes joka toinen vankiloissa kirjoilla olevista ulkomaan kansalaisesta on tutkintavanki (47 %). Suomen kansalaisista tutkintavankien suhteellinen osuus on merkittävästi pienempi (15 %) ⁸².

4.2 Vankivirta – vuonna 2013 vankilaan saapuneet ja vankilasta poistuneet vangit

Kirjoilla olevien ja paikalla olevien vankien poikkileikkuutietojen lisäksi vankien määrää voidaan esittää myös esimerkiksi vuoden aikana vankilaan saapuvien ja vankilasta lähtevien henkilöiden määrinä. Tietyn poikkileikkuupäivän tiedot antavat toisen kuvan muun muassa tuomioiden keskimääräisistä laitosajoista, koska lyhytaikaisvankien päivittäiset määrät ovat pieniä ja toisaalta saapumis- ja vapautumismäärät suuria verrattuna koko tiettyä vuonna vapautuneiden vankipopulaatioon. Väitöskirjassa vankeusvankipopulaatiota kuvataan tämän takia sekä poikkileikkuupäivän (erityisesti tämä luku) että vapautuneiden vankien taustatiedoilla. Luvun päättävässä kuviossa 3 on kuvattu vuonna 2013 vankilaan saapuvia ja vankilasta vapautuvia vankeja. Kuviosta voidaan huomata esimerkiksi se, että vankilaan voidaan saapua ja vapautua usealla eri tavalla: Vanki voi muun muassa vapautua suoraan tutkintavankeudesta tai odottamaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa. Vankeusvanki voi lisäksi vapautua ehdonalaiseen vapauteen suljetusta laitoksesta, avolaitoksesta (tai avo-osastosta) tai suoraan vapauteen ilman ehdonalaista vapautta.

Vuonna 2013 vankilaan saapui vapaudesta 2639 vankeusvankia ja 1990 tutkintavankia. Lähes yhdeksällä kymmenestä (89 %) vankeusvangista ensimmäinen sijoituslaitos oli suljettu laitos. Sakon muuntorangaistusta suorittavien vankien päivittäinen osuus vankimäärästä on pieni, mutta vuosittain saapuvien vankien määrällä mitattuna kuitenkin suuri: vapaudesta saapui 1179 vankia suorittamaan sakonmuuntorangaistusta. Vuoden aikana tehtiin 1703 avolaitossijoitusta eli siirtoja suljetuista laitoksista avolaitoksiin (tai avo-osastoihin). Suljettuihin laitoksiin sijoitettiin avolaitoksesta 400 vankia. Suomesta siirrettiin muihin maihin 22 rangaistusvankia ja 51 tutkintavankia. Ehdonalaiseen vapauteen siirtyi yhteensä 3533 vankia, joista ainoastaan 26 rangaistuksensa kokonaan suorittaneena. Koevapauden suorittamisen aloitti 504 vankia. Kaikista vapautuneista vankeusvangeista 753 vapautui valvontaan ja 2780 ilman valvontaa. Tutkintavankeudesta vapautui yhteensä 1114 henkilöä. Suurin osa tutkintavangeista siirtyi vapauteen alioikeuden päätöksellä (n = 767) tai suorittamaan ehdollista vankeusrangaistusta (n = 198).

⁸² Fisher < 0,000. Poistettu sakonmuuntorangaistusta suorittavat suomalaiset vangit (n = 44) ja ulkomaan kansalaiset, jotka suorittivat sakonmuuntoa (n = 4).

Kuvio 3. Vankivirta vuonna 2013 – vankilaan saapuneet ja vankilasta vapautuneet

5 VANKILUKU, VANKIRAKENNE JA UUSINTARIKOLLISUUS

Vankiluvun⁸³ määrälliset muutokset tarkoittavat lähes aina muutoksia vankipopulaation rakenteessa. Vankilukua säädellään etenkin lainsäädännöllisillä muutoksilla: esimerkiksi yksittäisten rikosnimikkeiden rangaistusasteikkojen muuttaminen voi alentaa tai korottaa vankilukua. Vankiluvulla ja rakenteella on myös yhteys vapautuvien vankien uusintarikollisuustasoon.

Luku aloitetaan kuvaamalla lyhyesti Suomen vankilukua itsenäisyyden jälkeisistä vuosista nykypäivään esittämällä lainsäädännön muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet erityisesti vankiluvun määrään ja vankirakenteeseen pääasiassa 1990-luvun jälkeen. Luvun alku-osa perustuu *Lappi-Seppälän* (2013) analyysiin kriminaalipoliittisista muutoksista ja vankilukuun vaikuttaneista tekijöistä itsenäisyyden jälkeen. Rikoslain uudistukset ovat johtaneet myös muutoksiin vankien sosiodemografisissa tekijöissä kuten vankien ikärakenteessa. Esimerkiksi nuorisorangaistus kohdistettiin 15–17-vuotiaisiin rikoksentekijöihin, mutta seuraamusmuodon vaikutus on sinänsä erittäin pieni. Toisaalta sakonmuuntorangaistusta on muutettu rikoslaissa useampaan kertaan, ja tällä hetkellä sakkovankien päivittäinen määrä on vuosituhaten alkuun verrattuna huomattavasti matalampi. Toiseksi tarkastellaan kriminaalipoliittisten tavoitteiden, vankiluvun ja uusintarikollisuuden välistä suhdetta esimerkkien avulla. Tämän jälkeen eritellään yksityiskohtaisemmin rikoslainsäädännön erityisen ja yleisen osan sekä vankeuslain ja yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvien lakien vaikutuksia sekä vankien sosiodemografisissa ja terveydentilassa tapahtuneita muutoksia. Luku päätetään käsittelemällä piilorikollisuuden ongelmaa. Luvun tarkoituksena on kuvata etenkin niitä rangaistusjärjestelmään liittyviä tekijöitä, jotka eivät sinänsä liity varsinaiseen kohteeseen eli vankiin ja hänen mahdolliseen uusintarikollisuuteensa; Vankien yleisissä uusintarikollisuustutkimuksissa ja usein vaikutustutkimuksissa on huomioitava myös vangista riippumattomat ulkoiset tekijät varsinkin, jos tutkimuksen seuranta-aika on pitkä. Luvun aihealue liittyy etenkin väitöskirjan ensimmäiseen osatutkimukseen Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus, jossa käsitellään uusintarikollisuustutkimukseen liittyviä käsitteitä, valintoja ja haasteita.

5.1 Vankiluku ja vankiluvun muutokset

2010-luvun ensimmäisinä vuosina vankiluku on ollut melko tasainen vaihdellen noin 3 200–3 300 välillä⁸⁴. Viimeisenä kahtena vuotena (2013–2014) vankeja on

⁸³ Vankiluvulla tarkoitetaan luvussa täsmällisemmin vankilassa kirjoilla olevia vankeja. Esimerkiksi valvotussa koevapaudessa olevat vangit ovat vankilan kirjoilla, mutta eivät ole (paikalla) vankilassa.

⁸⁴ Rikosseuraamuslaitos: Vankiluvun vaihteluväli vuosina 1975–2012, tilasto.

ollut hieman vähemmän vuosituhannen alkuun verrattuna. Heinäkuun ensimmäisen päivänä vuonna 2014 kirjoilla olevia vankeja oli 3 074⁸⁵ ja keskivankiluvun odotetaan hieman laskevan⁸⁶. Vankilukua pidetään usein rikollisuuden tai vankeinhoidon vaikuttavuuden mittarina. Vankien määrään vaikuttavat yhtäältä vuosittaiset tapausmäärät ja toisaalta vallitseva rangaistuskäytäntö eli tuomittujen rangaistusten taso. Rangaistuskäytäntöjen vaikutusten on havaittu olevan edellisistä merkittävämpi⁸⁷. Vankiluvun muutoksia onkin tarkasteltava usein vielä laajemmin: määrään vaikuttavat esimerkiksi yhteiskunta- ja kriminaalipoliittikka, yhteiskunnan taloudellinen tila, demografiset tekijät sekä muut yhteiskunnalliset ilmiöt, ei niinkään rikollisuuden taso⁸⁸. Vankiluvun alentaminen on ollut tarkoituksenmukainen kriminaalipoliittinen tavoite⁸⁹ ja sen määrä on (kriminaali)poliittinen päätös. Vaikka yleinen rikollisuustaso laskisikin, tämä ei välttämättä aina tarkoita matalaa vankilukua. Vastaavasti rikollisuuden nousu ei aina tarkoita kohonnutta vankilukua. Esimerkiksi *Anttila ja Törnudd* (1983) ovat kuvanneet rikollisuuden, oikeusjärjestelmän ja vankiluvun suhdetta silloin kun rikollisuus joko yllättäen nousee tai laskee. Muutostilanteessa järjestelmän itsesäätelymekanismit pyrkivät sopeuttamaan yhteiskunnan toiminnan muuttuneisiin olosuhteisiin esimerkiksi uusilla kriminalisoinneilla ja sanktioiden ankaruutta korottamalla. Vankiluku yleensä säilyy muuttuneesta rikollisuustasosta huolimatta tasaisena⁹⁰.

Suomen kriminaalipoliittikan muutosvaiheet voidaan erottaa *Lappi-Seppälän* mukaan kriisivaiheiden rikosoikeuteen (1918–1940-luvun loppu), kriminaalipoliittikan liberaationisoitumiseen (erityisesti 1960- ja 1970-luku), 1990-luvun puolivälin jälkeiseen kiristyneen kriminaalipoliittikan vaiheeseen sekä 2000-luvun seuraamusjärjestelmän uudistamiseen. Suomen vankiluku on itsenäisyyden jälkeen vaihdellut muihin Euroopan maihin verrattuna poikkeuksellisen paljon. Vankiluku on ollut myös erittäin korkea: Korkeimmillaan vankiluku oli sisällissodan jälkeen. Vuonna 1919 vankeja oli väkilukuun suhteutettuna peräti 350 sataatuhatta henkilöä kohden. Toinen nousukausi voidaan ajoittaa 1920-luvun ja 1930-luvun taitteen molemmille puolin ja kolmas nousukausi jatkosodan loppuun ja tätä seuraaviin sotien jälkeisiin vuosiin. 1960- ja 1970-luvuilla Suomen vankiluku oli vielä väkilukuun suhteutettuna Länsi-Euroopan korkein ja yli kaksinkertainen verrattuna muihin Pohjoismaihin. Vankiluku saavutti pohjoismaisen tason vasta 1990-luvun alussa, jolloin vankiloissa

⁸⁵ Rikosseuraamuslaitos: Vankilukuilmoitus 1.7.2014.

⁸⁶ Vuonna 2012 väestöön suhteutettuna vankilukumme on Islannin (48 vankia / 100 000 henkilöä) jälkeen Euroopan Neuvoston maista toiseksi matalin (59 vankia / 100 000 henkilöä). Council of Europe, SPACE I, Survey 2012.

⁸⁷ Lappi-Seppälän (2003, 7–11) tutkimuksen mukaan tuomioistuinten tapausmäärät esimerkiksi kasvoivat vuosien 1998 ja 2002 yhdeksän prosenttia, mutta esimerkiksi tuomitut vankilavuodet peräti 46 prosenttia. Vankiluvun nousu ei selittynyt rikollisuuden sisällöissä tapahtuneista muutoksista.

⁸⁸ Blomster & Muiluuvuori 2011; Aho 1991.

⁸⁹ Lappi-Seppälä 2013.

⁹⁰ Anttila & Törnudd 1983 93–97.

oli päivittäin keskimäärin noin 3400 vankia⁹¹. Vankiluvun lasku jatkui voimakkaasti aina 1990-luvun loppuun asti⁹². Matalimmillaan keskivankiluku oli vuonna 1999, jolloin vankien päivittäinen keskimäärä oli noin 2700. Tätä seurasi kuitenkin pian uusi suhteellisesti merkittävä nousu. Vankiluvun viimeisin huippu oli vuonna 2005, jolloin vankeja oli keskimäärin lähes 3900. Nykyinen vankilukumme on jälleen vuosituhannen vaihteen tasolla⁹³.

Esimerkiksi kriisikauden aikana vankilukua ja rikollisuutta säädeltiin reagoimalla poikkeusolojen aiheuttamiin kasvukausiin. Säätelymekanismeja olivat etenkin rikoslaki ja vankeusrangaistus. Vankilukua alennettiin itsenäistymisen jälkeen punavankien armahdus- ja vapauttamiskäytäntöjä muuttamalla sekä laajentamalla ehdollisen rangaistuksen soveltamista. 1920-luvun kieltolakikriminalisoinnit puolestaan lisäsivät sakkovankien määrää vankiloissa. Jatkosodan ja ensimmäisiä sodan jälkeisiä vuosia kuvasivat sen sijaan ankara kenttäoikeuskäytäntö ja sotien jälkeen kasvanut rikollisuus. Korkea vankiluku oli seurausta poikkeusoloista ja kasvaneesta rikollisuudesta, mutta samalla on huomioitava kriminaalipoliittiset tavoitteet vankiluvun ja rikollisuuden kontrolloimiseksi. Vastaavasti kriminaalipoliitiikan liberationalisoitumisen aikana vankiluvun ja rikollisuuden alentaminen asetettiin kriminaalipoliitiikan tärkeimmäksi tehtäväksi⁹⁴.

Suurin kriminaalipoliittinen murros voidaan liittää hyvinvointivaltion syntyyn 1960-luvun lopussa. Kriminaalipoliittikka nähtiin osana laajempaa sosiaalipoliittikkaa – hyvä sosiaalipoliittikka oli parasta kriminaalipoliittikkaa tunnetun sanonnan mukaisesti. Aikakauteen voidaan yhdistää uusklassismi, yhteispohjoismaiset maan rajat ylittäneet suuntaukset ja etenkin yhteiskunnasta poikkeavien rikollisten parantamiseksi tai ”hoitamiseksi” pyrkineen *hoitoideologiaan* suuntautunut kritiikki. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa siirryttiin progressiivijärjestelmästä normaalisuusperiaatteeseen, jossa korostettiin vankeusrangaistusta siten, että täytäntöönpano noudattaisi mahdollisimman paljon yhteiskunnan elinoloja⁹⁵. 1990-luvun laman jälkeinen kriminaalipoliitiikan ankaroituminen oli seurausta poliittisista, taloudellisista ja yhteiskunnallisista rakennemuutoksista. Yhteiskunnan muutokset ilmenivät muun muassa sosiaalipalveluiden leikkauksina, korkeana työttömyytenä, suurina tuloeroina ja yleistyneenä rikollisuuden pelkona. Epävarmuutta lisäsivät edelleen Neuvostoliiton hajoamisen (1991) ja Euroopan Unioniin liittymisen (1995) seurauksena avautuneet rajat ja ulkomaan kansalaisten määrän nousu etenkin Schengenin sopimuksen (1996) jälkeen. Vankiluvut eivät nousseet kriminaalipoliitiikan ankaroitumisen takia ainoastaan Suomessa vaan muissakin Pohjoismaissa. Viimeisimmät vankilukuun merkittävästi vaikuttaneet tekijät voidaan yhdistää vuoden 2006 van-

⁹¹ Esimerkiksi vuonna 1993 vankiluku oli keskimäärin 84/100 000 vankia asukasta kohden.

⁹² Lappi-Seppälä 2013.

⁹³ Rikosseuraamuslaitos: Vankiluvun vaihteluväli vuosina 1975–2014.

⁹⁴ Lappi-Seppälä 2013.

⁹⁵ RTA 612/1974; VHA 431/1975.

keuslakiin tai yleisemmin vankeusrangaistuksen laajempaan kokonaisuudistukseen (ns. vankeuspaketti)⁹⁶.

5.2 Kriminaalipoliittisten tavoitteiden suhde vankilukuun, vankirakenteeseen ja vankien uusintarikollisuuteen

Vankilalle tai vankeusrangaistukselle on asetettu erilaisia tehtäviä, joiden painotus on muuttunut historian eri aikoina. Vankilalla on ajateltu olevan sekä yleisestäviä eli sääntöjen ja rangaistusten yleisiä vaikutuksia yksilöiden käyttäytymiseen (vrt. pelotevaikutus) että erityisestäviä eli yksilöön kohdistuvien varoitusten, sopeuttamisen tai vaarattomaksi tekemisen vaikutuksia. Lisäksi voidaan erottaa eristämiseen (inkapasitaatio), rikoksen oikeudenmukaiseen sovittamiseen (retribuutio) ja kuntouttamiseen liittyvät funktiot⁹⁷. *Matti Laine* (2011) kuvaa laajamittaisemmin rangaistusjärjestelmien kehitystä ja vaiheita niin sanotulla penologisella heilurilla. Kriminaalipoliittikan tai rankaisupoliittikan kehitys etenee heilurimaisesti kahden perinteisen ideologian eli klassisen koulukunnan⁹⁸ ja positivistisen (hoitoideologisen) koulukunnan välillä dialektisesti uudistuen. Heilurin ulottuvuuksia on kaksi: yleispreventio-erityispreventio sekä tekokeskeisyys-tekijäkeskeisyys. Tällä hetkellä Suomen rikoslain peruslähtökohta on yleispreventio, mutta seuraamusmuotojen sisällä on havaittavissa selviä erityisprevention piirteitä (kuntoutus ja inkapasitaatio). Viimeisinä vuosina on korostunut selvästi myös tekijäkeskeisyys (esimerkiksi yleistyneet soveltuvuus- ja vaarallisuusarviot) tekokeskeisyyden asemesta⁹⁹.

Kriminaalipoliittiset ja rikoslainsäädännön muutokset muuttavat usein myös vankipopulaation rakennetta. Vankirakenteen muuttuessa todennäköisesti myös vapautuvien vankien uusintarikollisuus muuttuu. Vankiluvun ja vapautuneiden vankien uusintarikollisuuden välinen suhde on käänteinen. Matala vankiluku ei tarkoita sitä, että vapautuneiden vankien uusimisaste olisi pieni. Itse asiassa vankiluvun ollessa matala vapautuneiden vankien uusintarikollisuus on yleensä suurempaa: ehdottomaan vankeuteen tuomitaan suhteellisesti enemmän vankeja, joiden uusimisriskit ovat korkeita aikaisempaan tilanteeseen verrattuna. Toisin sanoen ehdottoman vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten rajapinnalla olevat henkilöt tuomitaan todennäköisemmin yhdyskuntaseuraamuksiin. Vaikutustutkimuksien näkökulmasta ilmiö on mielenkiintoinen. Väitöskirjan osatutkimuksissa voidaan kuitenkin olettaa, että ohjelmiin osallistuneiden henkilöiden tai kontrollihenkilöiden taust ominaisuudet välinen uusimistaso eivät ole muuttuneet vuosien välillä.

⁹⁶ Lappi-Seppälä 2013; Lappi-Seppälä 2008.

⁹⁷ Anttila & Törnudd 1983, Laine 2002, 123–124.

⁹⁸ Tai ns. uusklassista koulukuntaa.

⁹⁹ Laine 2011, 18–21.

Esimerkiksi ohjelmarekrytoinnissa vangin tulee läpäistä ohjelman alkuarviointi ja laitosan tulee olla tarpeeksi pitkä ohjelman suorittamiseen.

Vapautuneiden vankien uusimisaste on vastaavasti käyttöarvoltaan vaatimaton vankeinhoidon tai kriminaalipolitiikan vaikuttavuuden mittari. Uusintarikollisuustutkimuksen haasteellisuutta lisääkin vapautumisen jälkeisenä seuranta-aikana tapahtuneet lainsäädännön sekä tuomioistuinten rangaistuskäytäntöjen muutokset. Seuranta-ajan pidentyessä on todennäköisintä, että esimerkiksi ehdottomaan vankeuteen, ehdonalaiseen vapautumiseen (erityisesti koeaikaan) tai rikoslain erityiseen osaan kohdistuva lainsäädäntö muuttuu. Seurannan aikana vankien uusimistasoon välittömästi vaikuttavia tekijöitä voivat olla muun muassa rangaistusasteikkojen lieventäminen/korottaminen, uusien rikosseuraamusten käyttöön-otto tai rikosten uusikriminalisointi/dekriminalisointi. Rikoslainsäädännöllä on usein yhteys vankilukuun, sen rakenteeseen¹⁰⁰ sekä myös vankien uusimiseen. Oleellista on huomata, että vankilukua kuten myös vankien uusintarikollisuutta voidaan säädellä lainsäädännön keinoin. Uusintarikollisuustutkimuksissa on huomioitava laajemmin kriminaalipoliittiset muutokset varsinkin, jos tutkimuksen tarkoituksena on selvittää uusintarikollisuudessa tapahtuneita muutoksia pidemmällä aikavälillä. Rikostilastoinnissa ja uusintarikollisuustutkimuksissa erityisenä ongelmana on lisäksi niin sanottu piilorikollisuus.

Seuraavassa kuvataan todellisen esimerkin avulla kriminaalipolitiikan, siinä asetettujen tavoitteiden ja uusintarikollisuuden välistä suhdetta. Hallituksen talousarvioesityksessä vuodelle 2006 Rikosseuraamuslaitokselle (silloiselle Rikosseuraamusvirastolle) annettiin tavoitteeksi *vähentää ensikertaisten vankien uusintarikollisuutta siten, että viiden vuoden kuluessa vapautumisesta vankilaan palaavien määrä vähenee 35 prosentista vuoteen 2007 mennessä enintään 32 prosenttiin*¹⁰¹. Tavoite ensi kertaa vapautuvien vankien vankilaan palaamisen määrän alentaminen (ainoastaan) kolmella prosenttiyksiköllä voi näyttää järkevältä ja jopa mahdolliselta toteuttaa. Ensi kertaa vapautuvien vankien uusimisluvut perustuivat *Hypénin*¹⁰² tutkimukseen. Talousarvioesityksen vaikuttavuustavoitteen muodostamisessa jätettiin ilmeisesti kuitenkin osin huomioimatta se, että vastaavan tavoitteen lähtökohtana on oltava oletus siitä, että vallitseva rikollisuuden taso sekä rangaistus- ja seuraamuskäytännöt eivät muutu seurantajakson aikana.

Ensi kertaa vapautuvien vankien vankilaan palaaminen nousi kuitenkin vuosi vuodelta vaikuttavuustavoitteen asettamisen jälkeen¹⁰³. Nousun syynä eivät kuitenkaan olleet yleinen rikollisuustaso tai tuomitsemiskäytännöt. Samaan aikaan kriminaalipolitiikassa pyrittiin tietoisesti esimerkiksi lisäämään yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien asiakkaiden määriä, joka osaltaan vaikutti merkittävästi

¹⁰⁰ Ks. esim. Lappi-Seppälä 2013.

¹⁰¹ HE 119/2005 vp.

¹⁰² Hypén 2004.

¹⁰³ Ks. esim. Tyni 2011, Blomster ym. 2012, 39.

vankirakenteeseen ja täten myös vankien uusintarikollisuuden tasoon. Hallituksen talousarvioesityksessä vaikuttavuustavoitteessa oli lisäksi muutakin parannettavaa ja huomionarvoista. Vaikuttavuustavoite perustui käsittääkseni Hypénin tutkimuksen uusintarikollisuustuloksiin vuonna 1996 vapautuneista miesvankeusvangeista¹⁰⁴. Sinänsä tämä on ymmärrettävää, koska uusintarikollisuuden mittaamiseen tarvitaan vuosia kestävä seuranta-aika. Uudemmat vankien uusimisluvut olisi ollut periaatteessa mahdollista kartoittaa myöhemmin vaikuttavuustavoitteen asettamista varten vuonna 2000 vapautuneilla vangeilla. Vuoden 1996 jälkeen vankien vuosittainen keskimäärä laski muutaman vuoden ajan, mutta nousi nopeasti tämän jälkeen¹⁰⁵. Itse asiassa voidaan perustellusti olettaa, että seuranta-ajan takia uusimistulokset ovat aina jäljessä vallitsevasta rikollisuustasosta ja rangaistuskäytännöstä numeerisen vaikuttavuustavoitteen määrittelemistä ja asettamista varten.

Toisaalta vaikuttavuustavoitteessa pyrittiin tarkasti ottaen vaikuttamaan vankien vankilaan palaamiseen, ei vankien aitoon uusintarikollisuuteen. Hypén kartoitti tutkimuksessaan pääasiassa vankien vankilaan palaamista, mutta vaikuttavuustavoitteiden takana olivat luvut vankien aidosta uusintarikollisuudesta, jotka on esitetty omassa luvussaan¹⁰⁶. *Hypén* kuvaa vankilaan palaamisen ja aidon uusimisen välistä eroa erinomaisesti. Vankien nimilehdillä tarkoitetaan vankien yhteen dokumenttiin kerättyjä täytäntöönpanotietoja, josta ilmenevät muun muassa tehdyt rikokset, rikospäivät sekä rangaistuksen arvopäivät (rangaistuksen aloittamispäivä tai pidätyspäivä). Tutkimusaineistona olivat kaikki vuonna 1996 vapautuneet vangit¹⁰⁷.

Vuonna 1996 vapautui 4 413 vankia. Heistä vankilaan palasi viiden vuoden seurannan aikana kaikkiaan ainakin kerran yhteensä 2 655. Kun seurannan aikana kuolleet ja ulkomaalaiset poistettiin aineistosta, uusijoiden osuudeksi saatiin 60,1 prosenttia.

Vankilaan uudelleen palanneista 625 henkilöä (24 %) palasi vankilaan suorittamaan ennen edellistä vankeuskautta tehtyä rikosta. Nimilehtien selvitysaikana nimilehdiltä ei löytynyt mainintoja edellisen vankeusrangaistuksen arvopäivän jälkeisistä rikoksista. Vankilaan uudelleen joutuneista 415 henkilöä (16 %) suoritti uutta tuomiota sekä ennen vapautumista tehdyistä (vanhoista) rikoksista että vapautumisen jälkeen tehdyistä (uusista) rikoksista. Yhteensä 1 541 henkilöä (58 %) vankilaan uudestaan palanneista oli suorittamassa tuomiota vain vapautumisen jälkeen tehdyistä rikoksista. Loppujen kahden prosentin kohdalla nimilehtitiedoista ei voinut päätellä, suorittivatko he uutta vai vanhaa tuomiota: nimilehtitiedot olivat puutteelliset esimerkiksi siksi, että

¹⁰⁴ Hypén, 47.

¹⁰⁵ Vuonna 1996 vankien päivittäinen keskimäärä oli 3197 ja vuonna 2005 eli vaikuttavuustavoitteen asettamiseen aikaan vastaava luku oli jo 3888.

¹⁰⁶ Tutkimukseen sisältyi oma luku aidoista uusijoista (Hypén 2004, 45–47).

¹⁰⁷ Hypén 2004, 46.

*edellinen tuomio oli aloitettu tai päätetty jossain muussa Pohjoismaassa.
(Hypén 2004, 46)*

Hallituksen talousarvioesitykset eivät sisällä – eikä niiden pidäkään sisältää – yksityiskohtaisia mittarimäärittelyjä, mutta näinkin täsmällisten numeeristen vaikuttavuustavoitteiden kuten vuoden 2006 esimerkin takana on oltava käsitys siitä, mitä ja miten tavoitteiden toteutumista mitataan; Uusintarikollisuuteen vaikuttavat Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan ohella myös lukuisat muut tekijät. Useat pohjoismaiset uusintarikollisuustutkijat ovat päätyneet vastaavasti karttamaan uusimislukujen käyttämistä vankeinhoidon vaikuttavuutta kuvattaessa¹⁰⁸. Esimerkiksi yhteispohjoismaisessa uusintarikollisuustutkimuksissa päädyttiin johtopäätökseen, että uusimisluvut sellaisenaan eivät kuvaa rikosseuraamusalan vaikuttavuutta sekä samalla siihen, ettei maiden välisiä tehokkuusvertailuja voida tehdä lukuisista seuraamusjärjestelmien yhtymäkohdista huolimatta¹⁰⁹. Uusimislukujen ongelmana on etenkin se, että Rikosseuraamuslaitos ei ole vastuussa vankien vapautumisen jälkeisestä tilanteesta kuten jatkokuntoutuksen järjestämisestä. Toisaalta Rikosseuraamuslaitoksen resurssit ovat varsin rajalliset: kaikille vangeille ei voida järjestää normaalisuusperiaatteen mukaisia ja heidän tarpeitaan vastaavia toimintamuotoja¹¹⁰. Kääntöpuoli asiassa on ollut se, että viimeisissä talousarvioesityksissä kriminaalipolitiikan tai Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteet ovat perinteisen abstrakteja, mutta Rikosseuraamuslaitoksen numeeriset tavoitteet uusintarikollisuuden vähentämisestä on asteittain poistettu.

Kriminaalipolitiikan ja lainsäädännön, vankiluvun ja sen rakenteen sekä uusintarikollisuuden suhdetta voidaan kuvata siis kuviolla 4. Kuviota on yksinkertaistettu, koska jokaiseen edellisistä vaikuttaa lukuisat muut tekijät, kuten väestön ikääntyminen, yhteiskunnan taloudellinen tilanne, yleinen rikollisuustaso sekä vallitseva poliittinen ilmapiiri. Kuviosta voidaan kuitenkin huomata, että jo näiden kolmen välinen suhde on moniulotteinen. Kriminaalipolitiikalla ja lainsäädännöllä voidaan säädellä vankilukua, joka käytännössä johtaa myös vankirakenteen muutoksiin. Esimerkiksi 1970- ja 1980 -luvuilla tehdyt lainsäädännön uudistukset alensivat ensikertaisten ja lieviin rikoksiin syyllistyneiden vankien määriä vankilassa. Ajanjaksona rangaistusjärjestelmä keskimäärin lieventyi, mutta törkeimpien rikosten tuomittavuudesta pidettiin kuitenkin kiinni¹¹¹. Vankirakenne muuttui muun muassa siten, että väkivaltarikollisten suhteellinen osuus kasvoi vankilassa. Vastaavasti vankiluvun ja rakenteen muutoksilla on yhteys uusintarikollisuuden tasoon.

Toisaalta voidaan olettaa, että vankien korkea uusintarikollisuusaste tai suuremmat muutokset vankiluvussa tai sen rakenteessa eivät todennäköisesti jää yhteiskun-

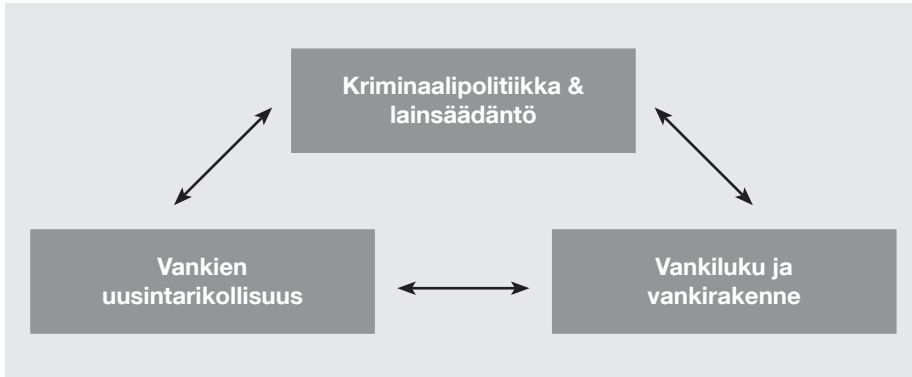
¹⁰⁸ Ks. esim. Tyni & Blomster 2012; Graunbøl ym. 2010; Kristoffersen 2010; Hypén 2004.

¹⁰⁹ Graunbøl ym. 2010.

¹¹⁰ Ks. esim. Tyni & Blomster 2012; Hypén 2004, 56–58.

¹¹¹ Pajuja 1993, 103.

nassa huomaamatta ja näillä on vastakkainen yhteys myös kriminaalipolitiikkaan ja lainsäädäntöön. Kehä on kiertänyt täten molempiin suuntiin.

Kuvio 4. Kriminaalipolitiikan ja lainsäädännön, vankiluvun ja sen rakenteen sekä uusintarikollisuuden välinen suhde.

5.3 Yksittäisten lainmuutosten vaikutuksia vankilukuun ja vankirakenteeseen

Seuraavaksi tarkastellaan merkittävämpiä vankilukuun ja -rakenteeseen vaikuttaneita yksittäisiä lainsäädännön muutoksia pääasiassa vuodesta 1990 alkaen. Rikoslainsäädäntö muuttuu suhteellisen nopeasti¹¹². Viimeisinä vuosina on ollut havaittavissa myös median voimistunut kriminaalipoliittinen rooli rikoslainsäädännön muutoksiin yksittäistapauksissa¹¹³. Esimerkiksi elinkautisvankeudesta vapautuneen vangin tekemä ampumavälikohtaus Porvoossa (kesällä 2010) lähes heti vapautumisen jälkeen johti nopeasti toimenpiteisiin vaarallisten rikostentekijöiden vapauttamismenettelyissä¹¹⁴. Vankilukuun ja -rakenteeseen vuoden 1990 jälkeen vaikuttaneet merkittävät lainsäädännön muutokset voidaan tiivistää seuraavasti:

- 1) Rikosten vähimmäis- ja enimmäisrangaistuksiin kohdistuneet muutokset
- 2) Yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvät lait
- 3) Ehdollinen vankeusrangaistus, ehdonalaiseen vapauttamiseen liittyvät muutokset ja uusimisen vaikutus (vähimmäisajan lyhentäminen)
- 4) Vankeuspaketti

¹¹² Anttila & Törnudd 1983, 89.

¹¹³ Esimerkiksi eduskunnan kyselytunnilla (14.11.2013) käytiin keskustelua median laajasti informoimasta taposta vapautuneen nuoren vangin (lyhyestä) rangaistuksesta (Eduskunnan PTK 113/2013 vp).

¹¹⁴ Ks. tarkemmin esim. OM 70/2012.

- 5) Sakon muuntorangaistukseen kohdistuneet lakimuutokset
- 6) Uudet seuraamusmuodot ja nuoria rikoksentekijöitä koskevat muutokset
- 7) Elinkautisvangit
- 8) Tekojen uuskriminalisointi ja dekriminalisointi

Rikosten vähimmäis- ja enimmäisrangaistuksiin kohdistuneet muutokset (rikoslain erityisen osan muutokset) Rikoslainsäädännön rangaistusasteikkoja muutetaan usein. Usein muutoksilla on yhteys myös vankilukuun ja -rakenteeseen ja samalla myös uusintarikollisuuteen. Esimerkiksi törkeän pahoinpitelyn vähimmäisrangaistuksen korottaminen yhteen vuoteen (2001) tarkoitti sitä, että muutoksen jälkeen mahdollisen yhdyskuntapalvelun sijasta rikokseen oli mahdollista soveltaa ainoastaan ehdotonta vankeutta¹¹⁵. Muutos johti pian päivittäisen vankiluvun sekä vankilaan saapuvien vankien määrän nousuun. Samalla vankirakenne muuttui. Muita merkittäviä muutoksia olivat huumausainerikoksia koskevien rangaistuskäytäntöjen kiristäminen (1993)¹¹⁶, promillerajan alentaminen törkeässä rattijuopumuksessa (1994), raiskausrangaistusten koventaminen (1999), raiskausrikosten tunnusmerkistön laajennus (2011) sekä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeneet koventamiset (2011)¹¹⁷. Viimeiseksi on selvitetty muun muassa uusia raiskausrikosten lainsäädännöllisiä muutoksia¹¹⁸.

Yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvät lait. Oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen nykyisen strategian mukaisesti nykyisin pyritään kohti avoimempaa täytäntöönpanoa¹¹⁹. Tällä tarkoitetaan ensiksikin sitä, että yhä useampi rikosseuraamusasiakas suorittaisi rangaistuksensa yhteiskunnassa yhdyskuntaseuraamuksina. Toisaalta ehdottomaan vankeuteen tuomitut vangit pyritään vapauttamaan avolaitoksen (sijoittamalla vangit suoraan avolaitokseen tai myöhemmin avolaitossijoituksen) kautta. Tarkoituksena on lisätä myös vankien valvottua koevapautta¹²⁰. Kuviossa 5 on kuvattu vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden keskimääriä vuosina 1990–2013.

¹¹⁵ HE 213/2000.

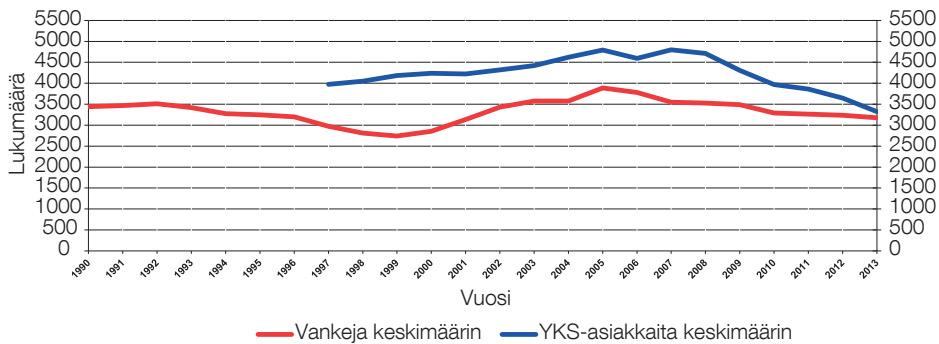
¹¹⁶ RL (17.12.1993/1289).

¹¹⁷ Lappi-Seppälä 2013 26–28.

¹¹⁸ OM 25/2012; OM 52/2012.

¹¹⁹ Valitun strategian, lain ja tuomitsemiskäytäntöjen välinen suhde on tietenkin monimutkainen.

¹²⁰ Rikosseuraamuslaitos 2014a.

Kuvio 5. Vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden keskimäärä vuosina 1990–2013 (Rikosseuraamuslaitos 2014b)

Yhdyskuntaseuraamuksilla ja avolaitosjärjestelmällä on takanaan pitkä historia. Ehdollisesti vapautuneiden valvonta voidaan esimerkiksi liittää jo Venäjän keisarikunnan autonomian aikakauteen. Vastaavasti yhdyskuntapalvelun perusta voidaan ajoittaa Suomessakin vuoteen

1978¹²¹, vaikka seuraamus otettiin käyttöön vasta yli vuosikymmen myöhemmin. Yhdyskuntapalvelu käynnistettiin Suomessa kokeiluluonteisesti 1.1.1991, ja se vakiintui pysyväksi osaksi seuraamusjärjestelmää 1.1.1997. Yhdyskuntapalvelun käyttöönoton jälkeen vankien päivittäinen määrä väheni noin 400–500 vangilla¹²². Yhdyskuntapalvelun käyttöönoton vaikutusta vankilukuun voidaan pitää suurimpana 1980-luvun jälkeisenä lainsäädännöllisenä muutoksena.

Rikosseuraamuksien painopistettä pyrittiin siirtämään vankilasta yhdyskuntaseuraamuksiin. Tällä hetkellä (1.11.2013) yhdyskuntaseuraamusasiakkaita on rikosseuraamusasiakkaista jo yli puolet (51 %). Yhdyskuntapalvelua suorittaa viidenNES kaikista (19 %) rikosseuraamusasiakkaista¹²³. Yhdyskuntapalvelussa yli puolet suorittaa rangaistustaan liikennejuopumuksesta (51 %)¹²⁴. Yhdyskuntaseuraamusten käyttöönottovuodet sekä nykyiset asiakasmäärät ovat esitetty taulukossa 2.

¹²¹ Rikosoikeuskomitean mietintö 1976:72.

¹²² Blomster & Muiluuvuori 2011, 143; Pajuoja 1997, 83.

¹²³ Rikosseuraamuslaitos: Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat 1.12.2014.

¹²⁴ Blomster ym. 2014, 41.

Taulukko 2. Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamukset – käyttöönottovuosi ja nykyinen asiakasmäärä

Yhdyskuntaseuraamus	Käyttöönottovuosi	Nykyinen asiakasmäärä (2013)
yhdyskuntapalvelu	1997; kokeiluluontoisesti 1991	1344
Ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta	1889	1036
Ehdonalaisesti rangaistujen nuorten valvonta	1943	908
Valvontarangaistus	2011	29
Nuorisorangaistus	1997; kokeiluluontoisesti 1991	7

Ehdollinen vankeusrangaistus, ehdonlaiseen vapauttamiseen liittyvät muutokset ja uusimisen vaikutus (vähimmäisajan lyhentäminen). Ehdollista vankeusrangaistusta ja ehdonalaista vapauttamista koskevat muutokset voidaan toisaalta liittää myös yhdyskuntaseuraamusuudistuksiin, koska nämä suoritetaan vapaudessa. Sen sijaan uusimisen vaikutus eli vähimmäisajan lyhentäminen liittyy vankeusajan laskentaan. Ehdollinen vankeusrangaistus otettiin käyttöön uutena rangaistusmuotona (1918) pian Suomen itsenäistymisen jälkeen ja sitä on laajennettu vuonna 1948, 1976 ja lopulta vuonna 2000, jolloin yhdyskuntapalvelua voitiin määrätä ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteeksi. Ehdonalaisen vapauden säännöksiä muutettiin muun muassa vuonna 1966, jolloin rangaistuksen suorittamisen vähimmäisrangaistusta alennettiin. Ehdonalaisen vapauden kriteerejä lievennettiin myös vuonna 1975¹²⁵. Viimeisin suurin muutos oli vuonna 1989, jolloin rangaistuksen vähimmäisaika ennen vapauttamista alennettiin kolmesta kuukaudesta neljään päivään. Muutos alensi merkittävästi vankilukua.

Vastaavasti rikosten uusimista koskevia säännöksiä on muutettu esimerkiksi vuonna 1939 ja 1976. Säännöksien lieventämisillä ja koventamisilla on ollut yhteys vankilukuun sekä suoritettavan rangaistuksen pituuteen. Vaarallisille rikoksenuusijoille kohdistettu pakkolaitosjärjestelmä poistui Suomessa vuonna 2006¹²⁶. Aikaisempiin pakkolaitosuudistuksiin verrattuna viimeisimmän uudistuksen merkitys vankilukuun jäi pieneksi. Erikseen on mainittava lainsäädännön muutokset, jotka koskivat tutkintavankeutta. Muutokset vaikuttivat vankilukuun siten, että tutkintavankeus-

¹²⁵ VHA 431/1975; HE 239/1972 vp.

¹²⁶ Pakkolaitosjärjestelmä otettiin käyttöön vuonna 1932 (Laki vaarallisista rikoksenuusijoista 180/1932), jonka jälkeen järjestelmän merkitystä korostettiin voimakkaasti vuonna 1954 (Asetus vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta 277/1954) ja lievennettiin vuonna 1971 (Asetus vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta annetun asetuksen muuttamisesta 447/1971). Uuden vankeuslain 2006 jälkeen tilalla on ns. kokonaisrangaistus (1/1).

vankeusaika huomioitiin rangaistusta laskettaessa (1954, 1973), joten vankien laitosajat ja täten kirjoilla olevien vankien määrät alenivat.

Vankeuspaketti. Vankeuspaketti sisältää muun muassa vankeuslain¹²⁷, tutkinta-vankeuslain¹²⁸ sekä rikoslain vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista¹²⁹ koskevat säännökset. Vankeuspaketti on mittavin vankeinhoitoon kohdistunut uudistus vuoden 1975 vapausrangaistusjärjestelmän uudistamisen eli niin sanotun RTA-uudistuksen¹³⁰ jälkeen¹³¹. Normaalisuusperiaatteesta siirryttiin tarkentamaan vankeinhoidon yleistavoitteita ja täytäntöönpanon sisältöjä. Vankeuslaissa (767/2005) määriteltiin nykyisen vankeuden täytäntöönpanon keskeisin sisältö eli vangeille laadittava henkilökohtainen rangaistusajan suunnitelma (Ransu)¹³². Vankeuspaketti laski merkittävästi vankilassa kirjoilla olevien vankien määrää, vaikka uudistuksen yksityiskohtaisempia määrällisiä vaikutuksia vankilukuun ja vankirakenteeseen on hankala arvioida. Merkittävimmät vankimäärään vaikuttaneet uudistukset olivat ehdonalaiseen vapauttamiseen sekä nuoriin rikoksentehtäjiin kohdistuneet muutokset.

Sakon muuntorangaistukseen kohdistuneet lakimuutokset. Sakon muuntorangaistusjärjestelmää on uudistettu useasti¹³³. Muutokset ovat vaikuttaneet sakonmuuntorangaistusta suorittavien vankien päivittäiseen määrään (ks. liite1). Lakimuutokset ovat koskeneet esimerkiksi sakkojen muuntosuhdetta ja muunnettujen sakkojen maksimirangaistuksia. Viimeisimmät sakon muuntorangaistusta koskeneet uudistukset on tehty vuosina 2005–2008¹³⁴. Sakkovankien määrä väheni lakimuutosten johdosta noin 110–170 vangilla¹³⁵.

Uudet seuraamusmuodot. 1990-luvun alun jälkeen Suomessa on ehdottoman vankeuden rinnalle otettu käyttöön uusia yhdyskuntaseuraamuksia, ensimmäisinä yhdyskuntapalvelun (1991) ja nuorisorangaistuksen kokeilukäyttö (1996). Myöhemmin nämä virallistettiin: yhdyskuntapalvelu vuonna 1997 ja nuorisorangaistus vuonna 2004. Viimeisin rikosseuraamus on valvontarangaistus (2011). Lisäksi uutena seuraamusmuotona on esitetty esimerkiksi niin sanottua sakkopalvelua¹³⁶. Valvottu koevapaus ei ole sen sijaan seuraamus, vaan ehdottoman vankeuden lopussa yhteiskunnassa valvonnassa suoritettava vapautumismuoto. Valvottu koevapaus on kuitenkin yhdyskunnassa suoritettava vapautumismuotona¹³⁷ otettava huomioon vaikka vaikutus

¹²⁷ VL 23.9.2005/767.

¹²⁸ TutkintavankeusL 23.9.2005/768.

¹²⁹ Laki rikoslain muuttamisesta 23.9.2005/780; Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta 24.6.2010/634.

¹³⁰ VHA 431/1975.

¹³¹ Ks. tarkemmin Lappi-Seppälä 2013; Mohell & Pajuoja 2006.

¹³² Lappi-Seppälä 2013.

¹³³ Martikainen 2013; Hinkkanen 2010.

¹³⁴ Martikainen 2013.

¹³⁵ Hinkkanen 2010.

¹³⁶ OM 12/2012, 78–79.

¹³⁷ Valvontarangaistus voidaan periaatteessa ymmärtää laajassa mielessä Suomessakin luonteensa vuoksi yhdyskuntaseuraamukseksi (vrt. esim. ns. Front Door–Back Door -luokittelu).

vankilukuun on tällä hetkellä vielä suhteellisen pieni: päivittäin valvottua koevapautta suorittaa 176 vankia eli noin kuusi prosenttia kaikista kirjoilla olevista vangeista¹³⁸.

Alle 18 -vuotiaita nuoria rikoksentekejiä tuomitaan ehdottomaan vankeuteen ainoastaan vakavista tai toistuvista rikoksista. Nuoriin rikoksentekejiin on kohdistettu esimerkiksi ehdottoman vankeuden käytön rajoittamista (1989) sekä syyttämättä jättämisen lisäämistä (1999) alle 18-vuotiaiden ikäryhmässä¹³⁹. 1990-luvun aikana tapahtunut yhdyskuntaseuraamusten käytön lisääminen ja kuntoutusajattelun vahvistuminen lisäsivät tarvetta erityisesti nuorille kohdistetun seuraamuksen tarpeellisuudesta¹⁴⁰. Nuorisorangaistus otettiin kokeiluonteisesti käyttöön vuonna 1996 ja se vakinaistettiin vuodesta 2005. Uusi vankeuslaki alensi etenkin nuorten pitkäaikaisvankien määriä, kun rangaistuksen pituuteen liittyvät edellytykset poistettiin ja ehdonalaisten vapautumisen määrät muutettiin samoiksi¹⁴¹.

Nuorisorangaistuksen vankilukuvaikutukset jäivät vaatimattomiksi. Vuonna 2012 nuorisorangaistusta päivittäin suorittavia oli keskimäärin kymmenen. Sen sijaan mahdollisesti rangaistujen nuorten valvonnan merkitys on merkittävästi suurempi. Vuonna 2013 mahdollisesti rangaistujen nuorten valvontaa suoritti keskimäärin päivittäin 908 nuorta rikoksentekejiä¹⁴². Lisäksi on huomioitava, että nuorille pyritään soveltamaan herkemmin ehdottoman vankeuden sijasta yhdyskuntapalvelua.

Yhdyskuntaseuraamusten ja nuoriin rikoksentekejiin kohdistuvien lainsäädännön muutokset ovat havaittavissa myös vankiluvun muutoksissa. Vielä vuonna 1975 alle 21-vuotiaita tutkintavankeja ja vankeusvankeja oli päivittäin 452 eli noin kahdeksan prosenttia vankiluvusta. 15–17 -vuotiaiden vankien osuus nuorista vangeista oli peräti kolmannes (117). Kymmenen vuotta myöhemmin vastaava nuorten osuus oli pudonnut 238:aan (5 %), joista 15–17-vuotiaita oli ainoastaan 36. Nuorten suhteellinen osuus säilyi tasaisena koko 1980-luvun alusta aina 1990-luvun alkuun saakka ollen noin 5–6 prosenttia vankiluvusta. Tämän jälkeen nuorten vankien suhteelliset osuudet ovat pudonneet tasaisesti nykyiselle parin prosentin tasolle kokonaisvankiluvusta. Tällä hetkellä 18–20 -vuotiaita rangaistusvankeja on 34 ja tutkintavankeja 37; alle 18-vuotiaita on vankilassa 18¹⁴³. Sen sijaan mahdollisesti rangaistujen nuorten valvonnan merkitys vankilukuun on laajempi.

Elinkautisvangit. Elinkautisvankien määrä on noussut 2000-luvulla suhteellisesti eniten. Vuoden 2000 alussa elinkautisvankeutta suoritti 59 vankia, vuoden 2005 alussa 104 ja vuoden 2010 alussa jo 157 vankia. Nykyisin elinkautisvankeutta suo-

¹³⁸ Rikosseuraamuslaitos: Vankilukuilmoitus 16.12.2014.

¹³⁹ Nuoria rikoksentekejiä koskevia lakiuudistuksia tehtiin kuitenkin jo 1940- ja 1950-luvuilla.

¹⁴⁰ Lappi-Seppälä 2013; Marttunen 2008.

¹⁴¹ RL:n 2 c luvun 5. § (23.9.2005/780); HE 262/2004 vp.

¹⁴² Blomster ym. 2014, 38.

¹⁴³ Rikosseuraamuslaitos: Alle 21-vuotiaat tutkinta- ja vankeusvangit keskimäärin vuosina 1975–2013; Rikosseuraamuslaitos: Vankilukuilmoitus 16.12.2013.

rittaa 203 vankia¹⁴⁴. Vuonna 2012 elinkautisen vankeusrangaistuksen suorittamisen aloitti 27 vankia, joka on lukuna korkein sitten vuoden 1992. Elinkautistuumioiden määrän noustessa myös keskimääräiset laitosajat ovat selvästi pidentyneet. Elinkautisvankien määrän nousun syyksi on esitetty oikeuslaitoksen ankaroitunutta syyteharkintaa ja rangaistuskäytäntöä sekä syynätakeisuuden kriteerien tiukkenemistä eli henkilöiden on katsottu useammin syyllistyneen tekoon täydessä ymmärryksessä¹⁴⁵. Henkirikoksia ei suoraan voida rinnastaa elinkautistuumioiden määrään¹⁴⁶, mutta mielenkiintoista on se, että esimerkiksi vuoden 2012 henkirikoskatsauksen mukaan henkirikollisuus on pienintä Suomessa sitten vuoden 1970 (henkirikoksia yhteensä 110). Erityisesti on vähentynyt miesten keskinäinen alkoholisisäonnainen väkivalta¹⁴⁷.

Tekojen uuskriminalisointi ja dekriminalisointi. Uuskriminalisointi tarkoittaa ennen rankaisemattomien tekojen muuttamista rangaistavaksi. Dekriminalisointi on edellisen vastakohta. Tekojen dekriminalisoinnista esimerkkejä ovat homoseksuaalisuuden (1970-luku) ja irtolaislain (1980-luku) kumoaminen. 2000-luvun uuskriminalisointeja ovat muun muassa doping-rikos (2002)¹⁴⁸, terrorismi (2003)¹⁴⁹ ja osallistuminen rikolliseen toimintaan (2003)¹⁵⁰. Edellisten vankilukuvaikutukset ovat olleet kuitenkin pieniä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että 1990-luvun vankilukua ja vankipopulaation rakennetta muutti etenkin yhdyskuntapalvelu uutena rikosseuraamuksena, kun enintään kahdeksan kuukauden ehdoton vankeusrangaistus voitiin muuntaa yhdyskuntapalveluksi: suuri osa omaisuusrikoksista ja rattijuopumuksista suoritettiin nyt yhdyskuntapalvelussa. Vuosikymmentä kuvasikin siirtymä vankien päärikoksissa omaisuusrikoksista ja rattijuopumuksista henkeen ja terveyteen kohdistuviin rikoksiin sekä huumausainerikoksien¹⁵¹ määrän nousu. Rangaistuksellisuuden koventuminen näkyi yhteiskunnassa käytävinä voimakkaina keskusteluina ja konkreettisesti rangaistuskäytäntöjen ankaroitumisena sekä yksittäisinä vankilukua korottavina muutoksia kuten törkeän pahoinpitelyyn ja raiskausrikoksiin kohdistuvina kovenuksina. Vankien päärikosjakauma (%) vuosina 1990–2013 on esitetty kuviossa 6.

Vankien rangaistusajkojen pidentyessä vankiloiden käyttöasteet alkoivat nousta yhä korkeammiksi. Samalla yhdyskuntapalvelua suorittavien rikosseuraamusasiakkaiden määrä väheni¹⁵². Vankirakenteessa huomionarvoinen muutos oli elinkautisvankien

¹⁴⁴ Rikosseuraamuslaitos: Vankilukuilmoitus 16.12.2014).

¹⁴⁵ Lappi-Seppälä 2007; Blomster & Muiluuvuori 2011.

¹⁴⁶ Henkirikoksista suurin osa on tappoja. Elinkautinen vankeusrangaistus voidaan sen sijaan tuomita nykyisen rikoslain mukaan ainoastaan murhasta sekä eräistä muista harvinaisista ja erittäin vakavista rikoksista.

¹⁴⁷ Ks. tarkemmin Lehti 2013.

¹⁴⁸ RL:n 6. § (24.5.2002/400).

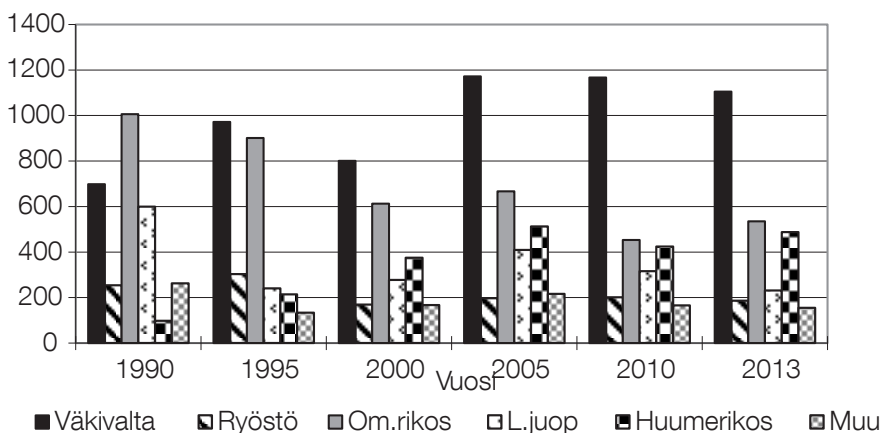
¹⁴⁹ RL:n 34 a luku (24.1.2003/17).

¹⁵⁰ RL:n 17. luvun 1 a § (21.2.2003/142).

¹⁵¹ Vankitietojärjestelmä; Kinnunen 2001.

¹⁵² Blomster & Muiluuvuori 2011; Lappi-Seppälä 2013.

sekä tutkintavankeudessa olevien ulkomaan kansalaisten määrän nousu. 2000-luvulla vankiluku alkoi nousta, ja se saavutti huipun alkukeväänä 2006. Vankiluvun alentaminen oli tarkoituksenmukaista vankiloiden tilaustauden takia. Vankilukua pyrittiin alentamaan muun muassa sakon muuntorangaistukseen ja ehdonalaiseen vapauteen liittyvillä uudistuksilla. Merkittävin vuoden 1975 vapausrangaistusjärjestelmän uudistamisen eli niin sanotun RTA-uudistuksen jälkeen oli vuoden 2006 vankeuspaketti. Vankiluku on alennut vuoden 2006 jälkeen. Viimeisinä vuosina etenkin (pelkästään) sakonmuuntorangaistusta suorittavien vankien päivittäiset keskimäärät ovat laskeneet. Toisaalta tutkintavankien keskimäärät ovat nousseet ja yhä useammat vangit suorittavat tuomioita vakavista rikoksista aiempaan verrattuna. Vankeusvankien vankilakertaisuudessa ei ole tapahtunut sen sijaan suuria muutoksia 2000-luvun alun jälkeen.

Kuvio 6. Vankien päärikokset vuosina 1990–1997 (1.10.) ja 1998–2013 (1.5.)

5.4 Sosiodemografiset tekijät

Vankilukuun kohdistuneet kriminaalipoliittiset toimenpiteet kuten lainsäädännön uudistaminen voivat muuttaa vankipopulaation sosiodemografisia tekijöitä. Esimerkiksi nuorten rikoksentekijöiden absoluuttiset ja suhteelliset osuudet vankilassa ovat vähentyneet selvästi viimeisinä vuosikymmeninä. Alle 18 -vuotiaita vankeja tuomitaan vankilaan tällä hetkellä ainoastaan harvoin ja kyseessä ovat tällöin erittäin vakavat rikokset; Nuoret rikoksentekijät pyritään pitämään poissa vankiloista.

Vankirakenne oli vielä 1990-luvulla homogeeninen sosiodemografisilla tekijöillä tarkasteltuna. Esimerkiksi naisvankien suhteellinen osuus on noussut tämän jälkeen. Vastaavasti ulkomaan kansalaisten suhteellinen osuus kaikkien vankien päivittäisestä keskimäärästä oli alle yhden prosentin aina vuoteen 1992 asti. Tämän jälkeen ulkomaan kansalaisten osuudet ovat nousseet sekä suhteellisesti

että määrällisesti. Nousuun johtaneita syitä ovat esimerkiksi Euroopan Unioni, valtion rajojen avaaminen (Schengenin sopimus), Itä-Euroopan murros, yleinen kansainvälistyminen, lähtömaiden kriisit, osin sosiodemografiset erot kantaväestön ja maahanmuuttajien välillä sekä muut erilaiset työntötekijät kuten lähtömaan työtilanne¹⁵³. Maahanmuuton sekä lyhytaikaisten vierailujen odotetaan edelleen lisääntyvän seuraavina vuosina¹⁵⁴. Vuonna 2012 ulkomaan kansalaisten osuus koko vankiluvusta oli 15 prosenttia (470)¹⁵⁵ ja eri kansalaisuuksia on lähes kuumikymmentä. Suurin osa ulkomaan kansalaisista on syytettyinä tai tuomittuna huumausainerikoksista. Väestöryhmistä suurimmat ovat virolaiset ja venäläiset¹⁵⁶. Suomessa ulkomaan kansalaisten osuus on kuitenkin pienempi verrattuna muihin Pohjoismaihin. Vuonna 2012 ulkomaan kansalaisten osuus kaikista tuomituista vankeusvangeista oli Suomessa 10 prosenttia, Ruotsissa peräti 31 prosenttia, Islannissa 21 prosenttia, Norjassa 23 prosenttia ja Tanskassa 18 prosenttia¹⁵⁷.

Nuoriin rikoksentehtäjiin on kohdistettu lainsäädännön muutoksia. Toisaalta Suomessa nuoret ikäluokat ovat pienentyneet ja nuorten tekemä rikollisuus vähentynyt¹⁵⁸. Vankirakenteessa muutos ilmeni nopeasti vankien keski-ikänsä nousuna. Esimerkiksi vuonna 2000 vankien keski-ikä oli 34,7 vuotta¹⁵⁹. Nykyisin keski-ikä on yli kaksi vuotta korkeampi¹⁶⁰. Vankien sukupuolirakenne on myös muuttunut: naisvankien suhteellinen ja määrällinen osuus on kaksinkertaistunut vuodesta 1992¹⁶¹. Vastaavasti päärikokset ovat naisvangeilla muuttuneet omaisuusrikoksista väkivalta- ja huumausainerikoksiksi. Tällä hetkellä naisvangeista suorittaa lähes puolet suorittaa tuomiotaan väkivaltarikoksista (47 %) ja joka neljäs huumausainerikoksista (24 %)¹⁶².

Normaaliväestöön verrattuna vangit ovat olleet sosiaaliselta taustaltaan huono-osaisia¹⁶³. Esimerkiksi vangeille tehtyjen työ- ja toimintakykyarvioiden perusteella vankien koulutus- ja työllisyystaso on alhainen ja asuntotilanne erittäin huono. Vankien työkyky on kuitenkin viimeisinä vuosikymmeninä hieman parantunut. Miesvangeista täysin työkyisiä oli puolet, alentuneesti työkykyisiä kolmasosa ja täysin työkyvyttömiä joka kymmenes. Sen sijaan vankien mielenterveyshäiriöt ovat yleistyneet ja somaattinen sairastavuus on luultavasti hieman lisääntynyt. Huono-osaisuuteen ja uusintarikollisuuteen liitettävä päihteiden ongelmakäyttö on selvästi

¹⁵³ Lappi-Seppälä 2013; Blomster & Muiluvuori 2011; Niemi & Lehti 2014, Lehti ym. 2014.

¹⁵⁴ Niemi & Lehti 2014.

¹⁵⁵ Vankitietojärjestelmä.

¹⁵⁶ Blomster ym. 2013, 41.

¹⁵⁷ Hildebrandt (red.) 2014.

¹⁵⁸ Blomster & Muiluvuori 2011.

¹⁵⁹ Md = 33,2 vuotta.

¹⁶⁰ Ka = 37,0 vuotta; Md = 35,0 vuotta (vankitietojärjestelmä).

¹⁶¹ Rikosseuraamuslaitos: Naisvankien keskimäärä ja osuus kaikkien vankien keskimäärästä vuosina 1993–2012.

¹⁶² Rikosseuraamuslaitos: Naisvankeusvankien päärikokset vuosina 1990–2014.

¹⁶³ Ks. esim. Hypén, 2004 55–56; Näkki, 2006 & Kivivuori & Linderborg 2009; Granfelt 2003.

suurempaa ja alkoholiriippuvuuden li-säksi yleistä on myös huumeriippuvuus sekä näihin liittyvä sekakäyttö. Vangeista peräti lähes yhdeksällä kymmenestä on todettu jokin elämänaikainen päihdehäiriö ja neljästä viidestä jokin elämänaikainen mielialahäiriö. Naisvankien sairastavuus on miesvankeja suurempaa¹⁶⁴.

Voidaan siis sanoa, että vankien sosiodemografisiin tekijöihin ovat vaikuttaneet yhteiskunnan yleisten muutosten kuten kansainväistymisen ja väestön ikääntymisen lisäksi myös kriminaalipoliittiset uudistukset. Lainsäädännön uudistukset ovat vaikuttaneet uusintarikollisuustutkimuksen näkökulmasta osaltaan siihen, että vankeusrangaistukset ovat kasaantuneet vankilakierroksessa olevalle pienelle ryhmälle. Vangit ovat taustoiltaan yhä huono-osaisempia ja heidän uusimisriskit ovat täten korkeampia aiempaan tilanteeseen verrattuna.

5.5 Piilorikollisuuden ongelma uusintarikollisuustutkimuksissa

Uusintarikollisuustutkimuksissa on huomioitava niin sanottu piilorikollisuuden ongelma. Esimerkiksi vapautuneiden vankien uusintarikollisuus on todellisuudessa korkeampaa kuin tutkimuksissa empiirisesti havaittu uusintarikollisuus. Uusintarikollisuus- ja rikollisuustilastot antavat siis kokonaisrikollisuudesta¹⁶⁵ aina puutteellisen kuvan. Piilorikollisuudella tarkoitetaan kaikkia rangaistavaksi määriteltyjä tekoja, jotka eivät tule jostain syystä poliisin tietoon ja jäävät täten rekisteröimättä rikokseksi. Toisin sanoen kokonaisrikollisuus on piilorikollisuuden ja ilmirikollisuuden muodostama kokonaisuus. Piilorikollisuus on selvästi suurempaa kuin ilmirikollisuus ja sen määrä riippuu rikoksen lajista: mitä lievempi rikos sitä todennäköisemmin se päättyy piilorikollisuudeksi. Esimerkiksi liikennetikoksesta kuten ylinopeudesta kiinnijäämisen todennäköisyys on pieni, eikä usein ylinopeuteen syyllistynyt itse edes havaitse liiallista ajonopeutta. Toisaalta vakavat rikokset kuten henkirikokset tulevat lähes aina ilmi ja kirjatiksi rikokseksi¹⁶⁶.

Piilorikollisuuden syitä on useita. Kaikkia rikoksista ei rekisteröidä sen takia, ettei niitä havaita. Tällaisia rikoksia ovat muun muassa ympäristörikokset, liikennetikokset tai rikokset julkista taloutta vastaan. Piilorikollisuuden määrää lisäävät vastaavasti ne rikokset, joita ei ilmoiteta poliisille: esimerkiksi perheväkivallan uhri saattaa usein jättää ilmoittamatta häneen kohdistuneet pahoinpitelyt poliisille tai muille viranomaisille. Rikokset saattavat jäädä kirjaamatta myös teon määrittelyyn liittyvien vaikeuksien takia tai asianomaisrikoksissa uhrin tahdosta¹⁶⁷. Piilorikollisuuden määrän arvioimiseksi voidaan käyttää erilaisia vertailutilastoja ja rekisterilähteitä,

¹⁶⁴ Joukamaa 2010.

¹⁶⁵ Kokonaisrikollisuutta kutsutaan myös faktiseksi tai todelliseksi rikollisuudeksi.

¹⁶⁶ Anttila & Törnudd 1983, 63–64; Kivivuori 2011; Laitinen & Aromaa 2005, 204–205.

¹⁶⁷ Ks. esim. Anttila & Törnudd 1983, 63–64; Laitinen & Aromaa 2005, 204–205.

rikosuhritutkimuksia sekä rikoksentekijöiltä (tai potentiaalisilta rikoksentekijöiltä) itseltään saatavia tietoja¹⁶⁸. Poliisin ja muiden viranomaisrekistereiden lisäksi käytetään usein kyselypohjaisia tutkimuksia, jotka täydentävät rekisteriaineistoon perustuvia tutkimuksia¹⁶⁹. Esimerkiksi Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (ennen Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos) kerää nuorisorikollisuuskyselyssään tietoa nuorten rikoskäyttäytymisestä ja selvittää rikosten uhriksi joutumisen määrää, piirteitä ja kehitystä¹⁷⁰. Tutkimuslaitoksen rikosuhritutkimuksessa selvitetään sen sijaan rikollisuutta ja rikollisuuden pelkoa. *Kivivuoren & Linderborgin* (2009) tutkimuksessa lyhytaikaisvangeilta kysyttiin muun muassa itse arvioitua rikollisuutta vankeuden jälkeen. Tutkimustulosten ja tätä seuranneen jatkotutkimuksen¹⁷¹ perusteella voitiin todeta, että vankien tekemät itsearviointit aikaisemmasta ja vapautumisen jälkeisestä mahdollisesta (uusinta)rikollisuudesta voivat antaa huomattavaa lisäarvoa myös perinteiseen rekisteripohjaiseen uusintarikollisuustutkimukseen.

¹⁶⁸ Laitinen & Aromaa 2005, 207–210.

¹⁶⁹ Kivuori 2011.

¹⁷⁰ Ks. esim. Salmi 2012.

¹⁷¹ Kivuori ym. 2012.

6 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET VANKIEN UUSINTARIKOLLISUUDESTA

Rikosseuraamusasiakkaiden eli vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuustutkimuksia sekä näihin liittyviä käsitteitä, valintoja ja haasteita käsitellään tarkemmin ensimmäisessä osatutkimuksessa. Tässä luvussa kuvataan suomalaisia vankien uusintarikollisuustutkimuksia, osatutkimuksen jälkeen julkaistuja uudempia tutkimuksia sekä näiden päätuloksia.

Yksittäisten uusintarikollisuustutkimusten tuloksia on erittäin hankalaa yleistää, koska tutkimukset ovat harvoin vertailukelpoisia. Uusimislukuihin ovat vaikuttaneet ensinnäkin uusimisen määritelmä eli kriteerit, joilla uusintarikollisuutta on mitattu. Vapautuvien vankien uusimista on mitattu esimerkiksi vankilaan palaamisesta, uudesta tuomiosta tai uudesta rikospäivästä. Lisäksi tutkimuksen kohdejoukko, uuden seuraamuksen laatu, rikoksen ankaruus tai seuranta-ajan pituus ovat eronneet eri tutkimuksissa toisistaan. Vastaavasti interventoiden vaikutustutkimuksissa tutkimusasetelmat ja -menetelmät ovat eronneet toisistaan. Esimerkiksi koe- ja kontrolliryhmien muodostamisessa on käytetty erilaisia menetelmiä. Osittain tämä on ollut seurausta käytetyistä rekisteriaineistoista: muun muassa rikosrekisteriin tai Rikosseuraamuslaitoksen vankitietojärjestelmään perustuissa tutkimusaineistoissa on valittu ymmärrettävistä systä erilaisia mittareita.

Voidaankin perustellusti sanoa, että 'vankien uusintarikollisuudelle' ei toistaiseksi ole Suomessa ollut vakiintunutta määritelmää. Erot korostuvat edelleen, jos suomalaisia tutkimustuloksia verrataan jonkin muun maan uusimislukuihin. Tämän takia tarvitsemme myös kansallisia tutkimuksia, koska eri maiden rikoslainsäädännöt ja seuraamuskäytännöt eroavat toisistaan, vaikka sinänsä uusimisriskiin liittyvät vankien yksilölliset taustatekijät (rikoshistoria, päihdeongelmat, rikosmyönteiset asenteen jne.) olisivatkin suhteellisen samoja. Ulkoiseen validiteettiin liittyvien ongelmien takia ulkomaisten uusintarikollisuustutkimusten tulokset jätetään pois tästä luvusta yhtä tutkimusta lukuun ottamatta¹⁷².

Vankien uusintarikollisuutta selvittävät tutkimukset voidaan jakaa Suomessa tutkimustavoitteensa perusteella kolmeen eri luokkaan: vankien yleistä (general) uusintarikollisuutta selvittäviin tutkimuksiin, yksittäisten rikollisuustyyppien tai eri vankilajien uusintarikollisuutta selvittäviin tutkimuksiin sekä erilaisten interventoiden kuten toimintaohjelmien vaikutustutkimuksiin.

¹⁷² Pohjoismaisessa uusintarikollisuustutkimuksessa selvitettiin vuonna 2005 vapautuneiden vankien ja samana vuonna yhdyskuntaseuraamuksen aloittaneiden uusintarikollisuutta (Graunbølin ym. 2010). Ks. seuraava alaluku.

Erikseen voidaan mainita yksittäiset tutkimukset, joissa on selvitetty vapautumisen jälkeisiä tilannetekijöitä kuten työllistymistä tai asunnottomuutta, joiden lisäksi on tarkasteltu myös uusintarikollisuutta kuvaamalla sitä yhteiskuntaan integroitumisen käänteisenä mittarina. Tätä luokittelua käyttäen väitöskirjan ensimmäinen osatutkimus voidaan liittää vankien yleistä uusintarikollisuutta selvittäviin perustutkimuksiin ja osatutkimukset II-IV erilaisten interventioiden vaikutustutkimukseen. Kolmannessa osatutkimuksessa selvitetään lisäksi seksuaalirikosvankien uusintarikollisuutta, joten se kytkeytyy osaltaan myös yksittäisten rikollisuustyyppien tai eri vankilajien uusintarikollisuutta selvittävään luokkaan. Yhteenvetotaulukko yksittäisistä tutkimuksista on esitetty luvun lopussa (taulukko 3).

6.1 Vankien yleinen uusintarikollisuus (general recidivism)

Ensimmäistä luokkaa eli vankien yleistä uusintarikollisuutta kartoittavat vankien uusintarikollisuustutkimukset perustuvat yleensä suuriin poikkileikkuuaineistoihin tai pitkittäisaineistoihin. Tutkimusaineistoksi voidaan valita esimerkiksi ennalta tietynä vuonna vapautuneet vangit, joiden uusintarikollisuutta seurataan kolme vuotta vapautumisen jälkeen. Tällöin kyseessä on prospektiivinen tutkimusasetelma. Uusintarikollisuustutkimuksissa prospektiivinen tutkimus edellyttää pitkiä seuranta-aikoja. Yleisintä on kartoittaa vankien uusintarikollisuutta retrospektiivisesti. Mahdollinen rikosten uusiminen on tällöin tapahtunut jo ennen tutkimuksen alkua. Kyseisen tutkimusasetelman etuina ovat usein edullisuus ja se, että prospektiivisen tutkimuksen seuranta-aikaa ei tarvita. Vankien uusimista tutkimuksissa on kuvattu lähinnä vankien rangaistuksiin, rikoshistoriaan, ikään ja sukupuoleen liittyvien taustatekijöiden avulla.

1990-luvulla tehtiin vain yksi suureen tutkimusaineistoon perustuva uusintarikollisuustutkimus, jossa selvitettiin vankien uusintarikollisuutta (Tilastokeskus 1995). Tutkimusaineisto muodostettiin vuosina 1981–1991 annetuista alioikeuden tuomioista, joista oli eriteltävissä kuitenkin vain osittain ehdottomaan vankeuteen johtaneet uudet tuomiot. Tutkimuksesta saatuja vankilasta vapautuvien vankien uusintarikollisuustutkimuksiin on ongelmallista verrata tätä seuraaviin vankien uusintarikollisuustutkimuksiin, koska yleistettävyyttä vaikeuttaa henkilön ensikertaisuuden määritelmä ja osittain tästä määriteltä seuranta-aika sekä se, että vankilassa olo-aikaa ei huomioitu tutkimuksessa. *Kuuren ja Haapasalon* (2001) tutkimuksessa tutkittiin vuonna 1995 vapautuneen 282 vangin uusintarikollisuutta ja uusimisnopeutta sekä iän, aikaisemman tuomiohistorian ja koulutuksen yhteyttä uusimiseen. Tutkimuksen seuranta-aika oli lähes neljä vuotta ja uusimisnopeus laskettiin ensimmäisestä rikoksentekopäivästä vapautumisen jälkeen. Seurannan aikana miehistä 59 prosenttia teki uuteen vankilatuomioon johtaneen rikoksen. Tämän lisäksi pelkästään uuden sakkotuomion sai 26 prosenttia vapautuneista, joten ainoastaan

15 prosenttia miehistä ei uusinnut seurannan aikana. *Hypénin* (2004) aineistoltaan laajemmassa tutkimuksessa selvitettiin pääasiassa vankien vankilaan palaamista. Tutkimusaineistona oli kaikki vuosina 1993–2001 välisenä aikana suoritettut vankilakaudet. Tutkimustulosten perusteella keskimäärin 60 prosenttia vangeista palasi uudelleen vankilaan viiden seurantavuoden aikana. Tutkimus sisälsi vielä oman aitoa uusintarikollisuutta käsittelevän luvun, jossa seurattiin yksityiskohtaisemmin vuonna 1996 vapautuneita vankeja: Viiden seurantavuoden aikana vangeista 52 prosenttia palasi vankilaan uusista rikoksista. Ensimmäistä kertaa vapautuneiden vastaava osuus oli 35 prosenttia. *Keinäsen ja Saarimaan* (2005) uusin tuomioihin perustuvan tutkimuksen perusteella neljän vuoden seuranta-aikana miehistä 55 prosenttia ja naisista 47 prosenttia tuomittiin uuteen vankeusrangaistukseen.

Omassa tutkimuksessani tutkin sekä vankilaan palaamista että vankien aitoa uusintarikollisuutta, jossa uusimisen kriteerinä oli uusi vankilaan tai yhdyskuntapalveluun johtanut rikos vapautumisen jälkeen. Vankilaan palaamista selvitettiin sen takia, että Rikosseuraamuslaitoksessa saataisiin tietoa siitä, oliko vankilaan palanneiden osuuksissa tapahtunut muutoksia *Hypénin* tutkimuksen jälkeen. Aidon uusimisen tutkimisen teki mahdolliseksi vuonna 2005 käyttöön otettu uusi vankitietojärjestelmä (Vati), josta kyettiin poimimaan luotettavasti esimerkiksi kaikki vankien rikos- ja tuomiopäivät sekä vankila-¹⁷³ ja yhdyskuntapalvelukaudet. Tutkimustulosten perusteella kaikista vuonna 2004 vapautuneista vankilaan palasi viiden vuoden aikana noin 62 prosenttia vangeista eli suorittamaan joko uutta vankeusvankeutta (48 %), sakon muuntorangaistusta (7 %) tai tutkintavankeutta (7 %). Kun käytettiin aidon uusimisen määritelmää, vuonna 2004 vapautuneiden vankeusvankien uusimisosuus oli 67 prosenttia viiden vuoden seuranta-aikana.

Suomalaisten vankien uusintarikollisuustutkimusten rinnalla voidaan esittää lisäksi *Graunbølin ym.* (2010) yhteispohjoismainen rikosseuraamusasiakkaiden uusimista selvittävä tutkimus. Kyseessä oli tutkimus, jossa kartoitettiin rikosseuraamusasiakkaiden uusimista Suomessa, Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa ja Islannissa. Tutkimusaineistona oli Pohjoismaissa kaikki vuonna 2005 vapautuneet vangit ja samana vuonna yhdyskuntaseuraamuksen aloittaneet henkilöt. Uusintarikollisuutta mitattiin samoin jokaisessa maassa. Tutkimuksessa miesvankien uusimisaste oli kahden vuoden jälkeen korkeinta Ruotsissa (43 %) ja Suomessa (37 %). Tämän jälkeen seurasivat järjestyksessä Tanska (29 %), Islanti (28 %) ja Norja (21 %). Oleellisin tutkimustulos tai opetus tutkimusryhmälle oli kuitenkin kenties se, että vaikka tutkimusasetelma ja uusimismittari olivatkin maiden välillä samoja, niin tehokkuudesta ei ollut mahdollista tehdä kansallisia vertailuja rikosseuraamusjärjestelmien erojen takia. Esimerkiksi Suomessa vankien ehdottoman vankeusrangaistuksen keskimääräiset laitosajat ovat pidempiä verrattuna muihin Pohjoismaihin. Tutkimuksesta

¹⁷³ Lisäksi mahdollista oli poimia ns. osasuorituskaudet, joilla tarkoitetaan yhden vankilakauden sisällä olevia muita kausia kuten tutkintavankeuskausia.

on parhaillaan käynnissä jatkotutkimus, jossa aineistona ovat kaikki vuonna 2008 vankilasta vapautuneet tai yhdyskuntaseuraamuksen aloittaneet henkilöt.

Rikosseuraamuslaitoksessa on seurattu järjestelmällisesti vankien uusintarikollisuutta vuodesta 2005 alkaen. Uusintarikollisuuslukuja julkaistaan esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätöksessä sekä laitoksen tilastokirjassa¹⁷⁴. Lisäksi Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa on käynnistetty kansallisen uusintarikollisuuden seurantajärjestelmä, jonka tarkoituksena on kartoittaa uusintarikollisuuden peruspiirteitä, taustatekijöitä ja syitä. Seurantajärjestelmän johdosta on selvitetty muun muassa vangeista aiheutuvia kustannuksia¹⁷⁵. Edellä mainituista tutkimuksista ja Rikosseuraamuslaitoksen vuosittaisesta uusintarikollisuuslaskennasta voidaan tehdä se johtopäätös, että 1990-luvun alun jälkeen vapautuvien vankien uusintarikollisuusaste nousi, kunnes kääntyi 2010-luvulla lievään laskuun¹⁷⁶.

6.2 Yksittäisten rikollisuustyyppien ja eri vankilajien uusintarikollisuustutkimukset (specific recidivism)

Yksittäisten rikollisuustyyppien tai eri vankilajien uusintarikollisuutta selvittävät tutkimukset ovat yleistä uusintarikollisuutta kartoittavien tutkimusten rinnalla tärkeitä, koska edellisissä on mahdollista tutkia tarkemmin – usein esiintyvyydeltään pienimuotoisempaa, mutta vankeinhoidollisesti merkittävää rikosspesifiä uusintarikollisuutta. Viime vuosina tutkimuskohteina ovat olleet etenkin vakavista väkivaltarikoksista ja seksuaalirikoksista vapautuneiden vankien uusintarikollisuutta selvittävät tutkimukset.

Esimerkiksi lyhytaikaisvangit ovat Rikosseuraamuslaitokselle merkittävä ryhmä muun muassa sen takia, että lyhytaikaisvankien vuosittaiset määrät ovat suuria, heidän sosiaalinen tilanteensa on yleensä huono, uusimistasonsa korkea ja vankitoimintoihin osallistumisensa pientä. *Kivivuoren ja Linderborgin* (2009) lyhytaikaisvankitutkimuksen tarkoituksena oli kuvailla lyhytaikaisvankipopulaation (kokonaisrangaistus korkeintaan 8 kuukautta) taustaa ja piirteitä sekä sitä, miten vangit näkevät mahdollisuutensa irtautua rikosuralta, ja mitkä tekijät edistävät tai haittaavat rikosuralta irtautumista. Tutkimustulosten perusteella vangeilla oli ensinnäkin heikko itsekontrollin taso: lyhytaikaisvangit olivat impulsiivisempia, lyhytjännitteisempiä ja riskihakuisempia kuin vapaudessa elävät keskimäärin. Toiseksi lyhytaikaisvankeja kuvasi kasaantunut huono-osaisuus¹⁷⁷. *Kivivuoren ym.* (2012) jatkotutkimuksessa lyhytaikaisvankien uusintarikollisuus tarkastettiin vankitietojär-

¹⁷⁴ Ks. esim. Rikosseuraamuslaitos 2014a; Blomster ym. 2014.

¹⁷⁵ Hinkkanen 2014, 411–420.

¹⁷⁶ Ks. esim. Blomster ym. 2012.

¹⁷⁷ Kivivuori & Linderborg 2009, 175–176.

jestelmästä kaksi vuotta vapautumisen jälkeen. Tutkimuksesta saatiin selville, että heikko itsekontrolli ennusti ilmennyttä uusintarikollisuutta. Sen sijaan suurin osa kasaantunutta huono-osaisuutta selittävistä tekijöistä ei ollut yhteydessä lyhytaikaisvankien uusintarikollisuuteen.

Kuivajärven (2003) tutkimuksen kohderyhmä oli sakkovangit. Tutkimuksessa selvitettiin sakkovankien uusimista, mahdollisia elinolosuhteiden muutoksia ja sakon muuntorangaistuksen mielekkyyttä. Sakkovangeista 70 prosenttia palasi suorittamaan uutta sakkovankeutta seurannan aikana. Elinkautisvankeudesta vapautuvien uusintarikollisuutta ovat tutkineet puolestaan *Aho* (1996;1997) ja *Kajjalainen* (2014). Ahon tutkimustulosten mukaan vuosina 1980–1994 armahdetuista 33:stä elinkautisvangeista viisi (15 %) palasi takaisin vankilaan. Kajjalaisen elinkautisvankien selvityksessä vuosina 1980–2013 vapautuneista elinkautisvangeista 20 prosenttia oli saanut uusista rikoksista vähintään yhden ehdottoman vankeusrangaistuksen tai yhdyskuntapalvelutuomion. Selvityksessä uusimisnopeus mitattiin ensimmäisestä rikoksesta vapautumisen jälkeen. Ainoastaan yksi elinkautisvankeudesta vapautunut uusi syyllysty uusiin rikoksiin viiden vuoden seurannan jälkeen. Elinkautisvankeudesta vapautuvien vankien uusimistaso on merkittävästi matalampi kuin keskimääräisellä vankeusvangilla, mutta toisaalta uusien rikosten ankaruus oli selvityksen perusteella huomionarvoista: suurin osa uusista rikoksista oli tappoja ja niiden yrityksiä tai törkeitä ja perusmuotoisia pahoinpitelyrikoksia. Kaksi vangeista oli seurannan aikana saanut uuden elinkautisvankeustuomion. *Paanilan* (2004) tutkimuksessa selvitettiin pakkolaitokseen määrättyjen sekä vaarallisten rikoksenuusijoiden vakavien väkivaltarikosten uusimisriskejä (n = 102). Tutkimuksen lähtökohta perustui 1.7.1971–31.12.1995 välisenä aikana tehtyihin Vankilaoikeuden päätöksiin pakkolaitossijoituksesta. Kaikki pakkolaitoksesta vapautuneet kymmenen vankia syyllystyivät seuranta-aikana joko tai väkivaltarikoksiin. Pakkolaitokseen määräämättömistä vaarallista rikoksenuusijoista väkivaltarikoksiin syyllysty neljä viidestä (82 %).

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin henkirikoskatsauksissa selvitetään henkirikosten määrien ja taustojen lisäksi myös henkirikoksiin syyllystyneiden henkilöiden aiempaa rikollisuutta. Vuosina 2003–2012 henkirikoksista tuomituista 54 prosenttia oli saanut aikaisemmin vähintään yhden henkirikos- tai pahoinpitelytuomion viimeisen kymmenen vuoden aikana¹⁷⁸. Esimerkiksi *Tiihosen ym.* (1995) sekä *Erosen ym.* (1996) tutkimuksissa on selvitetty sen sijaan henkirikoksiin syyllystyneiden henkilöiden uusimisriskejä. Tulosten perusteella henkirikoksiin syyllystyneiden miesten uusimisriski on kymmenkertainen normaaliväestöön verrattuna ja peräti 144-kertainen, jos henkilö oli aiemmin syyllystynyt vähintään yhteen väkivaltarikokseen. Vastaavasti henkirikokseen syyllystyneiden naisten uusiminen on yleistä. *Putkosen ym.* (2003) tutkimuksessa selvitettiin retrospektiivisesti vuosina 1982–1992 henkirikokseen tai

¹⁷⁸ Ks. tarkemmin Lehti 2014.

sen yritykseen syyllistyneiden naisten uusintarikollisuutta. Naisista 23 prosenttia uusi jonkin rikoksen ja 15 prosenttia syyllistyi uusiin väkivaltarikoksiin.

Stoat ja Häkkänen (2008) tutkivat väkivaltarikoksista vankilaan tuomittujen henkilöiden (n = 90) persoonallisuuspiirteiden ja attribuutoiden yhteyttä rikosten uusimiseen. Vankien uusimistiedot poimittiin poliisin rikosilmoitusjärjestelmästä. Kaikista vapautuneista vangeista 61 prosenttia syyllistyi seuranta-aikana johonkin rikokseen (keskimääräinen seuranta-aika oli 356 päivää). Henkirikoksesta vapautuneiden uusimisaste oli 39 prosenttia ja pahoinpitelytuomiosta vapautuneiden 69 prosenttia. *Stoat'n ym.* (2005) tutkimuksessa eriteltiin tuhopolttajien, raiskaajien ja lähestymiskieltoon määrättyjen henkilöiden uusintarikollisuutta. Tutkimuksen seuranta-aika vaihteli kolmen ja yhdentoista vuoden välillä. Tutkimusaineisto perustui satunnaisotokseen poliisin rikosilmoitusjärjestelmästä vuosina 1993–2001 edellä mainittuihin rikoksiin syyllistyneistä henkilöistä. Otantakriteerinä ei siis ollut ehdoton vankeustuomio (vrt. esim. lähestymiskielto), mutta uusintarikollisuusluvut tukevat myös vankien uusintarikollisuustutkimuksista saatuja tuloksia. Seuranta-aikana tuhopolttajista 76 %, raiskaajista 73 % ja lähestymiskieltoon määrättyistä henkilöistä 76 % syyllistyi johonkin rikoslain määrittämään rikokseen; Tuhopolttajista 11 prosenttia syyllistyi uuteen tuhopolttoon ja raiskaajista 13 prosenttia uuteen raiskaukseen.

Laaksonen (julkaisematon) selvitti tutkimuksessaan kaikkien vuosina 1992–2006 vapautuneiden talousrikosvankien uusintarikollisuutta. Keskimäärin neljäntoista vuoden seuranta-aikana vangeista 21 prosenttia tuomittiin vähintään yhteen uuteen vankeus- tai yhdyskuntaseuraamukseen. Rikoksen uusijoista hieman yli puolet syyllistyi uusiin talousrikoksiin. Talousrikosten uusimista ennustivat aikaisempi uusiminen, vankeusrangaistuksen pituus, siviilityöluja ja nuorempi ikä vapautuessa. *Mohellin* (2000) tutkimuksessa selvitettiin 15–18 -vuotiaisiin nuoriin kohdistuvaa tutkintavankeuden käyttöä ja tutkintavangin kohtelua. Tutkimuksessa kartoitettiin myös kaikkien vuonna 1991 vankilaan tulleiden nuorten (n = 133) vankilaan paluusta. Nuorten uusiminen oli yleistä. Kohdejoukosta peräti 89 prosenttia oli palannut uudelleen vankilaan vuoden 1998 helmikuuhun mennessä. Korkeaa uusimisastetta korosti vielä se, että lopuista nuorista osa oli tuomittu yhdyskuntapalveluun.

Hinkkasen (2009) tutkimuksessa lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten rangaistuskäytännöstä ja uusimisesta havaittiin, että yhdeksän vuoden aikana vain vajaa kuusi prosenttia oli saanut uuden tuomion seksuaalirikoksista. *Laaksosen ja Tynin* (2014) tutkimuksessa selvitettiin seksuaalirikollisten uusimiseen vaikuttavia tekijöitä seksuaalirikosvankipopulaatiossa.

Seksuaalirikosten uusimista ennustivat aikaisemmat tuomiot seksuaalirikoksista, kontaktiton seksuaalirikos, vankeuden pituus ja seuranta-ajan pituus. Seksuaalirikollisista noin 6 prosenttia tuomittiin seuranta-aikana (keskiarvo 7,5 vuotta) uudesta seksuaalirikoksesta.

6.3 Vaikutustutkimukset – Interventioiden uusintarikollisuustutkimukset

Viimeistä luokkaa luonnehtii se, että tutkimuksissa selvitetään jonkin intervention tai laajemman toimenpiteen vaikutuksia. Seuraavissa tutkimuksissa interventioiden – lähinnä vangeille kohdennettujen toimintaohjelmien – vaikutuksia on mitattu muutoksilla ilmenneessä uusintarikollisuudessa intervention suorittamisen jälkeen. Lähes kaikissa ohjelmien vaikutustutkimuksissa on käytetty niin sanottu matched-pair -tutkimusasetelmaa, jossa ohjelmaan osallistuneille vangeille (ohjelman suorittaneet ja ohjelman keskeyttäneet) poimitaan kontrollihenkilö/henkilöitä tilastollisia menetelmiä ja tutkimusten perusteella löydettyjä tunnettuja taustamuuttujia käyttäen. Suurin osa vaikutustutkimuksista voidaan liittää nykyiseen akkreditointi- eli ohjelmien hyväksyttämismenettelyyn: ohjelmien vaikutuksista tarvitaan tietoa, jotta ne voidaan ottaa Rikosseuraamuslaitoksessa virallisesti käyttöön (vrt. evidence-based -lähestymistapa)

Laaksosen & Tynin (2015) seksuaalirikollisille suunnatun STOP-ohjelman vaikutustutkimuksessa (osatutkimus III) ohjelmaan osallistuneiden ja kontrolliryhmän uusintarikollisuutta mitattiin vapautumisen jälkeen tehdyillä uusilla seksuaalirikoksilla. Ohjelmaan osallistuneista ($n = 143$) ainoastaan 6 prosenttia sai seuranta-aikana (keskimäärin 7,5 vuotta) uuden tuomion seksuaalirikoksista. Kontrolliryhmästä ($n = 143$) uuden tuomion sai 11 prosenttia seksuaalirikoksista tuomituista vangeista. Ryhmien välinen ero ei ollut kuitenkaan tilastollisesti merkitsevä, mikä saattoi johtua ennemminkin seksuaalirikollisten pienestä määrästä sekä lähtökohtaisesti matalasta uusimistasosta kuin ohjelman tehostomuudesta sinänsä. Cognitive Skills -ohjelmasta on tehty kaksi uusintarikollisuusvaikutuksia selvittävää tutkimusta. Ensimmäisessä *Hongan ym.* (2006) tutkimuksessa selvitettiin ohjelman vaikutuksia vankilaan palaamiseen. Ohjelman havaittiin vähentävän uusintarikollisuutta: ohjelman suorittaneilla vankilaan palaamisen todennäköisyys oli 22 % pienempi kuin kontrolliryhmässä. *Tynin ym.* (2014) jatkotutkimuksen (osatutkimus II) perusteella ohjelmalla oli myönteisiä vaikutuksia vankien ajatteluun ja motivaatioon, mutta ohjelma ei vähentänyt tilastollisesti merkitsevästi vankien uusintarikollisuutta. Ohjelman läpikäyneistä vangeista uusiin rikoksiin syyllistyi kolmen vuoden aikana 55 prosenttia vangeista ja kontrolliryhmässä 59 prosenttia vangeista.

Konttilan ja Tynin (2011) tutkimuksessa selvitettiin väkivaltarikollisille suunnatun pitkäkestoisen OMA-ohjelman lyhyt- ja pitkäaikaisia vaikutuksia. Kaikista ohjelmaan osallistuneista vangeista uusiin rikoksiin syyllistyi 68 prosenttia ja uusiin väkivaltarikoksiin 44 prosenttia kahden vuoden seuranta-aikana. Kontrolliryhmässä uusiminen oli kuitenkin yllättäen hieman matalampaa. Kontrolliryhmästä uusiin rikoksiin syyllistyi 64 prosenttia ja väkivaltarikoksiin 42 prosenttia vangeista. OMA-tutkimuksesta on käynnissä jatkotutkimus (Tyni & Konttila), jossa vaikuttavuutta selvitetään suuremmalla aineistolla ja pidemmällä seuranta-ajalla. *Virran* (2013) Kuntouttavan vankityön (KUVA) arviointitutkimuksessa vähintään kuusi kuukautta

siviilityössä olleista 83 % ei kahden tarkastelujakson jälkeen ollut saanut uuteen vankeusrangaistukseen johtaneita tuomioita. Kun kaikki KUVA:ssa vapautuneet vangit laskettiin tutkimuksessa yhteen, heistä 67 % ei ollut seuranta-aikana uudelleen vankilassa.

Aaltonen ja Hinkkanen (2014) selvittivät tutkimuksessaan HelsinkiMission Aggredi-ohjelman vaikuttavuutta. Ohjelman tavoitteena on vähentää katuväkivallasta epäiltyjen ja tuomittujen 18–39 -vuotiaiden väkivaltaista käyttäytymistä ja rikokse-
nuusimista. Ohjelman kohdejoukkona ovat usein vangit: Aggredin alkamishetkellä 56 prosenttia suoritti vankeusrangaistusta tai oli tutkintavankeudessa. Ohjelman läpikäyneistä henkilöistä joka neljäs (25 %) ja ohjelman keskeyttäneistä kaksi kol-
mesta (67 %) uusi seuranta-aikana. Kun kaikkia ohjelman aloittaneita verrattiin iän, sukupuolen ja rikostaustan perusteella kaltaistettuun kontrolliryhmään, tilastollista eroa uusimisessa ei tutkimuksessa kuitenkaan havaittu.

Tynin ja Blomsterin (2012) tutkimus vankitoimintoihin osallistumisen yhteydestä vankien uusintarikollisuuteen esitetään väitöskirjan viimeisenä osatutkimuksena IV. Tutkimuksessa ei eritelty yksittäisiä vankitoimintoja, vaan toimintoja käsiteltiin kokonaisuutena. Tutkimustulosten perusteella suljetuista vankiloista vapautuvien vankeusvankien toimintoihin osallistumisen määrällä ei ollut yhteyttä uusintarikol-
lisuuteen. Sen sijaan avovankiloista vapautuvien vankien toimintoihin osallistumi-
nen vähensi riskiä uusiin rikoksiin. Myös *Sirénin* (2012) tutkimus voidaan liittää osaksi laajempaa toimenpiteen laajempaa vaikutustutkimusta. Tutkimuksessa vertailtiin törkeästä rattijuopumuksesta ehdottomaan vankeuteen ja yhdyskunta-
palvelurangaistukseen tuomittujen uusintarikollisuutta. Tutkimusaineisto poimittiin Tilastokeskuksen uusintarikollisuusrekisteristä. Tutkimuksessa eriteltiin sekä yleistä
uusintarikollisuutta sekä rikosspesifiä uusimista eli kuinka moni tuomituista syyllistyi
uudelleen rattijuopumukseen. Rattijuopumuksen uusijaksi määriteltiin henkilö, jonka
ensimmäinen rikos seuranta-aikana oli rattijuopumus tai törkeä rattijuopumus. Tut-
kimuksen perusteella näyttäisi olevan näyttöä sille, että ehdottomalla vankeudella
on kriminogeeninen eli rikollisuutta lisäävä vaikutus verrattuna yhdyskuntapalve-
luun, mutta tulokset eivät olleet tutkimusaineiston kokoon nähden tilastollisesti
merkittäviä. Törkeästä rattijuopumuksesta ehdottomaan vankeuteen tuomituista
60 prosenttia syyllistyi uusiin rikoksiin ja 37 prosenttia uuteen rattijuopumukseen;
Yhdyskuntapalveluun tuomituista uusiin rikoksiin syyllistyi 47 prosenttia ja uuteen
rattijuopumukseen 26 prosenttia. Ehdoton vankeus näytti kuitenkin lisäävän riskiä
uuteen rattijuopumukseen (uusimisero 11–15 prosenttiyksikköä).

Taulukko 3. Yhteenvedotaulukko vankien uusintarikollisuustutkimuksista

	Julkaisuvuosi	Tekijä(t)	Nimi	Kohdejoukko
Vankien yleinen uusintarikollisuus	1995	Tilastokeskus	Uusintarikollisuus 1981–1991	Yleinen uusintarikollisuus; ehdottomaan vankeuteen johtaneet tuomiot
	2001	Kuure & Haapasalo	Vankilarangaistuksen uusiminen – uusimisriski ja –nopeus	Vangit
	2004	Hypén	Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet	Vangit
	2005	Keinänen & Saarimaa	Recidivism of Finnish Prisoners – An Empirical Analysis	Vangit
	2010	Graunbøl ym.	En nordisk undersøgelse af recidiv blandt klienter i Kriminalforsorgen	Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat
	2011	Tyni	Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus	Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat
	2005-	Rikosseuraamuslaistos/Tyni	Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja/tilinpäätökset/tulosneuvotteluasiakirjat	Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat
Rikollisuustyypit/vankilajit	1995	Tiihonen ym.	Risk of homicidal behaviour among persons convicted of homicide	Henkirikokseen syyllistyneet
	1996	Eronen ym.	Factors associated with homicide recidivism in a 13-year sample of homicide offenders in Finland	Henkirikokseen syyllistyneet
	1996/1997	Aho	Elinkautisvankien uusintarikollisuus	Elinkautisvangit
	2000	Mohell	Nuori tutkintavanki	Alle 18-vuotiaiden uusintarikollisuus
	2003	Kuivajärvi	'Rikas maksaa rahallaan, köyhä selkänahallaan' - tutkimus sakkovankien vankilaurasta.	Sakkovangit
	2003	Putkonen ym.	Risk of repeat offending among violent female offenders with psychotic and personality disorders	Henkirikokseen syyllistyneet naiset
	2004	Paanila	Vaarallisten rikoksenuusijoiden uusimisriskiin vaikuttavat tekijät Suomessa 1971–1995	Pakkolaitokseen määrätty/vaaralliset rikoksenuusijat
	2005	Stoat ym.	Tuhopolttajien, raiskaajien ja lähestymiskieltoon määrättyjen henkilöiden uusintarikollisuus	Tuhopolttajat, raiskaajat ja lähestymiskieltoon määrättyt
	2008	Stoat & Häkkinen	Väkivaltarikollisten persoonallisuuspiirteiden ja attribuutoiden yhteydet rikosten uusimiseen	Väkivaltarikolliset
	2009	Hinkkanen	Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	Lapsikohdisteisiin seksuaalirikoksiin syyllistyneet
	2012	Kivivuori ym.	The Robustness of Self-Control as a Predictor of Recidivism	Lyhytaikaisvangit
	2014	Kaijalainen	Elinkautisvangit 1980-2013	Elinkautisvangit
	2015	Laaksonen & Tyni	kognitiivis-behavioraalisen STOP-kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla (esitutkimus)	Seksuaalirikoksesta vankilaan tuomitut
	julkaisematon	Laaksonen	Talousrikosvankien uusintarikollisuus: esiintyvyys, riskitekijät ja vaikuttaminen	Talousrikosvangit
		Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos	Henkirikoskatsaukset	Henkirikoksiin syyllistyneiden aiempi rikollisuus

Taulukko 3. jatkuu

Interventiot/ toimenpiteet	2006	Honka ym.	Vaikuttaako vankeinhoito?	Vangit; Cognitive Skills -yleisohjelma
	2011	Konttila & Tyni	OMA-ohjelman suorittaneiden väkivaltarikollisten uusintarikollisuus sekä ohjelman välittömät vaikutukset	Väkivaltarikolliset
	2012	Sirén	Ehdoton vankeus, yhdyskuntapalvelu ja rikosuusiminen. Ehdoton vankeus ja yhdyskuntapalvelu törkeän rattijuopumuksen seuraamuksina	Rattijuopuksesta ehdottomaan vankeuteen tai yhdyskuntapalveluun tuomitut
	2012	Tyni & Blomster	Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta?	Vankitoiminnot
	2013	Virta	KUVA - Selville vesille Kuntouttava vankityö -ohjelman arviointi	Ohjelmaan osallistuneet
	2014	Aaltonen & Hinkkanen	Katuväkivaltatyön vaikuttavuus: HelsinkiMission Aggredi-ohjelman arviointi	Katuväkivaltaan syyllistyneet
	2014	Tyni ym.	Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet	Vangit; Cognitive Skills -yleisohjelma
		Laaksonen & Tyni	kognitiivis-behavioraalisen STOP-kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla (esitutkimus)	Seksuaalirikolliset

7 KUNTOUTUKSELLISET MENETELMÄT JA TAUSTA-AJATTELUN KEHITYS RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN TOIMINNASSA

Kriminologia tutkii rikoskäyttäytymistä ja sen herättämiä yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä reaktioita. Reaktioihin voidaan laskea viralliset rikosoikeudelliset rangaistukset sekä epäviralliset ja sosiaaliset sanktiot kuten ihmisten paheksunta tai myönteinen suhtautuminen rikollisuuteen. Rikollisuuden tutkimus on moni- ja poikkitieteellistä. Tieteenaloista rikollisuutta tutkitaan muun muassa sosiologiassa, psykologiassa, psykiatriassa ja taloustieteessä. Kriminologia määrittyy kuitenkin sen tutkimuskohteesta – rikollisuudesta ja sen kontrollista –, ei suhtautumisesta johonkin tieteenalaan tai teoriaan¹⁷⁹. Esimerkiksi *Kivivuori* (2013) esittää seitsemän rikollista käyttäytymistä selittävää teoriaa, jotka perustuvat uuteen empiiriseen näyttöön: evoluutiokriminologian, valikoitumisteorian, sosiaalisen paineteorian, sosiaalisen kontrollin teorian, oppimisteorian, leimaamisteorian ja rutiinitoimintojen teorian. Tässä väitöskirjassa ei ole tarkoituksenmukaista kuvata tarkemmin edellä mainittuja teorioita¹⁸⁰. Sen sijaan väitöskirjassa tarkastellaan kriminologian yleisistä teorioista muodostettuja pragmaattisia toimintatapoja ja menetelmiä rikosseuraamusasiakkaiden kuntouttamisessa.

Rikosseuraamuslaitoksen vangeille ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaille järjestetyn toiminnan ohjenuorana on ollut 1990-luvun lopun jälkeen niin sanottu What Works -suuntaus ja sen periaatteet. Kyse ei itse asiassa ole varsinaisesta kriminologisesta teoriasta, vaan tätä voidaan pitää pikemminkin *pragmaattisena lähestymistapana* toimenpidetutkimukseen ja toimenpiteistä päättämiseen, jonka ensisijaisena tarkoituksena on kuntouttaa rikoksentekejiä ja vähentää uusintarikollisuutta. Suomi on seurannut muiden maiden kehitystä omaksumalla organisaation toimintatavoiksi hyväksi havaittuja ja toimivia ratkaisuja etenkin Kanadasta, Englannista ja Walesista. What Works -suuntauksen valtavirtaa ja sen periaatteita on myös kyseenalaistettu. Suuntauksen rinnalle on ilmaantunut muita rikollista käyttäytymistä selittäviä teorioita sekä näitä hyödyntäviä kuntoutusmenetelmiä ja käytäntöjä. Kyseessä ei ole toistaiseksi vielä vallitsevan paradigman muutos. Osittaisia merkkejä muutoksesta on kuitenkin havaittavissa esimerkiksi siinä, että What Works-suuntaukseen ja sen periaatteisiin on yhdistetty muiden teorioiden metodeita¹⁸¹.

Luku aloitetaan kuvaamalla 1970-luvun pohjoisamerikkalaista kuntoutusoptimismia ja sen seurauksista rikosseuraamusalaa koskeviin tutkimuksiin. Esimerkkinä

¹⁷⁹ Kivivuori 2013 13–18.

¹⁸⁰ Poikkeuksena tästä on sosiaalisen oppimisen teoria, jota kuvataan luvussa myöhemmin.

¹⁸¹ Lavikkala 2011.

pessimismistä käytetään vuonna 1974 julkaistua *Robert Martinsonin* Nothing Works! -artikkelia, joka on tunnetuin rikosseuraamusalan vaikuttavuutta kuvaava tutkimusartikkeli. What Works -suuntauksen lähtökohtia ja sen hallitsemaa nykyistä valtavirtaa ei voi kuvata tyhjentävästi ilman tutustumista artikkeliin. Suuntauksen nimi on esimerkiksi lainattu Martinsonin artikkelista. Tämän jälkeen esitetään yksityiskohtaisemmin What Works-suuntaus ja siihen liittyvät RNR-mallin (Risk-Need-Responsivity) periaatteet. Malli tunnetaan Suomessa myös riski-tarve-vastaavuus-mallina. Luvun lopussa kuvataan What Works-suuntauksen ongelmakohtia, siihen kohdistuvaa kritiikkiä sekä suuntauksen vaihtoehtoisia ja sitä täydentäviä moderneja teorioita ja menetelmiä. Luvun keskiössä on rikosseuraamusasiakkaiden uusinta-rikollisuus ja siihen liittyvät vaikutustutkimukset. Väitöskirjan kolmen vaikutustutkimuksen (osatutkimukset II–IV) teoreettiset viitekehykset perustuvat RNR-malliin ja tässä sovellettaviin kuntouttaviin interventoihin.

Lähinnä angloamerikkalainen What Works -suuntaus ja siihen liittyvä debatti ei saanut suurta jalansijaa 1970–1980-luvuilla Pohjoismaissa. Vankeinhoidon ja rangaistusjärjestelmien reformit liittyivät Pohjoismaissa lainsäädännöllisiin uudistuksiin, joiden tarkoitus oli vähentää laitosseuraamusten määriä ja kehittää etenkin uusia yhdyskuntaseuraamusmuotoja perinteisen vankeusrangaistuksen sijalle. Suomessa kritisoitiin etenkin pakkolaitos- ja progressiivisuusjärjestelmiä sekä pitkien laitoserangaistusten ja -sijoitusten tarpeellisuutta¹⁸². Yleisestää nostettiin rangaistuksen päätehtäväksi. Reformit on nähtävä osana laajempaa yhteispohjoismaista yhteiskunta- ja sosiaalipoliittista kehitystä, joiden yhteys Pohjois-Amerikkaan oli heikko. Suomessa päällimmäinen pyrkimys oli laskea maamme vankiluku Länsi-Euroopan tasolle. What Works -suuntauksen alkua voidaan liittää lähinnä Pohjois-Amerikan historialliseen, poliittiseen ja tieteelliseen viitekehykseen. Suuntaus saapui Pohjoismaihin käytännössä vasta 1990-luvulla lähinnä kognitiivis-behavioraalisten rikoksentekijöille suunnattujen ohjelmien sekä pragmaattisen RNR-mallin välityksellä – Suomeen vasta 1990-luvun loppupuolella. Luvussa on kuitenkin tarpeen käsitellä myös suuntauksen historiaa, koska sillä on useita rajapintoja nykyiseen suomalaiseen vankeinhoitoon ja siihen liittyvään kriminologiseen tutkimukseen.

7.1 Nothing works! – mikään ei vaikuta

“I am bound to say that these data, involving over two hundred studies and hundreds of thousands of individuals as they do, are the best available and give us little reason to hope that we have in fact found a sure way of reducing recidivism through rehabilitation. This is not to say that we found no instances of success or partial success; it is only to say that these instances have been isolated, producing no clear pattern to indicate efficacy of any particular method of treatment. And neither is to say that factors outside

¹⁸² Ks. esim. Laine 2014.

the realm of rehabilitation may not be working to reduce recidivism-factors such as the tendency for recidivism to be lower in offenders over the age of 30; it is only to say that such factors seem to have little connection with any of the treatment now at our disposal.” (Martinson 1974, 49)

Martinsonin artikkeli julkaistiin jo vuonna 1974, mutta sen viitteitä on nähtävissä vielä nykypäivänkin kriminaalipolitiikassa. Artikkelissa otettiin kantaa muun muassa siihen, voidaanko erilaisilla rangaistuksilla ja rangaistuksissa käytettävillä kuntoutuksilla, toimenpiteillä (rehabilitation, treatment) tai yleisemmin interventioilla vähentää uusintarikollisuutta¹⁸³. Martinsonin artikkelin perusteella kriminaalipolitiikkaan juurtui pitkäksi aikaa päätelmä (Nothing works!) siitä, että rangaistuksilla tai menetelmillä ei ole juurikaan vaikutuksia uusintarikollisuuteen¹⁸⁴.

Martinsonin artikkeli perustui laajaan 1400-sivuiseen selvitykseen, jossa kartoitettiin kaikki rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutusta koskeneet yhdysvaltalaiset sekä muiden maiden englanninkieliset tutkimukset vuosilta 1945–1967. Yksittäisten tutkimusten piti täyttää tieteellisen tutkimuksen kriteerit. Lopulliseen selvitykseen valikoitui 231 tutkimusta. Selvityksen tilaajana oli New Yorkin osavaltion kuvernöörin rikoksenteijöitä käsittelevä komitea. Tilauksen taustalla oli komitean oletukset siitä, että rikoksenteijöitä voidaan kuntouttaa, osavaltio ei panosta tarpeeksi rikoksenteijöiden kuntoutukseen, ja rangaistus olisi kohdentava jatkossa silloisesta rankaisukeskeisyydestä kuntoutustyöhön. Selvityksen tarkoituksena oli ennen kaikkea löytää vastaus siihen, mitkä toimenpiteet kuntouttavat rikoksenteijöitä (vrt. myöhemmin What Works? -suuntaus). Selvityksessä ei kartoitettu ainoastaan toimenpiteiden vaikutuksia uusintarikollisuuteen, vaan vaikutusten keskiössä olivat myös vankilaelämään sopeutuminen, ammatillinen menestyminen, koulutuksen toteutuminen, persoonallisuuden ja asenteiden muutokset sekä yleinen sopeutuminen yhteiskuntaan. Selvitys valmistui vuonna 1970 ja se saatettiin julkaisukuntoon kaksi vuotta myöhemmin keväällä 1972¹⁸⁵.

Selvityksen tulokset eivät olleet osavaltion näkökulmasta mairittelevia. Osavaltio ei julkaissut selvitystä eikä myöntänyt Martinsonille julkaisuoikeutta ennen kuin oikeudenkäynnin jälkeen. Martinson toteaa itse seuraavasti: ”...the state planning agency ended by viewing the study as a document whose disturbing conclusions posed a serious threat to the programs which, in the meantime, they had determined to carry forward”¹⁸⁶.

Taustalla onkin monta seikkaa, joita tulee vielä nykypäivänä täsmentää. Ensinnäkin suuri(n) osa viittauksista Martinsonin alkuperäiseen artikkeliin perustuu ainakin Suomessa toisen tai kolmannen käden lähteisiin. Syy on yksinkertainen:

¹⁸³ Martinson 1974.

¹⁸⁴ Ks. esim. Lavikkala 2011.

¹⁸⁵ Martinson 1974, 23–24.

¹⁸⁶ Martinson 1974, 23–24.

alkuperäistä artikkelia on sen julkaisuajankohdan takia hankala löytää. Toiseksi artikkelissa käsitellään interventioita, joita on suunnattu kaikille rikoksentekeijöille – ei ainoastaan vangeille. Suomessa artikkeli on yhdistetty lähinnä vankeinhoidon vaikuttavuuteen. Martinson esimerkiksi viittaa artikkelissaan useisiin tutkimuksiin, joiden kohderyhmänä ovat nuoret rikoksentekeijät, eivät niinkään vangit. Vastaavasti suuri osa yksittäistä tutkimuksista käsittelee yhdyskuntaseuraamusten ja valvonnan aikaisia toimenpiteitä¹⁸⁷. Kolmanneksi tutkimusten vaikutusten kriteerinä on ainoastaan uusintarikollisuus (recidivism), eivätkä muut intervention vaikutusmittarit. Martinsonin peruste tälle on se, että mittarina uusintarikollisuus heijastaa selvimmän intervention vaikutuksia¹⁸⁸. Olkoon vaikuttavuuden vaste mikä tahansa, artikkelissa ei oteta kantaa juurikaan muihin toimenpiteiden vaikutuksia ilmaiseviin mittareihin, kuten työllistymiseen vapautumisen jälkeen. Neljänneksi Martinson itse kritisoi muun muassa sitä, että selvitykseen päätyneiden yksittäisten tutkimusten tutkimusasetelmat eivät vain olleet vain erittäin kirjavia, vaan samalla ne olivat myös lähes aina puutteellisia tai puutteellisesti toteutettuja intervention todellisten vaikutusten mittaamiseksi. Lisäksi eri osavaltioiden ja valtioiden seuraamus- ja tuomitsemiskäytännöt erosivat toisistaan niin, että toimenpiteiden vaikutuksista oli erittäin hankalaa tehdä luotettavia johtopäätöksiä. Esimerkiksi uusintarikollisuutta mitattiin yksittäisissä tutkimuksissa eri tavoin. Viimeiseksi mainittakoon se, että kolmihenken ryhmän johtavana tutkijana oli *Doug Lipton* ja jäsenenä Martinsonin lisäksi *Judith Wilks*. Martinson itse liittyi ryhmään vasta projektin käynnistämisen jälkeen. Martinsonin kuuluisa artikkeli liitetään usein alkuperäiseen selvitykseen, mutta artikkelissa ilmaistu näkemys on peräisin Martinsonilta itseltään ei niinkään muilta tutkimusryhmän jäseniltä; Lipton ja Wilks eivät antaneet suostumustaan artikkelin julkaisuun¹⁸⁹.

Kaiken tämän jälkeen mielenkiintoista oli, että viisi vuotta myöhemmin, vuonna 1979 julkaistussa artikkelissa Martinson oli tehnyt lähes täyskäännöksen näkemyksissään¹⁹⁰. Joltain osin hän puolusti aikaisempia johtopäätöksiään, mutta erot aikaisempaan artikkeliin olivat selviä:

“... contrary to my previous position, some treatment programs do have an appreciable effect on recidivism. Some programs are indeed beneficial; of equal or greater significance, some programs are harmful.” (Martinson 1979, 244)

“The very evidence presented in the article indicates that it would have been incorrect to say that treatment had no effect. Some studies showed an

¹⁸⁷ ”Probation” ja ”Parole” ovat hankala kääntää suomeksi. Yhdysvalloissa voidaan kutsua tuolloisia vankeuden vaihtoehtoisia (yhdyskunta)seuraamuksia käsitteellä ”probation” ja ehdonalaisesti vapautuvien vankien valvontaa käsitteellä ”parole”.

¹⁸⁸ Martinson 1974.

¹⁸⁹ Sarre 1999; ks. myös Lipton ym. 1975.

¹⁹⁰ McGuire, 2004 135–136; Laine 2014 288–291.

effect, others did not. But, all together, looking at this entire body of research, I drew this conclusion, and thought it important that the conclusion be made public and debated. It surely was debated. On the basis of the evidence in our current study, I withdraw this conclusion. I have often said that treatment added to the networks of criminal justice is "impotent," and I withdraw this characterization as well. I protested at the slogan used by the media to sum up what I said - "nothing works." The press has no time for scientific quibbling and got to the heart of the matter better than I did." (Martinson 1979, 253-254)

Viitteitä Martinsonin täyskäännökseen oli havaittavissa jo vuonna 1975 julkaistussa alkuperäisessä *Liptonin, Martinsonin ja Wilksin* selvityksessä, jossa todettiin selvästi optimistisemmin, että rikosseuraamusala (corrections) *ei ole vielä löytänyt* riittäviä keinoja vähentämään uusintarikollisuutta. Periaatteessa hyödyllisten interventtioiden vaikutukset saattoivat kadota esimerkiksi siksi, että kyseisten interventtioiden edellyttämät resurssit olivat *puutteellisesti järjestettyjä*¹⁹¹.

Martinsonin jälkimmäinen tutkimus ei saanut kuitenkaan ensimmäiseen artikkeliin verrattuna riittävää huomiota. Martinsonin perimmäinen pyrkimys hallittuun rikosseuraamusalan reformiin (osavalttioiden) rikosseuraamusten, rikosseuraamusjärjestelmien ja käytäntöjen yhteensovittamisesta, vaikuttavien interventtioiden löytämiseksi sekä mahdollisten vaihtoehtoisten seuraamusmuotojen kehittämiseksi perinteisten vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten (probation ja parole) rinnalle oli johtanut täysin päinvastaiseen suuntaan¹⁹². Yhdysvalloissa vankiluku lähti lähes hallitsemattomaan nousuun, ja rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutuspyrkimykset vähenivät. Esimerkiksi vielä vuonna 1989 Yhdysvaltojen korkein oikeus antoi päätöksen siitä, että henkilöt pitäisi tuomita ainoastaan heidän tekemiensä rikosten perusteella ottamatta huomioon muun muassa mahdollista kuntoutusta tai persoonallisia tekijöitä¹⁹³. Martinsonin artikkeli ja siihen liittyvä populistinen, poliittinen ja tieteellinen keskustelu oli kiivasta, mutta mikä merkitys artikkelilla oli ilmenneissä muutoksissa rangaistusjärjestelmissä, seuraamusten sisällöissä tai kuntoutusideaalista luopumisessa? Martinsonin artikkeli vaikutti ainakin osaltaan välillisesti rangaistuskäytäntöjen kiristymiseen ja siihen, että valtioiden hallinnoimat ja rahoittamat tutkimukset kuntoutuksesta puuttuivat lähes kokonaan 1990-luvun puoliväliin saakka¹⁹⁴. Toisaalta on todettu, ettei kenttätasolla kuntoutusidealeista koskaan luovuttu, ja rangaistuskäytännöt olisivat kiristyneet ja vankiluvut nousseet jyrkästi artikkelista huolimatta¹⁹⁵. Suomessa artikkelin vaikutus jäi olemattomaksi¹⁹⁶. Artikkelin merkitys kasvoi vasta 1990-luvulla etenkin RNR-mallin johdosta.

¹⁹¹ Lipton ym. 1975.

¹⁹² Martinson 1979.

¹⁹³ Vrt. tekijäkeskeinen rikosoikeus (esim. Laine 2011, 20).

¹⁹⁴ Raynor 2004, 310–311; McGuire, 2004, 135–136; Andrews ym. 1990, 370.

¹⁹⁵ Hamm 1996, 525–530; McGuire 2004, 136; ks. myös Laine 2011; Lavikkala 2011, 94–95.

¹⁹⁶ Laine 2014 288–291; Laine 2002, 131.

Nothing Works -näkemys on sidottava Pohjois-Amerikan 1960- ja 1970-lukujen historialliseen, poliittiseen ja tieteelliseen viitekehykseen. Yhdysvalloissa vallitseva ilmapiiri oli tuolloin jännittynyt. Kyseistä aikaa kuvaavat salamurhat, mielenosoitukset, Vietnamin sota ja kansalaisoikeusjärjestöjen toiminta¹⁹⁷. Yhdysvaltojen nopeasti muuttuvaa sosiaalipoliittista kenttää kärjisti konservatiivien pyrkimys etsiä ”lakia ja järjestystä” ja liberaalien hyökkäys luokkaperusteisiin näkemyksiin rikollisuuden kontrolloimisesta. Samanaikaisesti yleistyneet yhteiskunta- ja sosiaalitieteet olivat leimautumisteorian ja kriittisen/marxilaisen teorian värittämiä. Poliittisen ja tieteellisen ilmapiiriin merkitys kuntoutusideaaleista luopumiselle oli erittäin vahva ilman Martinsonin artikkeliakin. Nothing Works -näkemys antoi kuitenkin tukea sekä konservatiivien tyytymättömyydelle vallitsevaan epäjärjestykseen, liberaalien petty-mykseen yhteiskunnan sosiaalipoliittisten reformien epäonnistumisille että useiden tutkijoiden oletukseen siitä, että ainoastaan äärimmäisillä sosiaalisilla muutoksilla voidaan vaikuttaa rikollisuuteen¹⁹⁸.

7.2 Voidaanko uusintarikollisuuteen sittenkin vaikuttaa – What Works?

Kuntouttavien toimenpiteiden tai yleisemmin interventioiden mahdollisuuksia vähentää rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuutta pidettiin pitkään vaikeana tai lähes epärealistisena tavoitteena. Samaan aikaan julkaistiin kuitenkin useita laajoja tutkimuksia, joiden johtopäätös oli se, että erilaisilla interventioilla voitaisiin vaikuttaa myönteisesti rikosseuraamusasiakkaiden uusimisriskiin¹⁹⁹. Skeptisyyden rinnalla alkoi ilmetä varsinkin tutkijoiden keskuudessa yhä selvemmin kuntoutusoptimisempia näkemyksiä: aikaisempia tutkimustuloksia selittivät muun muassa se, että tutkimukset oli toteutettu puutteellisesti todellisten vaikutusten arvioimiseksi. Vallitsevan Nothing Works -paradigman varjossa kasvoi 1970-luvun lopusta alkaen perinne, jota alettiin myöhemmin kutsua What Works -suuntaukseksi²⁰⁰. Käännekohtaan voidaan kiinnittää myös 1980-luvun aikana tapahtunut vahva yleisten tutkimus- ja tilastomenetelmien kehittyminen ja meta-analyysien yleistyminen.

1990-luvulla Pohjois-Amerikassa ja Britanniassa vallitsi jo laajalle levinnyt käsitys siitä, että rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutus voi parhaimmillaan olla tarkoituksenmukaista, mahdollista ja kustannustehokasta. Eräänä merkittävimpanä What Works -suuntauksen alkuunpanijana voidaan pitää *Andrewsin ym.* (1990) meta-analyysiä²⁰¹. Heidän mukaansa kuntoutus on vaikuttavinta silloin, kun hen-

¹⁹⁷ Ks. esim. Cullen 2013.

¹⁹⁸ Andrews ym. 1990, 370–371; Andrews & Bonta 2010; Cullen & Gendreau 2001; Cullen 2013.

¹⁹⁹ Ks. tarkemmin esim. Ross & Gendreau 1980.

²⁰⁰ Ks. esim. Cullen 2013; McGuire 2004; Andrews ym. 1990, 370.

²⁰¹ Cullen 2013; Andrews ym. 1990; McGuire 2004, 143.

kilöt sijoitetaan heidän riskitasonsa mukaiseen kuntoutukseen käyttämällä ”tiettyjä hyviksi havaittuja menetelmiä”. Meta-analyysissä kartoitettiin aluksi rikosseuraa-musasiakkaita koskeva psykologinen ja kriminologinen kirjallisuus, jonka perus-teella luonnosteltiin teoreettinen malli riskitekijöiden ja rikollisen käyttäytymisen välisestä yhteydestä. Tämän jälkeen muodostettiin hypoteeseja siitä, mitkä seu-raamuksiin ja erilaisiin interventioihin liittyvät tekijät alensivat uusintarikollisuutta. Viimeisessä vaiheessa analyysiin päätyneet 154 yksittäistä tutkimusta luokiteltiin interventioiden laajuustekijöiden perusteella neljään luokkaan: tarkoituksenmu-kaiseen kuntoutukseen (appropriate service), määrittelemättömään toimintaan (unspecified service), ei-tarkoituksenmukaiseen toimintaan (inappropriate service) sekä pelkkiin rikosoikeudellisiin seuraamuksiin (criminal sanctions). Havaitut erot kuntoutuksen vaikuttavuudessa olivat yhteneviä muodostettujen hypoteesien kanssa. Vaikuttavinta oli tarkoituksenmukaisesti toteutettu kuntoutus. Pelkkään rangaistuksen perustuvilla interventioilla ei sen sijaan ollut myönteistä vaikutusta uusintarikollisuuteen tai vaikutus oli jopa uusintarikollisuutta lisäävä²⁰². 1990-luvun What Works -suuntausta luonnehtivat muun muassa empiiriseen näyttöön perus-tuvat meta-analyysit, yksittäiset vaikutustutkimukset, kuntoutusoptimismi sekä pyrkimys lisätä sosiaalisen oppimiseen perustuvia ohjelmia rikosseuraamusalalle. What Works -suuntauksen merkittävin sovellus on ollut Andrews ym. (1990) RNR-malli (Risk-Need-Responsivity -malli)²⁰³.

7.3 RNR-malli

Andrewsin ym. (1990) hypoteesit tunnetaan nykyisin paremmin riski-, tarve- ja vastaavuusperiaatteina (risk-need-responsivity). Hypoteesin perustuvaa mallia kutsutaan RNR-malliksi. RNR-malli perustuu pääosin sosiaalisen oppimisen teo-rioihin²⁰⁴, jotka ovat saaneet vaikutteita etenkin behavioristisista ja kognitiivisista teorioista. Mallin perusajatus on se, että rikollinen käyttäytyminen on opittua eli siitä voidaan myös oppia pois tai sen tilalle voi oppia uutta käyttäytymistä. Toisin sanoen käyttäytyminen on *sosiaalisen vuorovaikutuksen oppimistulos*, jossa käyttäytyminen muodostuu tärkeiden henkilökohtaisten tekijöiden ja kohdattujen tilannetekijöiden yhdistelmästä. Muutosvälineenä käytetään lähinnä kognitiivis-be-havioraalisia interventioita. McGuire (2004) viittaa sosiaalisen oppimisen teorioiden ja kognitiivis-behavioraalisten interventioiden väliseen yhteyteen *Meichenbaumin*

²⁰² Bonta & Andrews 2007, 10; McGuire 2004, 143–144.

²⁰³ Ks. esim. Lavikkala 2011.

²⁰⁴ Sosiaalisen oppimisen teorioita on useita, mutta ne eivät juuri eroa pääpiirteiltään toisistaan. Esimerkiksi McGuire (2004) käyttää sosiaalisen oppimisen teoriasta myös nimitystä ”kogni-tiivinen sosiaalisen oppimisen teoria” korostaen yksilön kognitiivisia prosesseja oppimisessa sekä käyttäytymisessä. Bonta & Andrews kutsuvat RNR-malliin perustuvaa teoriaa sen si-jaan GPCSL-teoriaksi (General (antisocial) Personality and Cognitive Social Learning).

(1995) ydinteemoilla: ehdollistumisella, kognitiivisella tiedon prosessoinnilla sekä niin sanotulla narratiivisella lähestymistavalla²⁰⁵.

Sosiaalisen oppimisen teorioiden mukaan uuteen tilanteeseen joutuessaan henkilö arvioi välittömästi toiminnastaan seuraavat hyödyt ja haitat (ts. palkinnot ja rangaistukset) pyrkien hyötyjen maksimointiin. Arvioiminen voi olla välitöntä käyttäytymisestä saatua palautetta, mutta henkilö voi myös ennakoida käyttäytymistään mahdollisesta saatavia hyötyjä ja haittoja. Arvioiminen on yksilöllistä: minkä toinen näkee haitaksi, voi toinen pitää sitä hyödyllisenä. Toiminnasta seuraavat reaktiot muuttuvat usein automaattisiksi. Hyödyt tai haitat eivät ole vain välittömiä konkreettisia hyötyjä kuten rahaa, vaan ne liittyvät usein jännityshakuisuuteen, rikosmyönteisten asenteiden vahvistumiseen tai vertaisryhmän antamaan sosiaaliseen tukeen. Sosiaalisen oppimisen teorioille on oleellista se, että yksilö voi oppia oman suoran toiminnan ohella myös havainnoimalla muiden henkilöiden toimintaa tai yleiskulttuurisesti esimerkiksi median kautta. Tämä on tehokkaampaa silloin, kun mallina on yksilölle tärkeä henkilö²⁰⁶.

Rikosseuraamusasiakkaita kuntoutettaessa on osattava arvioida sitä, mitä hyötyä rikollisesta käyttäytymisestä on yksittäiselle rikoksenteikijälle. Mitkä ovat ne rikoksenteikijän riskitekijät ja tarpeet, jotka ovat rikollisen käyttäytymisen takana? Tämän arvioimiseksi on kehitetty erilaisia arviointimenetelmiä²⁰⁷. Arviointimenetelmiä käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa. Tätä lukua jatketaan kuvaamalla Andrews ym. (1990) alkuperäisen mallin pääperiaatteet riskistä, tarpeista ja vastaavuudesta, joita arviointimenetelmillä pyritään kartoittamaan. Periaatteet ovat lyhyesti seuraavat:

Riskiperiaate ja toiminnan intensiivisyyden valinta (the risk principle & selection of level of service: Toiminta pitää kohdistaa rikoksenteikijän arvioidun riskitason mukaan. Korkean riskitason rikoksenteikijöille on suunnattava intensiivistä toimintaa ja matalan riskitason rikoksenteikijöille vähemmän intensiivisempää toimintaa. Suurin vaikutus toiminnalla on silloin, kun se suunnataan korkean riskitason rikoksenteikijöihin. Toiminnan pitää täyttää samalla myös tarve- ja vastaavuusperiaatteet.

Tarveperiaate ja toiminnan kohteiden valinta (the need principle & selection of appropriate intermediate targets): Rikoksenteikijöillä on monia tarpeita, jotka eivät liity rikolliseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi henkilön terveydentila saattaa olla alentunut ja edellyttää rangaistusaikana terveydenhuollon toimenpiteitä. Terveydentila ei kuitenkaan välttämättä ole yhteydessä uusimisriskiin. Rikolliseen käyttäytymiseen liittyvät riskitekijät ovat staattisia ja dynaamisia. Tarveperiaatteen mukaan pyritään vaikuttamaan dynaamisiin eli muutettavissa oleviin riskitekijöihin, jotka ovat yhteydessä rikolliseen käyttäytymiseen²⁰⁸. Dynaamisia riskitekijöitä kutsutaan myös

²⁰⁵ McGuire 2004, 52–53; Bonta & Andrews 2007.

²⁰⁶ McGuire 2004, 52–53; Motiuk 2003, 16–17; Kivivuori 2013 222–273.

²⁰⁷ Esimerkiksi LSI-R; Andrews ym. 2004; Andrews ym. 2006.

²⁰⁸ Tarveperiaatetta on Suomessa kutsuttu myös kohdentamisperiaatteeksi.

kriminogeenisiksi tarpeiksi (criminogenic needs). Rikollista käyttäytymistä voidaan parhaiten vähentää vaikuttamalla muun muassa rikoksenteikijän antisosiaalisiin asenteisiin, tunteisiin, yhteyksiin rikolliseen vertaisryhmiin, itsekontrolliin, itsehallintaan, perheeseen liittyviin riskitekijöihin, rikollisten roolimallien tunnistamiseen, aggressiivisuuteen sekä päihdeongelmaan.

Vastaavuusperiaate ja toimintatavan valinta (the responsivity principle & selection of type of service): Vastaavuusperiaatteella tarkoitetaan sitä, että toiminnan on vastattava rikoksenteikijän ja työntekijän kykyjä ja oppimistyyliä sekä organisaation toimintatapoja. Organisaation toiminnan lähtökohtana on oltava behavioraalisen ja sosiaalisen oppimisen periaatteet²⁰⁹, taitojen ja kykyjen vahvistaminen sekä pyrkimys kognitiivisiin muutoksiin. Toiminnassa tulee käyttää aktiivisia ja osallistavia työskentelytapoja ja välttää muun muassa strukturoimattomia ryhmäohjelmia.

RNR-malli on täsmentynyt vuoden 1990 jälkeen. Malliin on lisätty esimerkiksi uusia periaatteita kolmen pääperiaatteen lisäksi²¹⁰, mutta mallin perusajatus on säilynyt lähes samana: Riskiperiaatteen mukaan rikollista käyttäytymistä voidaan luotettavasti ennustaa ja interventiot pitää kohdistaa korkean uusimisriskin rikoksenteikijöille (kenelle interventiot suunnataan); Tarveperiaatteen mukaan interventioiden kohteena on oltava kriminogeeniset tarpeet (mitkä ovat intervention kohteet); Vastaavuusperiaate kuvaa sitä, millä tavoin interventiot tulee järjestää (miten interventio toteutetaan)²¹¹. Rikosseuraamusasiakkaille suunnattujen interventioiden vaikutus on voimakkain silloin, kun noudatetaan jokaista kolmesta pääperiaatteesta: jos mitään kolmesta pääperiaatteesta ei noudateta, interventiosta itsestään voi muodostua kriminogeeninen eli uusintarikollisuutta lisäävä tekijä (pyritään vaikuttamaan matalan uusimisriskiryhmän rikoksenteikijöiden ei-kriminogeenisiin tarpeisiin interventioilla, jotka eivät ole kognitiivis-behavioraalisia). Yhdenkin periaatteen lisääminen interventioon puolestaan vähentää uusintarikollisuutta. Parhaimmillaan uusintarikollisuus aleni yhdyskuntaseuraamuksen aikana toteutettavilla interventioilla, joissa noudatettiin jokaista RNR-mallin periaatetta (uusintarikollisuus voi vähentyä peräti 35 prosenttia²¹²)²¹³. Bonta & Andrews'n (2007) RNR-mallin päivitys piti sisällään peräti 17 uutta periaatetta, jotka täsmensivät alkuperäistä mallia. Uudet periaatteet korostavat muun muassa henkilökunnan työskentelytapojen ja yhteistyön merkitystä rikoksenteikijöiden kanssa, interventioiden yhteiskuntaperusteisuutta sekä organisaatioiden kykyä toteuttaa johdonmukaisesti uusintarikollisuutta vähentäviä strategioita ja vaikuttavia interventiota²¹⁴. RNR-malliin päivitettyt uudet periaatteet voidaan jakaa uudessa mallissa yhdistäviin tai yleisiin periaatteisiin (overarching),

²⁰⁹ vrt. kognitiivis-behavioraalinen teoria.

²¹⁰ Malliin on lisätty esimerkiksi ammatillisen harkinnan periaate, jossa työntekijä huomioi edellisten periaatteiden lisäksi rikoksenteikijän yksilölliset ominaisuudet ja tilanteen.

²¹¹ Andrews ym. 2011.

²¹² Laitosseuraamuksissa (vankilassa) vastaava luku oli 17 prosenttia.

²¹³ Bonta & Andrews 2007.

²¹⁴ Bonta & Andrews 2007; ks. myös Andrews & Bonta 2006.

RNR-pääperiaatteisiin, strukturoituun arviointiin (structured assessment), intervention toteutukseen (program delivery) sekä organisaatiotason periaatteisiin (organizational)²¹⁵.

Alkuperäiseen RNR-malliin verrattuna suurin muutos pääperiaatteissa tapahtui vastaavuusperiaatteessa. Periaatetta täsmennettiin myöhemmin siten, että sen tarkoituksena on ”maksimoida rikoksenteikijään kohdistuva intervention vaikutus järjestämällä kognitiivis-behavioraaliselle teorialle perustuvia toimintamuotoja, jotka sovitetaan yhteen rikoksenteikijän oppimistyylin, motivaation, kykyjen ja vahvuuksien kanssa”. Vastaavuus voidaan jakaa yleiseen (general) ja erityiseen (specific) vastaavuuteen. Yleisellä vastaavuudella tarkoitetaan kognitiivisia sosiaalisen oppimisen menetelmien soveltamista rikosseuraamusasiakkaille järjestettävässä toiminnassa. Toiminnan tulee olla järjestetty siten, että työntekijän ja rikoksenteikijän välinen kanssakäyminen on yhteistyötä rakentavaa (relationship principle) sekä siten, että toiminnassa noudatetaan sosiaalisen oppimisen teorian mukaisia kognitiivisiin rakenteisiin ja edelleen käyttäytymiseen vaikuttavia menetelmiä (structuring principle). Tätä perustellaan sillä, että kyseiset menetelmät olivat tutkimustulosten mukaan havaittu vaikuttavimmiksi vähentämään uusintarikollisuutta kaikissa rikoksenteikijäryhmissä²¹⁶. Andrews & Bonta (2006) kuvaavat yleistä vastaavuutta seuraavasti:

“Whether the goal is to control smoking, rid one of depressive thoughts, develop good study habits, get along with one’s employer or replace criminal behaviour and cognitions with prosocial behaviours and cognitions, cognitive social learning intervention is the preferred treatment method.”

Erityisellä vastaavuudella tarkoitetaan puolestaan periaatteen jälkimmäistä lausetta eli kognitiivis-behavioraalisten interventioiden ’hienosäätöä’, jossa henkilöön liittyvät vahvuudet, oppimistyyli, motivaatio sekä demografiset tekijät sovitetaan käytettävään interventioon. Interventiot toimivat parhaiten silloin, kun rikoksenteikijälle opetetaan uusia käyttäytymismalleja ja kognitioita siten, että huomioidaan samalla myös rikoksenteikijän kaikki muut sosiaalis-kognitiiviset tekijät. Tärkeää on lisäksi keskittyä mahdollisiin heikkouksiin esimerkiksi motivoimalla vastahakoista henkilöä osallistumaan interventioon²¹⁷

²¹⁵ Bonta & Andrews 2007.

²¹⁶ Bonta & Andrews 2007.

²¹⁷ Bonta & Andrews 2007.

7.4 ”Kahdeksasta keskeisestä neljään suureen” – uusimisen riskitekijät ja niiden luokittelu

Interventioilla pyritään vaikuttamaan siis kriminogeenisiin tarpeisiin. Kriminogeeniset tarpeet ovat dynaamisia eli muutettavissa olevia riskitekijöitä, jotka ovat suorassa yhteydessä rikolliseen käyttäytymiseen. Staattisiin tekijöihin ei sen sijaan voida rangaistusaikana vaikuttaa, vaan niitä voidaan hyödyntää kuntouttavan toiminnan intensiivisyydestä määrittelemisessä. Rikoksenteikijöillä saattaa olla lisäksi useita erilaisia tarpeita, mutta kaikki eivät välttämättä ole yhteydessä rikolliseen käyttäytymiseen. Tällaisia ei-kriminogeenisiä tekijöitä ovat muun muassa rikoksenteikijän itsetunto, ahdistavat tunteet, mielenterveyden häiriöt (esimerkiksi skitsofrenia, bipolaarinen mielialahäiriö) ja fyysinen terveydentila. Tarveperiaatteen mukaisesti esimerkiksi huonoon itsetuntoon kohdistuvat interventiot eivät alenna henkilön uusimisriskiä. Pahimmassa tapauksessa vahvistunut itsetunto voi jopa lisätä rikollista käyttäytymistä. Sen sijaan vaikuttamalla henkilön kriminogeenisiin tekijöihin, kuten rikosmyönteisiin asenteisiin muuttamalla nämä rikoskielteisiksi, on mahdollista vähentää rikollista käyttäytymistä. Andrews’n ym. meta-analyysien perusteella löydettyjä rikolliseen käyttäytymiseen voimakkaimmin yhteydessä olevia tekijöitä kutsutaan RNR-mallissa ”kahdeksaksi merkittävimmäksi” riski/tarvetekijäksi (taulukko 4)²¹⁸.

Taulukko 4. Kahdeksan merkittävintä riski/tarvetekijää (Andrews, Bonta & Wormith 2006; Bonta & Andrews 2007)

Riski/tarvetekijä	Indikaattori	Intervention tavoite
Rikoshistoria (staattinen)	Henkilön aikaisempi rikoshistoria	-
Antisosiaalisuuteen liittyvät riskitekijät	Impulsiivisuus, seikkailunhalu, levottomuus, aggressiivisuus ja ärtyisyys	Kehittää itsehallintakeinoja ja opettaa vihanhallintaa
Antisosiaaliset ja/tai rikosmyönteiset asenteet	Rikollisten tekojen järjeistäminen, negatiiviset asenteet lakia kohtaan	Rikosvastaisten asenteiden ja identiteetin kehittäminen
Rikollinen ystäväpiiri/seura	Rikolliset ystävät ja eristäytyminen ei-rikollisesta seurasta	Rikollisten ystäväpiirin/seuran korvaaminen ei-rikollisella seuralla
Päihdeongelma	Päihteiden ongelmakäyttö	Ongelmakäytön vähentäminen ja erilaisten vaihtoehtojen vahvistaminen ongelmakäytön tilalle
Ongelmat perhe/läheissuhteissa	Vanhempien piittamattomuus ja kohtelu, huonot perhe-suhteet	Vanhemmuuden taitojen opettaminen
Ongelmat koulussa/työssä	Huono menestyminen, työttömyys	Vahvistaa työhön/koulutukseen liittyviä taitoja/tasoa, vahvistaa ja ylläpitää työhön/koulutukseen liittyviä myönteisiä suhteita
Rikollista käyttäytymistä tukeva vapaa-aika	Yhteiskuntamyönteisen käyttäytymisen ja harrastusten puutteellisuus	Kannustaminen ja opettaminen yhteiskuntamyönteisiin harrastuksiin

²¹⁸ Bonta & Andrews 2007, 5–6; Andrews & Bonta 2006; Andrews ym. 2006.

”Kahdeksasta keskeisestä tekijästä” voidaan johtaa ”neljä suurinta” (Big Four) uusintarikollisuuteen vaikuttavaa tekijää. Neljästä suuresta tekijästä yksi on suurimmaksi osaksi staattinen riskitekijä ja kolme muuta dynaamisia kriminogeenisiä tekijöitä. Uusintarikollisuutta parhaiten ennustava tekijä on rikoksentekijän rikoshistoria. Muut kolme suurta tekijää ovat antisosiaaliseen persoonallisuuteen liittyvät riskitekijät, antisosiaaliset ja rikosmyönteiset asenteet sekä rikollinen seura. Henkilön rikoshistoria eli aikaisempi rikollinen käyttäytyminen on neljästä suuresta selitysvoimaltaan suurin, mutta RNR-mallin riski- ja tarveperiaatteiden mukaisesti siihen ei voida rangaistusaikana vaikuttaa. Syy on yksinkertainen. Henkilön rikoshistoria voi ainoastaan kasaantua eikä aikaisempaa rikoshistoriaa voida myöhemmin muuttaa. Rikoshistorialla ei kuitenkaan tarkoiteta ainoastaan aikaisempien rikosten määrää, vaan oleellista on lisäksi se, millaisia rikokset ovat olleet. Henkilön rikoshistoriaa voidaan kuitenkin hyödyntää uusimisriskitason kartoittamisessa (vrt. riskiperiaate). Antisosiaaliseen persoonallisuuteen ja antisosiaalisiin asenteisiin vaikuttaminen on hankalaa, koska persoonallisuus ja asenteet muodostuvat pitkän ajan kuluessa. Kyseisiin tekijöihin vaikuttaminen on tästä huolimatta ensisijaisen tärkeää, mutta se edellyttää usein erittäin intensiivisiä interventioita. Rikollinen ystäväpiiri ylläpitää tai lisää rikoksentekijän uusimisriskiä. Tähän kriminogeeniseen tarpeeseen kohdistuvilla interventiolla pyritään esimerkiksi löytämään henkilölle yhteiskuntamyönteisempiä malleja ja seura²¹⁹.

RNR-mallin mukaan korkean uusimisriskitason rikoksentekijöille suunnattujen interventioiden on havaittu vähentävän uusintarikollisuutta keskimäärin kymmenen prosenttia. Matalan uusimisriskitason rikoksentekijöillä keskimääräinen vaikutus on vastaavasti ainoastaan kolme prosenttia. Tärkeää on kohdentaa interventiot rikoksentekijöiden riskitason mukaisesti. Esimerkiksi matalan riskitason rikoksentekijöille suunnattujen liian intensiivisten interventioiden on havaittu jopa lisäävän uusintarikollisuusriskiä²²⁰. Monimutkaisemmaksi asian tekee kuitenkin se, että käytännön rikosseuraamustyössä on paineita suunnata ja kehittää toimintoja matalan uusimisriskin rikoksentekijöille pelkän rankaisemisen sijaan. Toisaalta tiedetään, että korkean uusimisriskitason rikoksentekijöihin verrattuna matalaan riskitasoon kuuluvat rikoksentekijät ovat selvästi yhteistyökykyisempiä ja motivoituneimpia osallistumaan erilaisiin interventioihin²²¹.

7.5 Rikosseuraamusalan uusia suuntauksia ja What Works-kritiikki

Vaikka RNR-malli onkin säilyttänyt toistaiseksi valta-asemansa, vaihtoehtoiset teoriat ovat saaneet vakaan jalansijan. 2000-luvun vaihteen jälkeen RNR-mallin rinnalla on

²¹⁹ Andrews & Bonta 2006; Bonta & Andrews 2007; Andrews & Bonta, 2010; Motiuk 2003.

²²⁰ Bonta & Andrews 2007, 10; myös Bonta ym. 2000.

²²¹ Bonta & Andrews 2007; Andrews & Bonta 2010.

vaikuttanut etenkin desistanssiin perustuvat teoriat ja niin sanottu GLM-malli, (Good Lives Model) eli Hyvän elämän malli. Seuraavaksi esitetään lyhyesti GLM-mallin ja desistanssiin perustuvien teorioiden pääkohtia. Tämän jälkeen kuvataan What Works -suuntauksen ja RNR-mallin nykyistä asemaa, niiden tutkimusperinteeseen liittyviä tuloksia ja vahvistunutta kritiikkiä²²².

7.5.1 Good Lives Model (GLM-model) – Hyvän elämän malli

GLM-malli eli Hyvän elämän malli on yksilön vahvuuksia korostava lähestymistapa tai kuntoutusteoria. Mallia on sovitettu etenkin seksuaalirikollisten kuntouttamiseen. Mallissa yksilön sisäisiä ja ulkoisia voimavaroja kehittämällä pyritään valmentamaan hänet elämään sosiaalisesti hyväksyttävää ja henkilökohtaisesti tyydyttävää mielekästä elämää. GLM-mallin teoreettinen perusta pohjautuu psykologian, sosiaalityönteiden, biologian ja antropologian tutkimusperinteisiin. Mallin perusajatuksena on se, että ihmisen toiminta on aktiivista ja päämäärähakuista, ja sitä ohjaa yksitoista ensisijaista tarvetta (primary human goods):

- mielekäs elämä (ml. terve elämä ja toimintakyky)
- tietämys (knowledge)
- pärjääminen harrastuksissa ja vapaa-ajan toiminnoissa (excellence in play)
- pärjääminen työssä (excellence in work)
- autonomia ja itsemääräytyneisyys (excellence in agency)
- sisäinen rauha (inner peace)
- ihmissuhteet/yhteenkuuluvuus (friendship)
- yhteisöllisyys (community)
- henkisyys (spirituality)
- onnellisuus & mielihyvä (happiness)
- luovuus (creativity)

Esisijaisia tarpeita voidaan kuvata yksilön perimmäisinä arvoina tai mielekkään elämän prioriteetteina. Tarpeet voivat olla tunnetiloja, yksilöllisiä piirteitä tai kokemuksia, jotka ovat luontaisesti hyödyllisiä ja tavoittelemisen arvoisia. Ihmiset tavoittelevat jollakin tasolla kaikkia ensisijaisia tarpeita, mutta näiden yksilöllinen merkitys riippuu henkilön perimmäisistä arvoista ja elämän päämäärästä. Toisin sanoen ensisijaiset tarpeet muodostavat henkilölle eräänlaisen eksplisiittisen tai implisiittisen kokonaisuuden tai elämän suunnitelman (life plan) sekä elämäntavan (lifestyle), jolla hän pyrkii toteuttamaan suunnitelmaa²²³.

Välineelliset tai toissijaiset tarpeet (secondary goods) ovat puolestaan konkreettisia keinoja turvata ja saavuttaa ensisijaiset tarpeet. Henkilö voi erilaisten roolien, tapojen ja toimintojen avulla tyydyttää esimerkiksi ihmissuhteiden/läheissuhteiden

²²² Ward ym. 2012; Purvis ym. 2011.

²²³ Ward ym. 2012; Purvis, ym. 2011.

tarvetta viettämällä aikaa läheisten kanssa, tavaten uusia ihmisiä tai olla läheisessä ihmissuhteessa. Rikollinen käyttäytyminen on seuraus puutteellisesta elämän-suunnitelmasta ja se heijastaa suoraan ja/tai epäsuorasti ensisijaisten tarpeiden tavoittelua. GLM-mallin mukaan rikollista käyttäytymistä ilmenee suoraan silloin, kun ensisijaisten tarpeiden tyydyttämisen tarvittavat sosiaalisesti hyväksyt toissasijaiset tarpeet ovat muuttuneet antisosiaaliksi sopimattomiksi toissasijaisiksi keinoiksi (inappropriate secondary goods): pyrkiessään saavuttamaan läheisyyttä henkilö viettää aikaa rikollisessa seurassa tai käyttää huumausaineita välttääkseen pahaa oloa. Epäsuora rikollinen käyttäytyminen on kyseessä puolestaan silloin, kun henkilöllä ei ole aietta rikolliseen toimintaan, mutta toisen tai useamman muun tarpeen puutteellinen tavoittelu johtaa epäsuorasti rikolliseen käyttäytymiseen: liiallinen alkoholin käyttö omaan mielipahaan voi johtaa parisuhteen kariutumiseen, kontrollin katoamiseen ja myöhemmin lopulta rikolliseen käyttäytymiseen²²⁴.

GLM-mallissa tarkoituksena on muodostaa käsitys henkilön elämän suunnitelmasta ja näihin liittyvistä ensisijaisten tarpeiden merkityksistä. Tämän jälkeen rikollista käyttäytymistä pyritään vähentämään muokkaamalla toissasijaisia tarpeita siten, että ensisijaisten tarpeiden tyydyttämiseen käytettäisiin sosiaalisesti hyväksyttäviä toissasijaisia tarpeita antisosiaalisten tarpeiden sijasta. Mallissa oleellista on aktiivisen toimijan ja asiantuntijan välinen yhteistyö hyvän elämän rakentamisessa. GLM-malliin perustuvien interventoiden tarkoituksena ei ole ainoastaan keskittyä henkilön riskeihin. Malli korostaa etenkin henkilön sisäisten ja ulkoisten voimavarojen sekä niiden vahvistamisen merkitystä kuntoutusprosessissa ja rikoksettoman sosiaalisesti hyväksyttävän elämän rakentamisessa²²⁵. GLM-malli voidaan laveammin ymmärtää osaksi desistanssitutkimuksen perinnettä, jota käsitellään seuraavaksi²²⁶.

7.5.2 Desistanssi-teoriat

Desistanssilla (desistance) tarkoitetaan rikollisuudesta irtautumista tai irtaantumista. Desistanssiteorioita on useita; kyse ei ole yksittäisestä teoriasta, vaan pikemminkin teoriasuuntauksesta tai laajemmasta tutkimusperinteestä. Desistanssi voidaan käsittää joko empiirisenä muuttujana kuten tehtyinä rikoksina sekä teoreettisena konstruktiona kuvaamaan rikollisuuden määrää, monimuotoisuutta tai rikosten vakavuuden vähentymistä²²⁷. Rikollisuudesta irtautuminen voidaan ymmärtää tietyksi tarkaksi hetkeksi, jolloin yksilö lopettaa rikollisen toiminnan. Toisaalta rikollisuudesta irtaantuminen on usein pidempiaikainen prosessi, joka voi sisältää useampia retkahduksia ennen lopullista irtautumista rikollisuudesta²²⁸. Tutkimusten perusteella muun

²²⁴ Ward & Laws 2010; Ward ym. 2012; Purvis ym. 2011.

²²⁵ Ward ym. 2012; Purvis ym. 2011.

²²⁶ Ks. esim. Cullen 2013.

²²⁷ Farrington 2007.

²²⁸ Vrt. esim. primääri- ja sekundaaridesistanssi (Farrall & Maruna 2004); Viikki-Ripatti 2011.

muassa ikääntyminen, avioliittoon sitoutuminen, työpaikan saaminen, koulutuksen lisääminen²²⁹, ja vahva itsekontrolli²³⁰ edesauttavat rikollisuudesta irtautumista.

Rikollisuudesta irtaantumisen yhtenä ensimmäisistä laajemmista tutkimuksista voidaan pitää *Sheldon ja Eleanor Glueckin* tutkimusta (1950;1974) aikuistumisen vaikutuksista rikollisuuteen²³¹. Aikuistuessaan yksilöt lopettavat luontaisesti rikollisen käyttäytymisen kehittyessään henkisesti ja fyysisesti. Rikollisen käyttäytymisen jatkuminen on sen sijaan seurausta aikuistumisprosessiin liittyvistä ongelmista tai sen viivästyisestä²³². Kronologisen iän ja rikollisuuden välistä yhteyttä pidetään nykyisin kriminologiassa selvänä: rikollisen käyttäytymisen huippu on teini-iässä, jonka jälkeen rikollisuus nopeasti vähenee. Desistanssiteorioiden vahvuus ilmenee nykyisin siinä, että 2000-luvulla desistanssitutkimuksissa on pyritty selittämään irtaantumista prosessina, ei vain ainoastaan esimerkiksi kuvaamaan sitä, milloin rikollinen ura loppuu tai kuinka pitkään se kestää²³³. Rikollisuudesta irtautuminen nähdään yleisemmin vaiheittaisena ja dynaamisena prosessina, joka muodostuu yksilön sisäisten tekijöiden ja ulkoisten tekijöiden vuorovaikutuksesta²³⁴. Yksittäisten desistanssiteorioiden tutkimuskohteista tai rikollisuudesta irtautumista selittävistä tekijöistä mainittakoon esimerkkeinä muun muassa ikääntymisen vaikutus rikollisuuteen (Matza 1964); nuoruusikään rajoittuva ja elämänaikainen rikoskäyttäytyminen (Moffitt 1993); elämänkulkuun liittyvät sosiaaliset prosessit, näkemykset ja käännekohtat (Laub & Sampson 2003); yksilökohtaisesti vaihteleva itsekontrollin taso (Gottfredson and Hirschi 1990); yksilölliset ominaisuudet, elämän narratiivit, prososiaalinen identiteetti (Maruna 2001); itsemuutos ja lainkuuliainen minuus (Aresti ym. 2010); sosiaalinen konteksti ja toimijuus (Bottoms ym. 2004)²³⁵.

7.5.3 What Works- kritiikki ja uudet suuntaviivat

1990–ja 2000-luvun aikana julkaistujen meta-analyysien johtopäätökset ovat olleet pääsääntöisesti What Works -suuntausta ja RNR-mallia vahvistavia, vaikka yksittäisten tutkimusten tulokset ovatkin olleet toisistaan poikkeavia. Johtopäätösten perusteella voidaan tehdä *McGuiren* (2004, 147) mukaan seuraavia yleistyksiä:

- Interventioiden vaikutukset ovat keskimäärin voimakkaammat aikuisilla rikoksentehtäjäillä kuin nuoremmilla rikoksentehtäjäillä
- Laitoksissa järjestettävien interventioiden keskimääräinen vaikutus on heikompi kuin yhteiskunnassa järjestettävillä interventiolla. Käyttämällä samoja

²²⁹ Ward & Laws 2010.

²³⁰ Gottfredson & Hirschi 1990; Kivuvori & Linderborg 2009.

²³¹ Farrall & Maruna 2004; Matza 1964.

²³² Hearn 2010.

²³³ Farrell & Maruna 2004.

²³⁴ Viikki-Ripatti 2011.

²³⁵ Hearn 2010; Viikki-Ripatti 2011.

interventiota vankilassa ja yhdyskuntaseuraamuksen aikana on havaittu, että yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusimisriskit vähenevät enemmän vankeihin verrattuna²³⁶.

- Interventioiden vaikutus on suurempaa väkivaltarikoksista tuomituilla henkilöillä. Omaisuus- tai huumausainerikoksista tuomituilla henkilöillä vaikutus on sen sijaan huomattavasti pienempi.

Jos RNR-mallin periaatteiden avulla voidaan todellakin vähentää rikoksentekijöiden uusintarikollisuutta, on perusteltua pohtia, toteutetaanko näitä periaatteita myös Suomessa. Periaatteet ja niihin liittyvät menetelmät ovat olleet käytössä Pohjois-Amerikassa ja Britanniassa yli kaksi vuosikymmentä. Suomalaiseen rikosseuraamustyöhön periaatteet rantautuivat jo 1990-luvun lopussa toimintaohjelmien käyttöönoton aikana²³⁷ tai viimeistään 2000-luvun alussa vankien arvioimiseksi ja sijoittamiseksi tarkoitetun sijoittajayksikkötoiminnan käynnistysvaiheessa. Periaatteet saivat yleisen hyväksynnän viimeistään vuonna 2001, jolloin Vankeinhoidon koulutuskeskuksessa järjestettiin What Works -seminaari. Kansainvälisinä asiantuntijoina seminaariin osallistuivat *Larry Motiuk*, *James Bonta*, *James McGuire* sekä *Colin Roberts*. Ajankuvan mukaisesti seminaarin tarkoituksena oli ”välittää tietoa sellaisista menetelmistä ja ohjelmista, joilla on tutkimuksen mukaan ollut selvästi havaittava vaikutus uusintarikollisuuden vähentämiseen” sekä tavoitteena oli ”avata uusia näkökulmia rikoksentekijöiden parissa tapahtuvaan työhön”. Seminaarin aineistosta julkaistiin vuonna 2003 oppikirja vaikuttavaan rikosseuraamustyöhön²³⁸.

RNR-periaatteet sisäistettiin laitoksen toimintatavoiksi, mutta uusintarikollisuuteen vaikuttaminen on muutakin kuin riskien ja kriminogeenisten tarpeiden kartoittamista. Rikostentekijöiden riskien ja tarpeiden arvioiminen on toteutettu maassamme arviointikeskusten toimesta mallikkaasti, mutta tämän jälkeen rikoksentekijöille pitää järjestää tarpeellisia interventioita uusintarikollisuuden vähentämiseksi. Ongelmaksi muodostuu hyväksi havaitun teorian siirtäminen (implementoiminen) käytännön kenttättyöhön. Suomessa, kuten myös muissakin maissa, rikosseuraamusasiakkaisiin suunnatut resurssit ovat usein erittäin rajalliset. Vankeinhoito on joutunut muun muassa osallistumaan ja sopeutumaan valtion säästöohjelmiin, jonka yhtenä seurauksena vankitoimintojen osuus vankien kokonaisajankäytöstä on vähentynyt. Vastaavasti kuntien niukka rahallinen tilanne on vaikuttanut siihen, että vankien jatkokuntoutus sekä rangaistusaikaisen työtoiminnan ja ulkopuolisten sijoitusten tarjonta ovat vähentyneet. Esimerkiksi vuonna 2013 ohjelmatoimintaan osallistui ainoastaan 5 prosenttia vangeista.

²³⁶ Huomioitava on kuitenkin se, että vaikka interventio olisikin sama, niin väliin tulevat tekijät voivat aiheuttaa harhaa tutkimustuloksissa. Muun muassa interventioon osallistuneiden henkilöiden aikaisempi rikoshistoria eroaa usein huomattavasti vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden välillä.

²³⁷ Ks. esim. Koski-Jännes 1995.

²³⁸ Lavikkala 2011; Järvenpää & Kempas (toim.) 2003.

Rikosseuraamusalalla käytettävien kognitiivis-behavioraalisten ohjelmien vaikutus on melko pieni, kun verrataan koe- ja kontrolliryhmän välisiä eroja intervention jälkeisessä uusintarikollisuudessa. Esimerkiksi *Löselin* (1995) tutkimuksen mukaan koeryhmän uusiminen oli vaikutustutkimuksissa keskimäärin kymmenen prosenttiyksikköä pienempää verrattuna kontrolliryhmään. Keskimääräistä vaikutusvastetta voidaan pitää siis melko vaatimattomana. Toisaalta muun muassa lääketieteessä käytettävien interventioiden vaikutus on usein selvästi matalampaa. Tärkeää onkin erottaa interventioiden vaikutusten tilastollinen merkitsevyys intervention käytännön merkityksistä. Jos interventio onnistuu katkaisemaan kymmenestä interventioon osallistuneesta vangista yhdenkin vangin rikosuran ja hänen myöhemmät mahdolliset uudet väkivaltarikokset, onko intervention tulos merkittävä?

Raino Lavikkala (2011) pohtii artikkelissaan What Works -suuntauksen käyttöönoton tuloksia Englannin ja Walesin 'rikollisuuden vähentämishankkeen' ja lähinnä yhdyskuntaseuraamuksiin kohdistuvien niin sanottujen Pathfinder-pilottien kautta. Näiden tarkoituksena oli vähentää uusimisrikollisuutta merkittävästi lisäämällä toimintaohjelmien käyttöä ja edistämällä yhdyskuntaseuraamusten uusintarikollisuutta vähentäviä käytäntöjä. Oletuksena oli, että What Works -suuntaukseen ja sen periaatteisiin perustuvat ohjelmat voisivat hyvin suunniteltuina ja toteutettuina vähentää uusintarikollisuutta. Hankkeiden tuloksellisuutta pyrittiin arvioimaan yliopistojen toteuttamilla näyttöön perustuvilla evaluaatiotutkimuksilla²³⁹.

Uusintarikollisuuden vähentämishankkeeseen vuosina 1991–2001 suunnatut 21 miljoonaa puntaa eivät vastanneet sijoituksen odotuksia. Esimerkiksi Pathfinder-projektin loppuraportissa todettiin, että ohjelmien loppuun suorittaneiden rikosten tekijöiden uusintarikollisuus oli ohjelmien keskeyttäneiden ja kontrolliryhmää pienempää. Vaikutus muuttui kuitenkin käänteiseksi, kun kaikkien ohjelman aloittaneiden uusimista verrattiin kontrolliryhmän uusimiseen. Loppuraportin kirjoittajat korostivat riskiperiaatteen perusteella tehtyä luokittelua osallistujien valinnassa ohjelmaan²⁴⁰. Myöhemmin todettiin tosin joidenkin Pathfinder-osien olleen vaikuttavia²⁴¹.

Olisi liian yksinkertaista luottaa varauksettomasti What Works -suuntauksen valtasemaan ja meta-analyysien 'kokonaiskuvaan'. Meta-analyysille ja näiden perusteella tehtyihin johtopäätöksiin on kohdistettu osuvaa kritiikkiä rikosseuraamusalalla. Meta-analyysit perustuvat ensinkin yksittäisiin tutkimuksiin ja ovat sidoksissa näiden tutkimusasetelmiin ja tuloksiin. Yksittäiset tutkimukset on esimerkiksi toteutettu ilman satunnaista koeasetelmaa, kontrolliryhmän vertaistaminen on tehty huolimattomasti, uusintarikollisuuden seuranta-aika on ollut lyhyt tai sitä on mitattu eri tavoin, aineistokoko on ollut pieni, intervention keskeyttäneiden henkilöitä on analysoitu eri tavoin, eikä osallistumisharhaa ole huomioitu. Toiseksi on mahdollista,

²³⁹ Lavikkala 2011.

²⁴⁰ Hollin ym. 2004; Raynor 2004.

²⁴¹ Esimerkiksi lyhytaikaisvangeille suunnatuilla vapautumisvalmennuksella havaittiin positiivisia tuloksia (Lewis ym. 2007).

että meta-analyysien tutkimustulokset voivat olla vääristyneitä siksi, että mahdollisia ”nollatuloksiin” päätyneiden tutkimusten tuloksia ei ole julkaistu²⁴². Voidaan jopa kysyä ovatko vankeinhoidossa käytettävät kaikki menetelmät vaikuttavia, mutta eivät sinänsä tutkimuksellisesti todennettavissa²⁴³.

What Works -suuntaukseen perustuvilla tutkimusasetelmilla on pyritty näyttämään toteen ainoastaan ohjelmien vaikutukset uusintarikollisuuteen selvittämättä sitä, mitkä ovat prosessit, muutokset tai toimintamekanismit rikollisen käyttäytymisen tai sen vähentämisen takana. ”Mustaksi laatikoksi” (Black Box) kutsutaan sellaisia evaluaatiotutkimuksia, joilla selvitetään esimerkiksi ainoastaan sitä, vaikuttaako tietty toimenpide uusintarikollisuuteen vai ei. Sellaisia tutkimuksia, jotka kertovat jotakin toimenpiteiden vaikutusmekanismeista eli siitä, miten toimenpide vaikuttaa uusintarikollisuuteen, kutsutaan ”harmaaksi laatikoksi” (Gray Box). Läpinäkyväksi tai tyhjäksi laatikoksi (Clear Box) kutsutaan puolestaan sellaisia tutkimuksia, jotka pyrkivät tyhjentävästi selvittämään sen, miksi toiset toimenpiteet vaikuttavat uusintarikollisuuteen ja toiset eivät²⁴⁴. What Works -suuntaukseen perustuvat yksittäiset tutkimukset ja meta-analyysit ovat siis perustuneet lähinnä mustiin laatikkoihin. Tämä on tarkoittanut sitä, että teorian ja empirian välinen yhteys on ollut löyhä, vaikka taustalla onkin ollut erittäin laaja empirinen aineisto²⁴⁵. Esimerkiksi *McNeillin* mukaan What Works -suuntaus on ollut puolestaan rikoskeskeistä. Suuntauksessa painotetaan rikosentekijän historiaa, käyttäytymistä ja asenteita. Tarkoituksena on arvioida rikosentekijän ongelmia tai ”häiriötoimintoja”, joihin interventioilla pyritään vaikuttamaan. Desistanssiin perustuvissa teorioissa sen sijaan keskitytään ”ongelmien” sijasta interventioon, jossa huomioidaan laajemmin rikosentekijän laajempi sosiaalinen konteksti ja olosuhteet, jotka tukevat muutosta²⁴⁶.

RNR-kritiikkiä ja uusien suuntauksien esiinmarssia heijastaa *Andrewsin, Bontan, ja Wormithin* sekä GLM -mallin kehittäjien *Wardin ym.* debatti vuodesta 2003 alkaen²⁴⁷. Ward ym. (2003;2012) antoivat arvoa RNR-malliin perustuvien interventioiden empiirisestä tutkimusnäytöstä, mutta samalla mallia kritisoitiin pinnallisesta teoriasta, kapeasta ihmiskuvasta ja ”yhden mallin interventioista”. Lisäksi he katsoivat mallin alliarvioivan rikosentekijän omaa motivaatiota ja toimijuutta sekä kontekstitekijöiden ja ulkoisten tekijöiden merkitystä. Vastine heille osoitettuun kritiikkiin oli mielenkiintoinen: RNR-periaatteet oli ainoastaan ymmärretty väärin, ja periaatteet sisälsivät itsessään kaikki GLM-mallin tärkeimmät ominaisuudet kuten ei-kriminogeenisten

²⁴² McGuire 2004, 144–145.

²⁴³ Esimerkiksi Laine (2011) viittaa ns. Dodo-linnun tuomioon. Tällä tarkoitetaan sitä, että kaikella toiminnalla voi olla myönteisiä vaikutuksia yleisten tekijöiden takia, ei yksittäisen toiminnan erityispiirteiden takia; Kaikki toimii.

²⁴⁴ Duwe 2013, 145; Vennard ym. 1997; Lavikkala 2011, 99.

²⁴⁵ Farrell & Maruna 2004.

²⁴⁶ Ks. esim. Lavikkala 2011.

²⁴⁷ Ks. esim. Ward & Stewart 2003a; Bonta & Andrews 2003; Ward & Stewart 2003b; Andrews ym. 2011; Ward ym. 2012.

tekijöiden merkityksen kuntoutusprosessissa. Vaikka Andrews ym. (2011) olivat osittain katuvaasia siitä, että heidän rikollista käyttäytymistä selittävää teoriaansa (GPCSL²⁴⁸), RNR-mallin periaatteita, riskien ja tarpeiden arviointia tai interventioita ei (ehkä) avattu aikaisemmin tarpeeksi tyhjentävästi, GLM-malli ei tuonut juurikaan mitään uutta aiemmin tunnettujen periaatteiden ja käytäntöjen rinnalle. Andrews ym. (2011) perustivat puolustuksensa etenkin erityiseen vastaavuuden periaatteeseen eli kuntoutuksen yhteensovittamiseen rikoksentekijän oppimistyyliin, motivaatioon, kykyihin ja vahvuuksiin²⁴⁹.

Andrewsin ym. 1990-luvun ja 2000-luvun alkuperäisiä RNR-mallista julkaistuja tutkimuksia lukemalla on hankalaa välttyä ajatukselta, että Wardin ym. kritiikki olisi ollut osuvaa ja samalla rikosseuraamusalaa virkistävää. Aikaisemmista tutkimuksista on vaikea löytää esimerkiksi suoraan merkkejä ei-kriminogeenisten tekijöiden merkityksestä kuntoutusprosessissa, vaikka ne yhdistettäisiinkin ”kykyihin” tai ”vahvuuksiin”. Aikaisempia RNR-julkaisuja olisi ainakin osattava lukea taidokkaasti ”rivien välistä”, jos haluaa etsiä tyhjentävästi vastauksia Wardin ym. kritiikkiin. *Andrewsin ym.* (2011) vuonna kirjoittama toinen vastine kuvasi ehkä selkeimmin RNR-mallia ja sen taustateoriaa, mutta olivatko lukijat, kuten *Ward* tulkinneet mallin periaatteet ja siitä kirjoitetut lukuisat julkaisut väärin? Wardin ym. kritiikin seuraus oli ainakin se, että yksilöiden vahvuuksia ja voimavaroja sekä ei-kriminogeenisiä tarpeita (esimerkiksi terveys) huomioitiin jatkossa tarkemmin myös What Works-suuntauksessa. RNR-mallin ja GLM-mallien välinen mielenkiintoinen debatti väheni Andrewsin kuoleman jälkeen vuonna 2010²⁵⁰, mutta ei sentään loppunut²⁵¹.

What Works -suuntauksen ja desistanssia käsittelevän kirjallisuuden terminologia ja metodologia eroavat usein ymmärrettävästi toisistaan, koska ne pohjautuvat varsin erilaisiin lähtökohtiin. Desistanssi-kirjallisuudessa ja GLM-mallissa on puolestaan ymmärrettävästi useampia teoreettisia yhtymäkohtia, koska ne kuvaavat ihmistä What Works -suuntausta selvemmin kehittyvänä ja aktiivisena toimijana sosiaalisessa maailmassa²⁵². Itse asiassa GLM-malli voidaan hyvin yhdistää lähes suoraan desistanssitutkimusten lähtökohtiin, joiden tarkoituksena on selittää rikollisuudesta irtautumista²⁵³. Päämäärä on kaikille edellisille yhteinen eli rikollisuuteen vaikuttaminen erilaisista lähtökohdista riippumatta. What Works -suuntauksen ja desistanssitutkimuksen välisiä rajoja ovat ylittäneet esimerkiksi *Rex* (1999) ja *Farrall* (2002) yhdyskuntaseuraamusten vaikuttavuutta koskeneissa tutkimuksissaan.

GLM-mallin ja desistanssiteorioiden vahvuus on se, että rikollisuudesta irtautuminen nähdään prosessina. What Works -suuntauksen dynaamiset tarpeet ovat

²⁴⁸ Katso teorioista tarkemmin esim. Andrews ym. 2011, 742.

²⁴⁹ Andrews ym. 2011.

²⁵⁰ Andrewsin, Bontan ja Wormithin artikkeli julkaistiin postyymisti Andrewsin kuoleman jälkeen.

²⁵¹ Ks. tarkemmin esim. Polaschek 2012; Ward 2012; Willis & Ward 2013.

²⁵² Ward & Laws 2010.

²⁵³ Ks. esim. Cullen 2013.

nimensä mukaisesti muuttuvia, mutta kyse on vaikuttamisesta lähinnä tietyllä hetkellä arvioituihin kriminogeenisiin tekijöihin. Interventioissa ei täten juurikaan huomioida esimerkiksi retkahduksia uusiin rikoksiin tai yksilöllisiä ja monimutkaisia irtautumisprosesseja verrattuna desistanssiteorioihin tai GLM-malliin. Desistanssiteorioissa rikollisuutta on mahdollista mitata ja selvittää koko elämänsä aikana. Desistanssitutkimukset perustuvat lisäksi usein pitkittäisasetelmiin, jotka ovat What Works-suuntauksessa harvinaisia. Tämän takia desistanssitutkimukset voivat tuoda merkittävää lisäarvoa vaikutus- ja uusintarikollisuustutkimuksiin. Rikollisuudesta irtautuminen voi olla esimerkiksi seurausta useammista tapahtumista henkilön henkilönsä aikana ja olla riippumaton häneen kohdistetuista interventioista²⁵⁴.

Kuntoutusoptimismi vaihtui 1990-luvulla What Works -suuntauksen myötä optimismiin: rikolliseen käyttäytymiseen voidaan vaikuttaa rangaistuksen aikana. What Works -suuntaus tai RNR-periaatteet eivät kuitenkaan ole valmis ja kaikille rikoksentekeijöille soveltuva yhteinen muotti, jolla voidaan automaattisesti vähentää rikoksentekeijöiden rikollista käyttäytymistä. Laajan empiirisen näytön perusteella suuntauksen periaatteita noudattamalla voidaan kuitenkin vähentää parhaiten uusintarikollisuutta. Rikosseuraamuslaitos noudattaa RNR-mallin periaatteita. 2000-luvun puolivälin jälkeen Rikosseuraamuslaitoksessa oli havaittavissa kuitenkin merkkejä myös muista suuntauksista. Rikosseuraamuslaitosiin ovat jalkautuneet etenkin desistanssiteorioiden ja GLM-mallin piirteitä jo yli kaksi vuosikymmentä sitten alkuun saaneen What Works suuntauksen rinnalle. Esimerkiksi perinteisten toimintaohjelmien lisäksi vangeille järjestetään erilaisia motivointiohjelmia ja kriminogeenisten tarpeiden ohella huomioidaan myös vankien muita tarpeita ja vahvuuksia. Rikosseuraamustyössä tarkoituksena on lisätä myös asiakkuuden kokonaishallintaa (offender management), jonka tarkoituksena on määritellä rikoksentekeijän yksilölliset (palvelu)tarpeet ja löytää näihin parhaiten soveltuvat palvelut ja tuki²⁵⁵. Nykyisin voidaan myös kyseenalaistaa sitä, tarvitseeko kaikkien toimenpiteiden olla empiiriseen tutkimusnäyttöön perustuvia ja pitääkö vaikutusten olla mitattavissa esimerkiksi uusintarikollisuuden alenemisena. Luulo ei ole (tutkimus)tiedon väärtti, mutta jo kauan hyväksi havaitut toimenpiteet kuten vankien työtoiminta sekä kolmannen sektorin tukimuodot (esim. AA, Kriks, Kris) ansaitsevat sijansa ainakin välillisinä vaikutuksineen nykyisessä vankeinhoidossa.

²⁵⁴ Farrington, 2007.

²⁵⁵ Lavikkala 2011.

8 VAPAUTUVIEN VANKIEN UUSIMISRISKIN ENNUSTAMINEN

*'[W]hile the individual man is an insoluble puzzle, in the aggregate he becomes a mathematical certainty. You can, for example, never foretell what any one man will do, but you can say with precision what an average number will be up to. Individuals vary, but percentages remain constant. So says the statistician'*²⁵⁶

Selektiivisellä inkapasitaatiolla tarkoitetaan kriminaalipolitiikkaa, jossa yhteiskunta pyrkii (preventiivisesti) suojelemaan kansalaisiaan tuomitsemalla vaarallisiksi rikoksentekeijöiksi arvioidut henkilöt pitkiin tai jopa elinikäisiin vankeusrangais-
tuksiin. Henkilöiden vangitseminen perustuu siihen, miten heidän *ennustetaan* käyttäytyvän, ei niinkään siihen, mitä he ovat aikaisemmin tehneet. Näkökulmaa voidaan pitää utilitaristisena, koska yhteiskunnan turvaamisen lähtökohtana on enemmistön hyöty pienen vähemmistön kustannuksella²⁵⁷. Pyrkimys erilaisten riskien tunnistamiseen ja niiden hallintaan on jopa niin näkyvää yhteiskunnassa, että sen nykymuoto voidaan määritellä ”riskiyhteiskunnaksi”²⁵⁸. Yhteiskunnassa laajemmin esiintyvä riskihallinta on yleistynyt myös rikosseuraamusjärjestelmissä: sosiaalisia ongelmia kuten rikollisuutta pidetään riskinä, jota voidaan laskelmoida, ehkäistä ja hallita. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että rikoksentekeijät pyritään jakamaan riskiluokkiin ja käsittelemään heitä arvioidun riskin mukaisesti. Ilmiön voidaan nähdä muuttaneen rikosoikeusjärjestelmää siten, että rikollisuutta ei pidetä niinkään sosiaalisena ongelmana tai sopeutumattomuutena, vaan nykyisessä toimintamuodossa korostetaan yksilöiden vastuuta omasta rikollisuudestaan sekä yhteiskunnan tarvetta kontrolloida rikollisuutta. Toimintamuotoon liitetään vakuutusosalta peräisin olevat niin sanotut aktuaariset arviointimenetelmät, joilla pyritään määrittelemään ja luokittelemaan tilastollisesti rikoksentekeijöiden erilaisia riskejä kuten vankien todennäköisyyttä syyllistyä rikoksiin vapautumisen jälkeen²⁵⁹.

Leonard J. Long (1993) käyttää yllä olevaa lainausta Sherlock Holmesin Neljän merkistä aloittaessaan kriittisen artikkelinsa selektiivisen inkapasitaation ongelmakohdista ja tähän erottamattomasti liitettävästä riskien hallinnasta. Lainausta voidaan käyttää myös esimerkkinä kuvaamaan arviointimenetelmien eroja. Aktuaariset ennustemallit ja kliiniset ennusteet ovat tällä hetkellä Suomessa erittäin ajankoh-

²⁵⁶ Arthur Conan Doyle 1890;1930.

²⁵⁷ Ks. esim. Garland 2001; Beck 1998.

²⁵⁸ Ks. esim. Beck 1998.

²⁵⁹ Hannah-Moffat 2013; Garland 2001.

taisia useasta eri syistä. Ensinnäkin viimeaikoina on etenkin seksuaalirikollisten ja vakavien väkivaltarikollisten kuten elinkautisvankien vapauttamismenettelyihin kiinnitetty merkittävää huomiota²⁶⁰. Toiseksi Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on kehittää rikosseuraamusasiakkaisiin kohdistuvaa arviointikokonaisuutta ja näihin liittyviä arviointimenetelmiä²⁶¹.

Vankilassa yksilöön kohdistuvaa arviointia käytetään muun muassa vangin omasta aloitteesta tehtävissä arvioinneissa (lupahakemukset), vankien laitos- ja toimintasiijoitteluissa, erilaisissa valintatilanteissa (kurssi-, kuntoutushakemukset) sekä laitoksen toiminnan kehittämistarpeita arvioitaessa²⁶². Arvioinnin tarkoituksena on usein siis ennustaa vankien erilaisia riskejä. Suomessa ”riskin arvioiminen” yhdistetään lähinnä uusimisriskin ennustamiseen. Tärkeää on korostaa, että riskejä on erilaisia. Riskiarvioinnin tarkoituksena voi olla edellisen lisäksi esimerkiksi ennustaa lupaehtojen rikkomista. Vankien uusimisriskin arvioimisella ennustetaan sen sijaan vangin uusintarikollisuutta eli riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen.

Vankien uusimisriskin arvioimisen tarkoituksena on ensinnäkin saada tietoa siitä, millä todennäköisyydellä vanki syyllistyy uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen (uusimisriskin taso). Tieto on sinänsä mielenkiintoinen, mutta uusimisriskitasoa tärkeämpää on löytää vangin uusimisriskiin vaikuttavat *yksilölliset* kriminogeeniset riskitekijät ja suojaavat tekijät, joihin vaikuttamalla pyritään alentamaan rangaistusajana vangin uusimisriskiä²⁶³. Rangaistusajan suunnitelmien pääpaino kohdennetaan yksilöllisesti dynaamisiin eli muutettavissa oleviin riskitekijöihin ja suojaaviin tekijöihin. Staattiset eli muuttumattomat riskitekijät antavat sen sijaan tietoa vangin rikoshistoriasta sekä suunnitellun toiminnan intensiivisyydestä. Arvioiminen voidaan nähdä koko rangaistuksen ajan kestäväenä prosessina. Uusimisriskiä arvioidaan rangaistuksen alussa (esim. laitossijoittelu ja toimintaan sijoittelu), jolloin laaditaan rangaistusajan suunnitelman tavoitteet ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi. Rangaistuksen edetessä ja sen lopussa seurataan tavoitteiden edistymistä eli sitä, onko vangin uusimisriski madaltunut ja valmiudet rikoksettomaan elämäntapaan lisääntyneet²⁶⁴.

Tämä luku aloitetaan kuvaamalla vankien riskien arvioimiseen käytettävien menetelmien historiaa ja taustoja. Luvun otsikon mukaisesti artikkelissa keskitytään pääasiassa vankien uusimisriskin ennustamiseen muiden riskien sijasta. Luvun loppuosassa esitetään suomalainen vankien uusimisriskin arvioimiseen tarkoitettu ARAT-mittari, joka on kehitetty yhdeksi osaksi vankien kokonaisarviointia. Loppuosan tarkoituksena on kuvata vankien uusimisriskiin vaikuttavia staattisia tekijöitä sekä mittarin kehittämiseen liittyviä käsitteitä, menetelmiä ja valintoja. Luvun ai-

²⁶⁰ OM 37/2012.

²⁶¹ Rikosseuraamuslaitos 2012b.

²⁶² Arola-Järvi 2012.

²⁶³ Ks. luku 7.

²⁶⁴ Rikosseuraamuslaitos 2012b.

healue liittyy jokaiseen väitöskirjan osatutkimukseen. Esimerkiksi ohjelmatoiminnan vaikutustutkimuksissa kontrolliryhmän muodostamisessa käytettävät ja vankien uusimisriskiin liittyvät taustamuuttajat ovat usein samoja

8.1 Arviointimenetelmien sukupolvet, kliininen arviointi ja aktuaariset ennustemallit

Arviointimenetelmät voidaan ryhmitellä neljän eri sukupolven perusteella (1G–4G)²⁶⁵. Ensimmäisen sukupolven (1G) menetelmät perustuivat ammattihenkilöiden kuten psykologien, sosiaalityöntekijöiden tai oikeuspsykiatrien tekemiin yksilöllisiin ei-strukturoituihin riskiarvioihin. Tällaisia päätöksentekijän omiin havaintoihin ja ammattitaitoon perustuvia subjektiivisia ennusteita kutsutaan kliinisiksi (clinical judgements) ennusteiksi²⁶⁶. Yksittäisten ammattihenkilöiden tekemiin riskiarvioihin harkinnanvaraisissa ehdonalaismenettelyissä (parole) alettiin suhtautua kriittisesti 1960–1970-luvuilla Yhdysvalloissa, Englannissa ja Kanadassa. Menettelyissä tapahtuvaa päätöksentekoa ei pidetty oikeudenmukaisena, luotettavana ja johdonmukaisena. Tilastollisten menetelmien kehittymisen ja yleistymisen myötä kliinisiä ennusteita kritisoitiin lisäksi niiden huonosta ennustevuimasta. Tämän takia koettiin tarve kehittää ehdonalaismenettelyihin subjektiivisten arvioiden rinnalle standardisoituja uusimisriskin ennustemenetelmiä, joiden arviointikriteerit olisivat yhtenäisiä riippumatta käyttäjästä²⁶⁷. Toisen sukupolven (2G) riskiarviointimenetelmät²⁶⁸ perustuivat laajoihin empiirisesti testattuihin tilastoaineistoihin, ja ne ennustivat luotettavasti uusintarikollisuutta. Suurimpana heikkoutena pidettiin kuitenkin sitä, että vastaavat arviointimenetelmät olivat teoreettisesti selkiintymättömiä, ja ne perustuivat pääasiassa staattisiin eli muuttumattomiin riskitekijöihin, joten ne eivät huomioineet ajallisia muutoksia riskeissä tai uusintarikollisuuden monimuotoisuutta²⁶⁹.

Vankeinhoidossa tarvitaan kuitenkin tietoa siitä, mihin tekijöihin rangaistusaikana pitää vaikuttaa, jotta vankien uusimisriskejä voidaan pienentää. Kolmannen sukupolven arviointimenetelmät (3G) kuten LSI-R (Level of Service Inventory-Revised) perustuivat tieteellisen tutkimuksen lähtökohtiin uusintarikollisuutta selittävistä kriminogeenisistä tekijöistä. Kyse ei ollut ainoastaan uusimisriskin luotettavasta ennustamisesta kuten toisen sukupolven ennustemalleissa, vaan tarkoituksena oli ennen kaikkea löytää ne tekijät, joihin rangaistusaikana pitäisi vaikuttaa. Kolmannen sukupolven arviointimenetelmissä arvioidaan täten kriminogeenisiä tekijöitä,

²⁶⁵ Gottfredson & Moriarty 2006.

²⁶⁶ Andrews ym. 2006.

²⁶⁷ Hannah-Moffat, 2013.

²⁶⁸ Esimerkiksi GSIR.

²⁶⁹ Ks. esim. Bonta, 2002.

jotka sisältävät sekä muuttumattomat eli staattiset että muutettavissa olevat eli dynaamiset riskitekijät²⁷⁰.

Viimeisintä eli neljännen arviointimenetelmien sukupolvea (4G) kuvaa se, että vankien riskien ja tarpeiden sekä mahdollisten suojaavien tekijöiden arvioiminen yhdistetään yksilötasoiseen tavoitteelliseen rangaistusajan suunnitteluun ja sen kokonaishallintaan (case management, offender management)²⁷¹. Vankien arvioiminen nähdään koko rangaistusajan kestävässä prosessina. Neljännen sukupolven arviointimenetelmissä oleellista onkin lisäksi se, että arvioinneista saatuja tietoja hyödynnetään laajemmin päätöksenteossa ja kehittämistyössä: tietojen perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä esimerkiksi siitä, mihin tekijöihin vaikuttaminen tai mitkä toimintatavat ovat vähentäneet vankien uusimisriskejä²⁷². Esimerkkejä neljännen sukupolven arviointi- ja seurantajärjestelmistä ovat muun muassa CAIS (Correctional Assessment and Intervention System), COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions), OIA (Offender Intake Assessment) ja LS/CMI (Level of Service/Case Management Inventory)²⁷³.

Arviointimenetelmät voidaan jakaa neljän sukupolven sijasta strukturoimattomiin kliinisiin ennusteisiin, aktuaarisiin ennustemalleihin sekä strukturoituihin kliinisiin ennustemalleihin. Vankien uusimisriskin arvioimisessa ovatkin yleistyneet etenkin strukturoidut kliiniset ennustemallit, joissa on yhdistetty kliininen ennustaminen sekä aktuaariset ennustemallit²⁷⁴. Aktuaarisilla eli numeerisilla menetelmillä tarkoitetaan tarkasti ottaen (ainoastaan) sellaisia tilastollisiin menetelmiin ja suuriin empiirisiin aineistoihin perustuvia ennustemalleja, joihin ei sisälly yksilöiden tekemiä subjektiivisia arvioita²⁷⁵. Käytännössä strukturoitujen kliinisten ja aktuaaristen arviointimenetelmien ero on pieni. Strukturoitujen kliinisten arviointimenetelmien perustana on yhtä lailla ”laaja tilastomenetelmiin perustuva empiirinen tutkimusaineisto”. Tieteellisessä kirjallisuudessa aktuaarisilla riskiarviointimittareilla (actuarial risk assessment instrument, ARAI) tarkoitetaankin yleisemmin molempia arviointimenetelmiä, jotka perustuvat strukturoituihin ja aktuaarisiin menetelmiin²⁷⁶. Nykyisin käyttävistä aktuaarisista menetelmistä ovat muun muassa yleistä uusimisriskiä mittaavat OGRS, SIR-R1, LSI-R, SAQ ja RoC*RoI, väkivaltarikollisten uusimisriskiä mittaavat HCR-20 ja VRAG sekä seksuaalirikollisten uusimisriskiä mittaava STATIC-99.

Tutkijat ovat vuosikymmeniä kiistelleet siitä kumpi menetelmästä – kliininen ennustaminen vai aktuaariset ennustemallit – soveltuvat parhaiten vankien uusimisriskin ennustamiseen. Molemmilla menetelmillä on kannattajansa. Yhteenvertona

²⁷⁰ Andrews ym. 2006; Bonta 2002; Andrew & Bonta 2006; Gottfredson & Moriarty 2006.

²⁷¹ Brennan ym. 2009; Hannah Moffat 2013.

²⁷² Brennan ym. 2009; Vanbenschoten 2008.

²⁷³ Andrews ym. 2006.

²⁷⁴ Andrews ym. 2006.

²⁷⁵ Actuarial Risk Assessments Instruments (ARAI).

²⁷⁶ Cormier 1997.

voidaan metatutkimusten perusteella kuitenkin todeta, että todennäköisyyteen ja tilastollisiin malleihin perustuvat aktuaariset ennustemallit ovat ennustevoimaltaan klinisiä ennusteita luotettavampia²⁷⁷. Lisäksi aktuaarisia ennustemalleja pidetään läpinäkyvinä ja yhdenmukaisina. Toisaalta klinisten ennusteiden puolestapuhujat kritisoivat aktuaarisia ennustemalleja siitä, että niiden ennusvoima rajoittuu lähinnä ryhmätasoisien uusimisriskien ennustamiseen, eivätkä ne olisi tarpeeksi sensitiivisiä erittelemään yksilöiden ja rikosten erityispiirteitä²⁷⁸. Menetelmät on usein nähty toisensa poissulkeviksi, mutta käytännössä ne tukevat toisiaan.

Ensinnäkin sukupolvien perusteella tehty luokittelu voi antaa harhaanjohtavan kuvan siitä, että ensimmäisen sukupolven tai toisen sukupolven menetelmät olisi korvattu täysin myöhemmillä ja jalostuneimmilla arviointimenetelmillä. Arvioitaessa yksittäisen vangin uusimisriskiä tarvitaan usein yksityiskohtaisia tietoja henkilöstä ja hänen elämäntilanteestaan, joita ei kartoiteta aktuaarisilla menetelmillä. Esimerkiksi vangin nykyisellä terveydentilalla voi olla suuri merkitys todennäköisyydelle syyllistyä uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen. Ammattihenkilöiden tekemällä haastattelulla terveydentilan yhteys uusimisriskiin tulee yleensä sen sijaan nopeasti esille.

Toiseksi aktuaariset ennustemallit on vastaavasti pelkistetty lähinnä staattisten tekijöiden arvioimiseen. Nykyisissä aktuaarisilla mittareilla kuten HCR-20:llä arvioidaan lähes aina staattisten tekijöiden lisäksi myös dynaamisia riskitekijöitä, jotka lisäävät ennusteiden luotettavuutta²⁷⁹.

Kolmas väärinkäsitys liittyy etenkin Suomessa siihen, että aktuaariset menetelmät olisivat ajallisesti moderneja riskien arvioimiseen ja ennustamiseen kehitettyjä menetelmiä. Yksi selitys tälle voi olla se, että erilaisten tietojärjestelmien ja sähköisten rekisterien kehittyminen on lisännyt tietoisuutta aktuaaristen menetelmien mahdollisuuksista. Varsinkin staattiset tiedot on melko helposti poimittavissa nykyisistä tietojärjestelmistä ja viranomaisrekistereistä, jos kyseessä yksilötasoisien tiedon tarkistaminen tai laajojen tutkimusaineistojen muodostaminen tilastollisia ennustemalleja varten. Suomen vankeinhoidossa aktuaaristen arviointimenetelmien ja mittareiden käyttöönotto tapahtui myöhään eli vasta 1990-luvun lopussa, jolloin otettiin käyttöön ensiksi vankien työ- ja toimintakykyarviot sekä myöhemmin riski- ja tarvearviot. Poikkeuksena tästä voidaan kuitenkin mainita vankien mielenterveyden diagnostiset menetelmät²⁸⁰ ja mielentilatutkimukset²⁸¹, joissa aktuaarisia menetelmiä on hyödynnetty jo pidemmän ajan²⁸². Aktuaaristen ennustemallien historia voidaan jäljittää peräti 1920-luvun lopulle, jolloin *Ernest Burgess* kehitti Illinoisin ehdon-

²⁷⁷ Bonta 2002, 357.

²⁷⁸ Ks. esim. Ansbro, 2010, 253; Hart ym. 2007.

²⁷⁹ Ks. esim. Gendreau ym. 1996.

²⁸⁰ Esimerkiksi Structured Interview for DSM-VI.

²⁸¹ Kuten PCL-R ja HCR-20.

²⁸² Eronen 2007.

alaislautakunnalle ennustemallin osavaltion valvontaan asetettavista henkilöistä²⁸³. Aktuaariset mallit yleistyivät 1960- ja 1970-luvulla, jolloin otettiin käyttöön kolme tunnettua ennustemallia: Yhdysvalloissa Base Expectancy Score (BES) ja Salient Factor Score (SFS) sekä Kanadassa Statistical Index on Recidivism (GSIR)²⁸⁴.

8.2 Pätevän ja luotettavan uusimisriskimittarin tunnusmerkit

Pätevän uusimisriskimittarin on oltava samanaikaisesti validi (pätevä) että reli-aabeli (luotettava). Pelkästään validi mittari voi yksittäistapauksissa kyllä mitata sitä, mitä sen pitäisikin mitata, mutta ilman luotettavuutta mittaustulokset jäävät lopulta epävarmoiksi. Mittarin validiteetilla eli pätevyydellä tarkoitetaan sitä, että mittari mittaa juuri tarkoitettua asiaa. Jos halutaan arvioida vankien uusimisriskiä, ennustettavana tekijänä on ainoastaan vankien uusintarikollisuus eivätkä vankien muut riskit kuten laitosaikana mahdollisesti tapahtuvat rikkeet tai rikkomukset. Validiteetti voidaan jakaa useampaan osatekijään. Vankien uusimisriskimittarin ennustevaliditeetti on hyvä silloin, kun arvioiduilla riskipisteillä voidaan ennustaa tarkasti vankien myöhempiä rikoksia. Vastaavasti ulkoisella validiteetilla tarkoi-tetaan sitä, että mittaustulokset ovat yleistettävissä muihin populaatioihin kuten yhdyskuntaseuraamusasiakkaisiin tai sitä, että tulokset ovat riippumattomia maista, joissa mittaria käytetään. Konstruktiovaliditeetilla tarkoitetaan puolestaan sitä, että mittari perustuu empiirisesti koeteltuun teoriaan.

Mittarin reliabiliteetilla kuvataan mittarin luotettavuutta. Mittari on reli-aabeli, jos se mittaa aina luotettavasti ja toistettavasti samaa asiaa, eivätkä siihen vaikuta satun-naisvirheet tai olosuhteet. Reliabiliteetti voidaan jakaa kahteen osaan. Stabiliteetti kuvaa mittauksen pysyvyyttä ajassa. Uusimisriskimittari on epästabili silloin, jos se ei huomioi olosuhteiden tai satunnaisvirheiden vaikutuksia. Lainsäädännön muutok-set saattavat vaikuttaa nopeasti vankien määrään, joten stabiili uusimisriskimittarin on huomioitava esimerkiksi se, että vapautunut vanki voidaan nykyisin tuomita uusista rikoksista valvontarangaistukseen ehdottoman vankeuden tai yhdyskun-tapalvelun sijasta. Mittausvirheitä aiheuttaa vastaavasti todellisen rikollisuuden taakse jäävä piilorikollisuus. Mittarin konsistenssillä eli yhtenäisyydellä tarkoitetaan sitä, että kun useista väittämistä tai osioista muodostettu mittari jaetaan kahteen osaan, kumpikin osa mittaa samaa asiaa ja korreloi vastinparinsa kanssa²⁸⁵. Mittarin on oltava lisäksi käytettävyydeltään yksinkertainen. Uusimisriskimittarin ei tarvitse sisältää kaikkia yksilön uusimiseen liittyviä taustatekijöitä, koska nämä korreloivat

²⁸³ Cornier 1997; Hannah-Moffat, 2013, Gottfredson & Moriarty, 2006; Laine 1994, 14–15.

²⁸⁴ Gottfredson & Moriarty 2006, 181.

²⁸⁵ Vrt. esim. Cronbachin Alfa.

usein voimakkaasti keskenään, ja tarkoituksena ei ole selittää vaan ennustaa uusimisen todennäköisyyttä²⁸⁶.

Validi ja reliaabeli mittari ei sellaiseen vielä riitä. Mittari tulee vielä implementoida osaksi käytännön vankeinhoitoa. *Andrews ym.* (2011, 427–428) ohjeistavat kiinnittämään arviointityössä huomiota seuraaviin tekijöihin:

Arviointiin liittyvät tekijät

- arvioinnissa pitää käyttää useita eri lähteitä (multimethod assessment)
- arvioinnissa pitää käyttää selkeitä ja ymmärrettäviä arviointi- ja pisteytysohjeita
- arviointeja tekevälle henkilökunnalle pitää järjestää tarvittavaa perus-, jatko- sekä lisäkoulutusta
- dynaamisten tekijöiden arvioimisessa pitäisi erityisesti huomioida seuranta-aikana tapahtuneet muutokset

Laitoksen toimintaan liittyvät tekijät

- arviointityön on oltava näkyvä osa laitoksen jatkuvaa tulos- ja seurantaporointia sekä laadun seurantaa. Laitoksen pitää lisäksi käynnistää ja ylläpitää arviointiin liittyviä tutkimushankkeita
- arviointityön on oltava osa luonteva osa organisaation kulttuuria ja toimintatapoja

Arvioinnin validiteettiin liittyvät seuranta-mittarit (outcome related)

- mittareiden validiteettia mitatessa pitää huomioida erityisesti seuranta-ajan pituuden vaikutus; joissakin mittareissa seuranta-ajan on oltava pitkä, joissakin vastaavasti lyhyt
- arvioinnin validiteettia mittaavan seuranta-mittarin pitäisi olla riippumaton uusintarikollisuuden tai mittarin pisteytysjakauman vaihteluista

Muihin riskimittareihin, tutkimusmenetelmiin ja toimijoihin liittyvät tekijät (sampling and methodology related)

- mittareiden validiteetin arvioimisessa on vältettävä tutkimustuloksia, joissa on kartoitettu ainoastaan johonkin tiettyyn riskiluokkaan kehitetyn mittarin validiteettia
- mittareiden kehittäjien tai käyttäjien olisi oltava osa mittareiden validiteetin seurantaa sekä mittareiden jatkokehitystä

²⁸⁶ Keinänen 2008, 216.

8.3 Aktuaarinen riskien arviointityökalu (ARAT) – kehitystyön lähtökohdat, mittarin osiot ja mittarin implementointiin liittyvät huomiot

Seuraavaksi esitetään empiiriseen näyttöön perustuva vankien ryhmätasoisien uusimisriskien arvioimiseen kehitetty suomalainen uusimisriskimittari, ARAT. Aluksi kuvataan ARAT-mittarin kehitystyön lähtökohtia, mittarin muodostamisessa käytettyä tutkimusaineistoa ja tilastollisia menetelmiä. Luku päätetään pohtimalla mittarin ja uusimisriskiin perustuvan luokittelun vahvuuksia ja heikkouksia käytännön vankeinhoidossa.

Kanadalaisella SIR-R1-mittarilla²⁸⁷ pyritään ennustamaan vapautuvien vankien rikosten uusimista demografisilla ja vankien rikoshistorian tiedoilla. Kanadassa mittaria käytetään vankien alkuarvioinnissa, oikeiden interventoiden löytämiseksi tai yleisemmin päätöksenteon tukena. Useissa tutkimuksissa on havaittu mittarin olevan ennustevoimaltaan luotettava. Mittarin edeltäjänä oli *Joan Nuffieldin* vuonna 1982 kehittämä GSIR-mittari, joka kehitettiin Kanadan rangaistuslaitoksesta vapautuvien rikoksentekijöiden harkinnanvaraisen ehdonalaismenettelyn apuvälineeksi. Mittari tunnetaan myös nimillä SIR, Nuffield Scale tai Recidivism Prediction Scale. GSIR-mittarin päivitetty versio SIR-R1 otettiin käyttöön Kanadassa vuonna 1998²⁸⁸. SIR-R1-mittari liitettiin osaksi suomalaista riski- ja tarvearviota vuonna 2008. Mittarin käyttö oli vapaaehtoista ja sitä käytettiin kahdessa kolmesta sijoittajayksiköistä. SIR-R1 -mittarista laadittiin ohjeistus suomeksi vuonna 2008²⁸⁹.

Aloin selvittää tarkemmin kanadalaisen alkuperäismittarin soveltuvuutta yhdessä Etelä-Suomen arviointikeskuksen erikoissuunnittelija *Sami Peltovuoman* kanssa vuonna 2010. Mittari todettiin uusintarikollisuuden ennustevoimaltaan melko luotettavaksi. Samalla havaittiin kuitenkin, että mittarin osiopisteet tulee skaalata suomalaiseen vankipopulaatioon, ja joitakin osioita voitaisiin joko muuttaa tai poistaa huonon ennustevoiman takia. Mittarin ennustevoima voi aleta, kun mittari siirretään alkuperäismaasta toiseen ylittämällä kansalliset ja lainsäädännölliset rajat, vaikka mittarin kehitystyö olisi tehty kansainvälisiin tutkimustuloksiin perustuen²⁹⁰. Kyseessä on siis ulkoisen validiteetin tunnetut ongelmat. Myöhemmin totesimmekin, että suomalaista vankipopulaatiota ja uusintarikollisuutta ennustavat lisäksi eräät erityismuuttajat, jotka eivät sisällyneet alkuperäiseen mittariin. Kuten kanadalaisessa alkuperäisversiossa myös suomalaisen mittarin tarkoituksena oli kartoittaa vankien ryhmätasoisista uusimisriskiä sekä löytää ne rikoksentekijät, joille saatavilla olevia kuntoutusmenetelmiä pitäisi tarjota (vrt. riskiperiaate). Mittari on täten luonteeltaan seulova. Kehitystyössä painotettiin lisäksi eräiden erityisryhmien kuten vakavista

²⁸⁷ The Statistical Information for Recidivism Scale. Revised.

²⁸⁸ Nafect & Motiuk 2002; Cormier 1997.

²⁸⁹ Peltovuoma 2008.

²⁹⁰ Andrews ym. 2011.

väkivaltarikoksista ja seksuaalirikoksista tuomittujen sekä ammatti- ja taparikollisten uusimisriskin ennustamista. Mittaria ei tarkoitettu toisen sukupolven mittariksi, vaan se nähtiin ainoastaan yhdeksi osaksi vangin arviointikokonaisuutta, jossa erilais-
ten riski- ja tarvetekijöiden lisäksi arvioidaan myös suojaavia tekijöitä ja pyritään
tavoitteelliseen täytäntöönpanon suunnitteluun²⁹¹. Suomalainen mittari nimettiin
Aktuaariseksi riskien arviointityökaluksi, ARATiksi, koska monista yhtymäkohdista
huolimatta muutokset olivat melko suuria verrattuna alkuperäiseen SIR-R1 -mittariin.

ARAT-mittarin kehitystyössä pyrittiin ensinnäkin siihen, että työntekijällä olisi mah-
dollista poimia kaikki mittariin tarvittavat muuttujat suoraan vankitietojärjestelmästä.
Painoarvoa annettiin lisäksi mittarin helppokäyttöisyydelle. Kehitystyössä pyrittiin
myös huomioimaan uusi Roti-asiakastietojärjestelmä, joka väitöstutkimuksen aikana
oli suunnitella käyttöönotettavaksi vuonna 2016²⁹². Mittari suunniteltiin osaksi
tietojärjestelmää siten, että se tuottaisi vangin sijoittamisvaiheessa automaattisesti
arviointikeskuksen työntekijälle vangin uusimisriskipisteet osana arviointikoko-
naisuutta. Kehitystyöllä oli yhteys myös Rikosseuraamuslaitoksen työryhmiin,
joiden tarkoituksena oli selvittää rikosseuraamusasiakkaiden asiakasarviointia²⁹³
sekä vankitilojen (vankiloiden) luokittelua²⁹⁴ ja tähän tiiviisti liittyvää vankisijoittelua.
Vakavista väkivalta- ja seksuaalirikoksista vapautuneiden vankien vapautumista
selvittävä oikeusministeriön työryhmä ehdotti lisäksi mittarin tai jonkin muun so-
veltuvuudeltaan vastaavan mittarin käyttämistä yhtenä osana kyseessä olevien
vankien vapauttamismenettelyä²⁹⁵.

Mittaria kehitettäessä tutkimusaineistoina olivat kaikki vuonna 2006–2008 vapau-
tuneet vankeusvangit sekä vuosien 2006–2008 vankirakennekartoitusten poikki-
leikkuuaineistot. Primääriaineistona käytettiin kaikkia vuonna 2007 vapautuneista
suomalaista miesvangeista muodostettua aineistoa. Uusintarikollisuudeksi määri-
teltiin se, että vapautunut vankeusvanki syöllistyi kolmen vuoden seuranta-aikana
vähintään yhteen rikokseen, josta seurasi uusi ehdoton vankeusrangaistus tai
yhdyskuntapalvelu. Uusimiseen johtavia rikosnimiketyyppejä (päärikoksia) ei siis
seuranta-aikana eritelty, vaan uusimisen kriteerinä oli ainoastaan uusi ehdottomaan
vankeuteen tai yhdyskuntapalveluun johtanut rikos (vrt. general recidivism). Yk-
sittäisissä osioissa eli vankien rikoshistoriaa kuvaavissa taustatekijöissä käytettiin
sen sijaan yksityiskohtaisempia rikosspesifejä luokitteluja (esimerkiksi nykyiset
rikokset). Uusimisnopeus laskettiin seuranta-aikana ensimmäisestä rikospäivästä.

Suomalaisessa vankeinhoidossa on luotettu usein kansainvälisiin tutkimuksiin ja
kokemuksiin vankien luokittelusta ja uusimisriskin mittaamisesta. Esimerkiksi Suo-

²⁹¹ Mittari voidaan nähdä yhtenä osana ns. neljännen sukupolven arviointimenetelmää.

²⁹² Hanke on viivästynyt alkuperäisestä aikataulusta ja uusi asiakastietojärjestelmä (Roti) on
suunniteltu otettavaksi käyttöön alkuvuodesta 2018.

²⁹³ Rikosseuraamuslaitos 2012b.

²⁹⁴ Laulumaa 2011, Arola-Järvi 2012.

²⁹⁵ OM 37/2012.

messa käytössä olevaa riski- ja tarvearvion soveltuvuutta ei ole toistaksi testattu maassamme tarpeeksi hyvin. ARAT-mittarin kehitystyössä toimittiin aikaisemmin nähtyä huolellisemmin, vaikka SIR-R1 -mittarista on tehty useita kansainvälisiä tutkimuksia²⁹⁶. Alkuperäinen mittari oli ennustevoimaltaan melko luotettava. Huomasimme kuitenkin nopeasti alkuperäisessä mittarista ne yksittäiset osiot, joiden ennustevoima oli heikko. Mittarista poistettiin ensinnäkin vankien siviilisääty²⁹⁷ ja huollettavien lukumäärä²⁹⁸, koska osioiden ennustevoima oli erittäin heikko. Vankitietojärjestelmän tiedot siviilisäädystä ja huollettavista eivät olleet täysin kattavat. Toiseksi alkuperäisessä mittarissa oli jo sellaisenaan osioita, jotka eivät soveltuneet suomalaiseen seuraamusjärjestelmään. Esimerkiksi ”murto” ei sisälly maamme rikoslakiin, joten tätä rikosta kuvaavaa muuttujaa ei ole saatavissa tuomiolauselmista tai vankitietojärjestelmästä. Kolmanneksi lisäsimme osioita, jotka ovat Rikosseuraamuslaitoksen tutkimus- ja kehitystyön perusteella havaittu olevan selvässä yhteydessä suomalaisessa vankipopulaatiossa rikosten uusimiseen. Testasimme ARATin kehitystyössä kymmenien vankitietojärjestelmästä saatavien staattisten riskitekijöiden soveltuvuutta. Neljänneksi skaalasimme suomalaisella uusintarikollisuusaineistolla jokaisen vanhan ja uuden muuttujan riskipisteytyksiksi.

Tilastollisissa analyyseissä käytimme yksittäisiin muuttujiin ja summamuuttujaan muun muassa Pearsonin χ^2 -testejä, Fisherin nelikenttätestejä, t-testejä ja varianssianalyysyjä. Mittarin kehitystyössä päämenetelminä käytettiin logistista regressioanalyysiä ja Coxin regressioanalyysiä, joiden avulla voidaan analysoida yksittäisten muuttujien vaikutuksia, kun muiden muuttujien vaikutus on vakioitu. Menetelmillä saadaan toisin sanoen estimoitua jokaisen yksittäisen tekijän puhdas vaikutus ilmenneeseen uusintarikollisuuteen ja samalla voidaan tehdä helpommin kausaalisuuspäätelmiä tekijöiden välisistä riippuvuuksista. Coxin regressio huomioi logistiseen regressioanalyysiin verrattuna lisäksi sen, että vankeja on seurattu eripituinen aika vapautumisesta. Regressiomalleja muodostettiin kokonaispopulaatiosta, mutta myös samalla tehtiin erillisiä malleja ensimmäistä kertaa vankilaan saapuneille vangeille. Ensimmäistä kertaa vankilaan saapuvat vangit ovat vankienhoidollisesti tarkasteltuna erityisryhmä, koska parhaassa tapauksessa oikeilla toimenpiteillä voidaan estää vangin mahdollisen vankilakierteen alkaminen. Kahta erillistä regressiomallia puolsi lisäksi se, että uusintarikollisuuden ennustamisen näkökulmasta ensimmäistä kertaa vankilaan saapuvat vangit ovat muihin vankeihin verrattuna ongelmallinen ryhmä, koska heistä ei ole saatavissa kaikkia mahdollisia uusintarikollisuutta ennustavista (staattisista) tekijöistä. Malleja tarkasteltiin lisäksi muun muassa Hosmerin & Levenshow’n testillä, $-2 \log$ likelihood -testillä, Coxin & Snellin testillä ja Nagelkerken testillä. Mittarin reliabilititeetin estimointi suoritettiin laskemalla osioiden sisäiset konsistenssit Cronbachin alfan avulla²⁹⁹. Lopuksi selvitettiin mittarin luokittelukykyä ja luotettavuutta laskemalla sensitiivisyys (herkkyys)

²⁹⁶ Ks. esim. Cormier 1997.

²⁹⁷ $\chi^2=1,523$; df = 3; p = 0,677.

²⁹⁸ $\chi^2=1,332$; df = 3; p = 0,722.

²⁹⁹ Cronbach Alpha = 0,74.

ja spesifisyys (tarkkuus)³⁰⁰, mittarin ennustearvo sekä ROC-analyysin perusteella saatava AUC-arvo³⁰¹.

Seuraavassa tutkimusaineistona käytetään vuonna 2007 vapautuneita suomalaisia miesvankeja (n =3667), vaikka mittari on osoittautunut luotettavaksi mittaamaan myös alkuperäisestä mittarista poiketen myös naisvankien uusintarikollisuutta. Ulkomaalaistaustaisten vankien ryhmätasoiseen luokitteluun tulee sen sijaan suhtautua varauksella esimerkiksi sen takia, että luotettavien taustatietojen hankkiminen on erittäin vaikeaa. Huomioitavaa on se, että ARAT-mittari (päivitysversio 22.8.2013) oli tutkimuksen aikana vielä kehitysvaiheessa. Tarkoituksena on tutkia vielä mittaustulosten yhtenevääsyyttä eri arvioitsijoiden välillä (inter-rater reliability) sekä tutkimusaineistojen kasvaessa tarkemmin mittarin erottelukykä pienemmissä vankien erillisryhmissä (mm. jengivangit ja elinkautisvangit³⁰²).

Kanadalaisella SIR-R1 -mittarin riskipisteytys muodostetaan viidestätoista uusimisriskiä kartoittavasta osiosta. Suomalaisessa ARAT-mittarissa osioita on kolmetoista. ARAT-mittarin osiot ovat:

- 1) Nykyiset rikokset
- 2) Ikä tuomion täytäntöönpanon alkaessa
- 3) Aikaisemmat vankilakaudet
- 4) Ehdonalaisen, ehdollisen tuomion tai yhdyskuntapalvelun muuttaminen vankeudeksi tai valvotun koevapauden peruuttaminen
- 5) Karkaaminen
- 6) Ikä ensimmäisen tuomioon johtaneen rikoksen tekohetkellä
- 7) Aikaisemmat tuomiot pahoinpitelyrikoksista, tapon yrityksistä ja virkamiehen väkivaltaisista vastustamisesta
- 8) Edellisen vapautumisen ja nykyisen rikoksen välillä kulunut aika
- 9) Aiempien tuomioiden yhteenlaskettu pituus
- 10) Aiemmat tuomiot rattijuopumuksista
- 11) Aiemmat tuomiot seksuaalirikoksista
- 12) Aikaisemmat tuomiot törkeistä varkauksista
- 13) Edellinen vapauttava laitos (suljettu yksikkö/avoyksikkö)

SIR-R1 -mittarissa yksittäisten osioiden perusteella muodostetaan viisi riskiluokkaa. ARAT-mittarissa riskiluokkia on sen sijaan neljä: korkean, melko korkean, kohtalaisen ja matalan uusimisriskin luokat. Yksittäisten osioiden uusintarikollisuusjakaumat sekä osioista muodostetut riskiluokat on esitetty johdantoluvun liitteessä 2.

³⁰⁰ Sensitiivisyys = 0,59; spesifisyys = 0,71.

³⁰¹ AUC = 0,72; keskivirhe = 0,008; 95%:n luottamusväli 0,703–0,736.

³⁰² Ks. Kajjalainen 2014.

ARAT-mittarin vahvuudet ja heikkoudet. Vankien uusimisriskin arvioiminen on merkittävä osa rangaistusajan suunnitelmien laadintaa ja vaikuttavaa vankeinhoitoa. Arvioimisen tarkoituksena on löytää vangin uusimisriskitaso sekä yksilölliset kriminogeeniset riskitekijät, joihin vaikuttamalla voidaan alentaa vangin riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen. Kriminogeeniset riskitekijät ovat staattisia tai dynaamisia. Rangaistusajan suunnittelussa korostuvat dynaamiset riskitekijät, joita voidaan muuttaa. Staattisten riskitekijöiden avulla kartoitetaan sen sijaan suunnitellun toiminnan intensiivisyyttä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että korkean uusimisriskin vangeille tulee järjestää vankeuden aikana intensiivisiä toimenpiteitä, jotta uusimisriskiä voitaisiin madaltaa. Tässä luvussa esitettiin suomalainen ARAT-mittari, joka kartoittaa ryhmätasoisesti vankien uusimisriskejä ja heille suunnitellun toiminnan intensiivisyyttä³⁰³. On selvää, että yksilöllisten tarpeiden kartoittaminen edellyttää dynaamisia mittareita. ARAT-mittari ei ole erillinen vankeinhoidossa käytettävä mittari, vaan se voidaan nähdä yhdeksi osaksi arviointikokonaisuutta, jossa kartoitetaan staattisen uusimisriskin lisäksi myös dynaamisia riskitekijöitä, suojaavia tekijöitä tai muita vankeja koskevia tietoja (esimerkiksi laitosturvallisuuteen liittyvät tiedot), joita tarvitaan rangaistusajan täytäntöönpanossa. ARAT-mittaria ei ole kehitetty muihin tarkoituksiin kuten laitosturvallisuuden tason määrittelyyn, vaikka mittari korreloikin monien laitosturvallisuuteen liittyvien tekijöiden kanssa³⁰⁴. Muiden tarkoitusten määrittelemineen edellyttää toisia mittareita, vaikka mittaria voidaankin hyödyntää vankien laitos- ja toimintasijoitteluissa³⁰⁵ sekä vapauttamismenettelyissä³⁰⁶.

ARAT-mittari on osoittautunut tutkimuksen ja pilotoinnin perusteella luottavaksi ennustamaan vapautuvien vankien rikoksiin syyllistymistä ryhmätasolla. Henkilötasoisen uusimisriskin ja tarpeiden arvioimiseksi tarvitaan kuitenkin muita arviointimenetelmiä. Mittarissa ei esimerkiksi arvioida vangin koulutustasoa, päihdeongelmaa tai muita kriminogeenisiä tekijöitä, jotka ovat yhteydessä vapautumisen jälkeiseen uusimisriskiin. Rikosseuraamuslaitoksessa on käynnissä arviointikehikkoon liittyviä hankkeita, joissa pyritään laajentamaan dynaamisten ja suojaavien tekijöiden arviointia. Mittarissa vankien uusimisriski arvioidaan rangaistuksen alussa käyttämällä ainoastaan staattisia riskitekijöitä. Vankien uusimisriski saattaa kuitenkin muuttua vankeusrangaistuksen aikana. Tämän takia uusimisriskin muutoksia tulee arvioida myös ennen vapauttamista etenkin niillä pitkäaikaissävankeilla, jotka ovat aikaisemmin syyllistyneet vakaviin väkivalta- tai seksuaalirikoksiin.

Mittarista jouduttiin poistamaan myös joitakin uusimisriskiin liittyviä staattisia muuttujia, joita ei saa poimittua luotettavasti vankitietojärjestelmästä tai rikosrekisteristä. Kyseiset tekijät olisivat mahdollisesti lisänneet mittarin ennustearvoa. Jatkossa tulee selvittää tarkemmin joidenkin yksittäisten osioiden kuten aikaisempien

³⁰³ Peltovuoma & Tyni 2011.

³⁰⁴ Ks. esim. Soramäki 2013.

³⁰⁵ Laulumaa 2011; Arola 2012.

³⁰⁶ OM 37/2012.

seksuaalirikosten sekä karkaamisen yhteyttä rikosten uusimiseen suuremmalla tutkimusaineistolla. Tutkimuksellisesta näkökulmasta ongelmallista on kuitenkin se, että esimerkiksi vankien karkaamisten lukumäärät ovat vuosittaisilla tasolla erittäin pieniä. Myös seuranta-ajan pituudella on vaikutus ilmenneeseen uusintarikollisuuteen; Joidenkin rikosten kuten henkirikosten, seksuaalirikosten ja talousrikosten oikeusprosessit saattavat olla pitkäkestoisia.

Uusimisriskimittareita on yleensä pidetty sukupuolineutraaleina tai niillä on pyritty ennustamaan ainoastaan miesvankien riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin³⁰⁷. Mittareiden soveltuvuutta on testattava jatkossa tarkemmin naisilla, vaikka naisvankeja on vankipopulaatiossa miehiin verrattuna selvästi vähemmän. On hyvinkin mahdollista, että naisvangit eroavat staattisissa ja/tai dynaamisissa tekijöissä oleellisesti miesvankeista. ARAT-mittarista saatujen alustavien tutkimustulosten mukaan mittari soveltui kuitenkin myös naisvankien uusimisriskin ennustamiseen. Ulkomaan kansalaisten uusimisriskin ennustaminen on hankalaa, koska osa henkilöistä voi esimerkiksi muuttaa seuranta-aikana pois maasta tai saada karkotuspäätöksen. Mittarin kehitystyössä on lisäksi erityisesti seurattava, kykeneekö mittari ennustamaan tarpeeksi luotettavasti ensi kertaa vankilaan saapuvien vankien uusintarikollisuutta.

Mittarissa käytetään ainoastaan staattisia riskitekijöitä ja kaikki mittariin tarvittava tieto voidaan hakea suoraan Rikosseuraamuslaitoksen vankitietojärjestelmästä. Kokonaispisteiden laskemiseen on arvioitu menevän työntekijältä keskimäärin noin 15 minuuttia. Ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamisen aloittaa Suomessa vuosittain noin 3100 vankia³⁰⁸, joten työmääränä mitattuna kaikkien vankien uusimisriskin arvioiminen olisi kokonaisuutena ajankäytöllisesti suuri. Nykyisin Rikosseuraamuslaitoksella ei ole arviointiresursseja riittävästi kaikkien vankien uusimisriskin arvioimiseksi. Rikosseuraamuslaitoksessa pyritään ottamaan käyttöön uusi Roti-asiakastietojärjestelmä alkuvuodesta 2018. ARAT-mittari tai jokin muu vankien uusimisriskin arvioimiseen soveltuva arviointimenetelmä on tarkoitus sisällyttää osaksi uutta asiakastietojärjestelmää. Vankien uusimisriskin arvioimisen pitäisi järjestelmässä tapahtua automaattisesti, joten arviointikeskusten henkilökunta voisi kohdentaa henkilöstöresurssejaan muuhun tarkoituksenmukaiseen arviointityöhön sekä rangaistusajan suunnitteluun.

Nyt kuvattu ARAT-mittarin versio ei todennäköisesti ole vielä lopullinen, ja mittarin kehittämistä jatketaan Rikosseuraamuslaitoksessa ennen uuden asiakastietojärjestelmän käyttöönottoa. Mittarissa on huomioitava myös mahdolliset muutokset vankirakenteessa. Esimerkiksi yhteiskunnassa suoritettavien seuraamusten määrän lisääminen kuten käyttöönotettu valvontarangaistus luultavasti tulee vaikuttamaan vankirakenteeseen. Lopuksi on syytä muistuttaa ja samalla varoittaa mittariin tai täsmällisemmin vankien arviointimenetelmiin liittyvistä vaaroista. Pahimmassa

³⁰⁷ Hannah-Moffat 2013, 141.

³⁰⁸ Blomster ym. 2012, 5.

tapauksessa uusimisriskin arvioiminen johtaa itsensä toteuttaviin ennusteisiin³⁰⁹: vanki arvioidaan väärin todennäköiseksi uusijaksi ja häneen kohdistetaan arvion perusteella vääriä toimenpiteitä. Vanki voidaan esimerkiksi sijoittaa suljettuun laitokseen avovankilan sijasta tai liian intensiiviseen toimintaan lisäten näin vangin uusimisriskiä. ARAT-mittarilla ei ole tarkoitus palata takaisin menneisyyteen.

³⁰⁹ Esimerkiksi Anttila & Törnudd (1983) varoittivat jo kolmen vuosikymmentä sitten väärin uusimisriskiennusteiden vaaroista. Ks. myös. Laine 2011; Cullen 2013.

9 YHTEENVETO OSATUTKIMUKSISTA

Tämän luvun tarkoituksena on esittää yhteenveto väitöskirjan osatutkimuksista, joissa pyritään vastaamaan empiirisesti väitöskirjan tavoitteisiin. Yhteenvedossa tarkastellaan lyhyesti neljää osatutkimusta ja niissä käytettyjä tutkimusaineistoja. Luvussa 10 kuvataan väitöskirjan ja osatutkimusten vahvuuksia ja rajoitteita. Väitöskirjan ensimmäinen osatutkimus voidaan määritellä vankien uusintarikollisuutta käsitteleväksi perustutkimukseksi, ja kolme muuta ovat vaikutustutkimuksia. Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuutta ja toiminnan vaikuttavuutta on Suomessa tutkittu toistaiseksi vähän. Ongelmana on ollut kriminologisessa tutkimuksessa etenkin osaavien tutkijoiden vähyys, perustutkimuksen puute ja vaikuttavuustutkimusten metodologinen haasteellisuus. Vaikuttavuustutkimusten perusteita ei opeteta yliopistoissa esimerkiksi yhteiskunta- tai oikeustieteiden perusopinnoissa. Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan vaikuttavuuden arvioiminen laitokselle asetettujen tavoitteiden lähtökohdista edellyttää usein poikkihallinnollisten tutkimusaineistojen yhdistämistä. Osatutkimuksissa pyritään vaikutusten selvittämisen lisäksi esittämään kehittämistoimenpiteitä myöhemmille uusintarikollisuus- ja vaikutustutkimuksille.

Ensimmäisessä osatutkimuksessa kuvataan vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusimista sekä uusintarikollisuustutkimukseen liittyviä käsitteitä, valintoja ja haasteita³¹⁰. Osatutkimus rakentaa perustan väitöskirjassa käytetylle uusintarikollisuusmittarille, jota käytetään tätä seuraavissa osatutkimuksissa ja luvussa, jossa esitetään vankien ryhmätasoinen uusintarikollisuusmittari, ARAT. Ensimmäinen osatutkimus voidaan nähdä johdantona tätä seuraaville osatutkimuksille. Kolme seuraavaa osatutkimusta ovat vaikutustutkimuksia: Niissä pyritään selvittämään toimenpiteiden oletettuja vaikutuksia. Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan ja ennen kaikkea laitoksen toimintaohjelmien odotetaan vähentävän vankien uusimisriskejä. What Works -ja evidence-based -suuntauksen sekä RNR-periaatteiden perimmäinen sisältö onkin löydettävissä juuri rikoksentekeijöille suunnatuista ohjelmista, joilla pyritään alentamaan uusintarikollisuutta. Väitöskirjan osatutkimuksessa II tutkitaan vangeille suunnatun Cognitive Skills -yleisohjelman vaikutuksia uusintarikollisuuteen sekä ajatteluun ja motivaatioon³¹¹. Osatutkimuksessa III tutkitaan seksuaalirikollisten uusimista ennustavia tekijöitä sekä heille suunnatun STOP-ohjelman vaikutuksia seksuaalirikosten uusimiselle³¹². Väitöstutkimuksen osatutkimusten tavoitteena on havainnollistaa empiirisesti kognitiivis-behavioraalisten ohjelmien ja vankeinhoidon toimintojen vaikuttavuutta Suomessa ja sen tutkimiseen liittyviä haasteita. Toisaalta tutkimusten tavoitteena oli rakentaa perustaa laadukkaammalle tutkimuksella

³¹⁰ Tyni 2011.

³¹¹ Tyni, Keinänen & Kipinoinen 2014.

³¹² Laaksonen & Tyni 2014.

ja haastaa empiirisin tutkimuksellisen keinoin valtavirrassa olevan RNR-mallin teoreettisia lähtökohtia. Viimeisessä osatutkimuksessa tarkastellaan laajemmin vankitoimintojen vaikuttavuutta kokonaisuutena: onko vankitoiminnoilla vaikutuksia vapautuneiden vankien uusintarikollisuuteen, kun huomioidaan vankiloissa vankeusajana toimintoihin käytetty kokonaisaika.

9.1 Tutkimusaineistot

Osatutkimusten tutkimusaineistojen yksityiskohtaisempi aineistokeruu on raportoitu julkaistuissa artikkeleissa. Luvussa 10 käsitellään lähemmin tutkimusaineistojen vahvuuksia ja rajoitteita.

Väitöskirjatutkimuksessa käytettiin useita erillisiä ja yhdistettyjä tutkimusaineistoja. Lähes kaikki vapautuneiden vankien uusintarikollisuuden kartoittamista varten tarvittavat tiedot oli mahdollista poimia suoraan vankitietojärjestelmästä. Joitakin tietoja jouduttiin kuitenkin poimimaan myös muista viranomaisrekistereistä tai erillisistä tutkimusaineistoista. Tällaisia tietoja olivat muun muassa vapautuneiden vankien kuolintiedot, jotka on poimittu Rikosseuraamusvirastolle väestörekisteristä. Kokonaisuutena väitöstutkimuksessa käytetty tutkimusaineisto on laaja. Uusintarikollisuutta kartoitettiin esimerkiksi kaikilla niillä vangeilla, jotka olivat vapautuneet vuosina 1993–2012 (eri henkilöitä noin 56 000 ja eri vankilakausia 143 000).

Väitöstutkimuksen primääriaineisto muodostui Vankitietojärjestelmän tiedoista. Tietojärjestelmä sisältää kattavasti tutkinta-, sakko- ja vankeusvankien sekä valvontarangaistukseen ja nuorisorangaistukseen tuomittujen henkilöiden seuraamusten suorittamiseen liittyviä tietoja. Vankitietojärjestelmästä on mahdollista poimia muun muassa tuomioon liittyviä tietoja kuten vankeuden aloittamispäivät, vapautumispäivät ja tuomion pituus (täytäntöönpano-osio), valvontaan liittyviä tietoja kuten rikkomukset, poistumisluvat ja päihdetestit (valvonta-osio) sekä järjestettyyn toimintaan ja arviointiin liittyviä tietoja kuten vankitoimintoihin osallistuminen ja rangaistusajan suunnitelmat (toiminta-osio).

Vankitietojärjestelmä otettiin asteittaisesti käyttöön koko maassa vuosina 2005–2006. Ensimmäisessä vaiheessa käyttöönotettiin vankien täytäntöönpano- ja valvontaosio. Seuraavassa vaiheessa loppuvuodesta 2006 järjestelmään liitettiin myös vankien toiminta-osio. Vankitietojärjestelmästä on useita päivitysversioita. Järjestelmän käyttöönoton jälkeen sitä on esimerkiksi päivitetty lainsäädännön muutosten takia ja siihen on lisätty valvontarangaistukseen liittyvä osio. Vankien täytäntöönpanotiedot konvertoitiin aikaisemmasta vankirekisteristä vankitietojärjestelmään ja tiedot ovat peittäviä vuodesta 1992 lähtien. Vankien valvonta- ja toiminta-osioiden tiedot ovat puolestaan peittäviä järjestelmän käyttöönoton jälkeen. Tietojärjestelmänä vankitietojärjestelmä on erittäin laaja: järjestelmässä on esimer-

kiksi noin 81 500 eri henkilöä ja 270 000 yksittäistä rangaistuskautta³¹³. Yksittäisiä numeerisia tai tekstimuotoisia muuttujia vankitietojärjestelmässä on noin 5 300.

Rikosseuraamuslaitoksessa vankitietojärjestelmän operatiivisesta aktiivikannasta (VaTin tuotantoympäristö) otetaan kaksi kertaa kuukaudessa kopio tilastointia ja tutkimusta varten (VaTin tilastokanta). Tutkimusaineistojen muodostamisessa kätevin keino on poimia tiedot kopiokannasta. Toinen mahdollisuus on käyttää aktiivikantaa, mutta tämä edellyttää usein aineiston poimimista käsin. Suurin osa väitöstutkimuksen tutkimusaineistosta poimittiin järjestelmän tilastokannasta. Tämän lisäksi STOP-ohjelman vaikuttavuustutkimuksessa hyödynnettiin myös Vankitietojärjestelmän aktiivikannan tietoja esimerkiksi seksuaalirikollisten taustamuuttujien koodaamisessa (Static- ja SORAG-riskimittareiden itemit).

Rikosseuraamuslaitoksen tutkimustiedosto on eräänlainen tieto- tai aineistopankki, johon kerätään laitoksen toiminnan kehittämistä ja tilastointia varten lukuisia erilaisia tutkimus- ja selvitysaineistoja. Tutkimustiedostosta on saatavilla tietoja esimerkiksi vankien toimintoihin osallistumisesta kuten toiminta- ja päihdeohjelmiin osallistuneet henkilöt, erilaisista vangeille tehdyistä suunnitelmista ja arvioinneista sekä vankien mahdollisista kuolinpäivistä. Tutkimustiedoston oleellisen osan muodostavat lisäksi vanhat tutkimusaineistot, jotka oli kerätty ennen vankitietojärjestelmän käyttöönottoa. Tällaisista aineistoista mainittakoon esimerkkeinä vankien työ- ja toimintakykyarviot sekä vanhat riski- ja tarvearviot. Erityisesti Cognitive Skills -ohjelman vaikutustutkimuksissa hyödynnettiin tutkimustiedostoja, koska ohjelma oli aloitettu Suomessa lähes kymmenen ennen vuotta vankitietojärjestelmän käyttöönottoa. Vankien mahdolliset kuolinpäivämäärät tarkastettiin jokaisessa väitöskirjan osatutkimuksessa tutkimustiedostoista.

Kriminaalihuoltolaitoksen asiakastietojärjestelmä Tyyne otettiin käyttöön vuonna 2001. Järjestelmästä voidaan poimia tietoja yhdyskuntapalveluun ja ehdonalaista rangaistujen nuorten valvontaan tuomittujen henkilöiden sekä ehdonalaisesti vapautuneiden henkilöiden tietoja. Järjestelmä sisältää esimerkiksi yhdyskuntapalveluasiakkaiden soveltuvuus selvitykset ja tietoja seuraamisen aikana järjestetystä toiminnasta. Tyyne-asiakastietojärjestelmästä poimittiin tarvittavia tietoja muun muassa ensimmäisestä ja viimeisestä yhdyskuntapalvelutunnista henkilöiden mahdollista uusintarikollisuuden kartoittamista varten. Tyyne-tietoja käytettiin osatutkimuksessa I (Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus) yhdyskuntapalveluasiakkaiden uusintarikollisuusaineiston muodostamisessa.

³¹³ Tilanne 1.9.2013. Rangaistuskauksilla tarkoitetaan tässä kaikkia Vankitietojärjestelmän sisältämiä yksittäisiä tutkinta-, sakko- ja vankeusvankikauksia sekä valvontarangaistukseen tai nuorisorangaistukseen tuomittujen rangaistuskauksia.

9.2 Osatutkimus I: Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus

Ensimmäisessä osatutkimuksessa kuvataan rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuutta³¹⁴. Tutkimus julkaistiin vuonna 2010 Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä -kirjassa omana lukunaan. Osatutkimuksessa esitetään empiiriseen 1990-luvun ja 2000-luvun vankien sekä yhdyskuntapalveluasiakkaiden kokonaistuloksiin perustuen tuloksia erityisesti vankien vankilaan palaamisesta ja aidosta uusintarikollisuudesta. Osatutkimuksessa selvitetään myös vankien vapautumisen jälkeistä kuolleisuutta, joka pitää yleistä uusintarikollisuutta koskevissa tutkimuksissa ottaa aina huomioon. Osatutkimus on jatkoa *Hypénin* vuonna 2004 julkaistulle vankien vankilaan palaamista kartoittavalle tutkimukselle³¹⁵. Osatutkimuksessa *Hypénin* vankilaan palaaminen oli kuitenkin mahdollista päivittää vankitietojärjestelmän käyttöänon jälkeen niin sanotuksi aidoksi uusintarikollisuudeksi, jolla tarkoitetaan nykyisin sitä, että vanki palaa takaisin vankilaan vapautumisen jälkeen tehdyistä uusista rikoksista. Vankilaan palaamisen ja aidon uusintarikollisuuden erittely on tärkeää siksi, että vangit voivat palata takaisin vankilaan vapautumisen jälkeen uusista rikoksista, ennen vankeuskautta tai vankeuskaudella tehdyistä rikoksista tai kaikista näistä. Erittelyn tärkeyttä kuvaa se, että vankilaan uudelleen saapuneista vangeista peräti neljänneksen on arvioitu suorittavan vankeusrangaistusta ainoastaan vanhoista rikoksista³¹⁶. Tämän lisäksi osatutkimuksen tavoite oli tuottaa ajallisesti uudempaa (vuoden 2004 jälkeistä) tietoa vankien uusintarikollisuudesta. Rikosseuraamusasiakkaiden uusimislukuja on käytetty tunnuslukuina sekä laitoksen toiminnalle asetettuina tavoitteina muun muassa Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätöksissä, tilastollisissa vuosikirjoissa ja tulosasiakirjoissa.

Tutkimus jaettiin kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa kuvattiin rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuustutkimukseen liittyviä käsitteitä, valintoja ja haasteita sekä esitettiin Rikosseuraamuslaitoksen yleisin uusintarikollisuutta mittaava mittari. Osa aloitettiin katsauksella rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuutta selvittävästä suomalaisista tutkimuksista. Rikollisuuden tai uusintarikollisuuden kuvaaminen on aina valinnan tulos: yhteiskunnan ilmiöitä kuten uusintarikollisuutta voidaan kuvata rajattoman monesta näkökulmasta³¹⁷. Uusimislukuihin vaikuttavat muun muassa valittu tutkimuspopulaatio³¹⁸, seuranta-ajan pituus sekä uusien tekojen ankaruus ja seuraamisen laatu. Uusimislukuja korottaa pidempi seuranta-aika ja se, katsotaanko uusimisen kriteerit täyttyneeksi esimerkiksi silloin, kun henkilö saa uuden ehdollisen vankeusrangaistuksen, yhdyskuntaseuraamisen tai hän palaa vankilaan tutkintavankina. Lopuksi on useita tekijöitä, joita tutkijan on hankala tai

³¹⁴ Tyni 2011.

³¹⁵ Hypén 2004.

³¹⁶ Hypén 2004, 45–46.

³¹⁷ Anttila & Törnudd 1983, 46.

³¹⁸ Tutkimuspopulaation voidaan esimerkiksi liittää myös sakon muuntorangaistuksesta vapautuneet vangit tai ulkomaan kansalaiset vankeusvankien lisäksi.

usein jopa mahdoton kontrolloida. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi seuranta-aikana tapahtuneet lainsäädännön muutokset, oikeusprossiin liittyvät tekijät ja piilorikollisuuden ongelma. Voidaan siis perustellusti todeta, että uusintarikollisuudelle ei ole vakiintunutta määritelmää. Tämän takia yksittäisten tutkimusten tuloksia on hankala verrata keskenään, koska uusimisen kriteerit eroavat lähes aina toisistaan. *Osatutkimuksessa ja toisaalta koko väitöskirjahankkeessa uusintarikollisuudella tarkoitetaan lähtökohtaisesti suomalaisten vankeusvankien vapautumisen jälkeistä rikollisuutta, joka johtaa uuteen Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanemaan seuraamukseen.*

Osatutkimuksen toisessa osassa käsiteltiin laajaa empiiristä tutkimusaineistoa hyödyntäen yhdyskuntapalvelusta ja ehdottomasta vankeudesta vapautuvien uusintarikollisuutta. Tutkimusaineistona käytettiin muun muassa kaikkia vuosina 1993–2000 vankilasta ensimmäistä kertaa vapautuneiden vankien uusimisaineistoa kymmenen vuoden seuranta-ajalla. Tutkimuksessa kuvataan vankien korkeaa uusimisen todennäköisyyttä, mutta annetaan myös toinen näkökulma esittämällä tuloksia ensimmäistä kertaa vankilasta vapautuvien vankien urautumista vankilakierteeseen.

Osatutkimuksessa todetaan, että vankeusrangaistukset kasaantuvat samoille henkilöille ja vankilakierteeseen päädytään harvemmin kuin usein luullaan. Tarkastelemalla ainoastaan esimerkiksi tiettyä vuonna vapautuneiden vankien korkeaa keskimääräistä uusimista, jää usein huomioimatta, että noin puolet ensimmäistä kertaa vapautuneista vangeista ei joudu vankilakierteeseen ja lähes puolet heistä ei palaa koskaan uudelleen vankilaan. Keskimääräistä uusimista korottavat täten ne urautuneet vangit, joiden uusimisriskit ovat jo lähtökohtaisesti korkeita.

Osatutkimuksen tutkimustulosten perusteella havaittiin, että yhdyskuntapalvelun suorittaneiden uusiminen on pienempää kuin vankilasta vapautuneilla vangeilla. Toisaalta seuraamusten vaikuttavuusvertailuja uusintarikollisuuteen on hankala tehdä, koska populaatioiden taustekijät ja seuraamusten sisällöt eroavat toisistaan³¹⁹. Osatutkimus vahvisti aikaisempia tutkimustuloksia suomalaisten vankien uusimisesta³²⁰: keskeisimmät uusimista ennustavat tekijät olivat aikaisempi rikoshistoria, ikä sekä sukupuoli. Moninkertaisilla vangeilla ja nuorilla rikosten uusiminen on todennäköisempää. Naiset uusivat miehiä harvemmin. Vankien uusimisaste on erittäin korkea. Esimerkiksi kaikista vuonna 2004 vapautuneista vankeusvangeista peräti kaksi kolmesta (67 %) syylistyi uusiin rikoksiin viiden seurantavuoden aikana. Ensi kertaa vapautuvista uusiin rikoksiin syylistyi joka toinen (51 %) vanki. Uusiminen on nopeaa vapautumisen jälkeen. Uusijoista 54 prosentilla ensimmäinen rikoksenteleminen oli kuuden kuukauden ja 70:llä prosentilla ensimmäisen vuoden aikana seurannan aloittamisesta. Vangit päätyvät vankilakierteeseen kuitenkin

³¹⁹ Ks. esim. Tyni 2011; Sirén 2012.

³²⁰ Vrt. esim. Hypén 2004.

harvoin. Esimerkiksi vuonna 2000 ensimmäistä kertaa vapautuneista vangeista ainoastaan joka kymmenes (11 %) palasi vankilaan yli viisi kertaa kymmenen seurantavuoden aikana. Ensikertaisten vankien uusimisosuudet ovat kuitenkin nousseet vuoden 1993 jälkeen. Osatutkimuksessa nostettiin esille vielä vankien korkea kuolleisuusaste vapautumisen jälkeisinä vuosina. Joka kymmenes (10 %) vanki kuoli viiden vuoden seuranta-aikana vapautumisesta.

Osatutkimuksessa korostetaan tarvetta suomalaiselle vaikutustutkimukselle. Tutkimustietoa tarvittiin lisää esimerkiksi vangeille suunnattujen toimintaohjelmien, valvo-tun koevapauden, ehdonalaivalvonnan ja valvontarangaistuksen vaikutuksista uusintarikollisuuteen. Osatutkimuksen julkaisemisen jälkeen voidaan todeta, että tilanne on parempi kuin vuosikymmenen alussa. Väitöskirjan seuraavat kolme osatutkimusta ovat tästä esimerkkejä.

9.3 Osatutkimus II: Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet

Väitöskirjan toisen osatutkimus julkaistiin Edilexin lakikirjastossa referee-artikkelina. Osatutkimuksessa selvitettiin vangeille järjestetyn Cognitive Skills -yleisohjelman vaikutuksia vankien aitoon uusintarikollisuuteen sekä ajatteluun ja motivaatioon. Osatutkimus oli jatkoa vuonna 2005 tehdylle tutkimukselle, jossa selvitettiin ohjelman vaikutuksia vankilaan palaamiseen³²¹. Cognitive Skills -ohjelma on laajamittaisin Suomessa vangeille järjestettävä ohjelma ja se on ollut käytössä jo vuodesta 1997 alkaen. Ohjelmassa vangeille pyritään opettamaan muun muassa sosiaalisia ongelmanratkaisutaitoja, ilmaisu- ja neuvottelutaitoja, tunteiden hallinta, arvojen pohdintaa sekä kriittistä ajattelua. Ohjelman runko on rakennettu sosiaalisen ongelmanratkaisun varaan.

Tutkimusaineistona olivat kaikki ohjelman vuosina 1997–2008 läpikäyneet vangit (n = 518), ohjelman keskeyttäneet vangit (n = 154) sekä heille muodostettu kontrolliryhmä (n = 1 743). Ohjelmaan osallistuneille vangeille muodostettiin niin sanotulla matched pair -menetelmällä satunnaistettu kontrolliryhmä, jossa kaltaistamismuuttujina olivat sukupuoli, ikä, päärikos, laitosanajan pituus sekä vapautumisvuosi. Jokaiselle ohjelmaan osallistuneelle vangille pyrittiin löytämään kolme kaltaistamismuuttujiltaan täysin yhtenevää vertaisparia, mutta ryhmän koko jäi hieman odotettu pienemmäksi.

³²¹ Honka, Keinänen & Tyni 2006.

Osatutkimuksessa käytettiin Kaplan-Meier -estimaattoria uusintarikollisuuden todennäköisyyden laskemisesta eripituisille seuranta-ajoille, ja ryhmien välisiä eroja estimaattoreissa (ns. selviytymisfunktio) testattiin log-rank -testin avulla. Tutkimuksessa analysoitiin ohjelman suorittaneiden, ohjelman keskeyttäneiden ja kontrolliryhmän uusintarikollisuutta kahdella regressiomallilla: Logistisessa regressiossa selitettävänä muuttujana oli se, onko vanki tehnyt uusia rikoksia kahden vuoden seurannan jälkeen. Coxin regressiossa selitettävänä muuttujana oli uusiminen, mutta siinä huomioitiin lisäksi se, että vankeja on seurattu eripituisen aika vapautumisesta. Taustamuuttujien erot kolmen ryhmän välillä analysoitiin varianssianalyysin perusteella.

Osatutkimuksessa todetaan, että ohjelmalla oli merkitseviä vaikutuksia vankien ajatteluun ja motivaatioon. Ohjelma ei kuitenkaan vähentänyt merkitsevästi ohjelman läpikäyneiden vankien uusintarikollisuutta verrattuna kontrolliryhmän vankeihin. Ohjelman läpikäyneistä vangeista syylistyi uusiin rikoksiin kolmen vuoden aikana 55 prosenttia. Kontrolliryhmän uusiminen oli ohjelman läpikäyneisiin verrattuna neljä prosenttiyksikköä korkeampaa (59 %). Uusiminen oli todennäköisintä ohjelman keskeyttäneillä vangeilla (70 %). Verrattaessa ohjelman vaikutuksia vapautumisvuoden perusteella havaittiin, että vaikutukset olivat myönteisempiä 2000-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Sen sijaan vuoden 2005 jälkeen erot ohjelmaan osallistuneiden ja kontrolliryhmän uusimisasteessa kaventuivat. Syinä voidaan pitää esimerkiksi ohjaajien menetettyjen poistamista ja sitä, että ohjelma keskeytettiin harvemmin niiden vankien kohdalla, jotka eivät täyttäneet ohjelman suorittamisen vaatimia edellytyksiä. Logistisen regressioanalyysin ja Coxin regressioanalyysin mukaan Cognitive Skills -ohjelman läpikäynti ei vaikuttanut merkitsevästi vankien uusimiseen, kun muut uusimiseen vaikuttavat tekijät kontrolloitiin samanaikaisesti tilastollisessa mallissa.

Osatutkimuksessa selvitetään laajasti muun muassa vaikutustutkimusten yleisiä metodologisia ongelmia ja suomalaisen vankeinhoidon erityispiirteitä, jotka jouduttiin ottamaan tutkimuksessa huomioon. Tämän lisäksi osatutkimuksessa ehdotetaan menetelmiä, joilla vaikutustutkimusten luotettavuutta voitaisiin jatkossa kehittää. Osatutkimuksen johtopäätöksissä pohditaan tarkemmin esimerkiksi sitä, miksi ohjelman vaikutukset ovat kadonneet vuosituhaten alun jälkeen sekä sitä, mikä merkitys oli vuoden 2006 vankeuslailla ja Rikosseuraamuslaitoksen vähentyneillä resursseilla vankiloiden ohjelmatoimintaan ja edelleen uusintarikollisuuteen. Osatutkimuksessa nostetaan esille, että vankiloiden ohjelmatoimintaa voidaan niukoista resursseista huolimatta edelleen kehittää. Kehittämistoimenpiteinä voisi esimerkiksi olla se, että pidempikestoiset ohjelmat suoritettaisiin vankeuden lopussa, jolloin ohjelman vaikutukset olisivat todennäköisesti voimakkaimpia vapautumisen jälkeen. Erityisesti olisi pohdittava sitä, voidaanko ohjelmien viimeiset osat suorittaa ehdon-alaisen vapauden tai valvotun koevapauden aikana. Vastaavasti niin sanottujen boostereiden käyttöä pitäisi lisätä.

9.4 Osatutkimus III: Kognitiivis-behavioraalisen STOP-kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla

Kolmannessa osatutkimuksessa selvitettiin seksuaalirikollisten uusimiseen vaikuttavia tekijöitä sekä seksuaalirikolliselle kohdennetun STOP-ohjelman³²² vaikutuksia uusintarikollisuuteen. Osatutkimus julkaistiin referee-artikkelina Sosiaalilääketiede-lehdessä. Cognitive Skills -ohjelma on vankilassa käytettävä yleisohjelma, ja STOP-ohjelma on seksuaalirikosvangeille suunnattu rikosspesifi ohjelma. Tämän takia oli selvää, että osatutkimusten tutkimuskysymykset, asetelmat ja menetelmät erosivat toisistaan. STOP-tutkimuksessa selvitettiin aluksi millaiset staattiset taustatekijät ennustavat seksuaalirikoksen uusimista suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla (n = 693). Seksuaalirikosten uusimista ennustavat tekijät selvitettiin logistisella regressioanalyysillä. Tämän jälkeen STOP-ohjelman vaikuttavuutta tutkittiin vertailemalla χ^2 -testauksella ohjelman suorittaneiden (n = 143) uusimisastetta ohjelman ulkopuolelle jääneiden, mutta uusimisriskiä ennustavilta taustatekijöiltään samankaltaisten kontrollihenkilöiden (n = 143) uusimisasteeseen. Ohjelmaan osallistuneiden ja kontrolliryhmän uusintarikollisuutta mitattiin vapautumisen jälkeen tehdyillä uusilla seksuaalirikoksilla, joista seurasi ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu.

Osatutkimuksen perusteella seksuaalirikosten uusimista ennustivat aikaisemmat tuomiot seksuaalirikoksista, kontaktiton seksuaalirikos, vankeuden pituus sekä seuranta-ajan pituus. Kaikista seksuaalirikollista kuusi prosenttia syylistyi seuranta-aikana uusiin seksuaalirikoksiin.

Osatutkimuksessa todetaan, että STOP-ohjelman tai vastaavanlaisten ohjelmien on havaittu vähentävän muutaman prosenttiyksikön verran seksuaalirikosten uusimista verrattuna kontrolliryhmiin, mutta ero ei yleensä ole ollut tilastollisesti merkitsevä. Vastaava tulos havaittiin myös tässä osatutkimuksessa: ohjelmaan osallistuneista kuusi prosenttia sai seuranta-aikana (keskimäärin 7,5 vuotta) uuden tuomion seksuaalirikoksista. Kontrolliryhmästä uuden tuomion sai 11 prosenttia seksuaalirikoksista tuomituista vangeista. Ryhmien välinen ero ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä.

Tulosta selitti toisaalta seksuaalirikollisten lähtökohtaisesti matala uusimistaso sekä se, että seksuaalirikollispopulaation ja ohjelmaan osallistuneiden vankien määrä on yleensä pieni. Tutkimusaineiston olisi tarvinnut olla noin kolminkertainen ja uusijoiden suhteellisen osuuden pysyessä samana, jotta uusimisasteiden ero olisi ollut tilastollisesti merkitsevä ($p \leq .05$). Tämä tarkoittaa sitä, että vaikutustutkimuksissa on syytä erottaa toisistaan tilastollinen ja käytännöllinen merkitsevyys. Ensinnäkin ohjelman vaikutus näyttäisi olevan myönteinen, vaikka tilastollista merkitsevyyttä

³²² Englannissa ohjelmasta käytetään nimeä SOTP tai Core SOTP.

ei aineiston koon takia saavutettu. Lisäksi on huomioitava, että ohjelmilla on myönteisiä vaikutuksia vankilan laitosturvalliseen ja ne voivat lisätä vankien hyvinvointia tarjoamalla mielekästä tekemistä vankeuden ajaksi. Pienetkin erot ovat siis käytännölliseltä tasolta sekä myös ohjelman kustannustehokkuuden kannalta merkityksellisiä, kun kyseessä on vakavien seksuaalirikosten ehkäisy.

Tutkimustulosten luotettavuutta alensi muun muassa se, että käytettävissämme ei ollut tietoa dynaamisista tekijöistä kuten vankien motivaatiosta osallistua ohjelmaan. Vastaavasti ohjelmaan osallistuneiden vankien ja kontrollihenkilöiden vankeusaikana tapahtuneita muita interventiotia, kuten päihdekuntoutukseen osallistumista tai yksilöpsykoterapeuttista toimintaa, ei tutkimuksessa kyetty kontrolloimaan. Tutkimustulosten luotettavuutta alensi lisäksi se, että vapautumisen jälkeisten toimenpiteiden ja olosuhdetekijöiden kontrolloiminen ei tutkimuksen aikana ollut mahdollista. STOP-tutkimuksen etuna oli kuitenkin se, että seksuaalirikosvankien uusimista ennustavat tekijät selvitettiin ennen varsinaista vaikutusanalyysiä suomalaisessa seksuaalirikosvankipopulaatiossa. Esimerkiksi Cognitive Skills -tutkimuksessa kontrolliryhmän muodostamisessa käytettiin meta-analyysejä tai ohjelman yksittäisten primääritutkimusten perusteella löydettyjä yleisiä (perinteisiä) uusimisriskiin vaikuttaneita taustatekijöitä. Voidaan esimerkiksi olettaa, että tuomitsemiskäytännöt tai ehdottoman vankeusrangaistuksen sisällöt eroavat eri maiden välillä. STOP-tutkimuksessa käytettyä menetelmää kontrolliryhmän muodostamiseksi pitäisi Suomessa käyttää jatkossa enemmän varsinkin silloin, kun tarkoituksena on selvittää jollekin tietylle rikollistyyppelle kuten väkivaltarikollisille suunnattujen ohjelman vaikutuksia.

9.5 Osatutkimus IV: Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta?

Väitöskirjan viimeinen osatutkimus on Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä julkaistu referee-artikkeli. Osatutkimuksessa on vankeinhoidon toimintojen vaikutuksia laajemmin käsittelevä tutkimus. Tutkimuksessa kuvattiin kaikkien vuonna 2008 vapautuneiden suomalaisten vankeusvankien (n = 3 970) vankitoimintoihin osallistumista sekä selitettiin toimintojen yhteyttä vapautumisen jälkeiseen uusintarikollisuuteen staattisten riskitekijöiden avulla. Vankitoimintojen eli vankilan järjestämän vankityön, vankien koulutuksen sekä toiminta- ja päihdeohjelmien määrän ja vaikutusten tutkiminen on etenkin Rikosseuraamuslaitoksen näkökulmasta erittäin tarpeellista. Vankitoiminnot ovat juuri niitä keskeisiä toimenpiteitä, joilla pyritään vähentämään vapautuvien vankien uusintarikollisuutta ja edistämään yhteiskuntaan integroitumista.

Vankien osallistumista vankitoimintoihin on mahdollista seurata vankien ansiokorttitiedoista, joihin kirjataan maksetun palkan lisäksi kaikki työtunnit (ns. aktiivitunnit). Osatutkimuksessa ansiokorttitiedoista laskettiin jokaiselle vangille vankitoimintojen

osuus koko vankeusajalta. Tutkimuspopulaatio jaettiin avolaitoksista tai avo-osastoista ($n = 1\,372$) ja suljetuista laitoksista ($n = 2\,598$) vapautuneisiin vankeihin. Vankitoimintojen vaikutuksia tarkasteltiin kokonaisuutena, eikä yksittäisten toimintojen vaikutuksia tässä osatutkimuksessa selvitetty.

Suljetuista laitoksista ja avolaitoksista vapautuneet vangit erosivat ymmärrettävästi taustatekijöiltään toisistaan sukupuolen, vankilakertaisuuden, vapautumisiän, päärikoksen ja laitosajan mukaan. Suljetuista laitoksista vapautuneet olivat esimerkiksi keskimäärin nuorempia, ja he olivat olleet myös useamman kerran vankilassa kuin avolaitoksista vapautuneet vangit. Vastaavasti oletettu tulos oli se, että avolaitoksista vapautuneiden toimintoihin osallistuminen oli selvästi suljetuista laitoksista vapautuneita yleisempää: Suljetuista laitoksista vapautuneet vangit osallistuivat toimintaan keskimäärin 21 prosenttia vankeusajastaan ja peräti kolmannes (33 %) vangeista ei osallistunut mihinkään vankitoimintaan ennen vapautumistaan. Huolestuttavinta on etenkin lyhytaikaisvankien toimetttömyys, koska ryhmän määrälliset osuudet ovat vuositasolla suuria. Avolaitoksista vapautuneet vangit osallistuivat vankitoimintoihin keskimäärin 47 prosenttia vankeusajastaan. Kokonaan toimintaan osallistumattomia vankeja ei juuri ollut. Toimintoihin osallistumista ennakoivat vapautumislaitoksen lisäksi laitosaika (vankilapäivät), sukupuoli, ikä ja tuomion päärikos.

Vankien uusintarikollisuutta seurattiin kaksi vuotta vapautumisen jälkeen. Uusimista analysoitiin pääasiassa Coxin regressioanalyysillä. Suljetuista laitoksista vapautuneista vangeista 57 prosenttia ja avolaitoksista vapautuneista 38 prosenttia syyllistyi uusiin rikoksiin kahden vuoden seuranta-aikana. Tutkimuksen päätulos oli kuitenkin se, että suljetusta laitoksista tai avolaitoksista vapautuneiden vankien toimintoihin osallistumisen määrä ei vaikuttanut merkittävästi uusimisriskiin, kun vankitoimintoja tarkasteltiin kokonaisuutena. Osatutkimuksessa pantiin kuitenkin merkille myönteiset tulokset toimintojen vaikutuksista avolaitoksesta vapautuneilla vangeilla, vaikka tulokset eivät olleetkaan tilastollisesti merkitseviä.

Osatutkimuksen johtopäätöksissä pohdittiin tarkemmin tulosten luotettavuuden lisäksi, mitkä sisäiset ja ulkoiset tekijät vaikuttavat vankitoimintoihin osallistumiseen. Esimerkiksi osaa lyhytaikaisvangeista ei voida niukkojen resurssien takia sijoittaa toimintoihin, ja osa vangeista haluaa suorittaa rangaistuksensa rauhassa osallistumatta vankilan järjestämiin toimintoihin. Osatutkimuksen jälkeen kannattaa myöhemmin selvittää yksittäisten vankitoimintojen yhteyttä uusintarikollisuuteen sekä muihin vaikutuksiin, jotka kuvaavat yhteyskuntaan sijoittumista.

10 TUTKIMUKSEN VAHVUUDET JA RAJOITTEET

Ensimmäisessä osatutkimuksessa selvitettiin suomalaisten vankeusvankien uusintarikollisuutta. Tutkimus oli jatkoa *Hypénin* (2004) vankien vankilaan palaamista kartoittavalle tutkimukselle. Osatutkimuksessa oli mahdollisesti käyttää ajallisesti uudempaa ja samalla suurempaa tutkimusaineistoa. Osatutkimuksen tutkimustulokset vahvistivat *Hypénin* aikaisempia tutkimustuloksia ja lisäksi antoivat uutta tietoa vankien uusimisesta ja muutoksista kahdelta viimeiseltä vuosikymmeneltä. Osatutkimuksessa nostettiin esille myös vankien uusintarikollisuustutkimuksiin liittyviä käsitteitä, valintoja ja ongelmia. Cognitive Skills -tutkimuksessa (osatutkimus II) ja vankitoimintojen vaikuttavuutta (osatutkimus IV) selvittävässä osatutkimuksissa vankien uusintarikollisuutta mitattiin samalla uusintarikollisuusmittarilla kuin ensimmäisessä osatutkimuksessa. STOP-tutkimuksessa (osatutkimus III) ohjelman vaikuttavuutta mitattiin pääasiassa seksuaalirikosvankien uusilla seksuaalirikoksilla. Vaikutustutkimusten tulokset eivät olleet rohkaisevia: Cognitive Skills -ohjelma, STOP-ohjelma tai vankiloiden aktiivitoiminnot eivät vähentäneet tilastollisesti merkitsevästi vankien uusintarikollisuutta vapautumisen jälkeen. Miksi näin? Kaikkien kolmen osatutkimuksen tulokset näyttäisivät kuitenkin olevan silmämääräisesti tarkasteltuna myönteisiä. Seuraavassa tarkastellaan kootusti syitä siihen, miksi vaikutustutkimuksissa myönteisiä vaikutuksia ei voi usein näyttää – ainakaan tilastollisesti – toteen. Harjaantumattomalle lukijalle vaikutustutkimukset voivat näyttäytyä kummallisina. Ohjelmat näyttäisivät vähentävän uusintarikollisuutta, mutta eivät kuitenkaan tilastollisesti merkitsevästi, ja tutkimusraporteissa keskitytään lähinnä vaikutustutkimuksiin liittyviin rajoituksiin ja ongelmiin.

Vaikutustutkimusten tavoitteena on selvittää empiirisesti jonkin yksilöitävissä olevan toimenpiteen vaikutuksia. Keskeisenä tavoitteena on vähentää päätöksentekoon liittyvää epävarmuutta tuottamalla uutta informaatiota toimenpiteen vaikutuksista päätöksenteon tueksi. Vaikutustutkimuksia voidaan pitää tutkimusmetodologisesti erittäin vaativina, ja ne edellyttävät suurta asiantuntemusta. Kausaalisuhteiden selvittäminen luonnollisissa olosuhteissa on hankalaa: on tunnettava vähintäänkin toimenpiteen lähtötilanne, tavoitteet sekä aikaansaadut välittömät ja välilliset tulokset³²³. Väitöskirjahankkeessa vaikuttavuudella tai vaikuttavuustutkimuksilla tarkoitetaan laajempaa jonkin tietyn strategian tai tavoitteen toteuttamista ja sen vaikuttavuuden tutkimusta. Onko esimerkiksi uusi vankeuslaki ja sen sisältö (mm. rangaistusajan suunnitelmat) vähentänyt vankien uusintarikollisuutta lain tavoitteiden mukaisesti? Vaikutustutkimuksissa tarkoitetaan yksityiskohtaisemmin jonkin yksilöitävissä olevan toimenpiteen (intervention) vaikutuksia sille ennalta asetettuihin

³²³ Ks. tarkemmin esim. Kiehelä & Tyni 2009; Keinänen 2010a; Keinänen 2010b; Kivivuori 2010.

tavoitteisiin: onko esimerkiksi vankiloissa käytettävällä toimintaohjelmalla vaikutuksia uusintarikollisuuteen? Käytännössä kyse on samasta asiasta: tutkimuksessa pyritään selvittämään tietyn toimenpiteen (esim. vankeuslaji) tai intervention (esim. vangeille suunnatun ohjelman) yhteyksiä ennalta asetettuun tavoitteeseen. Tutkimusasetelmat saattavat erota tutkimustyyppien välillä toisistaan. Väitöskirjan kolme osatutkimusta olivat mainitun määritelmän mukaisesti vaikutustutkimuksia.

Kognitiivis-behavioraalisten ohjelmien odotetaan alentavan merkittävästi vankien uusintarikollisuutta. Meta-analyysien perusteella vaikutus on ollut kuitenkin (ainoastaan) keskimäärin kymmenen prosenttiyksikköä koeryhmän eduksi verrattuna kontrolliryhmään³²⁴. Yksittäisissä primääritutkimuksissa tutkimusasetelmiin ja -menetelmiin liittyvät valinnat ovat kuitenkin joskus olleet varsin kyseenalaisia. Ohjelmien vaikutustutkimuksissa tulee huomioida erityisesti ne henkilöt, jotka ovat keskeyttäneet intervention. Esimerkiksi Ruotsissa arvioitiin 1990-luvun alussa Österåkerin vankilan päihdekuntoutusyksikön vaikutuksia uusintarikollisuuteen ja huumeiden käyttöön. Päihdekuntoutusyksikön vangeista 29 prosenttia ja kontrolliryhmästä 48 prosenttia syylistyi vuoden aikana uusiin rikoksiin. Jälkikäteen tutkijoita kritisoitiin muun muassa siitä, että he olivat poistaneet koeryhmästä keskeyttäneiden henkilöiden ryhmän. Tutkimustulokset saatiin siis ainoastaan sellaisista ”eliittiryhmän” vangeista, jotka olivat motivoituneita ohjelmaan. Tutkimustulokset olisivat muuttuneet käänteiseksi, jos keskeyttäneet vangit olisi lisätty koeryhmään: yksikön vankien uusintarikollisuus ja huumeiden käyttö olisi ollut suurempaa kuin kontrolliryhmässä. Ryhmät olivat siis valikoituneita, eivätkä siis olleet keskenään vertailukelpoisia³²⁵.

Vaikutustutkimuksissa on osattava lisäksi erottaa tilastollinen ja käytännöllinen merkitsevyys. Ohjelmat ja kaikki muut vankitoiminnot kuten vankityö ylläpitävät vankiloiden laitosturvallisuutta ja lisäävät vankien henkistä hyvinvointia tarjoamalla vangeille mielekästä toimintaa. Lisäksi ohjelmat saattavat olla kustannustehokkaita, vaikka tilastollinen merkitsevyys ei ilmenisikään uusintarikollisuuden eroissa koe- ja kontrolliryhmän välillä³²⁶. Vaikutustutkimusten tuloksia on osattava myös tulkita oikein.

Tilastolliseen merkitsevyyden suuruuteen vaikuttaa ohjelmaan osallistuneiden vankien ja kontrollihenkilöiden määrä. Pienillä tutkimusaineistoilla tutkimustulokset jäävät usein ilman tilastollista merkitsevyyttä, vaikka implisiittisesti tarkasteltuna ohjelmalla näyttäisikin olevan myönteisiä vaikutuksia. Usein tutkijat päätyvätkin siihen arvioon, että tutkimustulokset olisivat olleet merkitseviä, jos ohjelmaan osallistuneiden vankien määrät olisivat olleet aineistossa suuremmat. Tämän huomasimme STOP-tutkimuksessa. Luotettavaa arvioita vaikutuksista on tässäkin tapauksessa hankala luvata, koska edellä mainittu oletus perustuu muun muassa siihen, että vankien taust ominaisuudet ja ohjelman toteutustapa säilyvät myöhem-

³²⁴ McGuire 2004; Lösel 1995.

³²⁵ Laine 1994, 45–47; Laine 2006.

³²⁶ McGuire 2004, 145–146; Lösel 1995.

min ennallaan. Toisaalta osallistujamäärän noustessa verrannollisen kontrolliryhmän muodostaminen muuttuu yhä haasteellisemmaksi³²⁷.

Esimerkiksi Ruotsissa ohjelmien vaikutustutkimuksien tuloksiin on suhtauduttu 2000-luvulla vakavasti. Pääosin kvantitatiiviseen tutkimusnäyttöön (evidence-based) perustuvan vaikutustutkimuksen perusteella ohjelmakirjosta on poistettu vangeille suunnattuja toimintaohjelmia, jos tilastollista yhteyttä alentuneeseen uusintarikollisuuteen ei löydetty³²⁸. Suomessa harvojen vaikutustutkimusten tuloksiin suhtaudutaan maltillisemmin. Maassamme on luotettu etenkin Kanadassa, Yhdysvalloissa, Englannissa sekä muissa Pohjoismaissa tehtyjen vaikutustutkimusten ja meta-analyysien tuloksiin kognitiivis-behavioraalisten ohjelmien myönteisistä vaikutuksista. Tämä on ollut ymmärrettävää, koska maassamme toimintaohjelmien osallistujamäärät ovat olleet toistaiseksi liian pieniä – muutamia toimintaohjelmia lukuun ottamatta – luotettaviin kvantitatiivisiin vaikutustutkimuksiin.

Ohjelmien tai laajemmin vangeille kohdistuvien muiden interventioiden vaikutuksista tarvitaan myös suomalaista tutkimustietoa. Muissa maissa tehtyjen vaikutustutkimusten tuloksia ei voida suoraan yleistää koskemaan suomalaista vankeinhoitoa³²⁹, vaikka tutkimuksen tarkoituksena olisikin selvittää eri maissa käytettävän saman intervention (esim. Cognitive Skills -ohjelman tai STOP-ohjelman) vaikutuksia. Tutkimustulosten yleistettävyyteen vaikuttavat maiden väliset erot muun muassa lainsäädännöissä ja vankien sosiodemografisissa tekijöissä. Lisäksi on pohdittava tarkkaan, voidaanko muun muassa Pohjoismaiden, Englannin ja Yhdysvaltojen tutkimustuloksia ylipäätään yleistää toisiinsa, koska Pohjoismaiden seuraamusjärjestelmät ja vankilarakenteet eroavat lähes täysin Englannin ja Yhdysvaltojen punitiivisemmasta ”massavankeudesta”. Pohjoismaista vankeinhoidon mallia kuvaavat sen sijaan pienet yksiköt, avolaitosjärjestelmä ja progressiivinen vapauttaminen sekä vankeuden rinnalla laajasti käytettävät yhdyskuntaseuraamusmuodot. Toisaalta on korostettava Pohjoismaidenkin välillä olevia eroja: pohjoismaisessa uusintarikollisuustutkimuksessa havaittiin esimerkiksi huomattavat erot maiden vankirakenteissa, vaikka lainsäädännön ja vankeinhoidon peruslähtökohdat olivat melko yhteneviä. Esimerkiksi Suomessa vankien keskimääräiset laitosajat olivat pidemmät kuin muissa Pohjoismaissa³³⁰.

Suurin osa ohjelmien vaikutustutkimuksista on perustunut kvantitatiivisiin tutkimusasetelmiin ja niiden tarkoituksena on ollut lähinnä selvittää ohjelmien vaikutuksia uusintarikollisuuteen. Ohjelman vaikutukset voivat ilmetä uusintarikollisuuden vähenemisen lisäksi myös muilla ’ohjelman tehokkuutta kuvaavilla mittareilla’. Ohjelmien vaikutuksia on pelkän havaitun uuden rikollisuuden lisäksi rikosten vakavuuden lieveneminen (esim. väkivaltarikosten muuttuminen omaisuusrikoksiksi). Vaikutus-

³²⁷ Kiehelä & Tyni 2009.

³²⁸ Ruotsissa on vaikutustutkimusten perusteella lopetettu esimerkiksi Cognitive Skills -ohjelma.

³²⁹ Kyseessä on ns. ulkoisen validiteetin (external validity) ongelma.

³³⁰ Graunbøl ym. 2010.

tutkimuksissa tätä voidaan muun muassa tutkia siten, että uusimiselle annetaan rahallinen arvo rikoksen vakavuuden mukaan. Esimerkiksi *Laine* (2014; 1994) on soveltanut päihdehuollon hoitotulosten määrittelyä vankeinhoidon kuntoutukseen viidellä tulosluokalla:

- ”kuntouttaminen”, ei ainakaan vakavia rikoksia
- tilanteen osittainen kohentuminen, rikokset harvenevat
- tilanne ei ainakaan pahennu, positiiviset asiat säilyvät
- tilanteen pahenemisen hidastaminen
- tuskien lievittäminen

Ohjelmien vaikutukset voivat ilmetä uusintarikollisuuden alenemisen lisäksi myös muilla välillisillä indikaattoreilla. Tutkimusmetodologisesti tarkasteltuna alimpien tasojen ”vaikutuksia” on tietenkin yhä vaikeampi selvittää. Miten esimerkiksi voidaan mitata tuskan lievittämistä?

Toisaalta *Cullen* (2013, 12-13) rinnastaa rikoksentekijöiden kuntoutuksen lääketieteen. Jokin tietty yleinen rikosspesifi ohjelma tai yleisohjelma ei välttämättä sovellu vangille, vaan joskus tarvitaan myös vaihtoehtoisia ohjelmia. Rikoksentekijöitä ei voida kuntouttaa, jos emme tiedä syitä rikolliseen käyttäytymiseen (vrt. sairaus ja lääke). Rikoksentekijöiden täsmällistä ’diagnosointia’ varten tarvitsemme ensinnäkin tieteellistä tietoa siitä, mikä aiheuttaa rikollisen käyttäytymisen ja miten voimme vaikuttaa rikolliseen käyttäytymiseen. Nykyisin pidetään itsestäänselvyytenä sitä, että ihmiset sairastuvat eri syistä. On siis oletettavaa, että myös rikoksentekijät tekevät rikoksia eri syistä. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoksentekijöiden kuntoutus pitää kohdistaa rikoksentekijään, ei rikokseen (vrt. sairauden syy ja oireet). Lopuksi, rikoksentekijään (vrt. potilaaseen) kohdistuvan kuntoutuksen on oltava yksilöllistä (vrt. oikea yksilöllinen lääkitys). Lääkäri tutkii potilasta yksilökohtaisesti: monissa tapauksissa jokin lääkitys vaikuttaa suurimmalla osasta potilaista tiettyyn sairauteen, mutta joissakin tapauksissa lääkkeellä ei ole vaikutusta toisen potilaan sairauteen. Potilas saattaa olla esimerkiksi allerginen lääkeaineelle. Rikoksentekijöiden kuntoutuksessa on keskityttävä rikollisen käyttäytymisen syihin rikollisten tekojen sijasta.

Ohjelmien vaikutuksista tarvitaan lisää etenkin laadullista tutkimustietoa. Kvalitatiiviset tutkimukset eivät voi osoittaa tai kumota vaikuttavuutta eli kausaalisuhdetta ohjelman ja uusintarikollisuuden alenemisen välillä. Sen sijaan ne voivat tarkentaa ohjelmien vaikutusmekanismeja selvittämällä esimerkiksi vangin irtautumisprosessia rikollisesta elämäntavasta. Kvalitatiivisten tutkimusten selvänä etuna on se, että ne eivät ole sidottuja kvantitatiivisen tutkimuksen edellyttämään suuriin osallistujamääriin. Suomessa ohjelmien vaikuttavuutta selvittävät kvalitatiiviset tutkimukset ja erityisesti kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä yhdistävät triangulatiiviset tutkimukset ovat olleet toistaiseksi harvinaisia.

10.1 Vahvuudet

Väitöskirjan ensimmäisessä osatutkimuksessa uusintarikollisuutta lähestyttiin empiirisesti esittämällä tulokset vapautuvien vankien uusimisesta ja siihen liittyvistä taustatekijöistä sekä kuvaamalla uusintarikollisuustutkimukseen liittyviä haasteita, valintoja ja ongelmia. Vangeille suunnattujen Cognitive Skills- ja STOP-ohjelman vaikutuksia arvioitiin ilmenneellä uusintarikollisuudella seuraavissa osatutkimuksissa. Viimeisessä osatutkimuksessa selvitettiin vankitoimintoihin osallistumisen tai sen määrän yhteyttä vapautumisen jälkeiseen uusintarikollisuuteen. Väitöskirjan osatutkimukset antavat siis monipuolisen kuvan vankien uusintarikollisuudesta ja uusimisen todennäköisyyteen vaikuttavista tekijöistä väitöskirjan tavoitteisiin, rakenteeseen ja kokonaisuuteen nähden.

Väitöskirjan aineistot perustuvat pääosin vuonna 2005 käyttöönotetun vankitietojärjestelmän (VaTin) aineistoihin. Tutkimusaineistot ovat täten virallisia viranomaisaineistoja: Vankien uusintarikollisuuden mittaaminen perustui ensinnäkin tuomioistuinten tuomioihin, joista oli mahdollista poimia muun muassa jokaisen vangin tuomio- ja rikoksentekopäivämäärät. Toiseksi vankitietojärjestelmään kirjataan kattavasti vankeuden täytäntöönpano-, valvonta- ja toimintatiedot eli vankeuden aikana tapahtuneet toimenpiteet kuten rangaistuksen aloittaminen, vapautuminen sekä vankitoimintoihin osallistuminen. Vankilakausia koskevat täytäntöönpanotiedot ovat täysin peittäviä vuodesta 1992, valvontatiedot vuodesta 2005 ja toimintatiedot vuodesta 2006 alkaen. Lisäksi väitöskirjan aineistona hyödynnettiin Rikosseuraamuslaitoksen tutkimustiedostoja, joista poimittiin muun muassa vankien toimintaohjelmiin osallistumiseen liittyviä tietoja ennen vankitietojärjestelmän käyttöönottoa.

Väitöskirjan tutkimusaineistot ovat kansainvälisesti tarkasteltuna erittäin laadukkaita, luotettavia ja henkilömääriltään suuria. Suurelta osin vankitietojärjestelmään perustavissa aineistoissa oli mahdollista käyttää tuhansia muuttujia ja tutkia yli 56 000 vangin uusintarikollisuutta ja tähän liittyviä tekijöitä. Viranomaislähteenä tietojärjestelmän tiedot on lisäksi erittäin luotettavia ja Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta on kirjannut vankien tiedot järjestelmään laadukkaasti. Ulkomaisissa uusintarikollisuustutkimuksissa tulosten luotettavuutta saattaa sen sijaan usein alentaa se, että käytössä on useita yksittäisiä tietojärjestelmiä, joiden aineistoja ei välttämättä voida yhdistää. Vastaavasti aineistokato voi olla suurta ja tutkimustulokset täten kyseenalaisia. Sen sijaan Suomessa aineistokatoon liittyvää ongelmaa vankien uusintarikollisuustutkimuksessa ei käytännössä ole.

Tutkimustulosten luotettavuutta voidaan tarkastella niin sanotun Maryland-kriteeristön perusteella³³¹. Tällä tarkoitetaan vaikuttavuustutkimuksien empiirisen luotettavuuden perusteella luokiteltua asteikkoa. Tutkimusasetelmat jaetaan viiteen luokkaan. Alimmalla luotettavuuden tasolla 1 toimenpiteen empiirinen näyttö pe-

³³¹ Farrington ym. 2002.

rustuu suppeasti korrelaatioon³³². Esimerkiksi tietyllä toimintaohjelmalla havaitaan korrelatiivinen yhteys uusintarikollisuuden vähenemiseen³³³. Korkeimman tason 5 tutkimusasetelmat perustuvat puolestaan klassiseen koeasetelmaan eli yksikköjen satunnaistamiseen koe- ja vertailuryhmiin³³⁴. Pohjoismaiset toimintaohjelmien vaikuttavuustutkimukset ovat olleet tutkimuseettisten syiden takia lähinnä kvasisikoellisia neljännen tason asetelmia: koe- ja vertailuryhmien taustatekijät on kontrolloitu tilastollisten menetelmien avulla. Asetelman ongelmana on tietenkin se, että jokaista vaikuttavuuteen liittyvää taustatekijää ei kyetä tutkimuksessa kontrolloimaan.

Väitöskirjassa ohjelmien vaikutustutkimukset sijoittuvat Maryland-kriteeristön toiseksi korkeimpaan luokkaan neljä: puhdasta satunnaistamista niissä ei kyetty tekemään, mutta ohjelmiin osallistuneille vangeille poimittiin tilastollisia menetelmiä käyttäen vertaispareja. Cognitive Skills -tutkimuksessa kontrolliryhmän kaltaistamisessa käytettiin ensinnäkin aikaisemman tutkimuksen perusteella löydettyjä staattisia uusimisriskiä ennustavia tekijöitä. Toiseksi tutkimuksessa pyrittiin käyttämään sellaista tutkimusasetelmaa, joka olisi mahdollisimman vertailukelpoinen ohjelmaan liittyvien aikaisempien vaikutustutkimusten kanssa. STOP-tutkimuksessa vertaistaminen suoritettiin toisin: Ensiksi selvitettiin seksuaalirikoksen uusimista ennustavat tekijät koko seksuaalirikosvankipopulaatiossa. Tämän jälkeen ohjelman vaikutuksia tutkittiin tapaus-kontrolliastetelmalla siten, että jokaiselle ohjelman suorittaneelle valittiin ohjelman ulkopuolelle jäänyt seksuaalirikosvanki, jolla oli esitutkimuksen perusteella havaittu samantasoinen ennustettu uusimisriski. Cognitive Skills -ohjelmassa rikosspesifisiä uusimisriskiin vaikuttavia tekijöitä ei ollut tarve kartoittaa, koska kyseessä on yleisohjelma, jota ei suunnata ainoastaan tiettyihin rikoksiin syylistyneille henkilöille. Viimeisessä osatutkimuksessa tutkittiin edellisistä vaikutustutkimuksista poiketen vankitoimintoihin osallistumisen määrää vertaamalla kaikkia vuonna 2008 avovankiloista ja suljetuista vankiloista vapautuneita vankeja, ja tutkittiin onko toimintoihin osallistumisella yhteyttä uusintarikollisuuteen.

10.2 Rajoitteet

Rikosseuraamuslaitoksen päätöksenteon tueksi ja toiminnan kehittämiseksi tarvitaan yleisempää tietoa vankien uusintarikollisuudesta sekä vankeinhoidossa käytettävien toimenpiteiden kuten toimintaohjelmien vaikutuksista. Toimintaohjelmien vaikutustutkimukset voivat vain harvoin täyttää luonnontieteiden kausaali oletuksia, vaikka tutkimuksissa käytettäisiin tälle ominaista klassista koeasetelmaa: tutkimuskohteena on ihmisen (rikollinen) käyttäytyminen, johon vaikuttavat yksilötekijöiden lisäksi lukuisat latentit muuttujat kuten vapautumisen jälkeinen tilanne, ohjelmaan

³³² Kivivuori 2010.

³³³ Korrelatiivinen yhteys ei edellytä kausaalisuussuhdetta.

³³⁴ Kivivuori 2010, 53.

valikoitumiseen liittyvät tekijät ja Rikosseuraamuslaitoksen resurssit.³³⁵ Vastaavasti eri seuraamusten uusimisvaikutuksien tutkimisessa keskeinen haaste on se, että tuomittujen ominaisuuksien on oltava keskenään verrannolliset tai ryhmien ominaisuudet on vähintäänkin kyettävä tarkasti kontrolloimaan³³⁶. Kuten aikaisemmin jo mainittiin, Suomessa jo useat tutkimuseettiset tai vankeinhoidolliset syyt estävät vankien satunnaistamisen koe- ja kontrolliryhmään; Ohjelmaan soveltuvalle vangilla on oikeus osallistua ohjelmaan tai halutessaan jäädä pois siitä. Toisaalta ohjelman suorittamatta jättäminen tai keskeyttäminen saattaa vaikuttaa jäljellä olevaan rangaistusajkaan ja myöhempiin laitos- ja toimintasijoituksiin.

Väitöskirjan vaikutustutkimuksissa on tunnistettavia metodologisia ongelmia tai vähintäänkin haasteita. Tämän väitöskirjahankkeen vaikutustutkimuksia voidaan kuvata lähinnä Black Box -tutkimuksiksi. Tutkimuksissa selvitetään RNR-mallin lähtökohdista ohjelmien vaikutusta uusintarikollisuuteen. Cognitive Skills -tutkimuksessa pyritään 'vaalentamaan mustaa väriä' eli selvittämään myös ohjelman vaikutusprosesseja pelkän uusintarikollisvasteen mittaamisen sijasta. STOP-tutkimuksessa selvitettiin ohjelman uusimisvaikutusten lisäksi kaikkien seksuaalirikoksista vapautuneiden vankien seksuaalirikosten uusimista ennustavia tekijöitä. Ohjelmien vaikutustutkimusten käyttöarvoa lisää se, että ilmenneen uusintarikollisuuden lisäksi selvitetään ohjelman primäärivaikutuksia sekä mitataan ohjelman vaikutuksia myös muilla yhteiskuntaan integroitumista kuvaavilla mittareilla. Toisaalta on muistettava, että ohjelmien ensisijainen tarkoitus on juuri rikoksentekijän uusimisriskin alentaminen – ei sinänsä niin sanotut lyhytaikaiset vaikutukset kuten muutokset vangin ajattelussa, joiden toivotaan vaikuttavan myönteisesti uusimisriskiin. Tutkijan näkökulmasta mielenkiintoinen kysymys on kuitenkin se, milloin mahdolliset vaikutukset tulevat ilmi. Onko vaikutus voimakkainta heti ohjelman jälkeen, ja näkyisikö tämä välittömästi ohjelmaan osallistuneiden vankien uusintarikollisuuden alenemisena, vai onko mahdollista, että vaikutukset taannehtivat ja jäisivät kypsyään ilmeten myöhemmin esimerkiksi uusiin rikoksiin syylistymisen jälkeen? Mutta onko silloin kyse ohjelman taannehtivasta vaikutusta, vangin leipiintymisestä rikoksiin vai turhautumisesta vankilaelämään?

Miksi yksittäisissä väitöskirjan vaikutustutkimuksissa ei ole siis pyritty selvemmin 'Gray Box' -tutkimusasetelmiin tai jopa lähestymään tyhjentäviä Clear Box -tutkimusasetelmia? Syitä on useita. Ensimmäiseksi voidaan mainita tutkimusaineistot ja Rikosseuraamuslaitoksen tietojärjestelmät. Vankitietotietojärjestelmästä on nykyisin mahdollista saada tietoa vankien uusintarikollisuudesta – tosin vasta sen jälkeen kun vanki on saanut uuden Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpaneman seuraamuksen. Vankien uusintarikollisuustutkimuksissa tämä tarkoittaa sitä, että seuranta-aikaa joudutaan usein pidentämään, mikäli vankitietojärjestelmän lisäksi ei käytetä muita viranomaisrekistereitä kuten tuomiolauselman- tai rikosre-

³³⁵ Kiehelä & Tyni 2009.

³³⁶ Lappi-Seppälä 2000, 74; Kyvsgaard 1997, 184–185; Anttila & Törnudd 1983, 43–46.

kisteriä. Toisena syynä on se, että vankitietojärjestelmään on kirjattu ohjelmaan osallistujien tietoja vasta loppuvuodesta 2006 lähtien. Ohjelmatiedot eivät ole täten täysin kaikkien osallistujien osalta peittäviä tai ne voivat olla muuten puutteellisia. Vankitietojärjestelmää edeltävät – manuaaliset tai sähköiset – tiedot ovat siirretty suurimmaksi osaksi Rikosseuraamuslaitoksen tutkimustiedostoon. Tietoa on kuitenkin kadonnut muun muassa siksi, että ohjelmien vetäjät ovat siirtyneet muihin tehtäviin tai ulkopuolisten työnantajien palvelukseen. Akkreditoitujen ohjelmien osalta tiedot ovat kuitenkin onneksi laadukkaita³³⁷. Kolmanneksi, ohjelmien kvantitatiivisten vaikutustutkimusten puute on ollut se, että Suomessa ohjelmiin osallistuneiden vankien määrä on ollut toistaiseksi pieni verrattuna esimerkiksi Ruotsiin. Vaikka suuri osallistujamäärä ei ole kvantitatiivisen tutkimuksen itseisarvo, tutkimusasetelma edellyttää kuitenkin melko suuria aineistoja etenkin monimuuttujamenetelmiä käytettäessä. Neljänneksi, ohjelmiin osallistuneista on usein ollut saatavissa ainoastaan tiedot ohjelman alkamispäivästä, keskeytymispäivästä tai valmistumispäivästä. Vaikutustutkimuksessa tarvitaan kuitenkin tietoa muun muassa keskeytymisen syistä, ohjelman alku- ja loppuarvioinnista (primäärimuutokset) sekä muista ohjelmaan liittyneistä tekijöistä. Suurin ongelma vaikutustutkimuksissa on ollut se, että eri viranomaisrekisterejä on ollut erittäin hankala yhdistää tutkimuseettisistä ja/tai henkilön yksityisyyden suojaamiseksi toisiinsa: eri hallinnonalat ja viranomaiset ylläpitävät omia rekistereitään, mutta yhdistetyt tutkimusaineistot ovat olleet toistaiseksi harvinaisia. Vaikutustutkimusten haasteita lisää myös se, että Rikosseuraamuslaitoksen resurssit ovat nykyisin rajallisia suhteutettuna laitokselle asetettuihin tavoitteisiin. Kaikille motivoituneille vangeille ei voida valitettavasti järjestää heidän tarpeidensa mukaisia toimintamuotoja kuten toiminta- ja päihdeohjelmia, koulutusta tai vankityötä. Rikoksentehtäville suunnatut ohjelmat perustuvat Suomessa aina vapaaehtoisuuteen.

Uusintarikollisuustutkimuksiin liittyy aina ongelma piilorikollisuudesta. Merkittävintä tämä on ensimmäisessä osatutkimuksessa, jossa kartoitettiin suurella tutkimusaineistolla 1990- ja 2000-lukujen vankien uusintarikollisuutta ja tähän liittyviä tekijöitä. Piilorikollisuudessa on voinut esimerkiksi tapahtua muutoksia vuosien välillä, joka näkyisi myös vankien uusimisluvissa. Väitöskirjan vaikutustutkimuksissa piilorikollisuus ei sinänsä ole vastaava ongelma: Voidaan olettaa, että piilorikollisuus jakaantuisi ohjelmaan osallistuneiden, ohjelman keskeyttäneiden ja kontrolloihenkilöiden välillä tasaisesti. Vastaavasti viimeisessä vankitoimintojen ja uusintarikollisuuden yhteyttä selvittävässä osatutkimuksessa piilorikollisuus ei oletettavasti eroa suljetuista vankiloista ja avovankilasta vapautuneiden välillä. Vankien vapautumisen jälkeistä piilorikollisuutta voitaisiin pyrkiä kartoittamaan vankien itsensä ilmoittamilla rikoksilla, jotka eivät ole välttämättä johtaneet uusiin rikosseuraamuskausiin³³⁸. Rikosseuraamuslaitoksen linjaus on kuitenkin ollut se, että vapautuneiden vankien

³³⁷ Esimerkiksi ensimmäisessä Cognitive Skills-tutkimuksessa (Honka, Keinänen & Tyni 2006) tutkimusaineisto jouduttiin muodostamaan ”käsin” yhdistämällä jokaisen yksittäisen vankilan osallistujatiedot keskusvankirekisteristä poimittuihin tietoihin.

³³⁸ Ks. esim. Kivivuori & Linderborg 2009.

tietoja ei luovuteta tutkimuskäyttöön. Perusteena on ollut, että linjauksella pyritään suojelemaan vapautuneen vangin anonymiteettia. Ratkaisu vapautumisen jälkeisille kyselylomakkeille tai haastatteluille olisi, että vangilta pyydetäisiin rangaistusai- kana suostumus tutkimuksen tekemiseen ennen vapautumista tai ehdonalaisen vapauden aikana. Ongelmaksi voisi kuitenkin muodostua aineiston kato ja siihen liittyvä valikoiminen. Esimerkiksi vangin suostumus omien yhteystietojen luovutta- miseen Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolisille toimijoille (mm. yliopistojen tutkijat tai Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti) lisäisi kuitenkin huomattavasti tietoa vankien piilorikollisuudesta.

11 POHDINTA

Väitöskirjalle asetettiin neljä tavoitetta. Väitöskirjahankkeen tavoitteena oli kuvata empiirisesti vankien uusintarikollisuutta, vankien uusimisriskien ennustamista sekä toimintaohjelman vaikutuksia pragmaattisen What Works -suuntauksen ja tähän liittyvän RNR-mallin näkökulmasta. Hankkeen tavoitteena oli edelleen lisätä tois-
taiseksi melko vähäistä perustutkimustietoa vankien uusintarikollisuuteen liittyvistä tekijöistä. Väitöskirjan kolmantena tavoitteena oli selvittää Rikosseuraamuslai-
toksen toiminnan vaikuttavuutta ja toimenpiteiden kuten vangeille suunnattujen
ohjelmien vaikutuksia. Neljäntenä tavoitteena oli kuvata uusintarikollisuuden,
uusimisriskin ennustamiseen ja vaikutustutkimuksiin liittyviä mahdollisuuksia,
haasteita ja ongelmia. Toisin sanoen väitöskirjan keskiössä olivat vankeusvankien
uusintarikollisuus ja uusimisriskit sekä vankeinhoidon vaikuttavuus. Väitöskirjaa ei
ole tehty Rikosseuraamuslaitoksen virkatyönä, sen toimesta tai oikeusministeriön
tutkimusrahoituksella. Väitöskirjasta on kuitenkin löydettävissä oman virkatyöni eli
Rikosseuraamuslaitoksen erikoistutkijan leima: tarkoitukseni oli tuoda laitokselle
uutta tietoa vankien uusintarikollisuudesta, ohjelmien vaikutuksista ja ryhmätsoi-
sen uusintarikollisuuden ennustamisesta eli kehittää omalta osaltani suomalaista
vankeinhoitoa ja rikosseuraamustyötä.

Tavoitteisiin on vastattu neljän osatutkimuksen lisäksi väitöskirjan johdanto-osuu-
dessa. Ensimmäisessä osatutkimuksessa (Rikosseuraamusasiakkaiden uusin-
tarikollisuus) selvitettiin 1990-luvun ja 2000-luvun kokonaisuaineistoon perustuen
vankeusvankien ja yhdyskuntapalveluun tuomittujen uusintarikollisuutta. Osatut-
kimuksessa kuvattiin ensinnäkin uusintarikollisuustutkimuksiin liittyviä käsitteitä,
valintoja ja haasteita. Miten esimerkiksi tutkimusasetelmaan liittyvät valinnat kuten
seuranta-ajan pituus vaikuttaa vankien uusimistasoon? Lisäksi tutkimuksessa
kuvattiin muita vangista riippumattomia tekijöitä kuten lainsäädännön muutoksia,
oikeusprosessiin liittyviä tekijöitä ja piilorikollisuutta, joilla kaikilla voi olla merkittävä
yhteys vankipopulaation rakenteeseen ja vankien uusimistasoon. Osatutkimuksessa
käsiteltiin myös laajasti yksilötasoisia tekijöitä ja näiden yhteyttä uusintarikollisuuteen.
Osatutkimuksessa vastattiin täten osaltaan väitöskirjan ensimmäiseen, toiseen
ja viimeiseen tavoitteeseen: Osatutkimuksessa on tutkittu empiirisesti vankien
uusintarikollisuutta, täydennetty ja lisätty perustietoa vankien uusimiseen liittyvistä
tekijöistä sekä kuvattu uusintarikollisuustutkimuksiin ja samalla osittain vaikutustutki-
muksiin liittyviä mahdollisuuksia, haasteita ja ongelmia. Edellä mainittuja väitöskirjan
tavoitteita on täydennetty kolmella vaikutustutkimuksella sekä varsinkin väitöskir-
jan johdanto-osuuden luvuilla 5 (Vankiluku, vankirakenne ja uusintarikollisuus), 8
(Vapautuvien vankien uusimisriskin ennustaminen) ja 10 (Tutkimuksen vahvuudet
ja rajoitteet). Ensimmäinen osatutkimuksen tarkoituksena on muodostaa perusta
tätä seuranneille kolmelle vaikutustutkimukselle.

Suomessa vangeille suunnattujen toimenpiteiden vaikutustutkimukset ovat olleet harvinaisia. Vaikutustutkimukset ovat raportoitu väitöskirjan johdanto-osuuden luvussa 6 (Aikaisemmat tutkimukset vankien uusintarikollisuudesta). Väitöskirjan kolmannen tavoitteen eli Rikosseuraamuslaitoksen toimenpiteiden vaikuttavuuden selvittämisen painoarvo on suurin ymmärrettävästi vaikutustutkimuksissa. Vankien uusintarikollisuutta selvittäviin perustutkimuksiin liittyy samoja valintoja ja haasteita kuin vaikuttavuustutkimuksissa. Toisaalta vaikutustutkimuksissa on perustutkimuksesta eroavia ominaispiirteitä. Esimerkiksi Cognitive Skills -ohjelman ja STOP-ohjelman vaikutuksia selvittävien tutkimusten suurin haaste oli muodostaa ohjelman aloittaneille vangeille verrannollinen kontrolliryhmä. Osatutkimuksissa käytettiin kahta erilaista menetelmää, jotka on raportoitu yksityiskohtaisemmin osatutkimuksissa. Toinen haaste liittyi vankeuden aikaisten ja vapautumisen jälkeisten muiden interventioiden kontrolloimiseen (muut ohjelmat, vankityö, jatkokuntoutustoimenpiteet). Haasteen monimuotoisuutta on avattu etenkin väitöskirjan viimeisessä osatutkimuksessa, jossa kuvattiin vankien vankitoimintoihin osallistumista ja toimintojen yhteyttä uusintarikollisuuteen. Vaikutustutkimuksissa pyrittiinkin siis vastaamaan myös väitöskirjan neljänteen tavoitteeseen eli kuvaamaan vaikutustutkimuksiin liittyviä mahdollisuuksia, haasteita ja ongelmia. Etenkin Cognitive Skills -ohjelman vaikutustutkimuksissa pyrittiin selvittämään ohjelman uusintarikollisuusvaikutusten ja ajattelu- ja motivaatiomuutosten lisäksi laaja-alaisesti vaikutustutkimuksen luotettavuutta sekä pohtimaan yleisemmällä tasolla vaikutustutkimuksen kehittämistarpeita rikosseuraamusalalla.

Väitöskirjan tavoitteenasettelun taustalla on viitekehyksenä What Works -suuntaus ja tähän liittyvä RNR-malli sekä tutkimukselliseen näyttöön (evidence based) perustuvat vaikutustutkimukset. RNR-mallissa korostetaan kognitiivis-behavioraalisten interventioiden merkitystä kuntoutuksen muutosvälineenä. Cognitive Skills -ohjelma ja STOP-ohjelma perustuvat kognitiivis-behavioraalsiin ohjelmiin, joiden voidaan katsoa länsimaissa edustavan jo pidemmän aikaa valtavirtaa rikosseuraamusasiakkaita kuntouttaessa. Ohjelmien vaikuttavuutta on perusteltu etenkin metatutkimuksien perusteella saaduilla näytöillä. Suomalaisen vankeinhoidon yhtymäkohtia RNR-malliin on löydettävissä ohjelmien lisäksi etenkin rangaistusajan suunnitelmista ja erilaisista arviointimenetelmistä. Suomessa on ollut käytössä 2000-luvun alusta alkaen vankien riskien ja tarpeiden arvioimiseen kehitetty arviointimenetelmä (Rita). Väitöskirjan luvussa 8 kuvataan vankien uusimisriskin ennustamista ja arviointimenetelmien sukupolvia sekä esitetään vankien ryhmätasoisien uusimisriskin ennustamiseen kehitetty suomalainen mittari ARAT. Luvun tarkoituksena on kuvata sitä mitä luotettavalta ja pätevältä mittarilta tulee odottaa, mutta samalla selvittää implementointiin liittyviä haasteita, ongelmia varauksia. Luku vastaa osaltaan väitöskirjalle asetettuihin tavoitteisiin avaten empiirisesti RNR-mallin taustateoriaa samalla pohjustaen lukijaa myöhemmille vaikutustutkimuksille.

11.1 Onko vankeinhoidon kuntoutukselle tilastollisia perusteita?

Väitöskirjan otsikossa esitetään kysymys, että onko vankeinhoidon kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Väitöskirjan vaikutustutkimuksissa ja johdanto-osuuden luvussa 10 (Tutkimuksen vahvuudet ja rajoitteet) tähän on jo osittain vastattu. Vangeille suunnattujen toimenpiteiden kuten erilaisten ohjelmien vaikutuksia on monista syistä hankala näyttää toteen. Esimerkiksi ruotsalainen Kriminalvårdenin tutkija voisi vastata otsikon kysymykseen siten, että tilastollisia perusteita ainaakaan väitöskirjassa tutkituille ohjelmille ei ole. Jos tutkimuksen perusteella jokin tietty ohjelma ei vähennä vankien uusintarikollisuutta tilastollisesti merkitsevästi, on todennäköistä, että ohjelma poistetaan Ruotsin kuntoutuspaletista. Tämä ei tarkoita tietenkään sitä, että muilla ohjelmilla vangeille suunnatuilla ei olisi myönteisiä vaikutuksia. Väitöskirjan tutkimustulosten perusteella olisi helppoa – tosin vaarallista – vastata otsikon kysymyksen ruotsalaisen kollegan mukaisesti, että Cognitive Skills -ohjelmalla, STOP-ohjelmalla ja lopulta toimintoihin osallistumisen määrällä ei ole tilastollisia perusteita. Näin en kuitenkaan vastaa ja suhtaudun tutkimustuloksiin varauksella.

Väitöskirjan vaikutustutkimuksissa ja johdanto-osuudessa esitetään useita syitä, miksi ohjelmien myönteiset vaikutukset eivät tulleet ilmi. Suomalaisissa vaikutustutkimuksissa usein tämän syynä ovat liian pienet tutkimusaineistot: vaikka ohjelman suorittaneet vangit uusivat kontrolliryhmää vähemmän, niin ohjelma ei tutkimustulosten perusteella vähennä tilastollisesti merkitsevästi uusintarikollisuutta. Esimerkiksi STOP-tutkimuksessa seksuaalirikollisten lähtökohtaisesti matalan uusimistason ja tutkimusaineiston koon takia sinänsä myönteiset tulokset eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Ohjelmien vaikutuksiin kohdistetaan usein ylioptimistisia vaatimuksia. On jopa katsottu, että lyhyilläkin ohjelmilla voidaan vähentää uusintarikollisuutta ja katkaista rikosuria suurimmalla osalla ohjelman aloittaneista vangeista. Tärkeää on ymmärtää, että jos jonkin tietyn ohjelman läpikäymisen johdosta yksikin ryhmän vangeista ei enää syyllisty uusiin rikoksiin, niin tulos puoltaa jo sellaisenaan ohjelman käyttöä kuntoutusmenetelmänä. Vaatimattomalta näyttävä tulos on samalla vankeinhoidon, vangen ja yhteiskunnan näkökulmasta kustannustehokas. Päätöksenteossa ja valintoja tehdessä on osattava erottaa toisistaan tilastollinen ja käytännöllinen merkitsevyys.

Vaikutustutkimuksen tuloksia tulkittaessa on kiinnitettävä huomiota myös ohjelman toteutukseen liittyviin tekijöihin. Ohjelma voi olla vaikuttava, mutta sitä toteutetaan väärin esimerkiksi puutteellisten resurssien tai epäonnistuneen osallistujarekrytoinnin takia. Voidaan esimerkiksi kysyä, miksi Cognitive Skills -ohjelma vähensi ohjelmaan osallistuneiden vankien uusintarikollisuutta 2000-luvun ensimmäisinä vuosina mutta ei tämän jälkeen? Yksittäisissä osatutkimuksissa on avattu tarkimmin niitä syitä, miksi ohjelmat tai vankitoimintoihin osallistumisen määrä ei vähentänyt tilastollisesti uusintarikollisuutta. Toisaalta osatutkimuksissa esitetään vaikutus-

tutkimuksen kehittämistarpeita sekä myös mahdollisia toimenpiteitä, joilla Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa voidaan kehittää. Voidaanko esimerkiksi vangeille järjestää ohjelmajatkumoa tai niin sanottuja boostereita valvotun koevapauden tai ehdonalaisten valvonnan aikana?

Suuri kysymys on se, että pitääkö kaiken Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan edes olla lähtökohtaisesti sellaista, että tämän vaikutukset tulisivat ilmi uusintarikollisuuden alenemisena (vrt. evidence based)? Vaikutukset voivat esimerkiksi olla välillisiä, ajallisesti hitaita ja tai muuten hankalasti todennettavissa. Kaikille vangeille ei edes RNR-periaatteiden perusteella tarvitse järjestää intensiivisiä interventioita, vaan pelkän rangaistuksen voidaan katsoa olevan jo sellaisenaan riittävä (interventio). Vangeille järjestettyjä toimenpiteitä tulee tarkastella myös uusintarikollisuusfunktion lisäksi esimerkiksi vangin hyvinvoinnin ja terveydentilan, vangin läheisten tai vankilan laitosturvallisuuden näkökulmasta. Kuntoutukselle on siis tilastollisten perusteiden lisäksi muitakin käytännöllisiä perusteita. Voidaan myös kysyä, että ovatko metatutkimusten ja yksittäisten primääritutkimusten perusteella saadut myönteiset tulokset kognitiivis-behavioraalisten ohjelmien näytöstä perustuneet siihen, että näitä on kvantitatiivisesti helpompi tutkia verrattuna esimerkiksi muihin vaihtoehtoihin ohjelmiin?

Vankien uusimisriskejä käsiteltiin erityisesti väitöskirjan toisessa osatutkimuksessa (STOP-tutkimus) sekä johdanto-osuuden luvussa 8 (Vapautuvien vankien uusimisriskin ennustaminen). Toisessa osatutkimuksessa selvitettiin seksuaalirikollisten uusimiseen vaikuttavia tekijöitä STOP-ohjelman vaikuttavuuden lisäksi. Luvussa 8 kuvattiin luotettavan ja pätevän mittarin tunnusmerkkejä sekä esitettiin suomalainen ryhmätasoinen uusimisriskimittari ARAT. Osatutkimuksen perusteella havaittiin, että seksuaalirikollisten uusimiseen liittyviä yksittäisiä riskitekijöitä voidaan käyttää vaikutustutkimuksissa menetelmänä kontrolliryhmän muodostamiseksi (propensiteettipistemäärään perustuva menetelmä). Menetelmä ei ole rikosspesifi, vaan menetelmä soveltuu myös muille vankiryhmille. ARAT-mittarin perusteella todettiin sen sijaan, että vankipopulaation uusimisriskejä voidaan luotettavasti ennustaa ryhmätasolla. Yksittäisen vangin uusintarikollisuutta on sen sijaan erittäin hankala ennustaa. Ryhmätasoisien ennustemallien käyttöarvo on merkittävä etenkin silloin, kun vangeille pyritään määrittelemään järjestettävän toiminnan intensiivisyys uusimisriskitason mukaisesti: korkean uusimisriskin vangit edellyttävät pidempikestoisempia ja intensiivisempiä interventioita verrattuna matalan uusimisriskin vankeihin. Ryhmätasoisien uusimisriskin määrittelyn lisäksi tarvitaan erityisesti tietoa vangin yksilöllisistä kriminogeenisistä tarpeista, joihin interventiolla pyritään täsmällisemmin vaikuttamaan. Toisin sanoen vangin ryhmätasoisien uusimisriskin määrittely on siis ainoastaan yksi työväline, joilla vangit pyritään sijoittamaan heidän riskiensä ja tarpeidensa mukaiseen toimintaan uusintarikollisuuden vähentämiseksi³³⁹. Ennustemalleissa on aina läsnä riski vääriin johtopäätöksiin. Vääristä positiivista

³³⁹ Ks. luku 8.

tai vääristä negatiivisista arvioista ei pidä tehdä itsensä toteuttavia ennusteita³⁴⁰. Pahimmassa tapauksessa on mahdollista, että väärrien arvioiden takia vangin uusimisriski voi jopa nousta. Vankeja on arvioitava täten alkuarvioinnin lisäksi vankeuden eri aikoina. Riskien ja kriminogeenisten tarpeiden lisäksi on huomioitava myös vangin ei-kriminogeeniset tarpeet sekä suojaavat tekijät. Erityisen tärkeää on huomioida vankien laitos- ja toimintasuunniteluihin sekä vapauttamiseen liittyvien arviointien oikeellisuus. Nykyiset vankien vapauttamista koskevat vaarallisuus- ja uusintarikollisuusarvioinnit ovat yleistyneet myös Suomessa³⁴¹. Vaarana on, että arvioinnit voivat nopeasti johtaa pidentyneisiin laitosaikoihin ja koeajan valvontaan sekä täten lisätä myös kirjoilla olevia vankeja.

RNR-malli on teoreettinen ja empiirisesti koeteltu ja parhaimmillaan pragmaattinen vähentämään rikosentekijöiden uusintarikollisuutta³⁴². Rikosentekijöiden uusintarikollisuuden vähentäminen tai laajemmin kuntouttaminen ei ole moderni ajatus, vaan perusteet voidaan liittää jo vankilan alkuaikoihin: Vangeille on ainakin jossain mielessä laadittu jo aikaisemmin erilaisia arvioita ja suunnitelmia rangaistusajan suorittamista ja vapautumista varten. Esimerkiksi kuntoutuksen pääpaino on vaihdellut vankilan historian eri aikoina, eikä se ole ollut oma saarekkeensa irrallaan yhteiskunnissa tapahtuneista kehityskuluista.

Myöhemmin jää nähtäväksi onko Suomessa jo käynnissä What Works -suuntauksen ja RNR-mallin ohittava paradigman muutos, vai säilyvätkö nämä toistaiseksi rikosseuraamustyössämme. Viitteitä paradigman muutoksesta on ainakin siinä, että desistanssitutkimukset, GLM-malli ja asiakkuuden kokonaishallinta ovat nykyisin läsnä Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa. Olkoon kyseessä mitkä tahansa teoreettiset lähtökohdat, vankien uusintarikollisuutta näyttäisivät ennustavan osatutkimusten perusteella etenkin rikoshistoriaan viittaavat taustatekijät kuten vankilakertojen määrä sekä henkilön nuori ikä. Vastaavasti esimerkiksi huono sosioekonominen asema, heikko itsekontrolli, rikosmyönteiset asenteet ja päihdeongelma lisäävät uusimisen riskiä. Toisin sanoen vankien uusintarikollisuutta ennustavat tekijät ovat olleet jo pidemmän aikaa samoja. Toistaiseksi vankeinhoito on ollut lähinnä riskikeskeistä, mutta vangin vahvuuksien kuten oman motivaation merkitys on noussut tarkastelun keskiöön. Eri tutkimussuuntauksien tulokset tukevat siis toisiaan, eivätkä ole olleet sinänsä ristiriitaisia tai toisiaan poissulkevia³⁴³.

Anttilan ja Törnuddin (1983, 22) mukaan ”kriminologisen tutkimuksen ja kriminaalipolitiikan välillä vallitsee vuorovaikutussuhde: päätöksenteon tutkiminen on osa kriminologista tutkimusta, samalla kun tutkimuksen tulokset voivat vaikuttaa päätöksentekoon”. Väitöskirjan tutkimustulokset tuottavat uutta tietoa kriminologiselle perustutkimukselle. Tutkimustulokset vahvistavat etenkin RNR-mallin staattisten

³⁴⁰ Laine 2014, 294.

³⁴¹ Ks. esim. OM 37/2012.

³⁴² Cullen 2013.

³⁴³ Vrt. esim. Andrews ym. – Ward ym. -debatti (luku 7).

tekijöiden merkitystä, mutta tutkimustuloksia voidaan hyödyntää myös muissa rikollisuutta selittävissä yleisissä teorioissa; Uusintarikollisuutta selittävät (staattiset) taustamuuttujat ovat yleisissä teorioissa samoja. Esimerkiksi desistanssiteorioissa henkilön iällä katsotaan olevan taustamuuttujana suuri merkitys. Väitöskirjassa on lisäksi selvitetty kriminaalipoliitikalle, oikeusministeriölle tai Rikosseuraamuslaitokselle asetettujen tulostavoitteiden yhteyttä uusintarikollisuuteen ja sen mittaamiseen. Miten esimerkiksi lainsäädännön muutokset ilmenevät vankien uusintarikollisuustasossa? Väitöskirjan tutkimustuloksia voidaan siis käyttää kriminaalipoliittisen päätöksenteon ja suunnittelun apuvälineenä. Rikosseuraamuslaitoksen erityinen tavoite on uusintarikollisuuden vähentäminen osana laajempaa kriminaalipoliitikkaa. Näin ollen väitöskirjasta on erityisesti hyötyä Rikosseuraamuslaitokselle, jonka toiminnan yksityiskohtaisempaan käytännön tavoitteena on lisätä tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä edistää heidän elämänhallintaansa ja sijoittumistaan yhteiskuntaan.

11.2 Vankiluku ja uusintarikollisuus

Rikosseuraamuslaitoksen tulostittareina

Suurin osa vankiloissa kirjoilla olevista vangeista on uusintarikollisia. Yleisimmät päärikokset ovat vakavat väkivaltarikokset ja huumausainerikokset. Vapautuvien vankien uusintarikollisuuden vähentäminen on merkittävää rikollisten, rikosten uhrien ja heidän omaistensa sekä kansalaisten ja julkisen talouden kustannusten näkökulmasta (esimerkiksi laitosajasta aiheutuvat kustannukset). Pienetkin muutokset vankien uusimisluvuissa vaikuttavat merkittävästi vankilukuun³⁴⁴. Toimenpiteiden luotettava arvioiminen on erittäin tärkeää. Parhaimmillaan arvioiminen tukee Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan kehittämisen lisäksi myös muuta poliittista ja hallinnollista päätöksentekoa. Rikosseuraamuslaitokselle asetettujen tavoitteiden myötä vankien sekä myös yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuuden tutkiminen onkin tullut yhä tärkeämmäksi. Vankiluvun alentaminen on ollut tarkoituksenmukainen kriminaalipoliittinen tavoite. Vankilukua ei tule kuitenkaan käyttää Rikosseuraamuslaitoksen tuloksellisuuden mittarina. Vankiluku on kriminaalipoliittinen päätös ja sen määrää voidaan säädellä lainsäädännöllisillä muutoksilla. Vankiluku ei kerro sinänsä yhteiskunnassa vallitsevasta rikollisuuden tasosta, vaan siihen vaikuttavat muun muassa yhteiskunta- ja kriminaalipoliittikka, rangaistuskäytännöt, taloudellinen tilanne, monet demografiset tekijät sekä muut yhteiskunnan ilmiöt³⁴⁵. Vankiluku soveltuukin parhaiten pitkän aikavälin tarkasteluihin ja kansainvälisiin vertailuihin³⁴⁶. Nykyisessä kriminaalipoliitikassa on ollut selvästi havaittavissa lisäksi median voimistunut rooli. Esimerkiksi väkivaltarikosten ja

³⁴⁴ Ks. esim. Aho 1991 12–15.

³⁴⁵ Blomster & Muiluuvuori 2011.

³⁴⁶ Lappi-Seppälä 2013.

seksuaalirikosten rangaistusasteikkoja on kiristetty sekä vapauttamismenettelyä tarkennettu – tuskin ilman median vaikutusta.

Vankiluvun muutokset tarkoittavat usein muutoksia vankipopulaation rakenteessa. Vankirakenteella on selvä yhteys uusintarikollisuuteen. Esimerkiksi yhteiskunnassa suoritettavien seuraamusten määrässä tapahtunut kasvu vaikuttaa nopeasti vankirakenteeseen ja lopulta uusintarikollisuuden tasoon: yhdyskuntaseuraamuksiin siirtyy määrällisesti ja suhteellisesti enemmän henkilöitä, joiden uusimisriskit ovat pienempiä, ja vankiloihin jää vankeja, joiden uusimisriskit ovat korostuneita verrattuna aikaisempaan tilanteeseen. Tällöin on erittäin todennäköistä, että myös uusintarikollisuuden taso nousee. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että vankilaan jääviä vankeja on yhä vaikeampi kuntouttaa. Uusimistason maltilliseksi säilyttämiseksikin pitäisi lisätä kuntoutusresursseja tai ne olisi vähintään kohdennettava aiempaa paremmin.

Tämän takia myös vapautuneiden vankien uusintarikollisuutta kuvaavat yleiset tulostulomittarit ovat käyttöarvoiltaan vaatimattomia vankeinhoidon vaikuttavuuden mittareita. Vankien uusintarikollisuuden alentaminen on laajempi yhteiskunnallinen tavoite ja sen toteuttamiseen osallistuvat Rikosseuraamuslaitoksen lisäksi useat muut toimijat etenkin vankien vapautumisen jälkeen; Toimenpiteet ovat yleistä yhteiskunta- sosiaali- ja kriminaalipolitiikkaa. Esimerkiksi väitöskirjan ensimmäisen osatutkimuksen perusteella uusintarikollisuustutkimuksiin liittyy myös useita muita ongelmia varsinkin, jos tutkijan tarkoituksena on selvittää vankien uusintarikollisuudessa tapahtuneita ajallisia muutoksia. Uusintarikollisuuden tasoon vaikuttaa lainsäädännön ja vankipopulaation rakenteen muutosten lisäksi muun muassa poliisin selvitysaste, oikeusprosessien kestot, muutokset todellisen rikollisuuden tasossa sekä piilorikollisuuteen liittyvät haasteet.

Suomalaisen vankeinhoidon vaikuttavuutta on edellä mainittujen seikkojen takia erittäin hankala arvioida. Vangin uusintarikollisuuden tasoon vaikuttavat siis vangin oman valinnan lisäksi monet hänestä riippumattomat tekijät. Luotettavassa vankeinhoidon vaikuttavuuden tutkimuksessa on kontrolloitava lukuisia uusintarikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Tutkimuksen haastavuutta lisää myös se, että mitattavat pitkäaikaisvaikutukset kuten mahdollinen uusintarikollisuuden aleneminen voidaan mitata vasta vapautumisen jälkeen. Lisäksi rikollisuuskontrolliin tai täsmällisemmin uusintarikollisuuteen vaikuttamiseen liittyvässä käytännön päätöksenteossa joudutaan aina ottamaan huomioon valtiontaloudellinen lähtökohta ja kokonaiskuva³⁴⁷.

Vankeusrangaistuksen perinteisiksi tehtäviksi on nähty yleisestäävyyden lisäksi vankien yhteiskuntaan integroiminen, syrjäytymiskehityksen katkaiseminen, uusintarikollisuuden vähentäminen ja yhteiskuntasuojelu. Rangaistuksen täytäntöönpanon toteuttamisen ehtoina ovat perusoikeussuoja, normaalisuusperiaate, sosiaalisiteiden

³⁴⁷ Anttila & Törnudd 1983.

säilyttäminen, sosiaalinen kuntoutus sekä yhteiskuntaturvallisuuden takaaminen³⁴⁸. Rikosseuraamuslaitoksen säästötoimenpiteitä ovat olleet esimerkiksi vankiloiden sulkeminen, henkilökunnan vähentäminen sekä laitosseuraamusten korvaaminen edullisimmilla, yhteiskunnassa suoritettavilla seuraamusmuodoilla (muun muassa valvottu koevapaus ja valvontarangaistus) osana valtion tuottavuusohjelmaa. Esimerkiksi vankitoimintojen osuus vankien päivittäisestä kokonaisajankäytöstä on tällä hetkellä ainoastaan 48 prosenttia. Suurin osa vankien ajankäytöstä on siis passiiviaikaa tai niin sanottua hallinnollista aikaa³⁴⁹. Voidaan sanoa, että uusintarikollisuuden alentamiseksi ei ole varattu nykyisin siihen tarvittavia resursseja. Huomionarvoista on lisäksi se, että suomalaisella vankipopulaatiolla on keskimääräistä korkeampi uusimisriski verrattuna esimerkiksi muihin Pohjoismaihin³⁵⁰, joten intensiivisten interventioden osuuden vankiloiden toiminnassa olisi oltava merkittävästi suurempi. Vankien kuntoutukseen ei ole nyt eikä aikaisemminkaan suunnattu tarpeeksi voimavaroja siten, että olisi noudatettu täydessä mittakavassa riskin, tarpeen ja vastaavuuden periaatteita. Toisin sanoen teoriat eivät ole siirtyneet riittävässä määrin käytännön vankeinhoitoon.

Väitöskirjahankkeen tulosten perusteella voidaan perustellusti kysyä, onko uusintarikollisuuslukujen käyttäminen Rikosseuraamuslaitoksen vaikuttavuuden kuvaamiseen tarpeellista tai edes mahdollista. Voidaanko uusimislukujen nousu tai lasku rinnastaa laitoksen tuloksellisuuteen tai vaikuttavuuteen? Onko yksi laitoksen keskeisimmistä mittareista liian tarkka tai raadollinen kuvaamaan vaikuttavuutta varsinkin, jos uusimislukuihin vaikuttavat myös monet laitoksen toiminnasta riippumattomat tekijät? Vankeusaikana vangeille voidaan kohdistaa esimerkiksi toimenpiteitä, joiden vaikutukset voivat ilmetä vasta myöhemmin mahdollisten uusien rikosten ja vankeusrangaistusten jälkeen. Päihdekuntoutuksessakin ymmärretään retkahdukset osana kuntoutumisprosessia. Pitäisikö näin tehdä myös uusintarikollisuuden mittaamisessa? Vastaus on kyllä ja ei.

Rikosseuraamuslaitos tarvitsee yleistä tietoa vankien yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuudesta esimerkiksi laitokselle asetettujen vaikuttavuustavoitteiden seuraamista ja toiminnan kehittämistä varten. Vastaavasti yleisempien vangeille suunnattujen toimintaohjelmien tarkoituksena on alentaa juuri uusintarikollisuutta, joten mittaria tarvitaan vasteen mittaamiseksi. Mittari on siis sinänsä tarpeellinen, mutta onko se sellaisenaan riittävä? Ei. Pelkkien uusintarikollisuuslukujen lisäksi laitos tarvitsee tietoa muun muassa siitä hidastuuko rikosten uusiminen tai lieveneekö rikokset vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeen. Ennen kaikkea tarvitaan välillisiä mittareita, jotka kuvaavat yhteiskuntaan integroitumista. Vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumista tutkittaessa tarvitaan informaatiota muun muassa työllistymisestä, asuntotilanteesta ja kuntoutusjatkumoista vapautumisen jälkeen. Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa on täten mitattava uusintarikollisuuden lisäksi

³⁴⁸ Lappi-Seppälä 2000,35.

³⁴⁹ Ks. tarkemmin luku 3.

³⁵⁰ Graunbøl ym. 2010.

muilla integroitumista kuvaavilla mittareilla. Vankien uusintarikollisuustutkimuksia on vähän, mutta integroitumista kartoittavia tutkimuksia on ollut valitettavasti vielä vähemmän.

Mielenkiintoista on, että vankien uusintarikollisuus ja sen mittaaminen ilmaantuvat virallisiin asiakirjoihin eri aikakausina, ja ne katoavat vähitellen muuttuen toisiksi vankeinhoitoa koskeviksi tulostavoitteiksi. Käytännössä vankeinhoidon tavoitteet ovat säilyneet ennallaan. Tavoitteista on ollut luettavissa joko tarkoitus vähentää rikollisuutta tai kuntouttaa vangit takaisin yhteiskuntaan. Toisin sanoen tavoitteet ovat mitanneet samaa asiaa, mutta ovat olleet toistensa käänteisiä mittareita. Väitöskirjan ensimmäinen luku aloitettiin siteeraamalla vuoden 1848 Suometarta. Siteerauksesta on luettavissa molemmat tavoitteet eli uusien rikosten ehkäisy ja kuntoutus takaisin yhteiskuntaan. Edelliset tavoitteet ovat tietenkin muuttaneet muotojaan eli virheisiin lankeamisesta ja ensimmäisistä askeleista on muotoiltu erilaisia tavoitteita eri ajanjaksojen virkamieskielen muotisanoina. Vankeinhoidon tavoitteet ovat säilyneet kuitenkin samoina eri ajanjaksoina.

Esimerkiksi Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisussa vuonna 1995 pohdittiin ”vankien uusimisvälin” käyttöarvoa vankeinhoidon vaikuttavuusmittarina. Työryhmän johtopäätös oli se, että ”uusimisvälin seuraaminen ei ole tarkoituksenmukaista, eikä voida asettaa mitattavia tulostavoitteita sen suhteen, kuinka moni ja minkä ajan kuluessa tietystä vankilasta vapautuva vanki palaa takaisin vankilaan”. Vaikuttavuusmittarin ongelmakohtana korostettiin etenkin sitä, ettei aitoa uusimista kyetä erottamaan vankilaan palaamisesta sekä sitä, että vankien selviytymismahdollisuuteen vaikuttavat vankilasta vapautumisen jälkeen myös muut tahot. Työryhmän ehdotuksena oli kuitenkin, että ”uusimisvälin tai uusimistodennäköisyyksien *muutosten* seuranta eri vankeinhoidollisten muuttujien suhteen ja alueellisesti tarkasteltuna olisi hyödyllistä sekä erilaisten kokeilutoimintojen kannalta merkityksellistä”³⁵¹. Nykyisin voidaan todeta se, että vankilaan palaamisen ja aidon uusintarikollisuuden teknisluonteinen ongelma on ratkaistu. Vankien uusintarikollisuus vankeinhoidon vaikuttavuuden mittarina ilmaantui uudelleen oikeusministeriön strategiaan vuonna 2002 ja edelleen myöhemmin yksityiskohtaisemmin mitattavaksi tavoitteeksi, jolloin asetettiin uusintarikollisuuden vähentäminen täytäntöönpanon keskeiseksi tavoitteeksi³⁵². Viimeisessä Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa vuosiksi 2011–2020 tavoite uusintarikollisuuden alentamiseksi on säilynyt, mutta toisaalta korostetaan verkostoyhteistyötä viranomaisten, kolmannen sektorin ja vangin lähiverkoston kanssa. Tavoite on jälleen muuttanut muotoaan.

Eräänä keskeisimpänä ehdottoman vankeusrangaistuksen haasteena voidaan pitää lyhytaikaisvankien kuntoutusta. Viime vuosina on keskusteltu jopa siitä, ovatko vankeusrangaistukset liian lyhyitä vankien kuntouttamiseksi. Lyhytaikaisvankien

³⁵¹ OM 5/1995; Ks. myös Pajuoja 1993 109–117; Pajuoja 1995.

³⁵² OM 10/2003; HE 119/2005 vp.

toimintaan osallistuminen vankeusaikana on erittäin vähäistä – jos ei olematonta³⁵³. Vankeinhoidollisesti kysymys kuuluu täten, olisiko tarpeen suunnata voimavarat arvioinnin ja rangaistusajan suunnitelmien laatimisen sijasta nopeaan toimintasijoittamiseen ja vapautumisen valmisteluun (esim. mahdolliset kuntoutusjatkumot)³⁵⁴. Tämä ei tietenkään sulje pois rangaistusajan suunnittelua, vaan vähentää arvioinnin roolia laitokseen saapumisen jälkeen. Rangaistusajan suunnitelmat ja toimintaan sijoittelu voitaisiin tehdä suurimmalla osalla lyhytaikaisvangeista jo ennen vankilaan saapumista, mikäli esimerkiksi laitosturvallisuuteen liittyviä riskejä ei ole havaittavissa. Laitosajkojen mahdollisia pidentämisä ei mielestäni saa perustella vankilan kuntouttamisfunktiolla. Tutkimusten perusteella vaarana on lähinnä se, että pitkät rangaistukset laitostavat vankeja ja lisäävät riskiä uusintarikollisuuteen.

Rikosseuraamuslaitos pyrkii omalla toiminnallaan vähentämään vankien uusimisriskejä ja lisäämään heidän edellytyksiään yhteiskuntaan integroitumiseen, mutta laitokselle asetettu tavoite edellyttää valtion, kuntien ja kolmannen sektorin ylittäviä rakentavia toimintamuotoja; vankeuden täytäntöönpanon suoritettuaan viestikapula siirtyy kunnille ja muille toimijoille. Liiallista paternalismia on vältettävä – viime kädessä vanki vastaa yksilönä (subjektina) omilla valinnoillaan toiminnastaan eli esimerkiksi siitä, syyllistyykö hän uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, ettei tarvittavia yksilöllisiä tukitoimenpiteitä pitäisi järjestää.

11.3 Tulevaisuuden haasteet ja jatkotutkimustarpeet

Uusintarikollisuustiedot ja vaikutustutkimukset hyödyntävät toiminnan kehittämistä ja sen kohdentamista. Väitöskirjan osatutkimuksissa on ehdotettu erilaisia ratkaisuja ja kehittämistoimenpiteitä, joita voidaan hyödyntää rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuustutkimuksissa ja vaikutustutkimuksissa. Väitöskirja perustui pääasiassa kvantitatiiviseen tutkimusaineistoon. Vankien uusintarikollisuudesta tarvitaan kuitenkin myös kvalitatiivista tutkimustietoa. Kvalitatiivisilla tutkimuksilla voidaan esimerkiksi tarkentaa irtaumista vankilakierteestä tai vangeille suunnattujen ohjelmien vaikutusmekanismeja. Suomalaisten vankien uusintarikollisuustutkimuksessa käänteentekevä murros on ollut tietojärjestelmien ja erityisesti uuden vankitietojärjestelmän käyttöönotto vuonna 2005. Tämän jälkeen vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuuden tutkiminen on ollut järjestelmällistä ja luotettavaa. Jatkossa on tutkittava erityisesti uusintarikollisuutta vankeuden aikana sekä vangeilla, jotka vapautuvat valvotun koevapauden tai vapauttamisyksiköiden kautta. Tarvitsemme selvästi enemmän tietoa myös yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusimiseen vaikuttavista tekijöistä. Valvontarangaistus

³⁵³ Ks. tarkemmin esim. Tyni & Blomster 2012.

³⁵⁴ Tästä on kokemusta ns. Naarajärven vankilan Nopean vasteen -mallissa.

otettiin käyttöön marraskuussa 2011. Asiakasmäärän noustessa voidaan jatkossa selvittää lisäksi valvontarangaistukseen tuomittujen henkilöiden rikosten uusimista. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuustiedot ovat tarpeellisia, koska suurin osa vangeista on suorittanut tai suorittaa yhdyskuntaseuraamuksia ehdottoman vankeuden lisäksi.

Väitöskirjassa vankien uusintarikollisuutta on pääsääntöisesti mitattu vapautumisen jälkeisestä ensimmäisestä rikospäivästä. Tällöin on jätetty huomioimatta rikollisen teon vakavuus tai mahdolliset muut rikokset ensimmäisen rikoksen jälkeen. Syylistyvätkö esimerkiksi lievistä väkivaltarikoksista tuomitut uusiessaan yhä vakavampiin väkivaltarikoksiin? Säilyvätkö vankien päärikostyyppit eri vankilakausien välillä? Milloin ja miten rikosten lieveneminen alkaa? Hidastuuko uusiminen ensin vai katkeaako se välittömästi? Edellisiä kysymyksiä ei valitettavasti ehditty tässä väitöskirjassa tarpeeksi käsitellä.

Väitöskirjassa on useasti peräänkuulutettu uusintarikollisuuden rinnalle muita indikaattoreita, jotka kuvaavat vankien yhteiskuntaan integroitumista. Vastauksena tähän olisi se, että vankitietoihin yhdistettäisiin muita viranomaisrekistereitä. Parhaat edellytykset yhdistettyjen tietojen käyttämiseen on tällä hetkellä Tilastokeskuksella ja Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutilla: Rikosseuraamuslaitoksella ei ole tietoa vankien tilanteesta vapautumisen jälkeen. Rikosseuraamuslaitoksen tiedot kattavat ainoastaan rikosseuraamuskaudet sekä osittaisen informaation vangin tilanteesta ennen rangaistusta.

Vangeille suunnattujen ohjelmien on tutkimusten perusteella havaittu vähentävän parhaiten uusintarikollisuutta. Suomalaiset interventiotutkimukset on raportoitu väitöskirjan johdanto-osuuden luvussa 6. Valitettavasti vankeinhoidon lippulaivojen vaikutustutkimuksia ei juuri ole tehty, vaikka niiden vaikutus pitäisi aina niiden käyttöönoton jälkeen selvittää. Vaikutustutkimukset ovat Suomessa olleet harvinaisia, vaikka kyseessä olisikin akkreditointiprosessin läpikäynyt ohjelma. Väitöskirjassa on esitetty kolme vaikutustutkimusta. Saman ohjelman vaikutuksia kannattaa kartoittaa ja tarkentaa aika-ajoin jatkotutkimuksilla. Esimerkiksi Cognitive Skills -ohjelman myönteinen vaikutus katosi 2000-luvun alun jälkeen. Oikeusministeriön tutkimusrahoja kannattaa jatkossakin suunnata myös ohjelmien vaikutustutkimuksiin, eikä pitää ohjelmien myönteisiä vaikutuksia itsestään selvinä.

Nuorten potentiaalisten vankien rikosuraan tai vankilakierteeseen altistavista tekijöistä tarvitaan Suomessa merkittävästi enemmän tutkimustietoa. Tutkimustiedon perusteella esimerkiksi preventiivisillä interventioilla ja nuorten koulutuksella on havaittu olevan merkittäviä vaikutuksia rikollisuudesta irtautumiseen³⁵⁵. Erityisesti desistanssiteorioihin perustuvat tutkimukset tarjoavat vaihtoehtoisia keinoja preventiivisten interventioiden mahdollisuuksia vähentää rikollisuutta. Potentiaalisten

³⁵⁵ Ks. esim. Aaltonen 2013; Cullen 2013, 38.

rikoksentekijöiden rikosura onkin pyrittävä katkaisemaan mahdollisimman pian. Preventiivisten interventioiden vaikutukset ovat usein myönteisempiä ja kustannustehokkuudeltaan selvästi halvempia kuin jo vankeuteen tuomittujen korkean uusimisriskin ja päihdeongelmaisten vankien kuntouttaminen.

Suomessa otetaan käyttöön uusi Roti-asiakastietojärjestelmä alkuvuodesta 2018. Projektityössä pyritään huomiomaan myös se, että järjestelmä tuottaa jatkossakin laadukasta tutkimus- ja tilastoaineistoa. Järjestelmä on tarkoitettu rakentaa siten, että vaikutusten arvioiminen on aikaisempaan verrattuna helpompaa ja nopeampaa. Järjestelmän etuna on lisäksi se, että se yhdistää vankitietojärjestelmän ja Tyyne-asiakastietojärjestelmän tiedot. Väitöskirjassa vankien uusintarikollisuutta ja uusimisriskiä tutkittiin lähinnä staattisten tekijöiden avulla. Tällä hetkellä vankitietojärjestelmästä ei ole tarpeeksi kattavasti saatavilla dynaamisia tietoja kuten päihdeongelman tasoa ja rikosmyönteisiä asenteita, joita voitaisiin hyödyntää tutkimustyössä. Dynaamiset tiedot ovat vankitietojärjestelmässä lähinnä rangaistusajan suunnitelmissa, vapauttamissuunnitelmissa sekä riski- ja tarvearvioissa. Tutkimuksessa näitä on kuitenkin hankala käyttää, koska suurin osa tiedoista on tekstimuotoisia tai numeeristen muuttujien peitto on vankipopulaatiossa pieni. Esimerkiksi riski- ja tarvearvioita tehdään käytännössä ainoastaan pitkäaikaisvangeille, eikä koko vankipopulaatiota kattavaa perusarvioita toistaiseksi ole. Rikosseuraamuslaitoksessa on kuitenkin parhaillaan käynnissä arviointiprosessia koskevia hankkeita, joten on oletettavaa, että dynaamisten tietojen saatavuus on Roti-asiakastietojärjestelmän käyttöönoton jälkeen huomattavasti korkeatasoisempaa.

12 English summary

Publisher

Criminal Sanctions Agency

Name of the publication

Effectiveness of prison sentences. Is there a statistical basis for treatment?

Authors

Sasu Tyni

Abstract

Reducing recidivism is in the interest of society, the citizens, and the victims of crime. Ultimately, the offenders can also benefit from the work done to reduce recidivism because many of them try to detach themselves from crimes and criminal lifestyle. One of the correctional services' main tasks is to influence the risks of recidivism of offenders sentenced to imprisonment or a community sanction. Nevertheless, the reduction of recidivism or, more broadly, the prevention of offences has to be considered as a whole, which involves besides authorities, such as the police, the Criminal Sanctions Agency, and different ministries, also other operators, such as the municipalities and various organisations and foundations.

Since the end of the 1990s, the operation of the Finnish correctional services, i.e. the Criminal Sanctions Agency, has been guided by a What Works approach and its principles. It is not in fact an actual criminological theory but more like a pragmatic approach to analysing and deciding on measures with a primary goal to treat offenders and reduce recidivism. Finland has followed the development in other countries by adopting well-tried and functional solutions especially from Canada, England, and Wales as the mode of operation of the organisation. The prevalence and principles of the What Works approach have also been questioned. The approach has been challenged by other theories explaining criminal behaviour (e.g. desistance theories) and treatment methods and practices utilising them (e.g. Good Lives Model).

The dawn of the What Works approach can mainly be connected to the North American historical, political, and scientific framework. The most significant application of the What Works approach has been the RNR model (risk-need-responsivity model) by Andrews et al. (1990), which is based on the risks, needs, and strengths of the offenders. The approach arrived in the Nordic countries as late as the 1990s - and in Finland only at the end of the 1990s - mainly via cognitive-behavioural programmes aimed at offenders and the RNR model. The approach is characterised by, among other things, meta-analyses based on empirical evidence, primary evaluation researches, treatment optimism, and the aim to increase the use of social learning programmes in the criminal sanctions field.

The doctoral dissertation is based on the theory of What Works approach and related evidence-based evaluation researches as well as on the RNR model showing in practical work. Conceptually, the goals can be compressed into the recidivism of prisoners, the risks of recidivism of prisoners, and the effectiveness of the prison services. The detailed objectives of this doctoral dissertation are to:

- 1) describe the recidivism of sentenced prisoners, the prediction of the risk of recidivism, and the effectiveness of the prison services from the perspective of the RNR model, i.e. the risk-need-responsivity model, prevalent in the operation of the Criminal Sanctions Agency;
- 2) provide information on the factors influencing recidivism among prisoners;
- 3) determine the effectiveness of the operation of the Criminal Sanctions Agency and, in more detail, the effects of different measures, such as programmes aimed at prisoners;
- 4) describe the possibilities, challenges, and problems linked to the recidivism research, the prediction of the risk of recidivism, and the evaluation research.

In the doctoral dissertation, the *recidivism* of prisoners basically means that a released prisoner commits at least one new offence, which later leads to a new unconditional prison sentence or community service.

The first substudy of the doctoral dissertation describes recidivism among criminal sanction clients, i.e. offenders sentenced to imprisonment of a community sanction, based on an extensive empirical research material. The three other substudies included in the doctoral dissertation are evaluation researches. The second substudy analyses the effects of a general Cognitive Skills programme (Reason & Rehabilitation, R&R) on the prisoners' recidivism as well as thinking and motivation. The third substudy analyses in more detail the factors influencing the recidivism of prisoners sentenced for sex offences as well as the effects of the STOP programme (Core SOTP) targeted at sex offenders. The last substudy describes the prisoners' participation in prisoner activities (e.g. prison work, education, treatment programmes) and explains the connection between the participation in activities and recidivism.

The first substudy of the doctoral dissertation can be defined as a basic research on prisoners' recidivism and it can be seen as an introduction to the three evaluation researches following it. Besides analysing the effects, the aim of the evaluation researches was to present development measures for subsequent recidivism and evaluation researches.

12.1 Research Data

The primary data of the doctoral research consisted of information received from the national prisoner data system, which was gradually introduced in Finland in 2005 and 2006. The data system contains comprehensive information connected with the sentence terms of remand, fine default and sentenced prisoners as well as people serving a monitoring sentence or a juvenile punishment. The prisoner data system can be used to gather, among other things, information connected to the sentences, such as the beginning dates of imprisonment, the release dates, and the sentence lengths, information connected to the supervision, such as the breaches, the permissions of leave, and the substance use tests, or information connected to the assessments and the arranged activities, such as the sentence plans and the participation in prisoner activities.

The extensive research material of the doctoral dissertation made it possible to use of over 5 000 variables and study the recidivism and related factors of over 56 000 prisoners. Furthermore, the information in the data system is very reliable as it is a source meant for authorities and the staff of the Criminal Sanctions Agency has recorded information on the prisoners in the system with high quality. The prisoners' possible dates of death after their release were checked from the national population register. There was very little missing data in the research.

12.2 Substudies

Substudy 1: Recidivism among criminal sanction clients. The first substudy described recidivism among offenders sentenced to imprisonment or a community sanction as well as the concepts, choices, and challenges related to a research on recidivism. Additionally, the substudy gathered information on the prisoners' mortality after release, which has to be always taken into account in studies on general recidivism. The recidivism survey covered, for instance, all those prisoners, who were released in Finland in 1993–2012 (about 56 000 different individuals and 143 000 different prison terms).

The results of the substudy revealed that recidivism among those who had served community service is lower than among those released from prison. On the other hand, it is very difficult to compare the sanctions' effects on recidivism because the background factors of the populations and the contents of the sanctions differ from each other. The substudy confirmed previous research results on the recidivism of Finnish prisoners: the main factors predicting recidivism were criminal history, age, and gender. Recidivism was more likely among multiple offenders and young offenders. Women did not reoffend as often as men. The recidivism rate of prisoners was very high. For example, as many as two thirds (67%) of all sentenced prisoners released in 2004 committed new offences within a five-year

follow-up period. Half (51%) of the released prisoners, who had been in prison for the first time, committed new offences. Reoffending happened quickly after the release. The first new offence was committed within six months of the beginning of the follow-up period by 54 per cent of the reoffenders and within twelve months by 70 per cent of the offenders. According to the substudy, prison sentences piled up on the same people and ending up in a prison cycle was not as common as often believed. When examining, for instance, only the high average recidivism rate of prisoners released during a specific year, it is often overlooked that about half of the released first-time prisoners did not end up in a prison cycle and nearly half of them never returned to prison. The average recidivism rate was thus raised by those habitual prisoners who had a high risk of reoffending to start with. As an example, only every tenth (11%) of the first-time prisoners released in 2000 returned to prison over five times within a ten-year follow-up period. However, the recidivism rate of first-time prisoners has increased since 1993. Moreover, the substudy drew attention to the prisoners' high mortality rate after their release. Every tenth (10%) prisoner died during the five-year follow-up period after their release.

Substudy 2: Effects of the Cognitive Skills programme on prisoners' thinking, motivation, and recidivism: results, problems and possibilities. The second substudy analysed how the general cognitive-behavioural Cognitive Skills programme (R&R) arranged for prisoners influenced the prisoners' actual recidivism as well as thinking and motivation. The substudy was a continuation of a research carried out in 2005, which analysed the programme's effects on returning to prison. The Cognitive Skills programme is the most extensive programme arranged for prisoners in Finland and it has been used since 1997.

The research material consisted of all prisoners who had completed (n=518) or dropped out of (n=154) the programme in 1997-2008 as well as a control group (n=1 743). The randomised control group for the prisoners participating in the programme was formed by using a so-called matched pairs method where the matched variables were gender, age, principal offence, the length of time in prison, and release year.

According to the substudy, the programme had substantial effect on the prisoners' thinking and motivation. The programme did not, however, significantly reduce recidivism among the prisoners who had completed it compared with the prisoners in the control group. Within a three-year period, 55 per cent of the prisoners who had completed the programme committed new offences. Recidivism in the control group was four percentage points higher (59%) compared with the prisoners who had completed the programme. Recidivism was the most probable among those who had dropped out of the programme (70%). When comparing the effects of the programme based on the release year, it was noted that the effects were more positive in the first half of the 2000s. After 2005, the differences in the recidivism rate between those who participated in the programme and the

control group became smaller. It may be attributed to, for instance, the discontinuation of the instructors' method support and the less frequent interruption of the programme in the case of prisoners who did not fulfil the requirements for completing the programme.

The substudy looked comprehensively into, among other things, the general methodological problems of evaluation researches and the distinctive features of the Finnish Criminal Sanctions Agency, which had to be taken into account in the research. In addition, the substudy suggested methods that could improve the reliability of the evaluation researches in future. The conclusions of the substudy pondered over in more detail, for instance, why the effects of the programme had dropped after the beginning of the millennium. The substudy highlighted that despite scarce resources, the programme activities in prisons can still be developed. One improvement could be, for example, to arrange long-term programmes right before the end of imprisonment in which case the effects of the programme would probably be the most productive after release. In particular, it should be considered whether the last parts of the programmes could be completed during parole. Correspondingly, the use of boosters should also be increased.

Substudy 3: Effectiveness of the cognitive-behavioural STOP treatment programme on Finnish prisoners sentenced for sex offences. The third substudy analysed the factors influencing the recidivism of sex offenders as well as the effects of the sex offender treatment programme STOP (Core SOTP) on recidivism. The STOP research analysed first what kind of static background factors predicted the committing of a new sex offence among the Finnish prisoners sentenced for sex offences (n=693). After that, the effectiveness of the STOP programme was studied by comparing the recidivism rate of those, who had completed the programme (n=143), with the recidivism rate of the control group (n=143), which consisted of those, who were left outside the programme but had similar background factors predicting recidivism. The recidivism of the group participating in the programme and the control group was measured by new sex offences, which were committed after release and had led to a new sentence of unconditional imprisonment or community service.

Based on the substudy, prior sentences for sex offences, a non-contact sex offence, the length of imprisonment, and the length of the follow-up period predicted recidivism regarding sex offences. During the follow-up period, 6 per cent of all sex offenders committed new sex offences. According to the substudy, the STOP programme or other similar programmes have been noticed to reduce the repeating of sex offences by a few percentage points compared with the control groups but the difference has rarely been statistically significant. A corresponding result was found also in this substudy: six per cent of those, who participated in the programme, were imposed another sentence for sex offences during the follow-up period (on average 7.5 years). In the control group, 11 per cent of the

prisoners sentenced for sex offences were imposed a new sentence. The difference between the groups was not, however, statistically significant. The result can be explained by both the sex offenders' essentially low recidivism rate and the small number of the sex offenders and the prisoners participating in the programme.

Substudy 4: Do prisoner activities reduce recidivism? The fourth substudy analysed the effects of the prisoner activities more widely. The substudy described how all Finnish sentenced prisoners released in 2008 (n=3 970) participated in prisoner activities and explained the connection between the activities and recidivism after release. It is possible to check the prisoners' participation in the prisoner activities from the data on the prisoners' use of time, which include besides the paid wages also all working hours (so-called activity hours). In the substudy, the share of prisoner activities of each prisoner during the whole prison term was calculated based on the data on the prisoners' use of time. The research population was divided into prisoners released from open prisons (n=1 372) and closed prisons (n=2 598). In the substudy, the effects of prisoner activities were studied as a whole without analysing the effects of individual activities.

As might be expected, the background factors of the prisoners released from closed and open prisons differed from each other in gender, the number of previous prison terms, the age when released, the principal offence, and the length of time in prison. The prisoners released from closed prisons were, for example, on average younger and they had also been in prison more often than the prisoners released from open prisons. Another likewise expected result was that the participation in activities was clearly more common among those who were released from open prisons than those released from closed prisons. The prisoners released from closed prisons spent on average 21 per cent of their prison term participating in activities and as many as every third of the prisoners (33%) did not take part in any prisoner activities before their release. The inactivity of short-term prisoners is particularly alarming because they form a large group every year. The prisoners released from open prisons spent on average 47 per cent of their prison term participating in activities. There were hardly any prisoners who did not take part in any activities. Besides the prison from where the prisoner was released, also the prisoner's prison term (days in prison), gender, age, and principal offence of the sentence predicted participation in the prisoner activities.

During a two-year follow-up period, 57 per cent of the prisoners released from closed prisons and 38 per cent of the prisoners released from open prisons committed a new offence. Nonetheless, the main result of the substudy was that the level of participation in activities among the prisoners released from closed or open prisons did not have a significant influence on the risk of recidivism when the prisoner activities were reviewed as a whole. The substudy, however, took note of the positive results of the effects of activities on the prisoners released from open prisons even though the results were not statistically significant.

Apart from the reliability of the results, the conclusions of the substudy pondered over in more detail, which internal and external factors influenced the participation in prisoner activities. For example, some of the short-term prisoners cannot be placed in activities due to lack of time or resources. Following the substudy, the connection between individual prisoner activities and recidivism as well as other factors describing the reintegration into society should be studied further.

12.3 Discussion

The description of crime and recidivism is always a result of a choice: the phenomena of society, such as recidivism, can be described from a limitless number of perspectives. The recidivism rates are influenced by, among other things, the selected research population, the length of the follow-up period, the severity of the new offences, and the type of the sanction. Longer follow-up periods and the choice, whether, for instance, new conditional imprisonment, community sanction, or remand imprisonment imposed on the person meet the criteria for recidivism, increase the recidivism rates. Furthermore, there are various factors, which are difficult or often impossible for the researcher to control. Such factors include, among others, legislative changes during the follow-up period, factors connected to the legal proceedings, the clearance rate of the police, and the problem of hidden crimes. It is justifiable to say that there is no established definition for recidivism. Therefore, it is difficult to compare the results of individual studies or draw effectiveness comparisons between countries because the criteria for recidivism nearly always differ.

The reliability of the research results can be analysed based on a Maryland Scale of Scientific Methods. It refers to a scale classified based on the empirical reliability of the evaluation researches. The research designs are divided into five levels. At level 1, the lowest level of reliability, the empirical evidence of the measure is briefly based on correlation. For example, a correlative connection is found between a specific activity programme and the reduction of recidivism. In contrast, the research designs at the highest level 5 are based on a classic design, i.e. a random assignment of the units to sample and control groups. In the doctoral dissertation, the evaluation researches are classified to be at the second highest level on the Maryland scale, i.e. level 4: pure randomisation was not possible in them but the prisoners participating in the programmes were matched with pairs by using statistical methods.

The aim of the evaluation researches is to empirically analyse the effects of an identifiable measure. One key goal is to reduce the insecurity related to decision-making by producing new information on the effects of the measure to support the decision-making. From a research methodological viewpoint, evaluation researches can be considered highly demanding and they require vast expertise. Establishing

causal relationships in natural conditions is difficult: you have to be familiar with at least the starting point, the goals, and the achieved direct and indirect results of the measure. The subject of the research is human (criminal) behaviour, which is influenced by both individual factors and several latent variables, such as the conditions after release, the factors related to being selected to the programme, and the resources of the Finnish Criminal Sanctions Agency. Correspondingly, a fundamental challenge in studying the effects of different sanctions on recidivism is that the characteristics of the sentenced people have to be comparable with each other or at least it has to be possible to closely control the characteristics of the groups. In Finland, various reasons relating to the research ethics and the prison services prevent the randomisation of the prisoners to sample and control groups. The prisoners suitable for the programme have the right to take part in the programme or drop out if they want to. On the other hand, dropping out or interrupting the programme may affect the remaining sentence term and later placements in other prisons and activities. To an unpractised reader, the evaluation researches may appear strange. The programmes seem to reduce recidivism but not statistically significantly and the research reports focus mainly on the limitations and problems of the evaluation researches.

Most of the programme evaluation researches are based on quantitative research designs and their purpose is mainly to analyse the programmes' effects on recidivism. In addition to reducing recidivism, other 'indicators describing the efficiency of the programme' can also exhibit the effects of the programme. Besides the mere number of new offences, committing less severe offences (e.g. violent offences change into offences against property) is also counted as an effect of the programmes. In the evaluation researches, this can be studied, for instance, by giving a monetary value for recidivism based on the severity of the offence. More qualitative research data on the effects of the programmes is needed. The qualitative researches cannot prove or disprove effectiveness, i.e. the causal relationship between the programme and the reduction of recidivism. Instead, they can specify the mechanisms of the programmes' effects by analysing, for example, the processes of prisoners detaching themselves from criminal lifestyle. A clear advantage of the qualitative researches is that they are not bound by the large number of participants that are required in a quantitative research.

The evaluation researches have to also be able to distinguish between statistical and practical significance. When interpreting the results of an evaluation research, primary attention has to be paid to the factors connected with the implementation of the programme. The programme can be effective but it may be implemented incorrectly due to, for instance, inadequate resources or unsuccessful recruiting of participants. On the other hand, the programmes and all other prisoner activities, such as prison work, maintain prison security and improve the prisoners' mental well-being by offering them meaningful activity. Moreover, the programmes may be cost-effective even if the statistical significance would not show in the differences

in recidivism between the sample and control groups. It is important to understand that if, after completing a specific programme, even one member of that group does not commit new offences, the result in itself already supports the use of the programme as a treatment. A result that seems unimpressive is, at the same time, cost-effective from the perspective of the prison services, the prisoner, and society.

The prison population rate is a decision made based on criminal policy and it can be regulated by legislative changes. The prison population rate as such does not describe the crime rate prevailing in society but it is affected by, among others, the social and criminal policy, the sentencing practices, the financial situation, various demographic factors, as well as other social phenomena. In Finland, the reduction of the prison population has been a conscious objective of the criminal policy and its size is a political decision. Even if the general crime rate would decline, it does not necessarily mean a low prison population rate. Similarly, a rise in the crime rate does not always mean a higher prison population rate. The prison population rate is regulated especially by legislative changes: for instance, changing the penal latitudes of individual offences can lower the prison population rate.

The changes in criminal policy and penal legislation often also alter the structure of the prison population. When the prison population structure changes, it is probable that the recidivism of released prisoners changes, too. The relation between the prison population rate and the recidivism of released prisoners is reverse. A low prison population rate does not mean that the recidivism rate of released prisoners would be small. In fact, when the prison population rate is low, recidivism among released prisoners is usually higher: unconditional imprisonment is imposed on relatively more prisoners who have a high risk of recidivism in comparison with the earlier situation. In other words, people on the borderline between unconditional imprisonment and community sanctions are more likely to be sentenced to a community sanction. It means in practice that the treatment of prisoners who stay in prison becomes harder. In order to maintain the recidivism rate at a moderate level, the resources for treatment should be increased or at least targeted better than before.

In Finland, just as in other countries, the resources directed at the criminal sanction clients are often very limited. The prison services have had to, among other things, take part in and adapt to the government savings plans as a result of which, for instance, the share of prisoner activities of the prisoners' overall use of time has dropped. Correspondingly, the tight financial situation in the municipalities has contributed to a decline in the supply of further treatment, work activities during imprisonment, and places in outside institutions for the prisoners. The treatment of prisoners has not at any point received enough resources to be able to follow the principles of risk, need, and responsivity in full extent. In other words, the well-tried theories and empirically tested methods have not been sufficiently passed to the practical work in the field. Based on the aforementioned facts, it is very difficult

to evaluate the effectiveness of the Finnish prison services. The recidivism rate of prisoners is, thus, influenced by both the prisoners' own choice and various other factors beyond their control.

Nowadays, we can even question whether all measures have to be based on empirical evidence and whether all effects have to be measured, for instance, in terms of the reduction of recidivism. The effects can be indirect, slow, or otherwise difficult to verify. Based on the RNR principles, all prisoners do not need an intensive intervention but the punishment in itself is considered an adequate intervention. Besides the perspective of recidivism, the measures arranged for prisoners have to be analysed from the viewpoint of, for example, the prisoners' well-being and health, the people close to the prisoners, or the prison security. Hence, the treatment has other practical grounds than just statistical grounds. It is also worth considering whether the positive results on the cognitive-behavioural programmes produced based on meta-analyses and individual primary analyses are found on the fact that they are easier to study quantitatively compared with, for instance, other alternative programmes.

The research results of the doctoral dissertation can be used as a tool for decision-making and planning in criminal policy. Likewise, the Criminal Sanctions Agency requires general information on the recidivism of offenders sentenced to imprisonment or a community sanction for the purpose of monitoring its performance targets and developing its operation. In addition to recidivism rates, we also need information on, among other things, whether reoffending slows down or whether the offences committed after serving a prison sentence are less severe. Above all, we need indirect indicators, which describe the integration into society, such as employment, after the release. Therefore, the operation of the Criminal Sanctions Agency has to be evaluated based on recidivism but also on other indicators describing integration.

Through its own actions, the Criminal Sanctions Agency aims to reduce the prisoners' risks of recidivism and enhance their abilities to integrate into society but the objectives set for the Agency call for constructive measures that involve the government, the municipalities and the third sector; after the sentence is enforced, the baton is passed to the municipalities and other operators. Excessive paternalism has to be avoided - at the end, the prisoners as individuals (subjects) are, by their own choices, responsible for their own actions, including whether they commit new offences after release. That does not mean that necessary individual support measures should not be provided.

Keywords

Recidivism, Imprisonment, Prisoners, Evaluation research, Correctional Treatment, Treatment program

Serial name	ISSN	ISBN
Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja	1798-9213 (painettu) 2342-4834 (verkkojulkaisu)	978-951-53-3601-9 (nid.) 978-951-53-3602-6 (PDF)

Number of pages	Language	Publisher	Distributor
246	Finnish	Criminal Sanctions Agency	Criminal Sanctions Agency

LÄHTEET

- Aaltonen, Mikko 2013: Socioeconomic differences in crime and victimization. A Register-Based Study. National Research Institute of Legal Policy. Research Report NO.263.
- Aaltonen, Mikko & Hinkkanen Ville 2014: Katuväkivaltatyön vaikuttavuus: HelsinkiMission Aggredi-ohjelman arviointi. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 40/2014.
- Aho, Timo 1991: Vankina vankilassa ja vapaudessa. Selvitys vankipopulaation ja vankiluvun kehityksestä ja rakenteesta vuosina 1976-90. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selvitteitä 5/1991. Helsinki.
- Aho, Timo 1996: Elinkautisvankien uusintarikollisuus. Toinen tarkistettu painos. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston muistio 2.9.1996.
- Aho, Timo 1997: Elinkautisvankien uusintarikollisuus. Uusi Kriminaalihuolto 1/1997.
- Ahonen, Pertti & Tala, Jyrki & Hämäläinen, Kari 2009: Poliittikkatoimien vaikuttavuusarvioinnin menetelmien ja toimintatapojen kehittäminen: esiselvitys. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta 8/2009.
- Andrews, Donald, A. & Zinger, Ivan & Hoge, Robert, D. & Bonta, James & Gendreau, Paul & Cullen, Francis, T. 1990: Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369–404.
- Andrews, Donald, A. & Bonta, James & Wormith, Stephen, J. 2004: The Level of Service/Case Management Inventory (LS/CMI). Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Andrews, Donald. A. & Bonta, James 2006: The psychology of criminal conduct (4th ed.). Newark, NJ: LexisNexis.
- Andrews, Donald, A. & Bonta, James. & Wormith, Stephen 2006: The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. *Crime & Delinquency* 2006 52: 7.
- Andrews, Donald, A. & Bonta, James. 2010: Rehabilitationg Criminal Justice Policy and Practice. *Psychology, Public Policy, and Law* 2010, Vol. 16, No. 1, 39–55.

- Andrews, Donald, A. & Bonta, James & Wormith, Stephen 2011: The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention?. *Criminal Justice and Behavior* 2011 38: 735.
- Ansbro, Maria 2010: The Nuts and Bolts of Risk Assessment: When the Clinical and Actuarial Conflict. *The Howard Journal* Vol 49 No 3. July 2010.
- Anttila, Inkeri 1954: Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik 1983: Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 194.
- Aresti, Andreas & Eatough, Virginia & Brooks-Gordon, Belinda 2010: Doing time after time: an Interpretative Phenomenological Analysis of reformed ex-prisoners' experiences of self-change, identity and career opportunities. *Psychology, Crime & Law* 16 (2010): 3, 169–190.
- Arola-Järvi, Anna 2006: Vankitilojen luokittelu valvonnan intensiivisyyden mukaan. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 6/2012. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 2012.
- Beck, Ulrich 1998: *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
- Blomster, Peter & Linderborg Henrik & Muiluvuori, Marja-Liisa & Salo, Irja & Tyni, Sasu (toim.) 2012: Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2011. Rikosseuraamuslaitos.
- Blomster, Peter & Linderborg Henrik & Muiluvuori, Marja-Liisa & Salo, Irja & Tyni, Sasu (toim.) 2013: Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012. Rikosseuraamuslaitos.
- Blomster, Peter & Linderborg Henrik & Muiluvuori, Marja-Liisa & Salo, Irja & Sunimento, Kati & Tyni, Sasu (toim.) 2014: Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2013. Rikosseuraamuslaitos.
- Blomster, Peter & Muiluvuori, Marja-Liisa 2011: Rikosseuraamusasiakkaiden määrä ja rakenne 1975–2010. Teoksessa Lavikkala, Raino ja Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 137–148.
- Bonta, James 2002: Offender Risk Assessment: Guidelines for Selection and Use. *Criminal Justice and Behavior*, Aug 2002:vol 29:355–379.

- Bonta, James & Wallace-Capretta, Suzanne & Rooney, Jennifer 2000: A quasi-experimental evaluation of an intensive rehabilitation supervision program. *Criminal Justice and Behavior*, 27, 312–329.
- Bonta, James & Andrews, Donald, A. 2003: A commentary on Ward and Stewart's model of human needs. *Psychology, Crime & Law*, 9, 215–218.
- Bonta, James & Andrews, Donald, A. 2007: Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation (User Report 2007–06). Ottawa, Ontario: Public Safety Canada.
- Bottoms, Anthony & Shapland, Joanna & Costello, Andrew & Holmes, Deborah & Muir, Grant 2004: Towards Desistance: Theoretical Underpinnings for an Empirical Study. *The Howard Journal of Criminal Justice* 43 (2004): 4, 368–389.
- Brennan, Tim & Dieterich, William & Ehret, Beate 2009: Evaluating the Predictive Validity of the Compas Risk and Needs Assessment System. *Criminal Justice and Behavior* 2009; 36; 21.
- Cormier, Robert, B. 1997: Yes, SIR! A stable risk prediction tool. *FORUM on Corrections Research*. January 1997, Volume 9, Number 1.
- Cullen, Francis T. 2013: Rehabilitation: Beyond Nothing Works. *Crime and Justice* Vol. 42, No. 1, *Crime and Justice in America 1975–2025* (2013), 299–376.
- Cullen, Francis, T. & Gendreau, Paul. 2001: From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century. *The Prison Journal* Vol. 81 No. 3, September 2001 313–338.
- Doyle, Arthur Conan. Sign of the four 1890: Reprinted in Arthur Conan Doyle, *The Complete Sherlock Holmes* 137 (1930).
- Duwe, Grant 2013: What's inside the "Black Box". The importance of "Grey Box" evaluations for the "What Works" movement. *Criminology & Public Policy*. Vol 12; Issue 1.
- Eronen, Markku & Hakola, Panu & Tiihonen, Jari 1996: Factors associated with homicide recidivism in a 13-year sample of homicide offenders in Finland. *Psychiatric Services*, 47, 403–406.
- Eronen, Markku & Kaltiala-Heino, Riitakerttu. & Kotilainen, Irma 2007: Vaarallisuuden arviointi. Missä tilanteissa ja miten väkivaltaisuuden vaaraa arvioidaan Suomessa. *Duodecim* 2007;123:23, 75–80.

- Farrall, Stephen 2002: Rethinking What Works with Offenders: Probation, Social Context and Desistance from Crime. Cullompton: Willan.
- Farrall, Stephen & Maruna, Shadd 2004: Desistance-Focused Criminal Justice Policy Research: Introduction to a Special Issue on Desistance from Crime and Public Policy. *The Howard Journal* Vol 43 No 4. 358–367.
- Farrington, David, P. & Gottfredson, Denise, C. & Sherman, Lawrence, W. & Welsh, Brandon, C. 2002: Teoksessa Sherman, Lawrence, W. & Farrington, David P. & Welsh, Brandon, C. & MacKenzie, Doris, L. (toim.). *Evidence-Based Crime Prevention*. Routledge, London.
- Farrington, David, P. 2007: Advancing knowledge about desistance. *Journal of Contemporary Criminal Justice*. Vol. 23. No. 1 125–134.
- Garland, David 2001: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gendreau, Paul & Little, Tracy & Goggin, Claire 1996: A Meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What Works! *Criminology* Volume 34 (1996), Issue 4, 575–608.
- Gottfredson, Michael, R. & Hirschi, Travis 1990: *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gottfredson, Stephen, D. & Moriarty, Laura, J. 2006: Statistical risk assessment: Old problems and New applications. *Crime&Delinquency*, Vol 52 No.1, January 2006, 178-200.
- Granfelt, Riitta 2003: Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Ympäristöministeriö. Suomen ympäristö 613. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Graunbøl, Hans Monrad & Kielstrup, Bo & Muiluvuori, Marja-Liisa & Tyni, Sasu & Baldursson, Erlendur Sigurður & Guðmundsdóttir, Hafdis & Kristoffersen, Ragnar & Krantz, Lars & Lindstén, Karin 2010: Retur. En nordisk undersøgelse af recidiv blandt klienter i Kriminalforsorgen. Oslo: Kriminalforsorgen.
- Hamm, Mark, S. 1996: Book Reviews. *Justice Quarterly* 13 (1996): 2, 525–530.
- Hannah-Moffat, Kelly 2013: *Punishment and Risk*. Teoksessa Simon, Jonathan & Sparks, Richard (ed.) *The SAGE Handbook of Punishment and Society*. Sage, London.

- Hannula, Ilari 1981: Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881-1975. Teoksessa: Elina Suominen (toim.) Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1 katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Helsinki: Valtion painatuskeskus / Arvi A. Karisto Oy.
- Hart, Stephen, D. & Michie, Christine & Cooke, David, J. 2007: Precision of actuarial risk assessment instruments Evaluating the 'margins of error' of group v. individual predictions of violence. *British Journal of Psychiatry*, 2007, 190; 60–65.
- Hartoneva, Anne & Kuivajärvi Kirsti & Muilu, Marja-Liisa 1999: Alan miehestä ammattimieheksi. Vankien ammatillinen koulutus 1948–1997. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 4/1999. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.
- Hearn, Natalie 2010: Theory of desistance. *Internet Journal of Criminology* 2010.
- Hildebrandt, Susanne (red.) 2014: Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2008–2012. Direktoratet for Kriminalforsorgen. København april 2014.
- Hinkkanen, Ville 2009: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. OPTL:n tutkimustiedonantoja 92.
- Hinkkanen, Ville 2010: Sakon muuntorangaistuksen vähentämisen vaikutukset. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 16/2010.
- Hinkkanen, Ville 2014: Rikollisuuskontrollin kustannukset. Teoksessa. Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 411–420.
- Hollin, Clive & Palmer, Emma & McGuire, James & Hounscome, Juliet & Hatcher, Ruth & Bilby, Charlotte & Clark, Claire 2004: Pathfinder programmes in the Probation Service: a retrospective analysis. Home Office Online Report 66/04.
- Honka, Outi & Keinänen, Anssi & Tyni, Sasu 2006: Vaikuttaako vankeinhoito? *Haaste-lehti* 1/2006, 7–9.
- Hypén, Kimmo 2004: Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.

Joukamaa, Matti ja työryhmä 2010: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve 2010. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Helsinki.

Järvenpää, Raija & Kempas, Marjaana (toim.) 2003: What works: Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003. Vantaa: Vankeinhoidon koulutuskeskus.

Kajjalainen, Marjatta 2014: Elinkautisvangit 1980-2013 ja heidän uusintarikollisuutensa. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2014.

Karsikas, Vuokko 2005: Selvin päin olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005. Helsinki. Rikosseuraamusvirasto.

Karsikas, Vuokko 2014: Polku vapauteen – psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa: Linderborg, Henrik & Vainio, Mari & Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014.

Keinänen, Anssi 2008: Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Joensuu.

Keinänen, Anssi 2010a: Poliittikatoimien vaikutusarvioinnin tarpeellisuudesta ja ongelmista. Edilex lakikanava. Artikkelit 1.9.2010.

Keinänen, Anssi 2010b: Empiirisen vaikutustutkimuksen haasteet: esimerkkinä CS-kurssin vaikutus uusintarikollisuuteen. Teoksessa Keinänen, Anssi., Kilpeläinen, Mia & Väättänen, Ulla (toim.) Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja.

Keinänen, Anssi & Saarimaa, Tuukka 2005: Recidivism of Finnish Prisoners – An Empirical Analysis. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta/Taloustieteiden laitos: Keskustelualoitteita No 30, 2005.

Kiehelä, Hannu & Tyni, Sasu 2009: Vaikuttavuuden mittaaminen rikosseuraamusten arvioinnin haastajana. Teoksessa: Rantanen, Teemu (toim.) Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Vantaa: Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A 66, 9–41.

Kinnunen, Aarne 2001: Huumausainerikoksiin syyllistyneiden rikosura ja sosioekonominen asema. Helsinki : Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 182.

Kivivuori, Janne 2010: Näkökohtia kriminologisen tutkimuksen hyödynnettävyydestä. Teoksessa Keinänen, Anssi., Kilpeläinen, Mia & Väättänen, Ulla (toim.)

Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja.

Kivuori, Janne. 2011: *Discovery of Hidden Crime. Self-Report Delinquency Surveys in Criminal Policy Context*. Oxford University Press: Oxford.

Kivivuori, Janne 2013: *Rikollisuuden syyt. Toinen, uudistettu laitos*. Kustannus-osakeyhtiö Nemo.

Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik 2009: *Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik & Tyni, Sasu & Aaltonen, Mikko 2012: *The Robustness of Self-Control as a Predictor of Recidivism*. Research Brief 25/2012. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy.

Knuuti, Ulla & Vogt-Airaksinen, Tiina 2013: *Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen raportti*.

Konttila Arja & Tyni, Sasu 2011: *OMA-ohjelman suorittaneiden väkivaltarikollisten uusintarikollisuus sekä ohjelman välittömät vaikutukset*. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2011.

Koski, Leena 2009: *Teoksessa Education in Nordic Prisons. Prisoner's Educational Backgrounds, Preferences and Motivation; Finland*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

Koski, Leena & Miettinen Kaija 2007: *Vangit koulutuksessa. Selvitys vankien koulutukseen osallistumisesta, oppimisvalmiuksista ja -strategioista sekä opetuksen laadusta*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2007.

Koski-Jännes, Anja 1995: *Huppu silmiltä. Katsaus vankien päihteiden käytön vähentämismenetelmiin ja niiden tuloksellisuuteen*. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1995.

Kristoffersen, Ragnar (red.) 2010: *Nordisk statistikk for kriminalomsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2004 - 2008*. Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo.

Kristoffersen, Ragnar 2010: *Relapse study in the correctional services of the Nordic countries*. Abstract.

Kuivajärvi, Kirsti 2003: 'Rikas maksaa rahallaan, köyhä selkänahallaan' - tutkimus sakkovankien vankilaurasta. Oikeus 32 (2003): 2, 102–118.

Kuure, Tapio & Haapasalo, Jaana 2001: Vankilarangaistuksen uusiminen – uusi-
misriski ja – nopeus. Siltavalmennus: raportteja 1/2001.

Kyvsgaard Britta 1997: Kunsten at slå to fluer med et smæk - uden at slå reolen
itu. Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab 84. årg., s. 182–187. 1997.

Laaksonen, Toni (julkaisematon): Talousrikosvankien uusintarikollisuus: esiintyvyys,
riskitekijät ja vaikuttaminen. Rikosseuraamuslaitos.

Laaksonen, Toni & Tyni, Sasu (julkaisematon): Kognitiivis-behavioraalisen STOP-
kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla.
Sosiaalilääketiede.

Laine, Matti 1994: Voidaanko vankeja ja rikollisia kuntouttaa? Katsaus historiaan ja
tieteelliseen keskusteluun. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1994.
Helsinki: Painatuskeskus.

Laine, Matti 2002: Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa Salminen, Markku &
Toivonen, Klaus (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskes-
kuksen julkaisu 4/2002. Helsinki: Tietosanoma, 123–136.

Laine, Matti 2006: Entä jos se ei toimikaan... Haaste 3/2006.

Laine, Matti 2011: Rankaisu ja kuntoutus. Teoksessa Lavikkala, Raino ja Linder-
borg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa:
Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 13–40.

Laine, Matti 2014: Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamus-
alan koulutuskeskus. Toinen uudistettu laitos. Acta Poenologica 1/2014.
Helsinki: Tietosanoma.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko 2005: Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vas-
tapaino.

Lappi-Seppälä, Tapio 2000: Rikosten seuraamukset. WSLT. Porvoo 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio 2003: Vankiluvut – vielä kerran. Haaste 4/2003, s. 7–11.

Lappi-Seppälä Tapio ym. 2008: Rikosoikeus. 3. painos. Helsinki: WSOY.

- Lappi-Seppälä, Tapio 2013: Kriminaalipolitiikan muutostrendejä. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.) Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut, 17–52.
- Laulumaa, Samuli 2011: Selvitys vankilatilojen määrittelystä valvonnan intensiivisyyden mukaan. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2011. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Lavikkala, Raino 2011: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Lavikkala, Raino ja Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 89–136.
- Lehti, Martti 2013: Henkirikoskatsaus 2013. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 29/2013.
- Lehti, Martti 2014: Henkirikoskatsaus 2014. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 36/2014.
- Lehti, Martti & Salmi, Venla & Aaltonen, Mikko & Danielsson, Petri & Hinkkanen, Ville & Niemi, Hannu & Sirén, Reino & Suonpää, Karoliina 2014: Maahanmuuttajat rikosten uhreina ja tekijöinä. OPTL:n tutkimuksia 265.
- Lewis, Sam & Maguire, Mike & Raynor, Peter & Vanstone, Maurice & Vennard, Julie 2007: What works in resettlement? Findings from seven Pathfinders for short-term prisoners in England and Wales. *Criminology and Criminal Justice* 2007 7: 33.
- Linderborg, Henrik 2011: Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistusstrategiana. Teoksessa Lavikkala, Raino ja Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 41–92.
- Lintonen, Tomi & Obstbaum, Yaira & Aarnio, Jorma & von Gruenewaldt, Virpi & Hakamäki, Sirpa & Kääriäinen, Juha & Mattila, Aino & Vartiainen, Heikki & Viitanen, Päivi & Wuolijoki, Terhi & Joukamaa, Matti 2012: The changing picture of substance abuse problems among Finnish Prisoners. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 47:835–842.
- Lintonen, Tomi & Lehti, Martti & Kääriäinen, Juha 2014: Suomalainen henkirikos ja päihteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:5, 537–542.

- Lipton, Doug, S. & Martinson, Robert & Wilks, Judith 1975: *The Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Valuation Studies*, New York: Praeger Press.
- Long, Leonard, J. 1993: 'Rethinking Selective Incapacitation: More At Stake Than Controlling Violent Crime', *University of Missouri at Kansas City Law Review* 62, 107–70.
- Lösel, Friedrich 1995: Increasing consensus in the evaluation of offender rehabilitation? Lessons from recent research syntheses. *Psychology, Crime & Law: Volume 2, Issue 1*, 19–39.
- Martikainen, Juho 2013: *Selvitys sakon muuntorangaistusjärjestelmän kehittämisestä*. Oikeusministeriö.
- Martinson, Robert 1974: What works. Questions and answers about prison reform. *The Public Interest*. 1974:10, 22–54.
- Martinson, Robert 1979: Symposium on sentencing, Part II. New findings, new views: A note of caution regarding sentencing reform. *Hofstra Law Review*. Volume 7, No. 2 Winter 1979.
- Marttunen, Matti 2008: Nuorisorikosoikeus – Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236.
- Maruna, Shadd 2001: *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. American Psychological Association, 2001.
- Matinpuro, Raili 1981: *Vankien oikeudet ja vankilajärjestys 1918-1975*. Vaho 100 -sarja 4/1981. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.
- Matza, David 1964: *Delinquency and Drift*, New York: John Wiley and Sons Inc.
- McGuire, James 2004: *Understanding Psychology and Crime: Perspectives on Theory and Action*. Understanding Crime. Open University Press/McGraw-Hill Education, Maidenhead.
- Moffitt, Terrie E. 1993: Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, Vol 100(4), Oct 1993, 674–701.

- Mohell, Ulla 2000: Nuori tutkintavanki. Tutkimus tutkintavankeuden käytöstä ja tutkintavangin kohtelusta. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/2000.
- Mohell, Ulla & Pajujoja, Jussi 2006: Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tallinna: Tietosanoma.
- Motiuk, Laurence 2003: Rikollista käyttäytymistä koskevat teorit – uusintarikollisuuden vähentämisen аспектеja. Teoksessa Järvenpää, Raija. & Kempas, Marjaana (toim.) What works: Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003. Vantaa: Vankeinhoidon koulutuskeskus, 37–51.
- Nafekh, Mark. & Motiuk, Laurence 2002: The Statistical Information on Recidivism – Revised 1 (SIR-R1). Scale A Psychometric Examination. Research report (Correctional Service Canada). Research Branch, no. R-126.
- Niemi, Hannu & Lehti, Martti 2014: Ulkomaalaiset, maahanmuuttajat ja rikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2013. OPTL:n tutkimuksia 266.
- Näkki, Pirjo 2006: Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 38/2006. Yliopistopaino, 2006.
- OM 5/1995. Vankeinhoitolaitoksen laatu, tuottavuus ja tulosohjaus. Työryhmän raportti. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto. Helsinki.
- OM 10/2003. Oikeuspolitiikan strategia ja kehitysnäkymiä vuosiksi 2003-2012. Oikeusministeriön tausta-aineistoa 2003.
- OM 12/2012. Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 12/2012. Oikeusministeriö.
- OM 25/2012. Kanerva Janne 2012: Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet. Arviomuistio. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 25/2012. Oikeusministeriö.
- OM 37/2012. Vakavan väkivallan uusimista selvittävä työryhmä: Vakavan väkivallan vähentäminen. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 37/2012. Oikeusministeriö.
- OM 52/2012. Hossa, Johanna 2012: Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet. Lausuntotiivistelmä. Mietintöjä ja lausuntoja 52/2012. Oikeusministeriö.

- OM 70/2012. Tuuli Herlin 2012: Vakavan väkivallan vähentäminen Lausuntotiivistelmä. Mietintöjä ja lausuntoja 70/2012. Oikeusministeriö.
- Opetushallitus (2012): Vankilaopetus Suomessa 2011. Raportit ja selvitykset 2012:2.
- Paanila, Jarmo 2004: Vaarallisten rikoksenuusijoiden uusimisriskiin vaikuttavat tekijät Suomessa 1971–1995. Kuopion yliopiston julkaisuja. D. Lääketiede 337, 2004.
- Pajuoja, Jussi 1993: Vankilarakentaminen. Katsaus rangaistusten historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1993. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Pajuoja, Jussi 1995: Vankeinhoito 2000. Suomalaisen vankeinhoidon kehitysnäkymät ja tutkimustarpeet. Korian kirjapaino 1995. Omakustanne.
- Pajuoja, Jussi. 1997: Vankeinhoidon vaihtoehdot. Helsinki: Hakapaino.
- Peltovuoma, Sami 2008: SIR-R1 - Arviointimenetelmä staattisten tekijöiden vaikutuksesta uusimisriskiin. Pisteytysohje. Rikosseuraamuslaitos.
- Peltovuoma, Sami & Tyni, Sasu 2011: Aktuaarinen riskien arviointityökalu ARAT (Actuarial Risk Assessment Tool). Pisteytysohje (päivitetty 18.7.2014). Rikosseuraamuslaitos.
- Polaschek, Devon 2012: An appraisal of the risk-need-responsivity (RNR) model of offender rehabilitation and its application in correctional treatment. *Legal and Criminological Psychology*, 17, 1–17.
- Purvis, Mayumi & Ward, Tony & Willis, Gwenda 2011: The Good Lives Model in Practice: Offence Pathways and Case Management. *European Journal of Probation*. Vol. 3, No.2, 2011, 4–28.
- Putkonen, Hanna & Komulainen, Erkki, J. & Virkkunen, Matti & Eronen, Markku & Lönnqvist, Jouko 2003: Risk of repeat offending among violent female offenders with psychotic and personality disorders. *American Journal of Psychiatry*, 160, 947–951.
- Raynor, Peter 2004: The Probation Service 'Pathfinders': Finding the path and losing the way? *Criminal Justice* 2004 4: 309.
- Rex, Sue 1999: 'Desistance from Offending: Experiences of Probation', *Howard Journal of Criminal Justice* 36(4): 366–383.
- Rikosoikeuskomitean mietintö 1976:72. Helsinki.

- Rikosseuraamuslaitos 2012a: Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016.
- Rikosseuraamuslaitos 2012b: Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit ja arviointikokonaisuus. Työryhmän mietintö.
- Rikosseuraamuslaitos 2014a: Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020. Rikosseuraamuslaitos. Julkaistu 28.2.2014.
- Rikosseuraamuslaitos 2014b: Rikosseuraamuslaitoksen tulospöytäkirja 2013.
- Rikosseuraamuslaitos 2015: Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2014. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2015.
- Ross, Robert, R. & Gendreau, Paul 1980: Effective correctional treatment. Toronto, Canada: Butterworth.
- Salmi, Venla 2012: Katsaus nuorten rikoskäyttäytymiseen ja uhrikokemuksiin 2012. OPTL:n verkkokatsauksia 27/2012.
- Sampson, Robert J & Laub, John, H. 2003: Life-Course Desisters? Trajectories of Crime Among Delinquent Boys Followed to Age 70, *Criminology* 41: 301–339.
- Sarre, Rick 1999: Beyond "What works?" a 25 year jubilee retrospective of Robert Martinson. Seminar paper. History of Crime, Policing and Punishment Conference convened by the Australian Institute of Criminology in conjunction with Charles Sturt University. Canberra, 9-10 December 1999.
- Sirén, Reino 2012: Ehdoton vankeus, yhdyskuntapalvelu ja rikosuusiminen. Ehdoton vankeus ja yhdyskuntapalvelu törkeän rattijuopumuksen seuraamuksina. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 116.
- Soramäki, Jenni 2013: Laitoskäyttäytymisen arviointi: Selvitys vangin uusimisriskin ja laitoskäyttäytymisen yhteydestä. Opinnäyte. Laurea-ammattikorkeakoulu.
- Stoat, Taija & Laajasalo, Taina & Häkkänen, Helinä 2005: Tuhopolttajien, raiskaajien ja lähestymiskieltoon määrättyjen henkilöiden uusintarikollisuus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2005. Rikosseuraamusvirasto.
- Stoat, Taija & Häkkänen, Helinä 2008: Väkivaltarikollisten persoonallisuuspiirteiden ja attribuutioiden yhteydet rikosten uusimiseen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2008. Rikosseuraamusvirasto. Suometar 1848, 38.

SVT 2014: Suomen virallinen tilasto: Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset [verkkopublication].

ISSN=1798-6680. 2013, 1. Katsaus rangaistuksiin 2013. Helsinki: Tilastokeskus 16.12.2014. [viitattu: 16.2.2015]

Tiihonen, Jari & Hakola, Panu & Nevalainen, Aki & Eronen, Markku 1995: Risk of homicidal behaviour among persons convicted of homicide. *Forensic Science International* 72, 43–48.

Tilastokeskus 1995: Suomen Virallinen Tilasto. Uusintarikollisuus 1981–1991. *Oikeus* 1995;8.

Tyni, Sasu 2011: Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Teoksessa Lavikkala, Raino ja Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 150–171.

Tyni, Sasu & Blomster, Peter 2012: Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? *Yhteiskuntapolitiikka* 77, 621–639.

Tyni, Sasu & Keinänen, Anssi & Kipinoinen Kristian 2014: Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet. *Edilex-artikkelit* 10.6.2014.

Vanbenschoten, Scott 2008: Risk/needs Assessment: is this the best We Can Do? *Federal Probation* Volume 72 Number 2.

Vennard, Julie & Sugg, Darren & Hedderman, Carol 1997: Changing offenders' attitudes and behaviour: what works? Part 1. Home Office Research Study 171.

Viikki-Ripatti, Sari 2011: Rikollisesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Lavikkala, Raino ja Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 191–217.

Virta, Liisa 2013: KUVA - Selville vesille Kuntouttava vankityö -ohjelman arviointi. Rikosseuraamslaitoksen monisteita 5/2013.

Ward, Tony & Stewart, Claire 2003a: Criminogenic needs and human needs: A theoretical model. *Psychology, Crime & Law*, 9, 125–143.

Ward, Tony & Stewart, Claire 2003b: The Relationship between Human Needs and Criminogenic Needs *Psychology, Crime & Law*, September 2003, Vol. 9(3), 219–224.

Ward, Tony & Laws, Richard, D. 2010: Desistance from Sex Offending: Motivating Change, Enriching Practice. *International journal of forensic mental health*, 9: 11–23, 2010.

Ward, Tony 2012: Safety and care: The rehabilitation of offenders: Risk management and seeking good lives. *Japanese Journal of Offender Rehabilitation*, 1, 57–76.

Ward, Tony & Yates, Pamela, M. & Willis, Gwenda, M. 2012: The Good Lives Model and Risk Need Responsivity Model: A critical response to Andrews, Bonta, and Wormith. *Criminal Justice and Behavior* 2012; vol 39; No. 1.

Willis, Gwenda. & Ward, Tony 2013: The good lives model: Evidence that it works. Teoksessa L. Craig, L. Dixon, & T.A. Gannon 2013 *What Works in Offender Rehabilitation: An evidence based approach to assessment and Treatment* (pp. 305–318). WestSussex, UK: John Wiley & Sons.

Virallislähteet:

AsevL 28.12.2007/1438.

Asetus vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta 277/1954.

Asetus vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta annetun asetuksen muuttamisesta 447/1971.

Eduskunnan PTK 113/2013 vp. Täysistunto.

HE 239/1972 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle Vapausrangaistuksia ja niiden täytäntöönpanoa rangaistuslaitoksissa sekä tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 213/2000. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain ja pakkokeinolain 5 luvun 11 §:n muuttamisesta.

HE 262/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 119/2005 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vuoden 2006 talousarvioksi.

HE 95/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2013. Oikeusministeriön hallinnonala. 17.9.2012.

Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta 24.6.2010/634.

Laki rikoslain muuttamisesta 23.9.2005/780.

Laki sakon täytäntöönpanosta 9.8.2002/672.

Laki vaarallisista rikoksenuusijoista 180/1932.

Laki valvontarangaistuksesta 8.4.2011/330.

LRSK 27.11.2009/953. Laki Rikosseuraamuslaitoksesta.

NRL 21.12.2004/1196. Laki nuorisorangaistuksesta.

PKL 22.7.2011/806. Pakkokeinolaki.

RL 19.12.1889/39. Rikoslaki.

RTA 612/1974. Laki rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta.

Siviilipalveluslaki 28.12.2007/1446.

TutkintavankeusL 23.9.2005/768. Tutkintavankeuslaki.

VL 23.9.2005/767. Vankeuslaki.

VHA 431/1975. Vankeinhoitoasetus.

VNA 21.6.2006/509. Valtioneuvoston asetus vankeudesta.

YhdyskuntapalveluL 12.12.1996/1055. Laki yhdyskuntapalvelusta.

Virallistilastot:

Council of Europe, SPACE I, Survey 2012.

Rikosseuraamuslaitos: Vankien ajankäyttötilastot.

Rikosseuraamuslaitos: Alle 21-vuotiaat tutkinta- ja vankeusvangit keskimäärin vuosina 1975–2013.

Rikosseuraamuslaitos: Karkuritulastot 2010–2014.

Rikosseuraamuslaitos: Naisvankien keskimäärä ja osuus kaikkien vankien keskimäärästä vuosina 1993–2012.

Rikosseuraamuslaitos: Naisvankeusvankien päärikokset vuosina 1990–2014.

Rikosseuraamuslaitos: Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat 1.12.2014.

Rikosseuraamuslaitos: Vankien uusintarikollisuusaineistot.

Rikosseuraamuslaitos: Vankilukuilmoitus 1.7.2014.

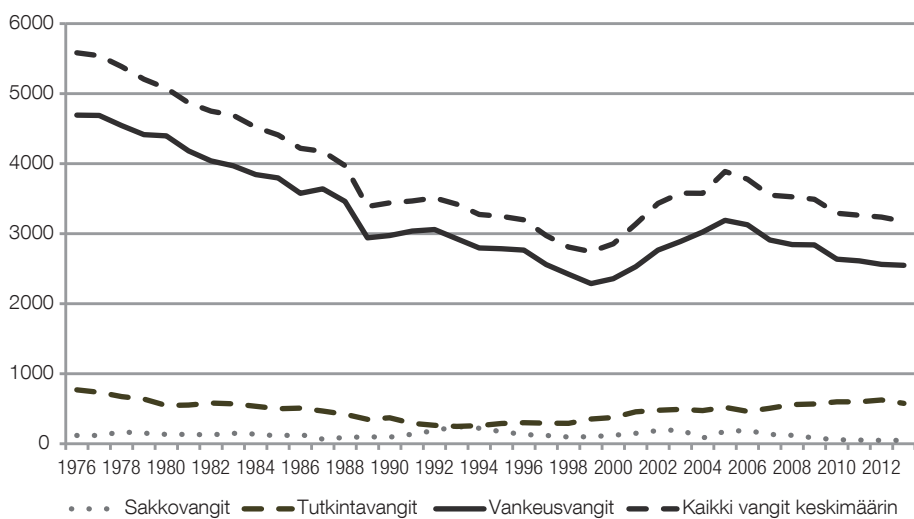
Rikosseuraamuslaitos: Vankilukuilmoitus 16.12.2014.

Rikosseuraamuslaitos: Vankiluvun vaihteluväli vuosina 1975-2014.

Rikosseuraamuslaitos: Vankien päivittäiset keskimäärät vankilajeittain vuosina 1976–2012.

LIITTEET

Liite 1. Vankien päivittäiset keskimäärät vankilajeittain vuosina 1976–2012

Liite 2. ARAT-mittarin osiot, riskiluokat ja uusintarikollisuus (%). Vuonna 2007 ehdottomasta vankeudesta vapautuneet miehet (n = 3667)

Mittarin osio	Uusimis- prosentti
Nykyiset rikokset (p < 0,000)	
Sukupuolilyhteys lähisukulaisten kesken, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta, sukupuolisiveellisyden julkinen loukkaaminen	6
Huumausainerikos (mikä tahansa) tai mikä tahansa kuolemaan johtanut henkirikos	37
Muut rikokset	53
Jokin kätkemisrikos tai -rikkomus; jokin varkausrikos; jokin ampuma-aserikos; törkeä kotirauhan rikkominen; kotirauhan rikkominen; jokin ryöstörikos; jokin rattijuopumusrikos	68
Vangin karkaaminen	81
Ikä tuomion täytäntöönpanon alkaessa (p < 0,000)	
40 tai vanhempi	46
30-39	63
21-29	71
20 tai nuorempi	79
Aikaisemmat vankilakaudet (p < 0,000)	
Tuomitulla ei ole aikaisempia vankilakausia	46
Tuomitulla on yksi aikaisempi vankilakausi	59
Tuomitulla on 2-9 aikaisempaa vankilakautta	67
Tuomitulla on 10 tai useampia vankilakausia	76
Ehdonalaisen, ehdollisen tuomion tai yhdyskuntapalvelun muuttaminen vankeudeksi tai valvotun koevapauden peruuttaminen (p < 0,000)	
Ei Peruutuksia tai muuntamisia	56
Vähintään 1 muunto tai peruutus	85
Karkaaminen (p < 0,107)	
Ei karkaamisia tai niiden yrityksiä	61
Vähintään 1 karkaaminen tai sen yritys	78
Ikä ensimmäisen tuomioon johtaneen rikoksen tekohetkellä (p < 0,000)	
> 49 vuotta	24
40-49 vuotta	38
30-39 vuotta	50
22-29 vuotta	62
19-21 vuotta	70
< 19 vuotta	81

Liite 2. jatkuu

Aikaisemmat tuomiot pahoinpitelyrikoksista, tapon yrityksistä ja virkamiehen väkivaltaisista vastustamisesta (p < 0,000)	
Ei pahoinpitelyrikoksia	61
1-2 pahoinpitelyrikosta	66
Vähintään 3 pahoinpitelyrikosta	73
Edellisen vapautumisen ja nykyisen rikoksen välillä kulunut aika (p < 0,000)	
Ei aikaisempia tuomioita	46
Vähintään 24 kk	58
>6kk-24kk	61
>2kk-6kk	76
0-2kk	84
Aiempien tuomioiden yhteenlaskettu pituus (p < 0,000)	
Ei aikaisempia kausia	46
< 12kk	58
12kk-48kk	69
>= 48kk	77
Aiemmat tuomiot rattijuopumuksista (p < 0,000)	
Ei rattijuopumusta	51
Vähintään 1 rattijuopumus	67
Aiemmat tuomiot seksuaalirikoksista (p = 0,334)	
Ei seksuaalirikosta	61
Vähintään kaksi seksuaalirikosta	75
Aikaisemmat tuomiot törkeistä varkauksista (p < 0,000)	
Ei törkeää varkautta	61
Vähintään 1 törkeä varkaus	76
Edellinen vapauttava laitos (p < 0,000)	
Vapautui avolaitoksesta / ei aik. kautta	49
Vapautui edelliseltä kaudelta suljetusta laitoksesta	66
Uusimisriskiluokat (p < 0,000)	
Korkea uusimisriski	84
Melko korkea uusimisriski	62
Kohtalainen uusimisriski	54
Matala uusimisriski	31
Keskimääräinen uusinen	61

VÄITÖSKIRJAN OSATUTKIMUKSET

- I Tyni, Sasu. (2011): Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Teoksessa: Lavikkala, Raino ja Linderborg, Henrik (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä.
- II Tyni, Sasu. – Keinänen, Anssi. – Kipinoinen Kristian. (2014): Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet. Edilex.
- III Laaksonen, Toni. – Tyni, Sasu. (julkaisematon, hyväksytty referee-menettelyssä): Kognitiivis-behavioraalisen STOP-kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla. Sosiaalilääketiede.
- IV Tyni, Sasu – Blomster, Peter. (2012): Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? Yhteiskuntapolitiikka 77.

RIKOSSEURAAMUSASIAKKAIDEN UUSINTARIKOLLISUUS

JOHDANTO

Rikosseuraamuslaitoksen erityisenä tavoitteena on vähentää tuomittujen uusintarikollisuusriskiä (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020). Tavoite on haastava ja on selvää, että tämän saavuttaminen pienimmälläkin tasolla edellyttää Rikosseuraamuslaitoksen yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Oikeusministeriön hallinnonalan vaikuttavuustavoitteena on vastaavasti väkivaltarikollisuuden ja uusintarikollisuuden vähentäminen (HE 126/2010). Viimeisinä vuosina on lisäksi pyritty arvioimaan etenkin väkivaltarikoksista ja seksuaalirikoksista tuomittujen uusimisriskejä vapautumisen jälkeen (Rikosseuraamuslaitos 11/020/2010; OM 3/61/2010).

Smolej (2005) kartoitti rikosseuraamusalan neuvottelutoimikunnan toimesta selvityksessään vuosina 1994–2004 tehtyjä rikosseuraamusalan tutkimuksia. Kartoitusvuosina suomalaisten uusintarikollisuustutkimusten painopiste oli tutkimuksissa, joissa selvitettiin vankilarangaistuksen uusimista. Tilanne on säilynyt lähes ennallaan viimeisinä vuosina, vaikka yhdyskuntaseuraamukset ovat vakiintuneet jo merkittäväksi osaksi suomalaista rikosseuraamusjärjestelmää. Yhdyskuntapalveluasiakkaiden uusimista on tutkinut laajemmin ainoastaan Muilu (1999) ja muut yhdyskuntaseuraamusseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuustutkimukset ovat olleet harvinaisia.³² Vankeusrangaistuksen uusimista ovat tutkineet Tilastokeskus (1995), Kuure & Haapasalo (2001), Hypén (2004) ja myöhemmin Keinänen & Saarimaa (2005). Uusintarikollisuustutkimuksista useat ovat rajattu tiettyihin vankiryhmiin tai yleisemmin rikoksentekijöihin. Tällaisia ovat olleet sakkovankien (Kuivajärvi 2003), elinkautisvankien (Aho 1997), vaarallisten rikoksentekijöiden (Paanila 2004), väkivaltarikollisten (Stoat & Häkkänen 2008), henkirikokseen syyllistyneiden (mm. Lehti, 2010; 2011) sekä seksuaalirikollisten (Hinkkanen 2009) uusintarikollisuuteen liittyvät tutkimukset.

Vuoden 2006 jälkeen rikosseuraamusasiakkaiden uusimisesta on tehty ainoastaan yksi uusintarikollisuustutkimus, jossa on käytetty suurta tutkimusaineistoa. Kyseessä oli tutkimus, jolla kartoitettiin rikosseuraamusasiakkaiden uusimista Suomessa, Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa ja Islannissa. Tutkimusaineistona oli pohjoismaissa kaikki vuonna 2005 vapautuneet vangit ja samana vuonna yhdyskuntaseuraamuksen aloittaneet henkilöt. Uusintarikollisuutta mitattiin samoin jokaisessa pohjoismaassa. (Graunbol, ym. 2010)

Rikosseuraamuslaitokselle asetettujen tavoitteiden myötä uusintarikollisuuden tutkiminen on tullut yhä tärkeämmäksi. Rikosseuraamuslaitos on oman toiminnan kehittämiseksi ja vaikuttavuuden mittaamiseksi selvittänyt rikosseuraamusasiakkaiden uusimista järjestelmällisesti vuodesta 2005 alkaen. Uusintarikollisuustutkimuksen merkitystä korostaa lisäksi se, että vuonna 2006 Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa käynnistettiin kansallisen uusintarikollisuuden seurantajärjestelmä, jonka tarkoituksena on kartoittaa uusintarikollisuuden peruspiirteitä, taustatekijöitä ja syitä. Seurantajärjestelmän avulla on selvitetty mm. rikosseuraamusasiakkaista aiheutuvia kokonaiskustannuksia (Hinkkanen 2010, 417–426). Uusintarikollisuustutkimuksen kannalta myönteistä on se, että, että vankiloiden toimintaohjelmien vaikutuksia uusintarikollisuuteen on viime aikoina alettu vihdoinkin tutkia myös Suomessa.³³

Artikkeli on jaettu kahteen osaan. Ensimmäisen osan tarkoitus on selvittää joitakin uusintarikollisuustutkimukseen liittyviä käsitteitä, valintoja ja haasteita. Ensimmäinen osa muodostaa taustan artikkelin toiselle osalle, jossa käsitellään uusintarikollisuustutkimuksen tuloksia ensimmäisen osan teoreettista pohdintaa ja käsitteistöä hyödyntäen.

UUSINTARIKOLLISUUDEN MITTAAMINEN

Uusintarikollisuudelle ei ole tarkasti rajattua määritelmää. Käyttötarkoitukselta riippuen sitä voidaan mitata usealla eri tavalla, joten eri tutkimusten uusimisluvut eivät ole suoraan vertailukelpoisia. Uusijoiden määrään vaikuttavat ensinnäkin kriteerit, joilla uusintarikollisuutta mitataan. Uusiin rikoksiin syylistyneiden osuus riippuu esimerkiksi siitä, mitataanko uusimista vapautumisen jälkeiseen rikokseen, uuteen tuomioon vai vankilaan saapumiseen. Tutkimuksissa on huomioitava lisäksi uuden seuraamuksen laatu ja ankaruus. Onko vankeusvankeudesta vapautunut henkilö esimerkiksi uusiin, jos hän saa seuranta-aikana ehdollisen vankeusrangaistuksen tai hän palaa takaisin vankilaan tutkintavankina ilman lainvoimaista tuomiota?

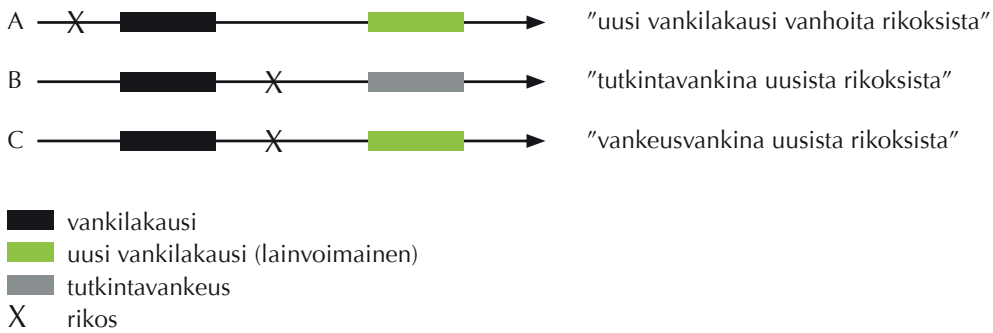
Uusijoiden määrään vaikuttaa vastaavasti myös seuranta-ajan pituus: mitä pidempi seuranta-aika on, sitä suurempi on uusijoiden määrä (Hypén 2004, 17–27). Jos uusimista mitataan vankilaan palaamiseen, tulisi seuranta-ajan olla vähintään viisi vuotta. Vankilaan palaamista voi hidastaa pitkäkestoinen oikeudenkäyntiprosessi ja mikäli henkilöä ei tuomitsemisen yhteydessä määrätä vangituksi, hän odottaa rangaistuksen täytäntöönpanoa vapaudessa. Tuomitsemisen jälkeen henkilö voi hakea edelleen lykkäystä täytäntöönpanon aloittamiseen. Seuranta-aikaa voidaan lyhentää muuttamalla uusimisen kriteereitä. Vankilaan palaamisen sijasta voidaan käyttää poliisin tai tuomioistuinten aineistoja, jolloin uusimisen kriteereiksi voidaan määritellä mm. ensimmäinen kääntöoikeuden tuomitsemispäivämäärä. Tärkeää on muistaa, että oikeudenkäyntiprosessit saattavat olla pitkiä etenkin törkeistä huumausainerikoksista ja väkivaltarikoksista syytetyille henkilöille.

Uusintarikollisuustutkimuksissa on lisäksi muita tekijöitä, jotka pitää huomioida tutkimusprosessin aikana. Pienetkin muutokset lainsäädännössä, oikeudenkäyntiprosessien kestossa ja rangaistuskäytännöissä heijastuvat tutkimustuloksiin. Esimerkiksi yhdyskuntaseuraamusten lisäämisellä on ollut selvä vaikutus vankirakenteeseen ja edelleen vankeja koskeviin uusimislukuihin. Tämän lisäksi mm. ilmi- ja piilorikollisuuden välinen suhde sekä rikosten selvitysprosentti vaikeuttavat tutkimustulosten yleistettävyyttä (esim. Anttila & Törnudd 1983; Laitinen & Aromaa 2005, 200–210).

Vankeja koskevissa uusintarikollisuustutkimuksissa on erotettava toisistaan vankilaan palaaminen ja ns. aito uusiminen. Vanki voi *palata vankilaan* takaisin vapautumisen jälkeen tehdyistä uusista rikoksista, ennen edellistä vankeuskautta tehdyistä (vanhoista) rikoksista tai molemmista näistä. Monille saattaa olla yllättävää se, että vankilaan uudelleen saapuneista vangeista peräti 24 prosentin on arvioitu suorittavan tuomiota pelkästään vanhoista rikoksista (Hypén 2004, 45–46). *Aidossa uusimisessa* on sen sijaan kyse siitä, että vapautunut vanki on tehnyt vankeusrangaistuksen jälkeen vähintään yhden uuden rikoksen, mistä on seurannut uusi ehdoton vankeusrangaistus.

Kuvion 1 esimerkeistä A, B ja C kuvaavat kaikki vankilaan palaamista. Esimerkissä A vanki on palannut vankilaan vanhoista rikoksista. Esimerkissä B vanki on palannut vankilaan tutkintavangiksi ja häntä syytetään vapautumisen jälkeen tehdystä rikoksesta. Tuomio ei siis ole vielä lainvoimainen. Ainoastaan esimerkki C kuvaa aitoa uusimista: vanki on palannut vankilaan vapautumisen jälkeen tehdystä rikoksesta. Esimerkkiä A kutsutaan usein ns. epäaidoksi uusimiseksi. Käytännössä uusintarikollisuuden tutkiminen ei ole näin yksinkertaista. Vanki voi mm. tehdä rikoksia vankeusaikana, hänet voidaan tuomita seurantajakson aikana useaan eri kertaan ja tehtyjä rikoksia voi olla useita kymmeniä.

KUVIO 1. *Esimerkkejä vankilaan palaamisesta*

Rikosseuraamuslaitos tarvitsee mittareita, joilla mitataan sekä seuraamuksiin palaamista että aitoa uusimista. Rikosseuraamuslaitoksen vaikuttavuuden arvioimiseksi soveltuvat parhaiten aidon uusimisen mittarit. Otetaan kuvitteellinen esimerkki.

Vanki X on tuomittu törkeästä pahoinpitelystä ehdottamaan vankeuteen. Vankeusaikana hän osallistuu vankilassa ohjelmaan, jolla pyritään vähentämään vangin riskiä syyllistyä uusiin väkivaltarikoksiin. Puolen vuoden kulluttua vapautumisesta vanki on palannut uudelleen vankilaan, johon hänet on tuomittu törkeästä pahoinpitelystä.

Onko ohjelma epäonnistunut vähentämään vangin riskiä syyllistyä uusiin väkivaltarikoksiin tai pahimmassa tapauksessa jopa lisännyt sitä? Näin ei ole välttämättä tapahtunut. Ohjelman vaikuttavuutta tutkittaessa oleellista on se, onko törkeä pahoinpitely tehty vapautumisen jälkeen (aito uusiminen) vai onko hän palannut uudelleen vankilaan vanhasta rikoksesta.

Seuraamukseen palaamiseen liittyvillä mittareilla voidaan arvioida mm. Rikosseuraamuslaitoksen asiakasvirtoja sekä laitosten käyttöasteita. Tärkeää on esimerkiksi tietää kuinka monet vapautuvista vangeista palaavat uudelleen vankilaan sekä kuinka nopeasti he saapuvat ja mistä syystä. Vankiloiden toiminnan näkökulmasta sakko-, tutkinta- ja vankeusvankien haasteet ovat erilaisia.

RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN UUSINTARIKOLLISUUSMITTARIT

Seuraavassa kuvataan kolmen Rikosseuraamuslaitoksessa käytettävän uusintarikollisuusmittarin pääkohdat. Ensiksi esitetään vankeusvankien aidon uusimisen mittari ja tämän jälkeen kaksi yhdyskuntapalveluasiakkaiden aidon uusimisen mittaria. Yksityiskohtaisten mittarikuvauksien avulla voidaan osoittaa, miten operationalisoinnin nyanssit vaikuttavat tutkimustuloksiin.

VANKEUSVANKIEN UUSINTA-RIKOLLISUUSMITTARI

Uusintarikollisuusaineiston perusjoukko on valittu vankilajin, vapautumisperusteen ja vankien kansalaisuuden perusteella.

Vankilaji voi muuttua vankeuden aikana. Yleistä on esimerkiksi se, että vanki saapuu vankilaan tutkintavankina tai suorittaa vankeusvankeuden ohella sakkovankeutta. Perusjoukosta on poistettu sakko- tai tutkintavankeina vapautuneet vangit ja mitattu ainoastaan vankeusvankeudesta vapautuvien vankien uusimista. Perusjoukkoon valikoituminen määräytyy täten viimeisten vankilajien perusteella: jos vanki on ollut saman vankilakauden aikana tutkintavankina tai sakkovankina, mutta vapautunut vankeusvankina hän kuuluu perusjoukkoon.

Ns. todellisella vapautumisella tarkoitetaan sitä, että vanki vapautuu vankilasta ehdonalaiseen vapauteen tai rangaistuksen täysin suorittaneena. Harvinaista ei ole kuitenkaan se, että vanki jää vankilaan tutkintavangiksi vapauduttuaan ehdonalaiseen vapauteen. Tällöin kyseessä ei ole todellinen vapautuminen. Perusjoukkoon on valittu ainoastaan ne vangit, jotka ovat vapautuneet ehdonalaiseen vapauteen tai rangaistuksen kokonaan suorittaneena. Asevelvollisuudesta kieltäytymisestä (L 28.12.2007/1438, 118 §) tai siviilipalveluksesta kieltäytymisestä tai siviilipalvelusrikoksesta (L 28.12.2007/1446, 74, 75 §) tuomitut on poistettu perusjoukosta, mikäli he eivät ole suorittaneet rangaistusta muusta rikoksesta.

Ulkomaan kansalaiset kuuluvat perusjoukkoon, mikäli heillä on suomalainen henkilötunnus. Aineistosta on poistettu ne ulkomaan kansalaiset, joilla on ns. tekninen henkilötunnus, koska seuranta-aikana Suomesta karkotettujen henkilöiden tekemiä rikoksia ja tuomioita ei voida seurata luotettavasti.

Henkilön katsotaan uusineen rikoksen silloin, kun hän täyttää seuraavat kaksi kriteeriä:

1. Henkilö on alkanut suorittaa uutta lainvoimaista ehdotonta vankeutta tai yhdyskuntapalvelua viiden seurantavuoden aikana
2. Henkilö on syyllistynyt viiden seurantavuoden aikana vähintään yhteen rikokseen, mistä on seurannut uusi lainvoimainen ehdoton vankeus tai yhdyskuntapalvelu

Määritelmä rajaa uusijoista pois ne, jotka ovat alkaneet suorittaa uutta seuraamusta ennen edellistä vankilakautta tehdyistä (vanhoista) rikoksista. Vapautuneiden vankien uusintarikollisuudella tarkoitetaan ainoastaan siis ns. aitoa uusimista. Toiseksi perusjoukkoon ei valita niitä henkilöitä, joiden epäillään syyllistyneen rikoksiin, mutta joiden tuomio ei ole lainvoimainen.

Seuranta-aika aloitetaan vapautumispäivästä ja lopetetaan ensimmäiseen rikoksentekopäivään tai kuolinpäivään. Lainvoimaisesta tuomiolauselmasta valitaan ajallisesti ensimmäinen rikospäivä teon törkeydestä riippumatta. Jos tuomiossa käsitellään useita rikoksia (yksin teoin tehtynä) kokonaisuutena ja ne ovat tehty eri aikoina, valitaan näistä ensimmäinen mahdollinen rikoksentekopäivä.

Uusimismisnopeudella tarkoitetaan vapautumisen ja ensimmäisen rikoksentekopäivän välistä aikaa.

YHDYSKUNTAPALVELUUN TUOMITTUJEN UUSINTARIKOLLISUUSMITTARIT

Vapautuvien vankeusvankien ja yhdyskuntapalveluun tuomittujen uusintarikollisuusmittarit eroavat ainoastaan vähän toisistaan. *Yhdyskuntapalvelun suorittaneet* ovat ne rikosseuraamusasiakkaat, jotka ovat suorittaneet palvelusuunnitelman mukaisesti kokonaisuudessaan yhdyskuntapalvelun. Uusimisen kriteerit ovat vastaavat kuin vankeudesta vapautuvilla vangeilla: yhdyskuntapalvelun suorittamisen jälkeen on tehtävä vähintään yksi uuteen yhdyskuntapalveluun tai ehdottomaan vankeuteen johtanut rikos. Seuranta-aika aloitetaan siitä päivästä, jolloin viimeinen yhdyskuntapalvelutunti on suoritettu ja lopetetaan ensimmäiseen rikoksentekopäivään tai kuolinpäivään. Uusimismisnopeudella tarkoitetaan ensimmäisen rikoksentekopäivän ja viimeisen yhdyskuntapalvelutunnin välistä aikaa.

Yhdyskuntapalvelussa on noudatettava tarkkaa palvelusuunnitelmaa ja sen aikataulua. Lievästä rikkomuksesta seuraa suullinen tai kirjallinen varoitus. Törkeä rikkomus kuten päihtymys palvelupaikalla voi johtaa yhdyskuntapalvelun keskeyttämiseen tai asian viemiseen syyttäjälle. Tuomioistuimien voi syyttäjän esityksestä muuntaa jäljellä olevan yhdyskuntapalvelun ehdottomaksi vankeu-

deksi. Palvelu voidaan keskeyttää ja muuntaa ehdottomaksi vankeudeksi palvelun aikana tehdyn uuden rikoksen tai rikoksien takia.

Rikosseuraamuslaitokselle on tärkeää saada tietoa seuraamuksista, jotka ovat suoritettu kokonaan, mutta oleellista on myös informaatio keskenjääneistä ja muunnetuista palvelujaksoista. Yhdyskuntapalveluun tuomittujen uusintarikollisuutta on täten seurattava myös erillisellä mittarilla palvelun aloittamisesta alkaen. Yhdyskuntapalveluun tuomittu voi asua palvelun aikana kotonaan ja pitää koulutus- tai työpaikkansa. Vankeihin verrattuna yhdyskuntapalveluun tuomittujen mahdollisuudet tehdä rikoksia ovat suuremmat, joten seuranta-aika tulee aloittaa intervention alusta eli yhdyskuntapalvelun ensimmäisestä palvelutunnista lähtien.

PÄÄTULOKSIA RIKOSSEURAAMUS- ASIAKKAIDEN UUSIMISESTA

Artikkelin tulososuus aloitetaan kuvaamalla vuonna 2004 vapautuneiden vankeusvankien vankilaan palaamista ja aitoa uusimista viiden seurantavuoden aikana. Seuraavaksi esitetään tuloksia Rikosseuraamuslaitoksen viimeisimmästä uusintarikollisuusaineistosta eli vuonna 2007 vapautuneiden vankeusvankien ja yhdyskuntapalvelun suorittaneiden aidosta uusimista kolmen seurantavuoden aikana. Kolmanneksi vankien uusintarikollisuutta tarkastellaan hieman toisesta näkökulmasta. Tarkoituksena on kuvata vankien urautumista vankilakierteeseen. Aineistona ovat kaikki vuosina 1993–2000 vankilasta ensimmäistä kertaa vapautuneet vankeusvangit. Seuranta-aika on kymmenen vuotta. Tutkimustulosten perusteella pohditaan sitä, onko ensi kertaa vapautuvien uusintarikollisuus noussut ja jos on, niin millaisia ovat tähän johtaneet syyt. Uusintarikollisuustutkimuksissa on huomioitava erityisesti se, että rikosseuraamusasiakkaiden – etenkin vapautuneiden vankien – kuolleisuusriski on normaaliväestöön verrattuna moninkertainen. Artikkelin tulososuus päätetään tarkastelemalla vapautuvien vankeusvankien kuolleisuutta.

VUONNA 2004 VAPAUTUNEIDEN VANKIEN VANKILAAN PALAAMINEN JA AITO UUSIMINEN

Vankilaan palaaminen. Vuonna 2004 vankilasta vapautui yhteensä 4210 vankeusvankia. Viiden seurantavuoden aikana vapautumisesta 27 prosenttia ei ollut palannut uudelleen vankilaan tai aloittanut yhdyskuntapalvelun suorittamista (taulukko 1). Aiemmat ehdottomat vankeusrangaistukset saattavat vai-

kuttaa siihen ettei yhdyskuntapalveluun tuomita. Joka kymmenellä henkilöistä (11 %) ensimmäinen vapautumisen jälkeinen seuraamus kuitenkin oli yhdyskuntapalvelu. Yleinen käsitys siitä, että ehdottoman vankeuden jälkeen ei enää tuomita yhdyskuntapalvelua ei siis pidä paikkaansa.

Selvästi yleisintä oli, että vapautunut vankeusvanki palasi seuranta-aikana vankilaan uudelleen vankeusvangiksi (48 %). Vankeusvankeuteen voidaan rinnastaa myös tutkintavankeina vankilaan uudelleen saapuneet henkilöt, koska tutkintavankeina vankilaan saapuneet henkilöt suorittavat myöhemmin lähes aina myös vankeusvankeutta tuomion muuttuessa lainvoimaiseksi. Vankilaan uudelleen palanneiden suurta osuutta kaikista vapautuneista lisäsivät vielä henkilöt, jotka alkoivat suorittaa seuranta-aikana sakonmuuntorangaistusta (7 %).

Viiden seurantavuoden aikana vankilaan palasi siis yhteensä lähes 62 prosenttia vuonna 2004 vapautuneista vankeusvankeista. Jos uusijoihin lisätään vielä ne henkilöt, jotka alkoivat suorittaa yhdyskuntapalvelua (11 %), niin palanneiden osuus nousee korkeaksi eli 73 %:iin. Lisäksi on todettava, että mittari aliarvioi vankilaan uudelleen saapuvien määrää. Taulukko 1 kuvaa ainoastaan ensimmäistä vankilaan palaamista tai yhdyskuntapalvelun aloittamista: tavallista oli, että yksittäinen vapautunut vanki päätyi seurantajakson aikana vankilaan useammin kuin kerran.

TAULUKKO 1. Vuonna 2004 vapautuneiden vankeusvankien ensimmäinen seuraamukseen palaaminen viiden seurantavuoden aikana

Laji	N	%
Ei palannut	1136	27,0
Ykp	470	11,2
Tutkintavankeus	303	7,2
Sakkovankeus	292	6,9
Vankeusvankeus	2009	47,7
Yhteensä	4210	100,0

Aidon uusimisen mittarit eroavat vastaavista seuraamuksen palaamista kuvaavista mittareista paljon. Vaikka vapautuneiden vankien perusjoukko olisi sama, niin aidoksi uusimiseksi ei esimerkiksi lasketa sitä, että henkilö alkaa suorittaa seuranta-aikana ainoastaan sakonmuuntorangaistusta. Mittareilla mitataan eri asioita ja tämä käy selvästi ilmi seuraavasta taulukosta 2, missä tarkastellaan samana vuonna vapautuvien vankeusvankien aitoa uusimista. Seuranta-ajan pituus on myös viisi vuotta, mutta uusimisnopeus lasketaan nyt ensimmäisestä

rikospäivästä vapautumisen jälkeen. Rikoksen on lisäksi täytynyt johtaa uuteen ehdottomaan vankeuteen tai yhdyskuntapalveluun seuranta-ajan aikana.

Taulukossa 2 vapautuneiden vankien aitoa uusimista on kuvattu sukupuolen, iän ja vankeuskertaisuuden mukaan. Vapautuneista vangeista kaksi kolmesta (67 %) oli alkanut suorittaa uusista rikoksista ehdotonta vankeutta tai yhdyskuntapalvelua viiden seurantavuoden aikana. Vangeista peräti 46 prosenttia oli tehnyt ensimmäisen rikoksen vuoden sisällä vapautumisesta, mistä oli seurannut seurantajakson aikana uusi ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyspalvelu.

Keskeisimmät uusimista ennustavat tekijät ovat vangin rikoshistoria ja ikä: moninkertaisilla vangeilla riski syyllistyä uusiin rikoksiin on suuri ja nuoret uusivat todennäköisemmin kuin vanhat. Ensi kertaa vapautuvista vangeista joka toinen (51 %) uusi viiden seurantavuoden aikana. Yli viidettä kertaa vapautuvien vankien rikoskierre on jo vakiintunut ja todennäköinen. Heistä 21 prosenttia ei ollut uusinnut seurantajakson aikana. Yllättävää ei ole se, että naiset uusivat miehiä selvästi harvemmin. Ero on kuitenkin pieni eli 14 prosenttiyksikköä.

TAULUKKO 2. Vuonna 2004 vapautuneiden vankeusvankien aito uusiminen sukupuolen, iän ja vankeuskertaisuuden mukaan viiden vuoden seuranta-aikana.

		Vapautuneita yht.	Seuranta-aikana vankilaan tai YKP:hen tuomitut %				
			1v	2v	3v	4v	5v
Yhteensä		4 210	46	57	63	66	67
Sukupuoli	mies	3 978	46	58	64	66	68
	nainen	232	35	47	51	53	54
	15–<21	158	66	74	81	81	82
	21–<30	1 332	57	68	72	73	74
	30–<40	1 282	45	59	64	67	68
	40–<50	913	36	48	55	59	60
	50–	525	27	38	43	47	49
Vankeus- kertaisuus	1	1 355	32	43	48	50	51
	2	683	46	58	65	68	69
	3–5	1 031	50	63	68	72	73
	6–	1 141	56	69	75	78	79

VUONNA 2007 VAPAUTUNEIDEN VANKEUSVANKIEN UUSINTARIKOLLISUUS

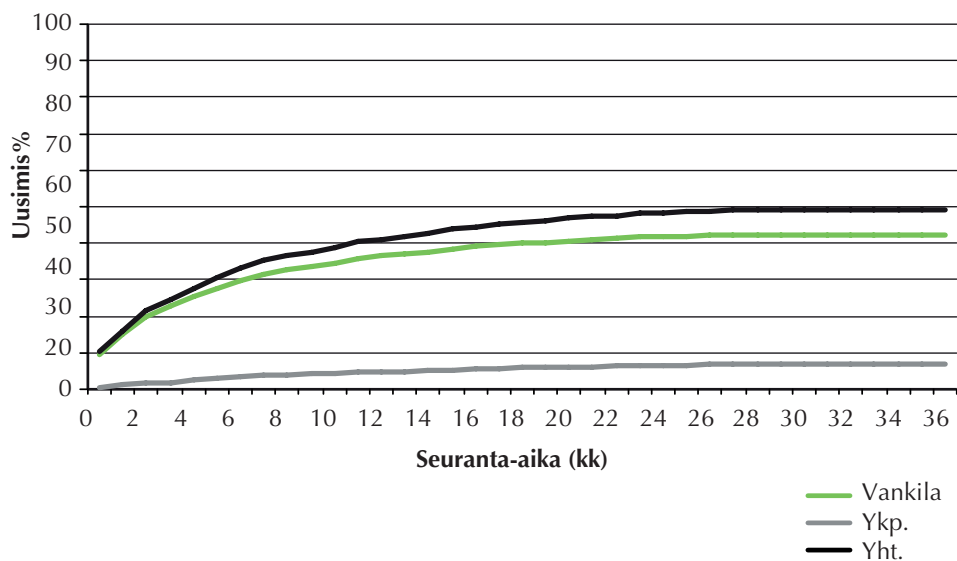
Kuviossa 2 on vuonna 2007 vapautuneiden 4312 vankeusvankien uusiminen. Kolmen vuoden seuranta-aikana 42 prosenttia vapautuneista aloitti suorittaa ehdotonta vankeutta uusista rikoksista. Kun uusimiseksi laskettiin vielä yhdyskuntapalvelun aloittaneet (7 %), niin kokonaisuusiminen nousi jo lähes puoleen vapautuneista (49 %). Uusiminen oli nopeaa. Ensimmäisenä vuotena yli kaksi viidestä vapautuneesta (40 %) oli tehnyt vähintään yhden rikoksen, joka oli johtanut ehdottomaan vankeuteen tai yhdyskuntapalveluun. Kahtena viimeisenä seurantavuotena uusiminen hidastui ja uusijoiden määrä nousi ainoastaan seitsemällä prosenttiyksiköllä.

Uusimisnopeuden merkitys kasvaa, jos uusijoita käsitellään omana ryhmänä. Uusijoista 54 %:lla ensimmäinen rikosentekopäivä oli kuuden kuukauden ja 70 %:lla ensimmäisen vuoden aikana seurannan aloittamisesta. Uusimisnopeutta havainnollistaa se, että 50 vankia teki seuranta-ajan ensimmäisen rikoksen jo vapautumispäivänään.

Voidaanko kuvion perusteella tehdä se rohkaiseva johtopäätös, että vuonna 2007 vapautuneiden uusiminen on alentunut peräti 14 prosenttiyksikköä verrattuna heitä vuonna 2004 vapautuneisiin vankeihin (eli kolmena seurantavuotena 63:sta prosentista 49:een prosenttiin)? Valitettavasti ei. Kyse on seuranta-ajan pituuden vaikutuksesta. Kaikki kolmena ensimmäisenä seurantavuotena uuteen rikoksiin syyllistyneet henkilöt eivät ole vielä ehtineet saada uutta (lainvoimaista) tuomiota ja aloittaa uutta seuraamuskautta, vaikka rikos olisikin tehty nopeasti vapautumisen jälkeen.

Lyhyen seuranta-ajan vaikutus ilmenee esimerkiksi seksuaalirikoksissa, joissa teosta käräjäoikeuden tuomioon kulunut keskimääräinen ratkaisuaika oli vuonna 2009 yli 24 kuukautta (Tilastokeskus: Käräjäoikeuksissa ratkaistut rikosasiat 2002–2009). Ehdotonta vankeutta koskevien käräjäoikeuden ratkaisujen jälkeen on yleistä lisäksi se, että tuomioon haetaan (syyttäjän tai puolustuksen toimesta) muutosta hovioikeudelta. Vailla lainvoimaa olevaa käräjäoikeuden ratkaisua ei lasketa uusimiseksi, vaikka syytetty henkilö olisikin pidätetty ja hän olisi saapunut vankilaan tutkintavangiksi.³⁴ Oikeusprosessin hitaudesta kertoo se, että elinkautisvankeutta koskevilla ratkaisuilla vankilasaoloaika ennen lainvoimaista tuomiota on ollut keskimäärin yli 17 kuukautta viime vuosina.

KUVIO 2. Vankilasta vapautuneiden vankeusvankien rikosten uusimisen kolmen vuoden seuranta-aikana

Vuonna 2007 vapautuneiden vankeusvankien uusimisosuudet olivat sukupuolen, iän ja vankeuskertaisuuden mukaan vertailukelpoisia vuonna 2004 vapautuneisiin vankeihin. Vaikka uusimisosuudet jäivätkin lyhyemmän seuranta-ajan takia alhaisemmiksi, niin edellä mainittujen muuttujien vaikutus pysyi samana (taulukko 3). Miehet uusivat edelleen naisia useammin, vaikka ero olikin kaventunut (14:sta) 10 prosenttiyksikköön. Vastaavasti nuorten vankien uusiminen oli vanhempiin vankeihin verrattuna selvästi yleisempää. Esimerkiksi 21–30-vuotiaista vangeista lähes joka toinen (51 %) ja 60-vuotiaista vangeista ainoastaan joka viides (19 %) oli syyllistynyt seurannan aikana uusiin rikoksiin. Vankilakertaisuus lisäsi edelleen riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin. Ensimmäistä kertaa vapautuvista vangeista uusi joka kolmas (34 %) ja yli viidettä kertaa vapautuvista kaksi kolmesta (63 %) vangeista.

TAULUKKO 3. Vuonna 2007 vapautuneiden vankeusvankien aito uusiminen sukupuolen, iän ja vankeuskertaisuuden mukaan kolmen vuoden seuranta-aikana

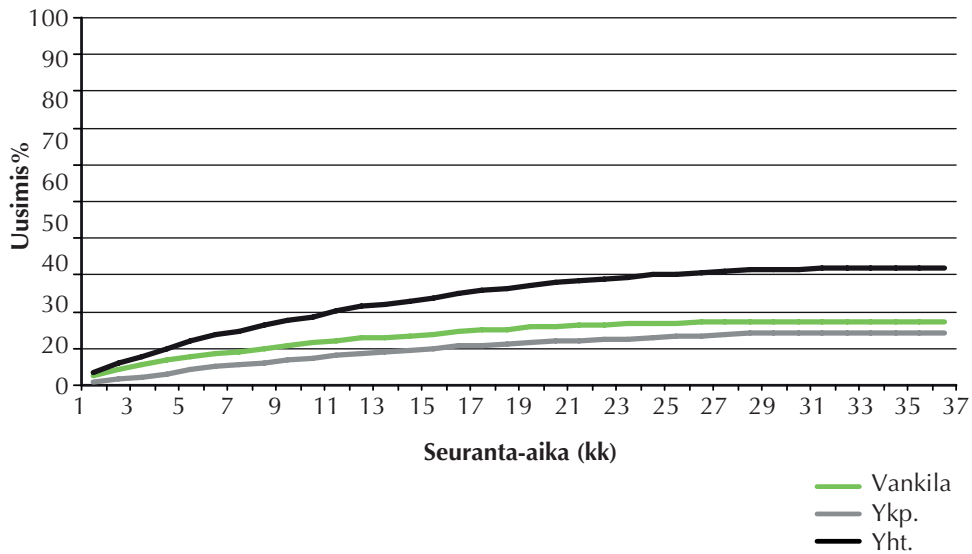
		Vapautuneita yht.	Uusineita (%)		
			1v	2v	3v
Yhteensä		4 312	40	48	49
Sukupuoli	mies	4 039	41	49	50
	nainen	273	31	39	40
Ikä vapautuessa	15–<21	104	63	69	71
	21–<30	1 356	50	58	59
	30–<40	1 329	42	51	51
	40–<50	929	33	41	42
	50–<60	482	24	30	31
	60–	112	13	18	19
Vankeuskertaisuus	1	1 327	26	32	34
	2	691	40	48	49
	3–5	1 164	45	53	54
	6–	1 130	53	62	63

VUONNA 2007 YHDYSKUNTAPALVELUN SUORITTANEIDEN UUSIMINEN

Yhdyskuntapalveluun voidaan tuomita enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Lisäksi yhdyskuntapalvelua voidaan määrätä myös yli vuoden pituisen ehdollisen vankeusrangaistuksen lisärangais- tuksena. Tämän takia vapautuneiden vankien ja yhdyskuntapalveluasiakkaiden uusimislukuja ei voida käyttää seuraamusten välisen tehokkuuden mittaami- seen, koska kohderyhmät eroavat oleellisesti toisistaan. Yhdyskuntapalveluasi- akkaiden uusimisluvuissa on huomioitava vastaavasti lyhyen seuranta-ajan vai- kutus, joka todettiin aikaisemmin myös vankeusvankien uusimista koskevissa tuloksissa.

Vuonna 2007 yhdyskuntapalvelun suoritti palvelussuunnitelman mukaisesti 2931 henkilöä. Yhdyskuntapalvelun suorittaneista 32 prosenttia uusi kolmen seurantavuoden aikana joko yhdyskuntapalveluun tai ehdottomaan vankeuteen. Vankilaan uusittiin (18 %) hieman uutta yhdyskuntapalvelua (15 %) useammin. Kuten vangeilla myös yhdyskuntapalveluasiakkaiden uusiminen oli nopeaa: vuoden aikana joka viides (21 %) oli uusiutunut.

KUVIO 3. Vuonna 2007 yhdyskuntapalvelun suorittaneiden uusiminen 3 vuoden seuranta-aikana

Taulukossa 4 kuvataan vuonna 2007 yhdyskuntapalvelun suorittaneiden henkilöiden uusimista sukupuolen ja iän mukaan. Yhdyskuntapalveluasiakkaista miehet uusivat naisiin verrattuna 9 prosenttiyksikköä enemmän: miehistä joka kolmas (33 %) ja naisista joka neljäs (24 %) uusi seurannan aikana. Vastavasti nuorten riski syyllistyä uusiin rikoksiin oli korkeampi kuin vanhemmilla yhdyskuntapalveluun tuomituilla. Vankeusvankeudesta vapautuviin verrattuna iän merkitys on yhdyskuntapalveluasiakkailla merkittävästi pienempi.

TAULUKKO 4. Vuonna 2007 yhdyskuntapalvelun suorittaneiden vankien uusintarikollisuus iän ja sukupuolen mukaan

		Suorittaneita yht.	Uusineita (%)		
			1v	2v	3v
Yhteensä		2 931	21	30	32
Sukupuoli	mies	2 685	22	31	33
	nainen	246	18	23	24
Ikä	15–<21	115	29	42	43
	21–<30	929	26	34	36
	30–<40	722	21	30	33
	40–<50	628	20	28	30
	50–<60	413	15	22	24
	60–	124	12	19	20

ENSI KERTAA VAPAUTUVIEN VANKIEN RIKOSURA JA UUSINTARIKOLLISUUS

Vankilasta ensimmäistä kertaa vapautuvat vangit erotetaan uusintarikollisuustutkimuksissa usein omaksi ryhmäkseen (Hypén 2004, 39). Ryhmän erityismerkitys nähdään esimerkiksi siinä, että yhtenä kriminaalipoliittisena tavoitteena on ollut vähentää vankilasta ensi kertaa vapautuvien vankien uusintarikollisuutta (OM 7/013/2009). Tärkeää onkin katkaista rikosura ennen vankien urautumista vankilakierteeseen. Moninkertaisten uusijoiden uusintarikollisuuden vähentäminen on hankalampaa ja edellyttää vankeinhoidolta suuria resursseja kuten intensiivisiä päihde- ja toimintaohjelmia.

Vankeusrangaistukset kasautuvat samoille henkilöille. Erilaiset poikkileikkausaineistot vankilassa olevista vangeista ja retrospektiiviset tutkimusasetelmat kuitenkin yliarvioivat usein vankeusrangaistuksen uusimista. Uusimisesta saadaan täysin erilainen kuva, kun seurataan ensimmäistä kertaa vankilasta vapautuneiden vankien urautumista vankilakierteeseen. Vankilakierteeseen päädytään huomattavasti harvemmin kuin uskotaan.

Hypén (2004, 50) esitti tutkimuksessaan, että ainoastaan noin neljä sadasta vankilaan tulevasta henkilöstä päätyy takaisin vankilaan kuudesti. Hypénin kokonaisaineisto kattoi kaikki vuosina 1993–2001 suoritettut vankilakaudet. Seuraavaksi tarkastellaan, onko ensimmäistä kertaa vapautuvien vankien uusintarikollisuudessa tapahtunut muutoksia Hypénin tutkimuksen jälkeen. Tutkimusaineiston perusjoukon muodostavat kaikki ensimmäistä kertaa vankilasta vapautuvat vankeusvangit, jotka suorittivat ehdottoman vankeusrangaistuksen vuosina 1993–2000. Henkilöä seurataan kymmenen vuotta vapautumisen jälkeen. Aitoa uusimista ei tällä kertaa mitata, vaan kyseessä on vankilaan palaaminen. Uusineiksi lasketaan ne henkilöt, jotka palaavat uudelleen vankeusvankeiksi seurannan aikana.

Vankiluku laski 1990-luvun alun jälkeen ja vuosituhanen vaihteessa se alkoi uudelleen nousta. Ensi kertaa vapautuvien määrät noudattavat vastaavaa vankiluvun muutosta. Ajanjakson aikana ensimmäistä kertaa vapautuvien vankien määrä on vaihdellut vuosittain 1000–1700 vangin välillä. Taulukossa 5. on kuvattu vuosina 1993–2000 ensi kertaa vapautuvien vankeusvankien vankilaan palaamista kymmenen vuoden seuranta-aikana. Vuonna 1993 vankilasta ensimmäistä kertaa vapautuvista vangeista 43 prosenttia palasi takaisin vankilaan vähintään yhden kerran seurannan aikana. Uusijoista vajaa 7 prosenttia palasi vankilaan vähintään viisi kertaa. Ensi kertaa vapautuvien uusimisosuudet nousivat vain vähän vuoteen 1997 asti ja vuoteen 1993 verrattuna nousu oli ainoastaan 2,2 prosenttiyksikköä. Vankilaan yli vähintään kuudetta kertaa päätyvien määrässä tapahtui kuitenkin selkeämpi nousu.

Vuoden 1997 jälkeen uusintarikollisuudessa tapahtui selvä muutos. Vuonna 1998 ensimmäisestä kertaa vapautuvista päätyi vankilaan vähintään kerran jo yli puolet (51 %). Vähintään kuudetta kertaa vankilaan päätyneiden uusijoiden määrässä ei kuitenkaan ole tapahtunut suuria muutoksia vuoden 1998 jälkeen. Uusijoiden määrä nousi ainoastaan noin yhden prosenttiyksikön tämän jälkeen. Kolmatta kertaa vankilaan saapuvien määrät ovat kuitenkin nousseet vuosien välillä. Vapautuneiden vankien ikä on ollut seurantavuosina tasaisesti hieman yli 30-vuotta, joten ikä ei selitä muutoksia.

Tutkimustuloksia tulkitessa on pidettävä ainakin yksi varaus: kymmenenkin vuoden seuranta-aika on melko lyhyt, kun tutkitaan vankien elämänaikaisia rikosuria (Hypén 2004). Hypénin tutkimustuloksiin verrattuna voidaan todeta, että vankilasta ensimmäistä kertaa vapautuvien uusiminen on noussut tutkimuksen jälkeen.

TAULUKKO 5. vuosina 1993–2000 ensi kertaa vapautuvien vankeusvankien vankilaan palaa-
minen kymmenen vuoden seuranta-aikana

	Vapautu- neita yht.	Vapautu- neiden ikä	Vankilaan palanneet (%)				
			Kertaa				
			1	2	3	4	5
1993	1 684	31,2	43,2	25,1	16,7	10,8	6,6
1994	1 446	30,9	44,8	28,1	17,6	10,6	6,7
1995	1 176	30,5	44,8	29,1	19,5	14,0	9,1
1996	1 131	31,9	45,5	27,5	17,9	12,7	8,4
1997	1 044	31,5	45,8	30,1	20,1	14,4	9,1
1998	1 092	31,8	51,0	34,6	23,4	15,5	9,1
1999	1 081	32,5	50,4	32,6	21,8	14,5	10,2
2000	1 107	32,5	52,6	35,3	24,4	15,9	10,1
Keskiarvo	1 220,1	31,6	47,3	30,3	20,2	13,6	8,7

Normaaliväestöön verrattuna vangit ovat olleet sosiaaliselta taustaltaan huono-osaisia (esim. Joukamaa, 2010; Hypén, 2004 55–56; Näkki, 2006 & Kivivuori & Linderborg 2009). Yhteiskuntaan integroituminen on hankalaa vapautumisen jälkeen, mutta viime kädessä rikosuran katkaiseminen riippuu vangista itsestään. Miksi ensi kertaa vapautuvien vankien uusintarikollisuus on noussut jos sivuutetaan 1990-luvun alun laman ja muiden yhteiskunnallisten makrotekijöiden monisyiset vaikutukset?

Vankien uusintarikollisuutta näyttäisi lisänneen ensinnäkin yhdyskuntapalvelun käyttöönotto, joka vakiintui koko maahan vuonna 1997. Monet niistä, jotka aikaisemmin olisivat saaneet ensimmäisen ehdottomaan vankeuteen johtavan tuomion siirtyivät nyt vankeuden sijasta yhdyskuntapalveluasiakkaiden. Yhdyskuntapalvelun käyttöönoton jälkeen vankilaan ensimmäistä kertaa saapuneet olivat täten ryhmä, jonka uusimisriski oli aikaisempaan verrattuna entistä korkeampi. Jos uusintarikollisuutta tarkastellaan kokonaisuutena, niin yhdyskuntapalvelu ei todennäköisesti lisännyt rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuutta, mutta vapautuvien vankeusvankien uusintarikollisuutta se kyllä korotti: vankipopulaatio muuttui uuden rikosseuraamuksen myötä. Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuuden alentamisen näkökulmasta on kuitenkin ymmärrettävää, että yhdyskuntapalvelusta muodostui uusi porras, jonka avulla pyrittiin katkaisemaan rikoksentekijöiden rikosura ennen mah-

dollisesti alkavaa vankilakierrettä. Vankeja koskevissa uusintarikollisuustutkimuksissa on siis tärkeää ymmärtää rikosseuraamusjärjestelmän rakenne. Rikosseuraamusjärjestelmän rankaisemismuotoja kuten yhdyskuntaseuraamuksia lisätessä vankien uusintarikollisuus todennäköisesti nousee.

Ehdotonta vankeusrangaistusta suorittaneet vangit ovat muuttuneet viimeisinä vuosikymmeninä. Esimerkiksi huumausainerikoksista tuomittujen vankien osuus nousi jyrkästi vankiloissa 1990-luvulla (Kainulainen 2010, 211). Runsas huumausaineiden käyttö aiheuttaa rikoksien lisäksi sosiaalisia ja psyykkisiä vaikeuksia sekä mm. asumis- ja toimeentulo-ongelmia (Kinnunen 2001; Rantala 2004; Kääriäinen 1994, 145–148). Vankien terveydentila on myös muuttunut kahdessa vuosikymmenessä. Vankien mielenterveyshäiriöt ovat yleistyneet ja somaattinen sairastavuus on luultavasti hieman lisääntynyt. Päihteiden ongelmakäyttö on selvästi suurempaa ja alkoholiriippuvuuden lisäksi yleistä on myös huumeriippuvuus sekä näihin liittyvä sekakäyttö. (Joukamaa, 2010, 74–76).

VAPAUTUNEIDEN VANKIEN KUOLLEISUUS

Uusintarikollisuustutkimuksissa on huomioitava se, että vangeilla on suuri riski kuolla pian vapautumisen jälkeisinä vuosina. Normaaliväestöön verrattuna vapautuneiden vankien ennenaikaisen kuolleisuuden riski on moninkertainen (esim. Hypén, 2005; Lauerma 2007). Esimerkiksi vuonna 2004 vapautuneista miesvangeista joka kymmenes (11 %) kuoli viiden vuoden seuranta-aikana (taulukko 6). Kuolleisuusriski liittyy selvemmin miesvankeihin; naisvangeista 5 prosenttia kuoli seuranta-aikana.

Nuorimmilla vangeilla oli (kahdeksan 15–17-vuotiaan vangin muodostamaa ikäluokkaa lukuun ottamatta) vanhempiin verrattuna odotetusti alhaisempi kuolleisuusriski. Vanhimista vangeista yli viidennes (21,1 %) kuoli seurannan aikana. Kuolleisuusriski nousee vankeuskertaisuuden myötä. Kolmatta, neljättä tai viidettä kertaa vapautuvista vangeista joka kymmenes (10 %) ja yli viidettä kertaa vapautuvista joka seitsemäs (14 %) kuoli viiden ensimmäisen vuoden aikana vapautumisesta. Hieman yllättävää oli se, että ensi kertaa vapautuvat eivät muodostaneet kuolleisuuden suhteen alhaisinta riskiryhmää. Tuloksia luettaessa on kuitenkin tärkeää ymmärtää se, että vankeuskertaisuus ja ikä ovat usein riippuvuussuhteessa keskenään: nuorempiin vankeihin verrattuna vanhemmat vangit ovat olleet yleensä useammin vankilassa.

TAULUKKO 6. Vuonna 2004 vapautuneiden vankeusvankien kuolleisuus viiden vuoden seuranta-aikana

		Vapautu- neita yht.	Seuranta-aikana kuolleet									
			1. vuosi		2. vuosi		3. vuosi		4. vuosi		5. vuosi	
			n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Yhteensä		4 210	103	2,4	182	4,3	273	6,5	357	8,5	432	10,3
Sukupuoli	mies	3 978	102	2,6	179	4,5	267	6,7	348	8,7	421	10,6
	nainen	232	1	0,4	3	1,3	6	2,6	9	3,9	11	4,7
	15–<21	158	1	0,0	3	0,0	7	0,0	7	0,0	8	0,1
	21–<30	1 332	17	1,3	28	2,1	47	3,5	60	4,5	73	5,5
	30–<40	1 282	35	2,7	61	4,8	80	6,2	104	8,1	124	9,7
	40–<50	913	22	2,4	45	4,9	69	7,6	95	10,4	116	12,7
	50–	525	28	5,3	45	8,6	70	13,3	91	17,3	111	21,1
	Vankeus- kertaisuus	1	1 355	32	2,4	52	3,8	76	5,6	92	6,8	115
2	683	9	1,3	21	3,1	35	5,1	45	6,6	54	7,9	
3–5	1 031	25	2,4	44	4,3	63	6,1	86	8,3	103	10,0	
6–	1 141	37	3,2	65	5,7	99	8,7	134	11,7	160	14,0	

YHTEENVETO

Vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden määrän säätely on tietoista kriminaalipoliittista toimintaa (esim. Aho 2002; Lappi-Seppälä 2007, 32), eikä muutoksia vankiluvussa voida sellaisenaan pitää merkkeinä uusintarikollisuuden noususta tai laskusta. Rikosseuraamuslaitoksen *yhtenä* tehtävänä on vähentää rikosseuraamusasiakkaiden uusimisriskiä. Uusintarikollisuudesta aiheutuu haittoja, joista kaikki eivät ole rahassa mitattavissa. Uusintarikollisuuden alentaminen pienimmässäkkin määrin on jo erittäin merkittävää. Esimerkiksi uusijoiden yhden vuoden ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpano maksaa noin 42000 euroa (Hinkkanen 2010, 422). Rikosseuraamusasiakkaiden määriin suhteutettuna kustannusten odotusarvot ovat huomionarvoisia, koska kymmenen viime vuoden aikana (2001–2010) vankilassa aloitti suorittaa vankeus-, sakko-, tai tutkintavankeutta noin 33000 henkilöä ja yhdyskuntaseuraamuksista pelkästään yhdyskuntapalvelua noin 22000 henkilöä. Rikosseuraamuslaitos tarvitsee tietoa vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuudesta, jotta se voisi kehittää toimintatapojaan. Rikosseuraa-

muslaitokselle ja yleisemmin kriminaalipolitiikalle asetettuja vaikuttavuustavoitteita ja näiden toteutumista seurataan myös uusintarikollisuusmittareilla.

Uusintarikollisuutta voidaan mitata eri tavoin. Vapautuvien vankien uusintarikollisuutta mitattaessa on erotettava aito uusiminen epäaidosta uusimisesta. Uusintarikollisuustutkimukseen liittyy erilaisia erityispiirteitä ja mittausharhaa aiheuttavia tekijöitä, joita tutkijan on hankala tai mahdoton kontrolloida. Tällaisia ovat mm. seurannan aikana tapahtuneet lainsäädännön muutokset ja piilorikollisuus. Rikosseuraamuslaitos on kartoittanut järjestelmällisesti rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuutta vuodesta 2005 lähtien. Tutkimustietoa tarvitaan lisää etenkin vankiloiden toiminta-ohjelmien ja muiden rikosseuraamusasiakkaille suunnattujen interventiodien vaikutuksista uusintarikollisuuteen. Tämän lisäksi tulisi käynnistää tutkimushankkeita kuten valvotun koevapauden, ehdonalaisvalvonnan ja myöhemmin valvontarangaistuksen vaikutuksista unohtamatta tietenkään muiden Rikosseuraamuslaitoksen vaikuttavuustavoitteiden tutkimusta.

Rikosseuraamusasiakkaat syyllistyvät uusiin rikoksiin usein ja uusijoista suurin osa tekee rikokset nopeasti rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Yhdyskuntapalvelun suorittaneet uusivat harvemmin kuin vangit, mutta uusijoiden osuus on silti suuri. Vankilakierteeseen päädytään harvemmin kuin usein luullaan. Ensi kertaa vapautuvista vangeista noin puolet palaa takaisin vankilaan viiden seurantavuoden aikana, mutta ainoastaan harvat päätyvät vankilaan useammin kuin viidesti. Vankeusrangaistukset kasautuvat samoille henkilöille. Tämän takia tiettyinä vuonna vapautuneiden tai kirjoilla olevien vankien uusimisluvut ja uusimisriskit ovat korkeita verrattuna ensimmäistä ja toista kertaa vapautuviin vankeihin. Parhain vankien uusintarikollisuusmittari on mittari, joka kuvaa ensi kertaa vapautuvien vankien aitoa uusimista sekä urautumista vankilakierteeseen. Seuranta-ajan tulisi olla useita vuosia, vankilakierteen arvioimiseksi mielellään kymmenen vuotta tai enemmän.

Rikosseuraamusasiakkaiden kanssa työskennellessä tulisi noudattaa riskin, tarpeen ja vastaavuuden periaatteita. Riskin periaate tarkoittaa sitä, että toiminnan intensiteetti kohdennetaan rikokseen syyllistyneen henkilön uusimisriskin mukaisesti eli intensiivisin toiminta suunnataan henkilöille, joiden uusimisriski on korkein. (Bonta, 2002). Rikosseuraamuslaitoksessa on käytetty vangin rikoshistoriaa eli staattisia tekijöitä ja sosiodemografisia tietoja kartoittavaa SIR-R1 - mittaria, josta on rohkaisevia tuloksia rangaistusajan suunnittelussa ja vankisijoittelussa. SIR-R1 - mittarilla pyritään kartoittamaan vapautuvien vankien yleistä uusintarikollisuutta ryhmätasolla (Peltovuoma 2008). Staattisia tekijöitä ei voida muuttaa rangaistuksen aikana. Vaikuttavaa rikosseuraamustyötä tehdään silloin, kun huomioidaan henkilön riskien lisäksi tarpeen ja vastaavuuden periaatteet. Rangaistusajan toiminta tulisi kohdentaa yksilöllisiin kriminogeenisiin ja dynaamisiin riskitekijöihin. Artikkelissa esitettiin päätu-

loksia rikosseuraamusasiakkaiden uusimisesta staattisten tekijöiden kautta. Vähintään yhtä tärkeää on tutkia uusintarikollisuutta kriminogeenisten ja dynaamisten riskitekijöiden viitekehuksesta.

LÄHTEET

- Aho, Timo: Elinkautisvankien uusintarikollisuus. Uusi Kriminaalihuolto 1/1997
- Aho Timo: Vankien määrä kasvaa yhä. Haaste 4 (2002)
- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik: Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 194, 1983
- Bonta, James: Offender Risk Assessment: Guidelines for Selection and Use. Criminal Justice and Behavior 29 (2002):4, 355–37
- Graunbøl, Hans Monrad & Kielstrup, Bo & Muiluvuori, Marja-Liisa & Tyni, Sasu & Baldursson, Erlendur Sigurður & Guðmundsdóttir, Hafþís & Kristoffersen, Ragnar & Krantz, Lars & Lindstén, Karin: Retur. En nordisk undersøgelse af recidiv blandt klienter i Kriminalforsorgen: Bjerch Trykkeri AS, 2010
- HE 126/2010. Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2011
- Hinkkanen Ville: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöstä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 92. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2009
- Hinkkanen, Ville: Rikollisuuden kustannukset. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2009. Rikollisuus- ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 250. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2010
- Hypén, Kimmo: Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004
- Joukamaa, Matti ja työryhmä: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve 2010. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010
- Kainulainen, Heini: Päihde- ja dopingrikokset. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2009. Rikollisuus- ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 250. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2010
- Keinänen, Anssi & Saarimaa, Tuukka: Recidivism of Finnish Prisoners – An Empirical Analysis. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta/Taloustieteiden laitos: Keskustelualoitteita No 30, 2005
- Kinnunen, Aarne: Huumausainerikoksiin syyllistyneiden rikosura ja sosioekonominen asema. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 182. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2001
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik: Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2009

- Knuuti, Ulla & Vogt-Airaksinen, Tiina: Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen raportti, 2010
- Kuivajärvi, Kirsti: 'Rikas maksaa rahallaan, köyhä selkänahallaan' - tutkimus sakko-vankien vankilaurasta. Oikeus 32 (2003): 2, 102–118
- Kuure, Tapio & Haapasalo Jaana: Vankilarangaistuksen uusiminen – uusimisriski ja –nopeus. Siltavalmennus: raportteja 1/2001
- Kääriäinen, Juha: Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Painatuskeskus, 1994
- Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko: Rikollisuus ja kriminologia. Vastapaino, 2005.
- Lappi-Seppälä, Tapio: Ehdollisen rangaistuksen käyttökerrat ja kasaumat. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 42. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1999
- Lappi-Seppälä, Tapio: Rangaistuskäytännön hinta. Tiede, taide ja köyhä kansa ry., 2007
- Lauerma, Hannu: Kuinka moni vanki on psyykkisesti terve? ADHD, dysleksia ja päihderiippuvaisuus syrjäytymisen taustalla. Duodecim 123 (2007): 19, 2363–4
- Lehti, Martti: Henkirikoskatsaus 2009. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 3/2010
- Lehti, Martti: Henkirikoskatsaus 2010. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 17/ 2011
- Marttunen, Matti & Takala, Jukka-Pekka: Nuorisorangaistus 1997–2001. Uuden rangaistuslain arviointi. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 192. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2002
- Muilu, Marja-Liisa: Yhdyskuntapalveluun tuomittujen uusintarikollisuus. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 2/1999
- Näkki, Pirjo: Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 38/2006. Sosiaali- ja terveysministeriö, 2006
- OM 3/61/2010. Työryhmän asettaminen. Vakavien väkivaltarikosten uusimisriskin vähentäminen, 18.2.2011
- OM 7/013/2009: Oikeusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2010–2013. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2009:1. Oikeusministeriö, 2009
- Paanila, Jarmo: Vaarallisten rikoksenuusijoiden uusimisriskiin vaikuttavat tekijät Suomessa 1971–1995. Kuopion yliopiston julkaisuja. D. Lääketiede 337, 2004
- Peltovuoma, Sami: SIR-R1 – Arviointimenetelmä staattisten tekijöiden vaikutuksesta uusimisriskiin. Rikosseuraamuslaitos, 2008
- Rantala, Kati: Vankilasta vapautuvat huumeiden käyttäjät: sosiaalinen ongelma? Tampereen huumeepilotin 4. raportti. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 3, 2004
- Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020. Rikosseuraamuslaitos, 2011
- Rikosseuraamuslaitos 11/020/2010. Työryhmän asettaminen valmistelevaan rikosseuraamusalan asiakasarviokokonaisuutta.

- Smolej, Mirka: Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa. Katsaus tutkimuksen painopisteisiin ja resursseihin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 66. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2005
- Stoat, Taija & Häkkänen, Helinä: Väkivaltarikollisten persoonallisuuspiirteiden ja attribuutioiden yhteydet rikosten uusimiseen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2008. Rikosseuraamusvirasto, 2008
- Tilastokeskus: Suomen Virallinen Tilasto. Uusintarikollisuus 1981–1991. Oikeus 1995;8
- Tilastokeskus: Käräjäoikeuksissa ratkaistut rikosasiat 2002–2009. Tilastotietokannat, StatFin. Tilastokeskus, päivitetty 2010–06–17

OSATUTKIMUS II

Sasu Tyni

erikoistutkija, YTM, Rikosseuraamuslaitos

Anssi Keinänen

professori, KTT, HTT, Itä-Suomen yliopisto

Kristian Kipinoinen

erikoissuunnittelija, HUK, Rikosseuraamuslaitos

COGNITIVE SKILLS -OHJELMAN VAIKUTUKSET VANKIEN AJATTELUUN, MOTIVAATIOON JA UUSINTARIKOLLISUUTEEN: TULOKSET, ONGELMAT JA MAHDOLLISUUDET

EDILEX

Edilex 2014/13

Referee-artikkeli, versio 1.0

Julkaistu 10.6.2014

www.edilex.fi/lakikirjasto/13521

Sisällys

Sisällys	1
1 Johdanto	2
2 Cognitive Skills -ohjelma	3
3 Aikaisemmat tutkimukset Cognitive Skills -ohjelman vaikutuksista.....	4
4 Aineisto ja menetelmät.....	5
5 Tulokset	7
5.1 Taustamuuttajat	7
5.2 Ohjelman keskeyttäneet ja ohjelman keskeytymiseen liittyvät syyt	8
5.3 Motivaation ja ajattelun muutokset	9
5.4 Vaikutus uusintarikollisuuteen	11
5.5 Regressioanalyysi uusintarikollisuudesta	14
6 Tutkimuksen luotettavuuden arviointia.....	17
7 Johtopäätökset ja jatkotutkimustarpeet	20
Kirjallisuus.....	22

1 Johdanto

Rikosseuraamuslaitos vastaa tutkintavankeuden toimeenpanosta sekä yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta¹. Oikeusministeriön hallinnonalan erityinen tavoite on uusintarikollisuuden ja väkivallan vähentäminen osana yleistä kriminaalipolitiikkaa². 1990-luvun lopulta lähtien Rikosseuraamuslaitoksen keskeinen tavoite on ollut vastaavasti parantaa yhteiskunnan turvallisuutta vähentämällä rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuusriskiä. Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan lähtökohtana on se, että rangaistusten täytäntöönpanossa keskitytään seuraamusten sisältöjen ja vaikuttavuuden kehittämiseen siten, että rikosseuraamusasiakkaiden edellytykset rikosuran katkaisemiseksi ja valmiudet yhteiskuntaan sijoittumiseksi edistyisivät³.

Erilaisten toimenpideohjelmien ja julkisten palveluiden vaikutusten selvittäminen on tärkeää. Julkisen palvelutoiminnan kehittäminen ja arviointi on keskeinen osatekijä kansallisen kilpailukyvyyn edistämisessä ja ylläpitämisessä. Julkisten palvelujen arvioinnin pitäisi tuottaa tietoa päätöksentekijöille, palvelujen tuottajille, kansalaisille sekä ympäröivälle yhteiskunnalle siitä, miten julkisessa palveluntuotantotehtävässä on onnistuttu tai edistytty⁴. On tärkeää, että esimerkiksi kohdennettaessa julkisen vallan rajallisia resursseja koulutuksen, terveydenhuollon ja rikollisuuden torjunnan välillä, resurssit saataisiin kohdennettua mahdollisimman tuottavasti⁵. Toisaalta resurssien tuottava kohdentaminen ei ole mahdollista ilman vaikutusarviointia. Arvioinnin avulla voidaan parantaa päätösten laatua tiedollisen epävarmuuden vähennyttyä, mutta myös lisätä päätöksenteon avoimuutta ja sitoutumista päätöksiin⁶. Kuitenkin vaikutustutkimuksen erääksi puutteeksi on paikantunut juuri päätöksenteossa ja päätöksentekijän näkökulmasta liikkeelle lähtevän arvioinnin heiveröisyys⁷. Suomessa vankeuslain (VL 23.9.2005/767) myötä uusintarikollisuuden vähentämiseen tähtäävien toimenpiteiden vaikutusten arviointi onkin noussut rangaistusten kehittämisen keskeisimmäksi kysymykseksi. Vankeuslaissa vankeuden täytäntöönpanon tavoitteeksi asetetaan vangin valmiuksien lisääminen rikoksettomaan elämään (vankeuslain 1 luvun 2 §).

Vankiloissa vangeille järjestettyjä vankitoimintoja ovat vankityö, vankien koulutus sekä toiminta- ja päihdeohjelmat. Tämän lisäksi vangeille järjestetään muuta – vähemmän strukturoitua – toimintaa, joiden tarkoituksena on ylläpitää tai lisätä vangin arkielämän taitoja ja sosiaalisia valmiuksia, auttaa häntä ohjautumaan ammatillisiin opintoihin tai työelämään tai muuten valmistautumaan vapautumista varten.

Vankeinhoidossa käytettävien toimintaohjelmien tarkoituksena on edesauttaa erityisesti rikollisesta elämäntavasta irtaantumista sekä vähentää riskiä tai ehkäistä uusiin rikoksiin syylistymistä. Ohjelmissa kyse ei ole terapiasta, vaan erilaisiin tarkoituksiin ja ongelmiin keskittyvistä strukturoiduista työskentelymuodoista. Tämän takia ohjelmat vaihtelevat muutosmalliensa, laajuutensa, menetelmiensä sekä tavoitteidensa suhteen. Vankiloissa käyte-

¹ Laki rikosseuraamuslaitoksesta LRS L 27.11.2009/953.

² Hallituksen esitys 59/2011 vp, s. 125.

³ Rikosseuraamuslaitos 2011.

⁴ Kohti julkisten palveluiden yhteistä arviointia: keskustelualoite 2001, s.6. Sama pätee myös lainsäädännön kohdalla.

⁵ Swaray 2006, s. 143–144.

⁶ OECD 1997, s. 7.

⁷ Ahonen, Tala, Hämäläinen 2009, s. 2. Ks. enemmän vaikutusarviointien tarpeellisuudesta ja ongelmista Keinänen 2010b.

tään sekä yksilö- että ryhmämuotoisia ohjelmia. Ohjelmatoiminta jaetaan yleisohjelmiin, rikosperusteisiin ohjelmiin ja ryhmämuotoisiin päihdekuntoutusohjelmiin. Yleisohjelmia ei kohdenneta tiettyihin rikoksiin syyllistyneille vangeille, vaan niillä pyritään vaikuttamaan yleisesti rikolliseen käyttäytymiseen. Rikosperusteiset ohjelmat kohdennetaan sen sijaan tietyistä rikoksista tuomituille vangeille kuten väkivalta- tai seksuaalirikollisille. Ryhmämuotoiset päihdekuntoutusohjelmat toimivat osana vankien päihdekuntoutusta.

Cognitive Skills -ohjelma on vankiloissa käytettävä kanadalainen yleisohjelma, jolla pyritään vähentämään rikollista käyttäytymistä. Rikosseuraamusvirastossa käynnistettiin vuonna 2005 Cognitive Skills -ohjelman vaikuttavuutta koskeva tutkimus, jonka tarkoituksena oli selvittää, *vaikuttaako vankilassa suoritetun ohjelman läpikäyminen vankilaan palaamiseen*. Tässä tutkimuksessa arvioidaan empiiristen monimuuttujamenetelmien avulla Cognitive Skills -ohjelman *vaikutusta* vankilasta vapautuneiden uusintarikollisuuteen sekä ohjelman läpikäyneiden vankien ajatteluun ja motivaatioon. Lisäksi tutkimuksessa pyritään arvioimaan toteutetun vaikutusarvioinnin luotettavuutta ja pohtimaan yleisemmällä tasolla vaikutusarvointitutkimuksen kehittämistarpeita rikosseuraamusalalla.

2 Cognitive Skills -ohjelma

Vankiloiden ohjelmatoiminta yleistyi Suomessa 1990-luvun lopussa ja ne perustuvat pääasiassa *kognitiivis-behavioraaliseen* ohjelmiin, jossa vangin ajattelu- ja päättelyrakenteita (kognitiot) muuttamalla pyritään vaikuttamaan käyttäytymiseen (behavioraalinen). Kognitiivis-behavioraalisissa ohjelmissa yhdistetään nimensä mukaisesti kognitiivisen, behavioraalisen sekä sosiaalisen oppimisen viitekehyksestä johdettuja menetelmiä.⁸ Cognitive Skills -ohjelmassa tämä tarkoittaa, että ohjelmalla lisätään osallistujan valmiuksia sekä toimia eri tavoin että arvioida toimintaansa ja ajatteluaan. Ohjelmassa vaikutetaan useampaan sosiaalisen ajattelun puutteeseen samanaikaisesti. Vangeille pyritään opettamaan muun muassa sosiaalisia ongelmanratkaisutaitoja, ilmaisu- ja neuvottelutaitoja, tunteiden hallinta, arvojen pohdintaa sekä kriittistä ajattelua. Ohjelman runko on rakennettu sosiaalisen ongelmanratkaisun varaan.⁹

Cognitive Skills -ohjelma otettiin käyttöön Suomessa vuonna 1997. Vuosittain ohjelmaan on osallistunut 60–70 vankia ja se on osallistuneiden vankien määrällä mitattuna eniten vankiloissa tähän mennessä toteutettu pitkä toimintaohjelma. Ohjelma on muuttunut jonkin verran sisällöltään ja pituudeltaan alkuperäisestä vuoden 1991 versiosta. Nykyisin käytössä oleva ohjelma (Revised 09/00) koostuu 38:sta 2–2,5 tunnin työskentelyjaksosta ja sen läpivienti kestää noin kolme kuukautta. Ohjelma on suunniteltu toteutettavaksi 6–10 osallistujalle suljettuna ryhmänä. Osallistujien valinta tapahtuu puolistrukturoidun haastattelun perusteella, jossa arvioidaan ajattelun puutteita ja motivaatiota; puutteet eivät saa olla liian suuria, vangin tulee olla motivoitunut ohjelmaan ja muuttamaan ajatteluaan.¹⁰

⁸ McGuire 2004.

⁹ Ross ja Fabiano 1985.

¹⁰ Cognitive Skills -ajattelutaitojen kurssitoiminnan laatuohjelma 2003.

3 Aikaisemmat tutkimukset Cognitive Skills -ohjelman vaikutuksista

Cognitive Skills -ohjelman tutkimustuloksia tarkasteltaessa on huomioitava, että ohjelmasta on käytössä useita versioita eri maissa. Suomessa käytetyn ohjelman virallinen nimi on Reasoning & Rehabilitation, josta nykyään on käytössä päivitetty versio ”R & R revised”. Ohjelman eri versioiden välisiin eroihin ei oteta kantaa tässä tutkimuksessa ja rinnastamme Reasoning & Rehabilitation -nimellä kuvatut ohjelmat toisiinsa.

Cognitive Skills -ohjelmaa on tutkittu erittäin paljon. Metatutkimusten perusteella tutkimustulokset ovat kuitenkin hankalasti yleistettävissä, koska yksittäiset tutkimukset ovat eronneet toisistaan esimerkiksi valituissa tutkimusasetelmissä, kohderyhmissä sekä ohjelman vaikutusten mittaamisessa. Ohjelman vaikutuksia on tutkittu etenkin ilmenneen uusintarikollisuuden näkökulmasta ja kohderyhmänä ovat olleet muun muassa vangit, yhdyskuntaseuraamusasiakkaat sekä nuoret rikoksenteekijät.¹¹ Cognitive Skills -ohjelman vaikutuksia on verrattu myös muihin ohjelmiin¹² ja kuntoutusmuotoihin¹³. Lisäksi jonkin verran on tutkittu ohjelman primaarisia vaikutuksia (ns. lyhytaikaisia vaikutuksia) esimerkiksi rikosmyönteiseen ajatteluun psykologisten testien avulla¹⁴.

Metatutkimusten perusteella voidaan todeta, että ohjelman avulla voidaan vähentää uusintarikollisuutta¹⁵. Esimerkiksi *Pearson, Lipton, Cleland* ja *Yee* (2002) selvittivät ohjelmien vaikuttavuutta vankiloissa, yhdyskuntaseuraamuksissa ja ehdonalaisessa vapaudessa. Reasoning & Rehabilitation -tyyppisillä ohjelmilla havaittiin olevan yhteys alentuneeseen rikosten uusimiseen. *Friendship, Falshaw* ja *Beech* (2003) havaitsivat tutkimuksessaan, että ohjelman loppuun suorittaneet uusimisriskitasoltaan keski-matalaan tai keski-korkeaan luokitellut vangit syyllistyivät uusiin rikoksiin vastaavia kontrollihenkilöitä selvästi vähemmän. *Wilson, Bouffard* ja *MacKenzie* (2005) havaitsivat, että kognitiivis-behavioraalisilla ryhmäohjelmilla, joissa oli keskittyä ajattelun ja arvojen opettelemiseen ja ajattelun uudelleen rakentamiseen, oli yleisesti rikosten uusimista vähentävä vaikutus. Laajaa tutkimusaineistoa hyödyntävässä Reasoning & Rehabilitation -tutkimuksessa *Tong* ja *Farrington* (2006) havaitsivat, että ohjelman suorittaneilla oli 14 % pienempi riski syyllistyä uusiin rikoksiin kuin vertailuryhmällä. Ohjelman vaikutukset olivat myönteisiä sekä laitoksissa että sen ulkopuolella toteutettuna.

Ohjelman metatutkimusten mukaan on kuitenkin ollut satunnaistettujen tutkimusasetelmien vähäisyys. Syynä tähän ovat olleet pääasiassa tutkimuseettiset syyt. Esimerkiksi Suomessa vankeuslaissa määritellään vangin *velvollisuus*, mutta toisaalta *oikeus* osallistua vankeuden aikana vankitoimintoihin kuten ohjelmiin¹⁶. Tällöin vankien valitsemista toimenpiteisiin arpomalla voidaan pitää ristiriitaisena vankeuslain velvoitteiden suhteen. Myös kriittisiä vaikutustutkimuksen mittareita kohtaan on esitetty¹⁷.

¹¹ Mitchell ja Palmer 2004; Cann, Falshaw, Nugent ja Friendship 2003; Martin, Hernandez, Hernandez-Fernaud, Arrequeija Hernandez 2010; Ross, Fabiano ja Ewles 1988; Van Voorhis, Spruance, Ritchey, Johnson-Listwan, ja Seabrook, 2004; Allen, MacKenzie ja Hickman 2001; Berman 2005; Honka, Keinänen ja Tyni 2006; Martin, Hernandez, Hernandez-Fernaud, Arrequei ja Hernandez 2010.

¹² Allen, MacKenzie ja Hickman 2001; Blud ja Travers 2001; Cann, Falshaw, Nugent ja Friendship 2003.

¹³ Martin, Hernandez, Hernandez-Fernaud, Arrequei ja Hernandez 2010.

¹⁴ Ks. esim. Clarke, Cullen, Walwyn ja Fahy 2010.

¹⁵ Pearson, Lipton, Cleland ja Yee 2002; Wilson, Bouffard ja MacKenzie 2005; Tong ja Farrington 2006.

¹⁶ Vankeuslaki VL 23.9.2005/767.

¹⁷ Ks. esim. Laine 2011.

Yksittäisten tutkimusten tulokset ovat vastaavasti vaihdelleet: ohjelman negatiiviset vaikutukset uusimiseen ovat kuitenkin olleet vähäisiä¹⁸, usein vaikutus on ollut positiivinen mutta ei tilastollisesti merkitsevä tai vaikutusta ei ole havaittu¹⁹. Tutkimukset ovat kuitenkin toisaalta osoittaneet myös vahvaa positiivista vaikutusta sekä rikosten uusimisen vähentymiseen että kehittyneempään ajatteluun ja toimintaan.²⁰

Ohjelman käyttöönoton alussa 1980–1990 -luvuilla ohjelman vaikuttavuutta selvitettiin Kanadassa ja Yhdysvalloissa²¹. Etenkin Kanadassa 1980-luvulla tehdyssä tutkimuksessa havaittiin ohjelman myönteiset vaikutukset uusintarikollisuuteen²². Vastaavasti Isossa-Britanniassa ohjelman vaikuttavuutta on tutkittu paljon, mutta tulokset eivät ole aina olleet myönteisiä²³. *Sadlierin* (2010) viimeaikaiset tutkimustulokset osoittavat myös muiden vastaavanlaisten ohjelmien vähentävän uusintarikollisuutta. Ohjelman vaikutuksia on tutkittu Ison-Britannian ohella myös muualla Euroopassa²⁴.

Esimerkiksi *Berman* (2005) tutki Ruotsissa ohjelman vaikuttavuutta päihdeongelmaisten vankien kuntoutuksessa. Ohjelman suorittaneilla oli 25 % matalampi riski tulla uudelleen tuomituiksi kuin vertailuryhmällä. Ohjelmalla oli sekä lyhyt- että pitkäaikaisia positiivisia vaikutuksia. Huonointen menestyivät ohjelman keskeyttäneet. Sen sijaan *Svenssonin* (2007) tutkimuksessa ei havaittu yleistä positiivista vaikutusta yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden rikosten uusimiseen, mutta väkivaltaisten rikoksentehtäjäryhmässä vaikuttavuudesta oli viitteitä.

Suomessa *Honka*, *Keinänen* ja *Tyni* (2006) havaitsivat ohjelmalla olevan vaikutus ensimmäistä ja toista kertaa vankilassa olevien vankilaan palaamisessa. Tulokset osoittivat, että Cognitive Skills -ohjelman suorittaneiden vankilaan palaamisen todennäköisyys oli pienempi kuin vertailuhenkilöillä ja ohjelman keskeyttäneillä. Ohjelman suorittaneilla vankilaan palaamisen todennäköisyys oli 22 % pienempi kuin vertailuryhmässä.

4 Aineisto ja menetelmät

Tässä tutkimuksessa Cognitive Skills -ohjelman vaikutusten arvioimisen mittarina käytetään vankilaan palaamisen sijasta niin sanottua aitoa uusintarikollisuutta. Uusintarikollisuudella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sitä, että vanki syyllistyi vähintään yhteen rikokseen vapautumisen jälkeen, mistä seurasi tutkimuksen seuranta-aikana uusi Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanema ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu.

Cognitive Skills -ohjelmaan vuosina 1997–2008 osallistuneet vangit (N = 672) poimittiin Rikosseuraamuslaitoksen tutkimustiedostoista, jonka jälkeen heidät yhdistettiin vankitietojärjestelmän (VaTi) tietoihin. Tämän jälkeen ohjelmaan osallistuneille vangeille muodostettiin vankitietojärjestelmästä satunnaistettu vertailuryhmä niin sanotulla matched pair -menetelmällä, jossa kaltaistamismuuttujina olivat sukupuoli, ikä, päärikos, laitossajan pituus sekä vapautumisvuosi. Jokaiselle ohjelmaan osallistuneelle vangille pyrittiin löytämään kolme kaltaistamismuuttujiltaan täysin yhtenevää vertaisparia. Vertailuryhmä jäi kuitenkin

¹⁸ Wilkinson 2005.

¹⁹ Mitchell ja Palmer 2004; Svensson 2007.

²⁰ Berman 2005; Honka, Keinänen ja Tyni 2006.

²¹ Ross, Fabiano ja Ewles 1988; Van Voorhis, Spruance, Ritchey, Johnson-Listwan ja Seabrook 2004.

²² Ross, Fabiano ja Ewles 1988.

²³ Blud ja Travers 2001; Friendship, Falshaw ja Beech 2003; Mitchell ja Palmer 2004; Wilkinson 2005; Clarke, Cullen, Walwyn ja Fahy 2010.

²⁴ Ks. esim. Martin, Hernandez, Hernandez-Fernaud, Arrequi ja Hernandez 2010.

hieman odotettua pienemmäksi. Lopulliseen tutkimusaineistoon valikoitui 2 415 vankia, joista 1 743 toimi vertailuhenkilöinä, 518 vankia oli suorittanut Cognitive Skills -ohjelman kokonaisuudessaan ja 154 vankia oli keskeyttänyt ohjelman.

Vankeja on voitu seurata vapaudessa eripituisia ajanjaksoja riippuen heidän vapautumisen ajankohdasta. Aineistossa on tietoja 2175 vangista (90 % kaikista aineiston vangeista), joita on voitu seurata vapaudessa yli vuoden verran ja 1904 vankia (79 %), joita on voitu seurata yli kaksi vuotta vapautumisesta. Cognitive Skills -ohjelman läpikäyneiden, ohjelman keskeyttäneiden ja vertailuryhmän määrät, taustamuuttujat sekä erojen tilastollinen merkitsevyys on esitetty taulukossa 1.

Tutkimusten mukaan on tärkeää kohdentaa kuntoutusta sitä tarvitseville²⁵. Ohjelman valinnat tehdään puolistrukturoidun haastattelun perusteella, jolla mitataan osallistujan ajattelutaitoja kahdellatoista osa-alueella sekä motivaatiota muutokseen että motivaatiota osallistua ohjelmaan. Toisena tutkimusaineistona olivat Cognitive Skills -ohjelmaan osallistuneiden vankien alku- ja loppupisteytykset, jotka muodostuvat ohjaajien tekemien haastatteluiden perusteella. Mikäli esimerkiksi vangin motivaatiossa on tapahtunut muutoksia ohjelman aikana, niin ohjelmaa voidaan pitää muutoksen syynä. Primäärivaikutuksia mittaavassa tutkimusaineistossa on vankeja, jotka ovat osallistuneet Cognitive Skills -ohjelmalle vuosien 1997–2006 aikana.

Haastattelun ajatteluosiossa arvioidaan vangin ajattelutaitoja välillä 1–5, jossa 1 tarkoittaa huomattavia ongelmia kyseisellä alueella, 3 hyvää ajattelutaitoa ja 5 erinomaista tai ei lainkaan ongelmia tai hyvin abstraktia ajattelukykyä kyseisellä alueella. Motivaatio-osiossa on sama vaihteluväli, jossa 1 tarkoittaa alhaista motivaatiota ja 5 erittäin korkeaa motivaatiota. Ryhmään voidaan valita henkilö, joka ajattelun osa-alueilla saavuttaa maksimissaan viidellä alueella tuloksen 3 sekä saa riittävän korkeat motivaatiopisteet. Pisteytyksen helpottamiseksi Suomessa on arvioitu kaikkia osa-alueita vaihteluvälillä 1–5.

Ryhmiin on poikkeustapauksissa valittu harkiten henkilöitä, joiden ajattelun eri osa-alueiden erot ovat hyvin suuret eli jossain osa-alueessa on huomattavia vaikeuksia. Poikkeustapauksissa on ryhmään – harkinnan jälkeen – valittu myös huomattavasti alhaisemalla motivaatiolla vanki sillä perusoletuksella, että motivaation alhaiset pisteet voisivat selittyä myös hyvin alhaisilla ajatteluvaikeuksilla. Perusoletuksena kuitenkin on, että vanki on valmis ja halukas osallistumaan ryhmään.

Empiirisinä menetelminä tutkimuksessa käytetään kuvioiden ja taulukoiden lisäksi Kaplan–Meier -estimaattoria uusintarikollisuuden todennäköisyyden laskemisesta eripituisille seuranta-ajoille. Estimaattorissa huomioidaan se, että vankien seuranta-ajat vaihtelevat. Tutkimuksessa on testattu eroja ryhmien Kaplan–Meier -estimaattoreissa (ns. selviytymisfunktio) log-rank -testin avulla.

Tutkimuksessa käytetään kahta regressiomallia analysoimaan uusintarikollisuutta ohjelman suorittaneiden, ohjelman keskeyttäneiden ja vertailuhenkilöiden keskuudessa: logistista regressiota ja Coxin regressiota. Logistisessa regressiossa selitettävänä muuttujana on se, onko vanki tehnyt uusia rikoksia kahden vuoden seurannan jälkeen. Coxin regressiossa selitettävänä muuttujana on myös uusiminen, mutta siinä huomioidaan se, että vankeja on seurattu eripituinen aika vapautumisesta. Logistisessa regressiossa kertoimen ollessa positiivinen, muuttujalla on lisäävä vaikutus uusintarikollisuuteen. Samalla tavoin Coxin regressiossa hasardisuhteen²⁶ ollessa suurempi kuin yksi, muuttujalla on uusimista nopeuttava vaikutus. Kertoimet tulkitaan siten, että kuinka monta prosenttia vastaajan hasardi on suu-

²⁵ Tarveperiaatteen (need principle) mukaan toimenpideohjelmaa suunnataan niille, jotka tarvitsevat kyseistä ohjelmaa tai toimenpidettä. Ks. Keinänen 2008, s. 213–215 erilaisista periaatteista rikollisten luokittelussa.

²⁶ Hasardisuhde kuvaa suhteellista riskiä tapahtumalle eli tässä tapauksessa uusimiselle.

rempi (jos kerroin suurempi kuin yksi) kuin referenssivastaajan hasardi, kun muut tekijät mallissa on kontrolloitu. Tilanne on päinvastainen, jos hasardisuhde on alle ykkösen.

Tilastollisesti merkitsevillä tuloksilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa tilastollisen testausten tuloksia, joissa p-arvo on alle 0,05. Tämä tarkoittaa sitä, että hylättäessä tilastollinen nollahypoteesi siitä, että esimerkiksi ryhmien välillä ei ole eroja tai jokin asia ei vaikuta uusimiseen tehdään alle viiden prosentin suuruinen päättelyvirhe. Tilastollisten testien p-arvo voidaan siis tulkita yleisesti siten, että tilastolliset testit testaavat, onko muutos tai vaikutus riittävän suuri, jotta havaittu ilmiö johtuisi tämänkokoisessa aineistossa jostain muusta kuin sattumasta.²⁷ Taulukoissa p-arvot, jotka ovat alle 0,05, ovat tummennettu tilastollisen merkitsevyyden osoittamiseksi.

5 Tulokset

5.1 Taustamuuttujat

Taulukossa 1 on kuvattu ryhmien (vertailuryhmä, Cognitive Skills -ohjelman läpikäyneiden ja keskeyttäneiden) taustamuuttujien tunnuslukuja. Samalla taulukossa esitetään keskiarvotestin (F-testi) p-arvot sille, että keskiarvot ryhmien välillä eivät ole samansuuruisia. Ryhmien taustatekijöitä ei ole saatu aineiston muodostamisessa täysin samansuuruisiksi. Esimerkiksi Cognitive Skills -ohjelman läpikäyneet olivat olleet useammin vankilassa (keskimäärin 4,7 kertaa). Vastaava lukema keskeyttäneillä oli 4,6. Toisaalta erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä (p-arvo on 0,852)²⁸. Myös muissa taustamuuttujissa oli jonkin verran eroja ryhmien välillä. Cognitive Skills -ohjelman läpikäyneet olivat kaikkein iäkkäimpiä (negatiivinen yhteys uusimiseen) ja vastaavasti vertailuryhmän vangit olivat kaikkein nuorimpia. Tosin erot ryhmien välillä eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Vankeuden todellinen kesto oli kaikkein pisin ohjelman suorittaneilla (noin 31 kuukautta) ja lyhin vertailuryhmän vangeilla (noin 27 kuukautta).

Taulukko 1 Taustamuuttujien tunnusluvut ryhmittäin

Ryhmä	Vankila-	Vankeuden			
	kertaisuus	Ikä	kesto, vrk	Vapautumisvuosi	N
Vertailuryhmä	4,7	29,2	820	2004,2	1743
Cognitive Skills -läpi	4,7	33,8	946	2004,5	518
Cognitive Skills -kesk.	4,6	31,2	864	2002,7	154
p-arvo	0,852	0,186	0,004	0,000	
Kaikki	4,7	33	850	2004,2	2415

²⁷ Ks. esim. Nummenmaa 2006.

²⁸ Yksisuuntainen varianssianalyysi.

Taulukossa 2 on verrattu vankien aikaisempien tuomioiden perusteina olleiden rikosten määriä ryhmittäin. Esimerkiksi vertailuryhmän vangeilla on taustallaan 3,0 aikaisempaa väkivaltarikosta tuomioidensa perustana. Vastaava lukema Cognitive Skills -ohjelman suoritaneilla oli 3,3 ja ohjelman keskeyttäneillä 2,8. Erot ryhmien välillä eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Myöskään muiden rikosten kohdalla erot ryhmien välillä eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Kaiken kaikkiaan ryhmien kaltaistaminen saatiin tutkimuksesta tehtyä hyvin, koska erot tärkeimpien taustamuuttujien – kuten ikä ja vankilakertaisuus – kohdalla eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Taulukko 2 Aikaisemmat rikokset ryhmittäin

Rikoksia yhteensä	Vertailuryhmä	Cognitive Skills -läpi	Cognitive Skills -kesk.	Tilastollinen merkitsevyys
Väkivaltarikoksia	3	3,3	2,8	0,274
Henkirikoksia	0,12	0,14	0,14	0,553
Huumerikoksia	2,7	3,2	2,9	0,255
Ryöstöjä	0,4	0,4	0,5	0,342
Kätkemisrikoksia	1,4	1,6	1,7	0,167
Varkausrikoksia	16,6	19,7	14,2	0,117

5.2 Ohjelman keskeyttäneet ja ohjelman keskeytymiseen liittyvät syyt

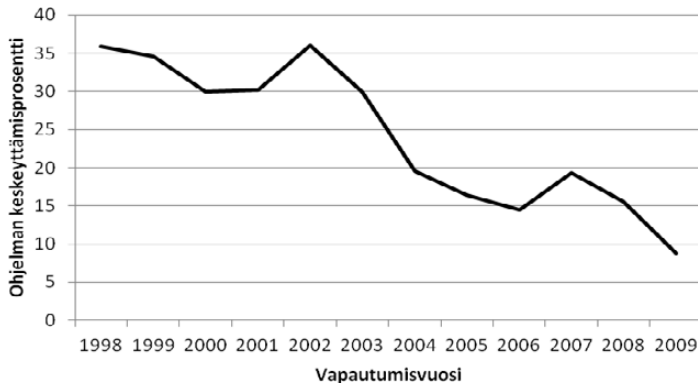
Tutkimuksessa ohjelman keskeyttäneiden aineisto muodostettiin Rikosseuraamuslaitoksen Keskushallintoyksikköön toimitettujen ohjelmatietolomakkeiden sekä Vankitietojärjestelmän ohjelmanäytön keskeytystietojen perusteella. Keskeyttämisten syiden luokittelu tehtiin kaikista niistä ohjelman keskeyttäneiden tiedoista, joissa oli keskeytymismaininnan lisäksi kuvausta keskeytyksen syystä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että keskeytymisen syyt löytyvät yhtä usein vangista itsestään kuin ulkopuolisista tekijöistä. Yleisimpiä vankiin liittyviä syitä keskeytymiselle oli motivaation puute, muiden vankien pelkääminen tai painostus sekä päihteet. Vangista riippumattomina syinä ohjelman keskeytymiselle olivat sen sijaan (etenkin ohjelman alkuaikoina) päällekkäisyys muiden ohjelmien kanssa tai vankisiirrot muihin vankiloihin, ohjelman lopettaminen ryhmäkoon pudottua liian pieneksi sekä kurinpidolliset syyt²⁹.

Cognitive Skills -ohjelman keskeyttäneiden vankien osuus on vähentynyt selvästi viime vuosina (ks. kuvio 1). Ohjelman keskeyttämisprosentti vaihteli 30–35 prosentin välillä 2000 luvun vaihteessa vapautuneiden vankien osalta, mutta vuosina 2007–2009 keskeyttämisprosentti oli alle 20 prosenttia; vuonna 2009 jopa alle 10 prosenttia.³⁰ Yhtenä keskeytymisen vähenemisen syynä voidaan pitää keskeyttämiskäytäntöjen muuttumista; keskeytymisen vähentämisellä pyritään saamaan toteutettua paremmin rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatoiminnalliset tulostavoitteet.

²⁹ Kurinpidollisissa syissä on takana tietenkin vangin oma käyttäytyminen, mutta kurinpidosta päättää vankilaviranomaiset.

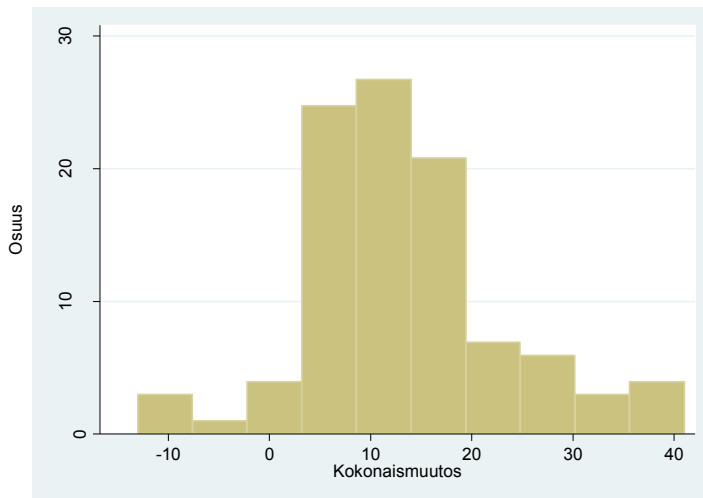
³⁰ Aineistossa ei ole tietoa Cognitive Skills -ohjelman aloitusvuodesta ja sen vuoksi tuloksia esitetään suhteessa vankien vapautumisvuoteen.

Kuvio 1 Cognitive Skills -ohjelman keskeyttäneiden osuus

5.3 Motivaation ja ajattelun muutokset

Tutkimuksen toisessa aineistossa on tiedot 101 vangin alku- ja loppuhaastattelupisteistä³¹. Kokonaisuudessaan alkumittauksesta vangit olivat saaneet keskimäärin 32 pistettä ja loppuarviossa 45 pistettä, muutoksen ollessa keskimäärin 13 pistettä. Tulos on tilastollisesti merkitsevä eli toisin sanoen kyse oli aidosta muutoksesta³². Lähes kaikilla vangeilla (95 vankia) loppupisteet olivat suurempia kuin alkupisteet. Tätä voidaan pitää osoituksena Cognitive Skills -ohjelman primäärivaikutuksesta. Ainoastaan kuudella vangilla kokonaispisteet olivat vähentyneet ohjelman aikana. Kuviossa 2 on kuvattu alku- ja loppuhaastattelupisteiden muutosta. Tyypillisimmillään muutoksen suuruus on ollut 5–20 pistettä.

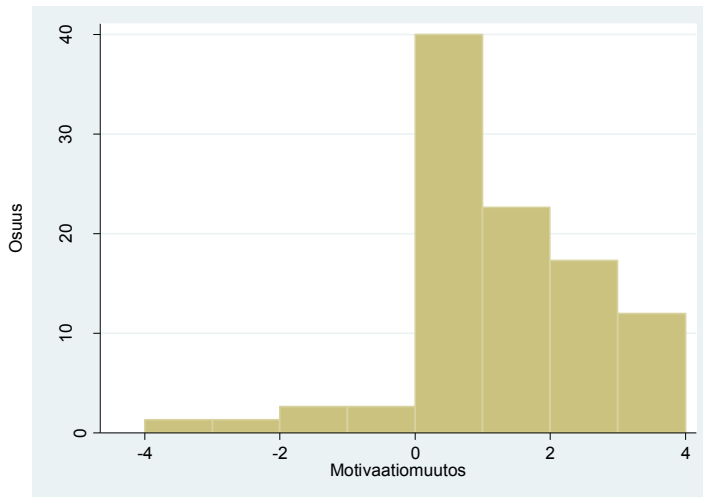

Kuvio 2 Cognitive Skills -ohjelman suorittaneiden alku- ja loppuhaastattelupisteiden muutosten jakauma

³¹ Kaikkien kurssille osallistuneiden vankien pisteytyksiä ei ole kirjattu rekistereihin, ja sen vuoksi aineiston koko on paljon pienempi kuin Cognitive Skills -ohjelmaan osallistuneiden määrä.

³² T-testin testisuureen arvo oli 13,37 p-arvon ollessa 0,000.

Cognitive Skills -ohjelmaan osallistuneilta mitattiin ohjelman aikana tapahtunutta muutosta motivaatiossa. Niissä pyritään selvittämään sekä yleistä muutosmotivaatiota että motivaatiota osallistua ryhmään (kaksi mitattavaa kohtaa). Ohjelmaan kuuluvan alku- ja loppuhaastattelun perusteella voi päätellä tästä alueesta seuraavaa: Vangit olivat saaneet ohjelman alussa keskimäärin 6,9 pistettä motivaatiosta ja ohjelman jälkeen 7,7 pistettä. Toisin sanoen ohjelman aikana motivaatiopisteet kasvoivat keskimäärin 0,8 pistettä. Lisäksi muutoksen suuruus on tilastollisesti merkitsevä³³. Kaiken kaikkiaan 75 vangista on tiedot motivaatiosta ennen ohjelmaa ja ohjelman jälkeen. Motivaatiopisteet kasvoivat 39 vangilla, 30 vangilla pisteet säilyivät ennallaan ja kuudella vangilla motivaatiopisteet olivat laskeneet ohjelman aikana.

Kuvio 3 Cognitive Skills -ohjelman suorittaneiden motivaatiopisteiden muutosten jakauma

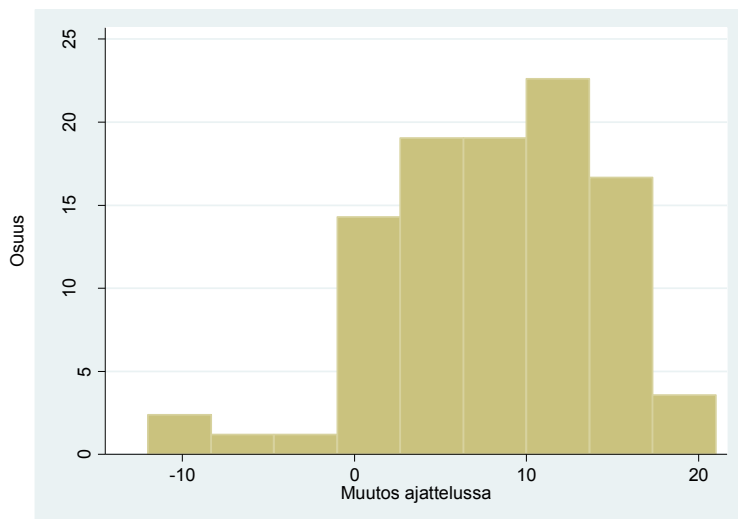
Lisäksi ohjelmaan osallistuneilta mitattiin muutosta heidän ajattelussaan. Arvioinnin osa-alueet olivat:

- seurauksien tiedostaminen
- kyky havaita ongelman olemassaolo
- kyky ratkaista ongelmia
- itsehallinta
- kyky ajatella/pohtia vaihtoehtoja
- kyky saavuttaa tavoitteita
- itsekeskeisyys
- sosiaalinen roolinotto
- impulsiivisuus
- kognitiivinen tyyli
- moraali/arvot
- kriittinen ajattelu

Suurimmalla osalla vangeista ohjelman läpikäymisen seurauksena ajattelua koskevat pisteet olivat kohonneet (69 vangilla 84 vangista). Kuviossa 4 on esitetty ajattelua koskevien pis-

³³ T-testin testisuureen arvo oli 4,74 ja p-arvon 0,000.

teytysten muutos ohjelman suorittamisen jälkeen. Keskimäärin vangeilla ajattelua koskevat pisteet olivat nousseet kahdeksan pistettä. Muutos ajattelua koskevissa pisteissä oli tilastollisesti merkitsevä³⁴. Kymmenellä vangilla ajattelupisteet olivat säilyneet samoina ja viidellä vangilla pisteet olivat vähentyneet ohjelman suorittamisen jälkeen.

Kuvio 4 Cognitive Skills -ohjelman suorittaneiden ajattelupisteiden muutosten jakauma

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että ohjelmalla on ollut primäärisiä vaikutuksia vangeille. Ennen-jälkeen -mittaukset osoittivat vangeilla tapahtuneen keskimäärin positiivisia muutoksia kokonaisuudessa, mutta myös yksittäisten osa-alueiden – ajattelun ja motivaation – kohdalla.

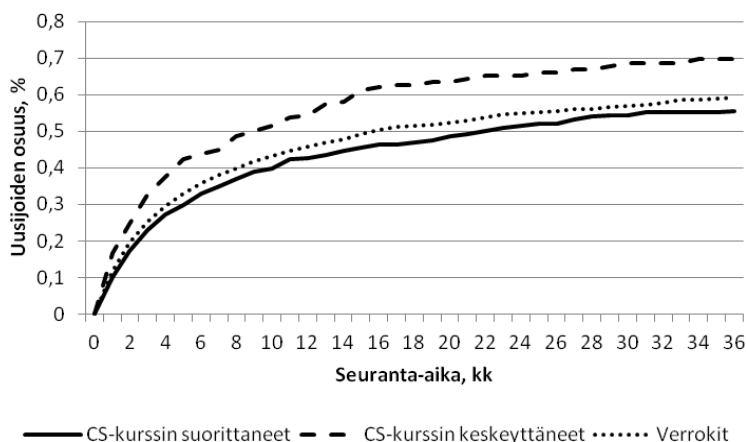
5.4 Vaikutus uusintarikollisuuteen

Aluksi tarkastellaan vapautuneiden vankien uusimistodennäköisyyttä vankilakertaisuuden ja Cognitive Skills -ohjelmaan osallistumisen suhteen. Empiiriset tulokset osoittavat sen, että Cognitive Skills -ohjelman läpikäyneiden uusimisen todennäköisyys on selvästi pienempi kuin Cognitive Skills -ohjelman keskeyttäneillä ja hieman pienempi kuin vertailuryhmässä. Lisäksi erot ovat tilastollisesti merkitseviä kaikkien ryhmien vertailussa³⁵. Kuviossa 5 on kuvattu uusimisriskin todennäköisyyttä seuranta-ajan mukaan³⁶. Ensimmäisen seurantavuoden jälkeen Cognitive Skills -ohjelman keskeyttäneistä oli uusinnut 54 prosenttia ja 43 prosenttia ohjelman suorittaneista. Vastaavasti vertailuryhmässä uusijoiden osuus oli 46 prosenttia. Ero vuoden seurannan jälkeen rikoksen uusimisessa ohjelman suorittaneiden ja vertailuryhmän välillä oli kolme prosenttiyksikköä (melkein seitsemän prosenttia). Kolmen vuoden seuranta-ajan jälkeen vertailuryhmässä uusijoiden osuus oli 59 prosenttia, Cognitive Skills -ohjelman läpikäyneissä 55 prosenttia ja ohjelman keskeyttäneissä 70 prosenttia. Yksinkertaisen tarkastelun perusteella voidaan sanoa, että ohjelman läpi käyneillä uusimisen todennäköisyys on neljä prosenttiyksikköä (melkein seitsemän prosenttia) pienempi kuin niillä, jotka eivät ole osallistuneet ohjelmaan.

³⁴ T-testin testisuureen arvo oli 11,46 p-arvon ollessa 0,000.

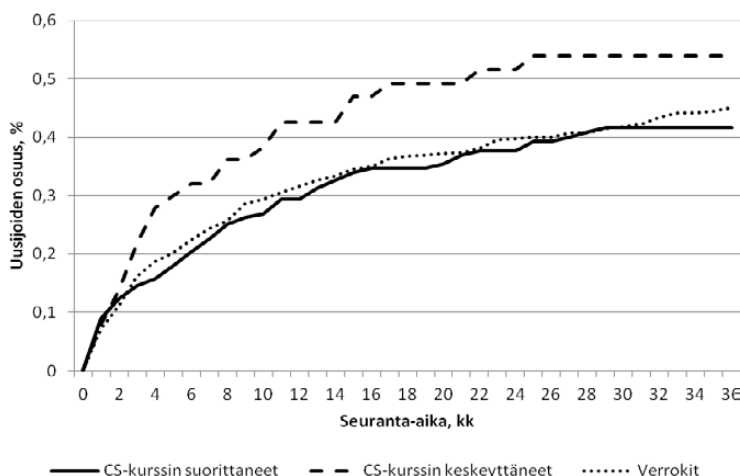
³⁵ Testisuureen arvo oli 11,36 ja p-arvo 0,0038.

³⁶ Vankilaan palaamisen todennäköisyys on 1- selviytymisen (survival) todennäköisyys.

Kuvio 5 Uusimisen todennäköisyys suhteessa seuranta-aikaan

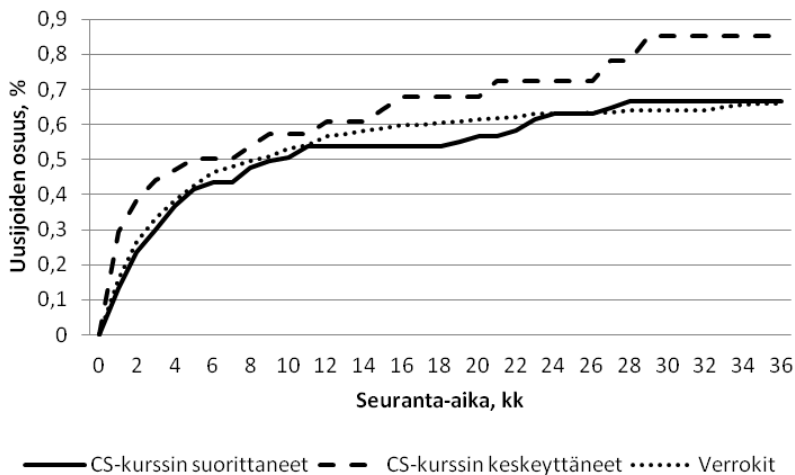
Onko ohjelman vaikutus uusimiseen samanlainen riippumatta vankien taustatekijöistä? Kuviossa 6 on tarkasteltu alle kolme kertaa vankilassa olleiden vankien rikoksen uusimistodennäköisyyttä Cognitive Skills -ohjelmaan osallistumisen mukaan. Vuoden seurannan jälkeen 32 prosenttia vertailuryhmän vangeista, 30 prosenttia Cognitive Skills -ohjelman suorittaneista ja 43 prosenttia ohjelman keskeyttäneistä oli uusiut rikoksen vapautumisensa jälkeen. Ero vertailuryhmän ja ohjelman suorittaneiden välillä uusimisasteessa oli kolme prosenttiyksikköä (noin 10 prosenttia). Vastaava ero vertailuryhmän ja ohjelman keskeyttäneiden välillä oli 10 prosenttiyksikköä. Kolmen vuoden seurannan jälkeen 49 prosenttia vertailuryhmän vangeista, 47 Cognitive Skills -ohjelman suorittaneista ja 54 Cognitive Skills -ohjelman keskeyttäneistä oli uusiut rikoksen. Erot kaikkien ryhmien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä johtuen ohjelman keskeyttäneiden korkeasta uusimistodennäköisyydestä³⁷.

Kuvio 6 Rikoksen uusimisen todennäköisyys 1–2 kertaa vankilassa olleilla

³⁷ Log-rank -testin testisuureen arvo oli 10,30 ja p-arvo 0,0058.

Tarkasteltaessa vastaavalla tavalla yli kuusi kertaa vankilassa olleita, on havaittavissa eroja uusimisasteissa ohjelmaan osallistumisen suhteen³⁸. Ohjelman keskeyttäneiden uusimisen todennäköisyys on ohjelman suorittaneita ja vertailuryhmän vankeja korkeampi. Vuoden seurannan jälkeen 54 prosenttia ohjelman suorittaneista oli uusiutunut rikoksen. Vastaava luku vertailuryhmässä oli 57 ja ohjelman keskeyttäneillä 61 prosenttia. Esimerkiksi ero vertailuhenkilöiden ja ohjelman suorittaneiden välillä uusimisasteessa oli viisi prosenttia ja suhteessa ohjelman keskeyttäneihin vertailuryhmän ero uusimisasteessa oli seitsemän prosenttia. Kolmen vuoden seurannan jälkeen erot uusimisasteissa hävisivät vertailuryhmän ja ohjelman suorittaneiden välillä. Vertailuryhmän vangeista uusijoita oli 66, ohjelman suorittaneista 66 ja ohjelman keskeyttäneistä 85 prosenttia. Toisin sanoen eroa ohjelman suorittaneiden ja vertailuryhmän välillä ei enää havaittu kolmen vuoden seurannan jälkeen yli kuusi kertaa vankilassa olleiden keskuudessa.

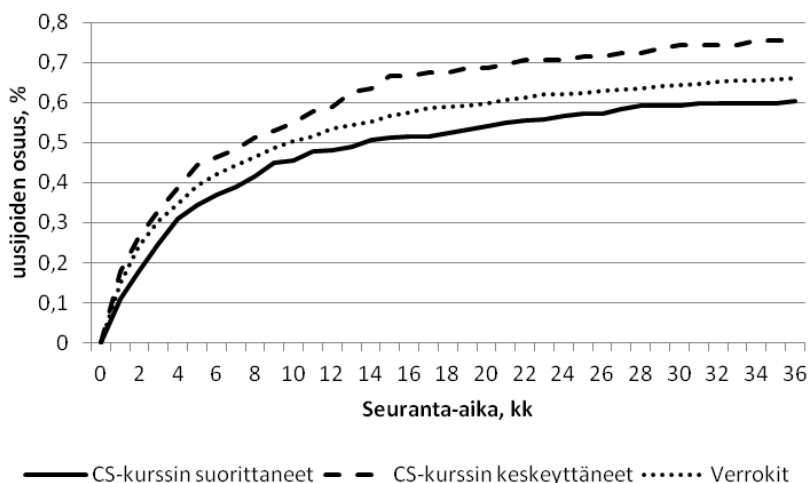
Kuvio 7 Rikoksen uusimisen todennäköisyys yli 6 kertaa vankilassa olleilla

Onko Cognitive Skills -ohjelman vaikutus uusimiseen pienentynyt viime vuosina? Aikaisemmissa Cognitive Skills -ohjelmaa koskevissa kotimaisissa tutkimuksissa vertailuryhmän ja Cognitive Skills -ohjelman suorittaneiden uusimisissa löytyi tilastollisesti merkitseviä eroja³⁹. Aikaisemmissa tutkimuksissa uusimista tarkasteltiin ennen vuotta 2005 vapautuneiden keskuudessa ja lisäksi uusimisen mittarina käytettiin vankilaan palaamista riippumatta siitä, tuliko uusi tuomio vapautumisen jälkeisistä rikoksista vai ei. Aikaisemmissa tutkimuksissa kolmen vuoden seurannan jälkeen vertailuryhmästä oli tuomittu uuteen vankeusrangaistukseen 61 prosenttia vangeista, 48 prosenttia Cognitive Skills -ohjelman käyneistä ja 61 prosenttia ohjelman keskeyttäneistä. Aikaisempien tutkimusten tulosten perusteella voitiin todeta, että Cognitive Skills -ohjelman läpi käyneillä vankilaan palaamisen todennäköisyys oli 13 prosenttiyksikköä (melkein 22 prosenttia) pienempi kuin niillä, jotka eivät ole osallistuneet ohjelmalle. Vastaavasti tässä tutkimuksessa, jossa tutkitaan vuosina 1997–2008 Cognitive Skills -ohjelmaan osallistuneiden vankien uusimista, ero vertailuryhmän ja ohjelman suorittaneiden välillä uusimisessa (eri kriteeri uusimiselle kuin aikaisemmin) oli paljon pienempi kolmen vuoden seurannan jälkeen kuin vuosina 1997–2004 vapautuneiden vankien aineistossa: 59 ja 55 prosenttia eli neljä prosenttiyksikköä.

³⁸ Log-rank -testin tuloksen kaikkien ryhmien selviytymisfunktioiden eroille oli 11,16 ja p-arvo 0,0038.

³⁹ Honka, Keinänen ja Tyni 2006; Keinänen 2010a.

Laajemmalla ja uudemmalla aineistolla tarkasteltaessa ennen vuotta 2005 vapautuneiden uusimista (sama tutkimusjakso kuin aikaisemmissa tutkimuksissa), havaitaan, että ohjelman suorittaneet uusivat harvemmin kuin vertailuryhmän vangit (ks. kuvio 8)⁴⁰. Kolmen vuoden seurannan jälkeen uusintarikollisuuteen oli syyllystynyt 60 prosenttia ohjelman käyneistä ja 66 prosenttia vertailuryhmästä. Tämän tutkimuksen aineistolla saadut tulokset tukevat tuloksia, joita on saatu aikaisemmissa tutkimuksissa, joissa uusimista on mitattu eri tavoin. Voidaankin todeta, että aikaisempien tutkimusten tuloksia voidaan pitää melko luotettavina. Tarkastelun kohteeksi onkin nostettava, mikä selittää sen, että erot vertailuhenkilöiden ja ohjelman suorittaneiden uusimisessa on vähentynyt vuoden 2005 jälkeen.

Kuvio 8 Ennen vuotta 2005 vapautuneiden vankien uusiminen

5.5 Regressioanalyysi uusintarikollisuudesta

Seuraavaksi tutkimuksessa tarkastellaan regressioanalyysin avulla, onko uusimisasteissa eroja ryhmien välillä, kun kontrolloidaan erot ryhmien välillä taustamuuttujissa. Mikäli tämä analyysi paljastaa eroja uusimisen todennäköisyyksissä, voidaan erojen selittää johtuvan Cognitive Skills -ohjelmaan osallistumisesta, eikä eroista taustatekijöissä, koska ne ovat huomioitu analyyseissä. Regressioanalyysiä varten tutkimuksen taustamuuttujat on luokiteltu vapautumisvuotta ja rikosten määrää lukuun ottamatta. Taulukossa 3 on kuvattu tutkimuksessa käytettävien muuttujien luokittelu ja muuttujien referenssiryhmät analyysissä.

⁴⁰ Log-rank -testin tuloksen kaikkien ryhmien selviytymisfunktioiden eroille oli 7,31 ja p-arvo 0,0259.

Taulukko 3 Muuttujat tilastollisessa analyysissä

Muuttuja	Tiedot
Cognitive Skills -ohjelma	ei ohjelmaa (referenssiryhmä), Cognitive Skills -ohjelman suorittaneet, Cognitive Skills -ohjelman keskeyttäneet
Vankilakertaisuus	1 (referenssiryhmä), 2, 3–5, 6–10, yli 11 kertaa
Vankeuden kesto	alle puoli vuotta (referenssiryhmä), 0.5–1 v., 1–2 v., 2–4 v., yli 4 v.
Ikä	19–23 v., 24–29 v. (referenssiryhmä), 30–34 v., 35–40 v., 40–49 v., yli 50 v.
Vapautumisvuosi	jatkuva muuttuja: min 1997, max 2010
Rikosten määrät	väkivaltarikokset, henkirikokset, huumausainerikokset, ryöstöt, varkaudet

Taulukossa 4 on raportoitu regressioanalyysin tulokset. Logistisen regressioanalyysin mukaan Cognitive Skills -ohjelman läpikäynti ei vaikuta tilastollisesti merkitsevästi vankien uusimiseen, kun muut uusimiseen vaikuttavat tekijät kontrolloidaan samanaikaisesti tilastollisessa mallissa. Myöskään ohjelman keskeyttäneiden uusiminen ei poikennut vertailuryhmän uusimisesta tilastollisesti merkitsevästi. Coxin regressiomenetelmä tuottaa samansuuntaiset tulokset kuin logistinen regressio, tosin parametrien p-arvot ovat pienempiä, mikä johtaa useammin nollahypoteesin (eli oletuksen, että muuttuja ei vaikuta uusimiseen) hylkäämiseen muuttujien kohdalla.

Vankien uusimiseen olivat yhteydessä vangin ikä, vankilakertaisuus, vapautumisvuosi sekä aikaisempien huumausainerikoksien, varkausrikosten ja ryöstöjen määrät. Esimerkiksi toista kertaa vankilassa vapautuvien uusimisen riski kahden vuoden seuranta-aikana on 14 prosenttiyksikköä suurempi kuin ensi kertaa vankilasta vapautuvilla. Vähintään kolme kertaa vankilassa olleilla uusimisen riski on 20 prosenttiyksikköä suurempi kuin ensikertalaisilla. Uusimisen riski vähenee iän myötä. Alle 24-vuotiaiden uusimisriski kahden vuoden seuranta-aikana oli noin 8 prosenttiyksikköä suurempi kuin 24–29-vuotiailla. Vastaavasti yli 50-vuotiailla vangeilla uusimisriski oli 43 prosenttiyksikköä pienempi kuin 24–29-vuotiailla.

Vankeuden kestolla ei ollut yhteyttä rikoksen uusimisen todennäköisyyteen. Viime vuosina vankien uusiminen on ollut hienoisessa laskussa ja tulos on tilastollisesti merkitsevä. Ryöstöririkollisuudella oli voimakkain yhteys uusintarikollisuuteen. Yhden ryöstön lisäys vangin rikoshistoriassa lisää uusimisen riskiä viisi prosenttiyksikköä. Huumausainerikosten määrän lisääntyminen yhdellä vangin rikoshistoriassa oli yhteydessä uusimisriskin kasvamiseen yhdellä prosenttiyksiköllä.

Taulukko 4 Regressioanalyysin tulokset

		Cox-regressio		Logistinen regressio		
Muuttuja	Luokat	Hasardisuhde	p-arvo	Odds-ratio	p-arvo	Marginaali-vaikutus
Ryhmä	CS-läpi	0,982	0,894	0,935	0,753	-1,4
	CS-kesk.	1,152	0,472	1,338	0,409	5,6
Vankikertaisuus	2 kertaa	1,694	0,000	2,211	0,000	14,1
	3–5 kertaa	2,387	0,000	3,744	0,000	23,9
	6–10 kertaa	2,980	0,000	4,320	0,000	24,4
	11 + kertaa	3,661	0,000	5,066	0,000	22,9
Interaktio -termit	CS-läpi & 3–6 kertaa	0,858	0,352	0,812	0,481	-4,4
	CS-kesk. & 3–6 kertaa	0,933	0,777	0,845	0,737	-3,5
	CS-läpi & 7–10 kertaa	0,964	0,862	1,106	0,815	2,0
	CS-kesk. & 7–10 kertaa	1,039	0,903	0,807	0,754	-4,5
	CS-läpi & 11 + kertaa	1,027	0,919	0,935	0,894	-1,4
	CS-kesk. & 11 + kertaa	1,659	0,267	1,540	0,647	7,9
Ikä	alle 24 vuotta	1,392	0,001	1,488	0,071	7,5
	30–34 vuotta	0,815	0,006	0,820	0,208	-4,1
	35–39 vuotta	0,584	0,000	0,491	0,000	-15,7
	40–49 vuotta	0,523	0,000	0,414	0,000	-19,9
	50 + vuotta	0,245	0,000	0,158	0,000	-43,0
Vankeuden kesto	0,5–1 vuotta	1,175	0,174	1,377	0,199	6,1
	1–2 vuotta	1,206	0,028	1,254	0,197	4,5
	2–4 vuotta	1,073	0,428	0,776	0,148	-5,2
	4 + vuotta	0,900	0,340	0,798	0,256	-4,7
Vapautumisvuosi	vapautumisvuosi	0,931	0,000	0,912	0,000	-1,9
Rikosten lkm aikaisemmissa tuomioissa	Väkivaltarikoksia	1,011	0,053	1,010	0,507	0,2
	Henkirikoksia	0,965	0,669	0,874	0,314	-2,7
	Huumerikoksia	1,019	0,000	1,043	0,007	0,9
	Ryöstöjä	1,065	0,001	1,265	0,004	4,8
	Varkauksia	1,002	0,011	1,006	0,022	0,1

6 Tutkimuksen luotettavuuden arviointia

Tässä tutkimuksessa ei käytetty satunnaistamista tutkimusasetelmana, koska vankeja ei voida Suomessa satunnaistaa koe- ja vertailuryhmään. Suomessa vangeille on tarjottava mahdollisuus osallistua rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan kuten vankiloiden toimintaohjelmiin, joten satunnaistamista eri ryhmiin ei sellaisenaan voida suorittaa. Tutkimuksessa hyödynnettiin sen sijaan tilastollisia menetelmiä vertailuryhmän muodostamisessa. Tutkimustulosten luotettavuutta alentaa ymmärrettävästi myös se, että kaikkia oleellisia vankiin liittyviä sisäisiä, hänestä riippumattomia ulkoisia tekijöitä sekä vangille kohdistettuja muita interventioita (muut vankitoiminnot) ei tutkimuksessa kyetty kontrolloimaan. Cognitive Skills -ohjelma otettiin käyttöön Suomessa vuonna 1997. Tutkimustuloksia analysoitaessa on täten huomioitu myös muutokset vankipopulaation rakenteessa, lainsäädännössä sekä ohjelman toteutuksessa. Tutkimustulosten luotettavuutta lisää sen sijaan tutkimusaineiston suuri koko.

Vaikutustutkimuksen yhtenä keskeisimpänä kysymyksenä on, miten muodostaa ohjelmaan osallistuneille vertailuryhmä, joka muistuttaisi mahdollisimman paljon ohjelmaan osallistuneita. Satunnaistetut koeasetelmat ovat kuitenkin harvinaisia, koska ne ovat kalliita, usein eettisesti arveluttavia sekä vaikeita toteuttaa. Vertailuryhmän muodostamisessa on useita yleisesti käytettyjä muita menetelmiä⁴¹. Vertailuryhmä voidaan muodostaa muun muassa sellaisista vangeista, jotka ovat arvioitu sopiviksi ohjelmaan, mutta jotka jäävät kuitenkin – jostain syystä – intervention ulkopuolelle. Vanki voi esimerkiksi hakea siirtoa toiseen vankilaan, missä kyseistä ohjelmaa ei ole tai hän voi vapautua ennen ohjelman aloittamista. Tämän menetelmän (waiting list) etuna on se, että vangit on arvioitu alkuarvioinnissa sopiviksi ohjelmaan ja täten heidät voidaan olevan taustatekijöiltään verrattavissa varsinaiseen koeryhmään. Menetelmän haittana on usein kuitenkin se, että vertailuryhmän koko jää lähes aina paljon pienemmäksi kuin koeryhmän⁴². Yleisin tutkimusasetelma vankiloiden toimintaohjelmien vaikutustutkimuksissa on ollut se, tilastollisten menetelmien avulla on pyritty kontrolloimaan ohjelmaan osallistujien ja sopivasti valitun vertailuryhmän välisiä eroja. Vertailuryhmä voidaan muodostaa käyttämällä tutkimuksiin perustuvia ja yleisesti tunnettuja taustatekijöitä, jotka selittävät tutkittavaa ilmiötä kuten ilmennyttä uusintarikollisuutta⁴³. Huolellisesti toteutettuna tällaiset tilastolliset tutkimukset voivat tuottaa samanlaisia arvioita kuin kokeellinen tutkimus. Toisaalta vaatimukset tilastolliselle analyysille ovat paljon kokeellisen asetelman analysointia suurempia⁴⁴.

Vaikutustutkimusten toinen keskeinen haaste se, miten huomioida kunkin yksittäisen intervention vaikutukset muista interventioista. Interventioon osallistuneet eivät välttämättä muistuta keskimääräistä vankia ja siksi uusintarikollisuuden todennäköisyys saattaa olla interventioon osallistuneella erilainen kuin muilla vangeilla – täysin intervention vaikutuksista riippumatta⁴⁵. Ohjelmiin osallistuneet vangit tekevät rangaistusaikana usein vankityötä sekä osallistuvat koulutukseen että päihdekuntoutukseen. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että vankeihin kohdistetaan vankilassa useita erillisiä interventioita toiminta- ja päihdeohjelmien lisäksi. Tässä tutkimuksessa oletetaan, että ohjelman suorittaneiden, ohjelman keskeyttäneiden sekä vertailuryhmän vankien vankitoimintoihin osallistumisen osuudet jakaantuivat kuitenkin ryhmien välillä tasaisesti lukuun ottamatta Cognitive Skills -ohjelmaan osallistumista.

⁴¹ Friendship, Falshaw ja Beech 2003, s. 117.

⁴² Friendship, Falshaw ja Beech 2003, s. 117.

⁴³ Esimerkiksi ns. matched pair -menetelmä.

⁴⁴ Hämäläinen ja Uusitalo 2005, s.1.

⁴⁵ Hämäläinen ja Uusitalo 2005, s.2.

Erilaisten ulkoisten tekijöiden lisäksi tutkijan huolena on, miten mitata lukuisia yksilön sisäisiä tekijöitä kuten vankien motivaatio rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteuttamiseksi, mahdollinen päihdeongelma tai rikosmyönteiset asenteet⁴⁶. Lisäksi, jos intervention vaikutuksia halutaan arvioida tarkasti, arvioinnissa tulisi huomioida myös interventioon liittyvät vangista riippumattomat tekijät⁴⁷. Esimerkiksi *Reynor* (2002) korostaa osaavan ja motivoituneen koulutushenkilöstön merkitystä sille, että intervention voi olla vaikuttava. Vaikka itse ohjelma olisikin hyvä, mutta ohjelman toteutus huono, ohjelman vaikutukset jäävät pieniksi. Esimerkiksi Suomessa Cognitive Skills -ohjelman ohjaajat olivat sitä mieltä, että heidän osaamistasonsa parani huomattavasti sen mukaan, kuinka monta kertaa he olivat ohjanneet Cognitive Skills -ohjelmaa⁴⁸. Ohjelman vaikutusten arvioinnissa tulisikin miettiä myös sitä, yritettäisiinkö mitata myös ohjaajien osaamistasoa ja motivoituneisuutta.

Cognitive Skills -ohjelmatoiminnan lisääminen on Suomessa tapahtunut melko pitkälti uusien ohjaajien varassa eli melko vähäisellä ohjaajakokemuksella. Viime aikoina asia on tasaantunut ohjelman käytön vähentyessä. Uusien ohjaajien ammattitaidon kehittämisessä olennaista on ohjelman laatuohjeissakin määritelty menetelmätuki. Menetelmätuki tarkoittaa ohjaajakouluttajan palautetta työskentelystä. Menetelmätukea oli tutkimuksen aikaan saatavilla säännöllisesti vuodesta 1998 vuoden 2005 kesäkuuhun saakka. Lisäksi 2007 syksystä alkaen menetelmätukea oli saatavilla Länsi-Suomen alueella. Muualla Suomessa tutkimuksen aikaan menetelmätukea oli saatavilla ainoastaan satunnaisesti.

Tong ja *Farrington* (2006) esittävät muutamia ehdotuksia sille, kuinka interventioiden vaikutusten arviointia tulisi parantaa. Ensinnäkin arviointi tulisi perustua laajempaan tilastoaineistoon. Toisin sanoen tutkimuksissa ohjelmiin osallistuneiden ja vertailuhenkilöiden määrää tulisi kasvattaa⁴⁹. Tämä siksi, jotta otoskoon kasvattamisella saataisiin tilastolliset luotamusvälit pienenemään ja sitä kautta tilastollisessa päättelyssä saataisiin paremmin esille mahdollinen ohjelman vaikutus tutkittavaan ilmiöön. Havaintoaineiston kasvattamisen avulla saataisiin myös tutkittua paremmin ohjelman vaikutusta erityisryhmiin, kuten naiseen, nuoriin tai tiettyihin rikoksiin syyllistyneisiin. Toiseksi *Tong* ja *Farrington* nostavat esille kokeellisen koeasetelman vaikutusten arvioinnissa. Kokeellisessa tutkimuksessa kyettäisiin esimerkiksi paremmin keskittymään tiettyyn osa-alueeseen, joihin interventioilla vaikutetaan ja tutkimaan, kuinka muutokset kyseisessä osa-alueessa on yhteydessä esimerkiksi muutokseen rikoksen uusimisen todennäköisyydessä⁵⁰. Kolmanneksi tutkijat peräänkuuluttavat parempia mittareita intervention vaikutusten mittaamisessa, koska ohjelmien vaikuttavuus voi olla riippuvainen käytetystä mittarista. Esimerkiksi itseilmoitetun rikollisuuden avulla voitaisiin vähentää piilorikollisuuden tuomaa ongelmaa.

Tämän lisäksi mittareiden tulisi huomioida paremmin tehtyjen rikosten määrä, laatu ja rikoksilla aiheutettu haitta yhteiskunnalle, eikä pelkästään sitä, tuomitaanko tutkittava myöhemmin uudelleen vai ei. Esimerkiksi uusintarikollisuuden tutkiminen on ymmärrettävää Rikosseuraamuslaitoksen vaikuttavuustavoitteiden takia, mutta vähintäänkin yhtä tärkeää on lisäksi tutkia toimintojen yhteyksiä muihin vaikutuksiin, jotka kuvaavat yhteiskuntaan sijoittumista. Nykyisin Rikosseuraamuslaitoksen vaikuttavuuden mittarina on pidetty kentties liiaksi vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ilmennyt uusintarikollisuutta.

⁴⁶ Puutteelliset tiedot voivat aiheuttaa ns. valikoitumisharhaa.

⁴⁷ Tätä voidaan kutsua ohjelman sisäiseksi harhaksi.

⁴⁸ Näkemys tuotiin esille ”Cognitive Skills 10 vuotta Suomessa” seminaarissa Turussa 6.6.2007.

⁴⁹ Tässä tutkimuksessa oleva havaintoaineiston määrä on suuri verrattuna Tongin ja Farringtonin läpikäymiin tutkimuksiin.

⁵⁰ Vertaa myös *What Works*-kirjallisuudessa esiintyvät ns. Black/Gray/Clear Box tutkimusasetelmien erot (esim. Duwe 2013,145).

Tutkimuksessa on pyrittävä huomioimaan myös mahdolliset muutoksen vankipopulaation rakenteessa, jos tarkoituksena on seurata useina eri vuosina vapautuneita vankeja. Esimerkiksi Cognitive Skills -ohjelma otettiin Suomessa käyttöön jo vuonna 1997. Tämän jälkeen vankirakenne on muuttunut merkittävästi esimerkiksi yhdyskuntapalveluasiakkaiden määrän nousun seurauksena. Aikaisemmin lyhyisiin vankeusrangaistuksiin tuomitut henkilöt suorittavat nykyisin yhä useammin yhdyskuntapalvelua tai muita yhteiskunnassa suoritettavia yhdyskuntaseuraamuksia lyhyen vankeusrangaistuksen sijasta⁵¹. Suurimmalla osalla vangeista on asumis- ja toimeentulo-ongelmia sekä heikko koulutustausta ja itsekontrolli⁵². Tämän lisäksi vankien mielenterveyshäiriöt ovat yleistyneet ja somaattinen sairastavuus on luultavasti hieman lisääntynyt aikaisempiin vuosiin verrattuna. Päihteiden ongelmakäyttö on vangeilla selvästi suurempaa ja alkoholiriippuvuuden rinnalla yleistä on myös huumeriippuvuus sekä näihin liittyvä sekakäyttö⁵³.

On muistettava, että pelkästään uusintarikollisuuden vertaaminen Cognitive Skills -ohjelman suorittaneiden ja vertailuhenkilöiden välillä ei anna vastausta siihen, kannattaako Cognitive Skills -ohjelmaa ylipäänsä käyttää vankeinhoidossa. Vertailussa tulisi ottaa huomioon ohjelmasta aiheutuneet kustannukset ja ohjelman ansiosta syntyneet hyödyt. Toisin sanoen kustannushyötyanalyysi olisi ulotettava myös vankeinhoitoon⁵⁴. Samalla on kuitenkin myönnettävä analyysin tekemisen vaikeus. Kustannushyötyanalyysissä on useita vaiheita, jotka vaativat paljon informaatiota. Myös vaikutusten rahamääräinen arvottaminen on hankalaa, mutta toisaalta välttämätöntä. Toisaalta esimerkiksi *Mark A. Cohen* (1999) on todennut, että mikä tahansa määrä vaikutusten arviointia ja kustannusten ja hyötyjen laskentaa on parempi kuin tilanne, jossa minkäänlaista analyysia ei tehdä. Vaikutusten sekä kustannusten ja hyötyjen arvioimisessa ja tutkimisessa olisikin edettävä pienin askelin, jotta tulevaisuudessa voitaisiin tehdä luotettavaa arviointia erilaisten interventoiden tehokkuudesta rikoksesta tuomittujen keskuudessa.

Järkevään toiminnan kehittämiseen liittyy aina arvioiva ja kriittinen elementti. Vaikka systemaattinen arviointitutkimus on haasteellista tasapainoilua luotettavuusvaatimusten ja todellisuuden monikerroksellisuuden välillä, ei arviointitutkimusta tule pelätä ja jättää tekemättä. Arviointitutkimuksen metodologia on nostanut päätöksentekoon liittyvät tiedonhankintatavat systemaattiseen tarkastelun piiriin. Koska rikostorjunnan vaikutustasojen ”luonnontieteille” tyypillinen kontrollointi on käytännössä mahdotonta, on tutkijoiden tyydyttävä aitoja kokeellisia tutkimuksia vaatimattomampiin tutkimusasetelmiin. Tämä ei kuitenkaan estä tutkijoita esittämästä perusteltuja arvioita uusintarikollisuuteen käytettyjen menetelmien vaikutuksista, kustannuksista ja hyödyistä, kunhan huolehditaan siitä, että johtopäätösten tekemiseen käytetyt tulokset on huolellisesti analysoitu ja tutkimusasetelmaan liittyvät pulmat tunnistettu. Usein uusintarikollisuuden vähentämiseen tähtäävien menetelmien arvioimisen kannalta on vähintään yhtä merkittävää poissulkea sellaiset toimenpiteet, jotka eivät ainakaan kestä kriittistä tarkastelua, kuin ”todistaa” valittujen menetelmien hyödyllisyys. Arviointitutkimus ei siis rikostorjunnan alueella ole ainoastaan kannatettavaa vaan sen uskottavuuden edellytys.⁵⁵

⁵¹ Tyni ja Blomster 2012, s. 168–169

⁵² Esim. Blomster ja Muiluviuri 2011, Kivivuori, Linderborg, Tyni ja Aaltonen 2012, Kivivuori ja Linderborg 2009.

⁵³ Lintonen, Obstbaum, Aarnio, von Gruenewaldt, Hakamäki, Kääriäinen, Mattila, Vartiainen, Viitanen, Wuolijoki ja Joukamaa 2012; Joukamaa ja työryhmä 2010; Obstbaum, Lintonen, Aarnio, Von Gruenewaldt, Vartiainen, Mattila, Hakamäki, Viitanen, Wuolijoki ja Joukamaa 2011.

⁵⁴ Ks. tarkemmin kustannushyötyanalyyseistä rikosten kohdalla Cohen 1999 ja Cohen 2005 sekä yleisesti Boardman, Greenberg, Vining ja Weimer 2001 ja Weimer ja Vining 2005.

⁵⁵ Näin esim. Kiehelä ja Tyni 2009.

7 Johtopäätökset ja jatkotutkimustarpeet

Cognitive Skills -ohjelma on yleisin Suomessa vangeille järjestettävä toiminta-ohjelma. Suomessa ensimmäiset tutkimustulokset ohjelman vaikutuksista julkaistiin vuonna 2006. Ohjelman havaittiin alentavan vankilaan palaamisen riskiä etenkin ensimmäistä tai toista kertaa vankilasta vapautuvilla vangeilla⁵⁶. Käsillä olevassa jatkotutkimuksessa vankilaan palaamisen sijasta seurattiin ns. aitoa uusimista ohjelman suorittaneilla, keskeyttäneillä sekä vertailuryhmän vangeilla. Lisäksi alku- ja loppupisteiden avulla tutkittiin sitä, onnistuiko ohjelma muuttamaan vankien ajattelu- ja motivaatorakenteita. Alku- ja loppuhaastattelupisteiden yhdysvaikutusta uusintarikollisuuteen ei tässä tutkimuksessa ollut mahdollista tutkia, koska yhdistelmäaineisto olisi jäänyt kooltaan liian pieneksi.

Tämän tutkimuksen tulokset ohjelman vaikutuksista ovat mielenkiintoisia. Ensinnäkin primääri-muuttujien kohdalla ohjelma on tuottanut positiivisia vaikutuksia vankien ajatteluun ja muutostamotivaatioon. Toiseksi nämä vaikutukset eivät enää ilmene vankien uusimisriskin pienenemisenä. Ohjelman suorittaneiden ja vertailuryhmän vankien välillä ei ollut merkittäviä eroja uusimisessa, vaikka aiemmin näin on ollut⁵⁷. Myös tässä tutkimuksessa havaittiin, että ohjelmalla oli uusimista vähentävä vaikutus ennen vuotta 2005 vapautuneiden vankien keskuudessa. Toisin sanoen ohjelman vaikutus uusimiseen on kadonnut viimeisten vuosien aikana. Syinä voidaan pitää ohjaajien metodituen poistamista ja sitä, että ohjelma keskeytetään nykyään harvemmin niiden vankien kohdalla, jotka eivät täytä ohjelman suorittamisen vaatimia edellytyksiä. Toisin sanoen ohjaajien koulutukseen ja tukeen sekä sopivien vankien rekrytointiin on kiinnitettävä enemmän huomioita. Toisaalta ohjelma on myös keskeytettävä niiden vankien osalta, joiden ei havaita soveltuvan ohjelmaan.

Uusi vankeuslaki tuli voimaan Suomessa 1.10.2006. Vankeuslain tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoitumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusajana. Vaikuttavan vankeinhoidon näkökulmasta ohjelmien osuus muista vankitoiminnoista on edelleen pieni ja ohjelmatoimintaan suunnatut resurssit vähäisiä, vaikka erilaisten arviointimenetelmien ja rangaistusajan suunnitelmien perusteella ohjelmatoiminnan tarve on nähty erittäin suureksi.

Vaikka tämän tutkimuksen perusteella saadaan ristiriitaisia tuloksia Cognitive Skills -ohjelman vaikutuksista vankeihin⁵⁸, yleisesti vankeudenaikaisen kuntoutuksen ja erilaisten toimintaohjelmien merkitystä uusintarikollisuuteen ei tule aliarvioida. Vankiloiden ohjelmat ovat perusteltuja uusintarikollisuuden vähentämisen lisäksi muun muassa siksi, että ne ylläpitävät osaltaan laitosturvallisuutta, antavat vangille mahdollisuuden osallistua mielekkääseen toimintaan rangaistuksen aikana sekä yleisemmin lisäävät vangin valmiuksia vapautumisen jälkeen.

Suomessa erilaisten interventoiden vaikutuksista tarvitaan kuitenkin lisätutkimusta, jotta näitä kuntoutusresursseja voitaisiin jakaa entistä tehokkaammin. Esimerkiksi Ruotsissa ohjelmien vaikutustutkimukset ovat merkittävä osa akkreditointiprosessia. Suomessa vaikutustutkimukset ovat olleet sen sijaan erittäin harvinaisia. Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjausten mukaisesti tavoitteena on, että tuomittujen kanssa tehtävässä ohjelmatyössä käytetään vain akkreditointiryhmän käsittelemiä ohjelmia. Akkreditointiprosessissa hyväksytyjen ohjelmien odotetaan tieteellisen tutkimuksen perusteella vähentävän uusintarikolli-

⁵⁶ Honka, Keinänen ja Tyni 2006.

⁵⁷ Myös uudella aineistolla saatiin samankaltaisia tuloksia kuin vuoden 2006 tutkimuksessa, kun vapautumisvuosi rajattiin ennen vuotta 2005 vapautuneisiin.

⁵⁸ Positiiviset primäärivaikutukset, ennen vuotta 2005 vapautuneiden vankien alentunut uusimisriski, uusimisvaikutuksen häviäminen viime vuosina vapautuneiden vankien keskuudessa.

suutta, mikäli ne toteutetaan tarkoituksenmukaisella tavalla⁵⁹. Tämä edellyttää sitä, että vankien ohjelmatoimintaan tulisi järjestää tarvittavat henkilöstöresurssit ja muut puitteet.

Cognitive Skills -ohjelma on luokiteltu niin sanotuksi yleisohjelmaksi. Vaikka ohjelmatarjontaa on monipuolistunut Suomen vankiloissa, niin ongelmana voidaan edelleen pitää sitä, että vaihtoehtoisia ohjelmia ei ole tarpeeksi⁶⁰. Nykytilassa vankiloilla ei ole esimerkiksi mahdollisuutta ohjata vankia toiseen viitekehykseen perustuvaan ohjelmaan, mikäli havaitaan, että aikaisempi ohjelma ei soveltunut vangeille. Erityisesti yhdyskuntaseuraamuksissa suoritettavat toimintaohjelmat ovat Suomessa erittäin harvinaisia. Ohjelmat on kuitenkin mahdollista kuitenkin velvoittaa mahdollisesti osaksi yhdyskuntapalvelua tai valvontarangaistusta.

Todennäköistä on, että ohjelmien vaikutus on suurinta välittömästi ohjelman jälkeen. Rikosseuraamuslaitoksessa tulisi myös pohtia sitä, missä vaiheessa vankeusprosessin aikana toimintaohjelmat suunnataan vangeille. Uusintarikollisuustutkimusten perusteella on esimerkiksi havaittu, että uusimisriski on korkea vapautumisen jälkeen, mutta sen todennäköisyys vähenee nopeasti ensimmäisten kuukausien jälkeen⁶¹. Kannattaako siis toimintaohjelmat järjestää vangeille vankeusrangaistuksen alussa ja jättää tilaa mahdollisille myöhemmille interventioille vai niin, että ne suoritettaisiin vankeusrangaistuksen lopussa juuri ennen vapautumista? Vastaavasti tulisi huomioida myös mahdollisuus siihen, että ohjelman läpikäyneillä vangeilla olisi mahdollisuus ohjelmajatkumoihin ohjelman jälkeen vankilassa, ehdonalaisen valvonnassa tai valvotun koevapauden aikana.

Cognitive Skills -ohjelman keskeyttäneiden määrät ovat laskeneet viimeisinä vuosina. Tämä voidaan nähdä myös kielteisenä kehityksenä. Esimerkiksi ohjaajilta saatujen palautteiden perusteella määrän vähenemisen taustalla on todennäköisemmin vankiloille asetetut tavoitteet toimintaohjelmien lisäämistä koskeneet tavoitteet kuin vankien onnistunut ohjelmarekrytointi tai ohjelmien onnistunut läpivieminen. Rikosseuraamuslaitoksen tulisi jatkossa selvittää tarkemmin myös vangeista riippumattomia ohjelmien järjestämiseen tai sisältöön vaikuttavia tekijöitä vankiloille osoitettuja tavoitteita ohjelmiin osallistuneiden vankien määrän lisäksi, kuten ohjaajien määriä, ohjaajien metoditukea, akkreditointiprosesseja sekä yleensäkin vankilassa järjestettävää ohjelmatarjontaa. Lisäksi olisi tutkittava kunkin yksittäisen ohjelman näkökulmasta sitä, soveltuuko ohjelma parhaiten suljettuun vankilaan, avovankilaan vai kenties vankilan ulkopuolella suoritettavaksi.

Tässä tutkimuksessa ei tutkittu ohjelman primäärivaikutusten (muutokset ajattelussa ja motivaatiossa) eli alku- ja loppupisteiden ja uusintarikollisuuden välisiä yhteyksiä. Primääri-vaikutus -aineistoa ei yhdistetty uusintarikollisuusaineistoon, koska uusimisen seuranta-aika olisi jäänyt liian lyhyeksi. Jatkossa tulisi käynnistää tutkimushankkeita, jotka selvittävät tarkemmin ohjelmien vaikutusmekanismeja kuten muutoksia vankien kognitiivisissa taidoissa sekä näiden yhteyttä ilmenneeseen uusintarikollisuuteen. Tutkimuksissa olisi uusintarikollisuuden mittaamisen lisäksi käytettävä muitakin ohjelman onnistumista kuvaavia välillisiä mittareita kuten ohjelmien implementointiin liittyviä tekijöitä (esimerkiksi ohjaajien määrän ja kokemusten vaikutukset) vapautumisen jälkeistä työllistymistä, ohjelmaan osallistuneiden vankien henkilökohtaisia kokemuksia tai ohjelmien implementointiin liittyviä tekijöitä – kuten keskeytymisten määriä ja niiden syitä.

⁵⁹ Knuuti ja Vogt-Airaksinen 2010.

⁶⁰ Ongelma on yleinen myös muissa maissa. Ks. esim. Lowenkamp, Holsinger, Robinson ja Cullen 2012.

⁶¹ Kotimaisesta tutkimuksesta ks. esim. Hypén 2004.

Kirjallisuus

- Ahonen, P. – Tala, J. – Hämäläinen, K. (2009) Poliittikkatoimien vaikuttavuusarvioinnin menetelmien ja toimintatapojen kehittäminen: esiselvitys. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta 8/2009.
- Allen, L. – MacKenzie, D. – Hickman, L. (2001) The Effectiveness of Cognitive Behavioral Treatment for Adult Offenders: A Methodological, Quality-Based Review International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 45(4), 2001 498–514. Sage publications.
- Blomster, P. – Muiluviuri, M-L. (2011) Rikosseuraamusasiakkaiden määrä ja rakenne 1975–2010: Teoksessa Lavikkala, R. – Linderborg, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Boardman, A. – Greenberg, D. – Vining, A. – Weimer, D. (2001) Cost-Benefit analysis: concepts and practice, 2nd edition, Prentice Hall.
- Berman, A. (2005) Enhancing Health Among Drug Users in Prison. Stockholms universitet, Health Equity Studies, ISSN 1651-5390; 3. Elanders Gotab, Stockholm, March 2004.
- Blud, L. – Travers, R. (2001) Interpersonal problem-solving skills training: a comparison of R&R and ETS. Criminal Behaviour & Mental Health Dec2001, Vol. 11 Issue 4, 251.
- Cann, J. – Falshaw, L. – Nugent, F. – Friendship, C. (2003) Understanding What Works: accredited cognitive skills programmes for adult men and young Offenders. Home Office Findings 226.
- Clarke, A. – Cullen, A. – Walwyn, R. – Fahy, T. (2010) Factors Predicting Dropout From the Reasoning and Rehabilitation Program With Mentally Disordered Offenders. Psychiatric News (November 20, 2009) and online in the International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology (August 31, 2009).
- Cognitive Skills ”ajattelutaitojen kurssin” -ohjelmatoiminnan määräraikaisen ohjausryhmän raportti (2003) Cognitive Skills -ajattelutaitojen kurssitoiminnan laatuohjelma.
- Cohen, M. (1999) To treat or not the treat? A financial perspective. Kirjassa Hollin, C. (toim.) Offender assessment and Treatment, John Wiley & Sons.
- Cohen, M. (2005) The Costs of Crime and Justice, Routledge, Taylor – Francis Group.
- Duwe, G. (2013) What’s inside the ”Black Box”. The importance of ”Grey Box” evaluations for the ”What Works” movement. Criminology & Public Policy. Vol 12; Issue 1.
- Friendship, C. – Falshaw, L. – Beech, A. (2003) Measuring the real impact of accredited offending behaviour programmes, Legal and Criminological Psychology 8, s.115–127.
- Hallituksen Esitys 59/2011 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2012.
- Honka, O. – Keinänen, A. – Tyni, S. (2006) Vaikuttaako vankeinhoito? Haaste-lehti 1/2006, s. 7–9.
- Hypén, K. (2004) Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004.

- Hämäläinen, K. – Uusitalo, R. (2005) Kannattaisi kokeilla: kokeelliset menetelmät työvoimapolitiittisten toimenpiteitten vaikutusten arvioinnissa, Työministeriön työpoliittinen tutkimus 285.
- Joukamaa, M. ja työryhmä (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve 2010. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Helsinki, Rikosseuraamuslaitos.
- Keinänen, A. (2008) Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Joensuun yliopisto, Kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunta.
- Keinänen, A. (2010a) Empiirisen vaikutustutkimuksen haasteet esimerkkinä CS-kurssin vaikutus uusintarikollisuuteen. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitoksen julkaisemassa Empiirisen oikeustutkimuksen seminaarijulkaisussa.
- Keinänen, A. (2010b) Poliittikkatoimien vaikutusarvioinnin tarpeellisuudesta ja ongelmista. Edilex lakikanava.
- Kiehelä, H.– Tyni, S. (2009) Vaikuttavuuden mittaaminen rikosseuraamusten arvioinnin haasteena. Kirjassa Rantanen, T. (toim.) Kuntoutus, vaikuttaminen ja kehittäminen: näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen, Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A.66.
- Kivivuori, J. – Linderborg, H. (2009) Lyhytaikaisvanki: Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäkulusta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kivivuori, J. – Linderborg, H. – Tyni, S. – Aaltonen, M. (2012) The Robustness of Self-Control as a Predictor of Recidivism. Research Brief 25/2012, National Research Institute of Legal Policy.
- Knuuti, U. – Vogt-Airaksinen, T. (2010) Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen raportti.
- Kohti julkisten palvelujen yhteistä arviointia: keskustelualoite (2001). Julkaistu Suomen Kuntaliiton, Sisäasiainministeriön ja Valtiovarainministeriön sarjoissa.
- Laine, M. (2011) Rankaisu ja kuntoutus: Teoksessa Lavikkala, R. – Linderborg, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Lintonen, T. – Obstbaum, Y. – Aarnio, J. – von Gruenewaldt, V. – Hakamäki, S. – Kääriäinen, J.– Mattila, A. – Vartiainen, H. – Viitanen, P. – Wuolijoki, T. – Joukamaa, M. (2012) The changing picture of substance abuse problems among Finnish Prisoners. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. Vol. 47, s. 835–842.
- Lowenkamp, C. – Holsinger, A. – Robinson, C. – Cullen, F. (2012) When a Person Isn't a Data Point: Making Evidence-Based Practice Work. *Federal Probation*. Vol 76, Number 3.
- Martin, A. – Hernandez, B. – Hernandez-Fernaud, E. – Arrequi, J. – Hernandez, J. (2010) The enhancement effect of social and employment integration on the delay of recidivism of released offenders trained with the R–R programme. *Psychology, Crime – Law*, Vol 16, Issue 5.
- McGuire, J. (2004) *Understanding Psychology and Crime: Perspectives on Theory and Action*. McGraw-Hill Education, Maidenhead.
- Mitchell, J. – Palmer, E. (2004) Evaluating the “Reasoning and Rehabilitation” Program for Young Offenders. *Journal of Offender Rehabilitation*, Vol. 39 (4), s. 31–45.
- Nummenmaa, L. (2006) Käyttytymistieteiden tilastolliset menetelmät. Tammi.

- Obstbaum, Y. – Lintonen, T. – Aarnio, J. – Von Gruenewaldt, V. – Vartiainen, H. – Mattila, A. – Hakamäki, S. – Viitanen, P. – Wuolijoki, T. – Joukamaa, M. (2011) Päihdehaittojen laitosmuotoisen kontrollin jakautuminen sosiaali- ja terveydenhuollon, poliisin säilön ja vankilan välillä 1985–2006. Yhteiskuntapolitiikka Vol. 76, s. 30–44.
- OECD (1997) Regulatory Impact Analysis: best practices in OECD countries.
- Pearson, F. – Lipton, D. – Cleland, C. – Yee, D. (2002) The effects of behavioral / cognitive-behavioral programs on recidivism, *Crime and Delinquency* Vol. 48, s. 476–496.
- Reynor, P. (2002) Community penalties: probation, punishment, and “what works”. Kirjassa Maguire, M. – Morgan, R. – Reiner, R. (toim.), *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd edition. Oxford University Press.
- Rikosseuraamuslaitos (2011) Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020.
- Ross, R. – Fabiano, E. (1985) *Time to Think: A Cognitive Model of Crime and Delinquency Prevention and Rehabilitation*. Johnson City: Academy of Arts and Sciences.
- Ross, R. – Fabiano, E. – Ewles, C. (1988) Reasoning and rehabilitation, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 32, s. 29–35.
- Sadler, G. (2010) Evaluation of the impact of the HM Prison Service Enhanced Thinking Skills programme on reoffending Outcomes of the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) sample. Ministry of Justice Research Series 19/10.
- Swaray, R. (2006) *Economic Methodology and Evaluations: the costs and benefits of criminal justice interventions*. Perry, A. – McDougall, C. – Farrington, D. (toim.) *Reducing Crime: the effectiveness of criminal justice interventions*. John Wiley & Sons.
- Svensson, Andreas (2007) *The Cognitive Skills Program and Offender Recidivism in Swedish Probation*. Psykologexamensarbete. Stockholms universitet, Psykologiska institutionen.
- Tong, L. – Farrington, D. (2006) ”How effective is the ”Reasoning and Rehabilitation” programme in reducing reoffending?: A meta analysis of evaluations in four countries”. *Psychology, Crime – Law*, Vol. 12, s. 3–24.
- Tyni, S. – Blomster, P. (2012) Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? *Yhteiskuntapolitiikka* 6/2012, s. 621–639.
- Van Voorhis, P. – Spruance, L. – Ritchey, P. – Johnson-Listwan, S. – Seabrook, R. (2004). *The Georgia cognitive skills experiment: A replication of Reasoning and Rehabilitation*. Criminal Justice and Behavior. Vol. 31, s. 282–305.
- Wilkinson, J. (2005) Evaluating Evidence for the Effectiveness of the Reasoning and Rehabilitation Programme. *The Howard Journal of Criminal Justice*. Vol. 44, s. 70–85.
- Wilson, D. – Bouffard, A. – MacKenzie, D. (2005). A quantitative review of structured, group-oriented, cognitive-behavioral programs for offenders. *Journal of Criminal Justice and Behavior*. Vol. 32, s. 172–204.
- Weimer, D. – Vining, A. (2005) *Policy analysis: concepts and practice*, 4th edition. Pearson Prentice Hall.

OSATUTKIMUS III

Hyväksytty julkaistavaksi Sosiaalilääketieteellisessä aikakauslehdessä ja osana väitöskirjaa 5.1.2015.

Referee-hyväksytty, ei vielä julkaistu.

Toni Laaksonen

Sasu Tyni

KOGNITIIVIS-BEHAVIORAALISEN STOP-KUNTOUTUSOHJELMAN VAIKUTTAVUUDESTA SUOMALAISILLA SEKSUAALIRIKOSVANGEILLA

Johdanto

Harva rikollisuuden laji on herättänyt yhteiskunnassa yhtä voimakkaita tuntemuksia ja kirvoittanut yhtä painokasta kriminaalipoliittista keskustelua kuin seksuaalirikollisuus. Seksuaalirikoksia pidetään erittäin moitittavina tekoina ja niistä tuomittuja henkilöitä vaarallisina. Seksuaalirikollisuuteen yhteiskunnallisena ongelmana on reagoitu lähinnä vaatimuksin tällaisista rikoksista langetettavien rangaistusten ankaroittamisesta. Kysymys kuntoutuksellinen toiminnan mahdollisuuksista seksuaalirikollisuuden torjunnan keinona on jäänyt julkisessa keskustelussa vähemmälle huomiolle.

Kuinka vaarallisia ihmisiä seksuaalirikoksista tuomitut sitten ovat? Vastaus riippuu vaarallisuuden määritelmästä. Jos vaarallisuus halutaan ymmärtää jo tapahtuneen teon haitallisuuden sijasta jonain tulevaisuuteen viittaavana, mitattavana ja ennustettavana ominaisuutena, voidaan yhtenä vaarallisuuden kriteerinä pitää näiden henkilöiden todennäköisyyttä syyllistyä uusiin seksuaalirikoksiin. Seksuaalirikoksista tuomittujen uusintarikollisuus onkin ollut kansainvälisesti varsin runsaan tutkimuksen kohteena oikeuspsykologian saralla. Erityisesti uusimisasteita koskevien tutkimustulosten (kokoavasti esim. Hanson ja Bussière 1998) universaalia yleistettävyyttä kuitenkin vaikeuttaa se, ettei rangaistavan seksuaalikäyttäytymisen ala ole kaikissa maissa täsmälleen samanlainen. Hansonin ja Bussièren tunnetussa meta-analyysissä (1998), joka perustui 61 seurantatutkimukseen, todettiin seksuaalirikosten uusimisasteen olleen keskimäärin 13 prosentin luokkaa.

Suomessa kysymystä seksuaalirikollisten uusintarikollisuudesta on aiheen yhteiskunnallisesta kiinnostavuudesta huolimatta tutkittu toistaiseksi niukalti. Hypénin tutkimus (2004) koski kaikkia vuosina 1993 - 2001 vankilasta vapautuneita henkilöitä, ja tarkastelun kohteena oli vankilaan palaamista selittävät tekijät. Tarkasteltaessa henkilöitä näiden päärikoksen mukaan havaittiin, että siveellisyysrikoksista tuomituista 18,2 % palasi vankilaan kolmen vuoden seuranta-aikana, mikä osuus oli pienempi kuin useimmissa muissa päärikosluokissa. Tutkimuksessa ei kuitenkaan eritelty uusien rikosten laatua, ja uusimisen määritelmänä käytetty uusi vankeus-tuomio saattoi perustua myös vanhoihin rikoksiin. Stoaat ym. (2005) tarkastelivat tuntemattomiin kohdistuneista raiskauksista tuomittujen (n = 56) uusintarikollisuutta. Keskimäärin kuuden ja puolen vuoden seuranta-aikana tuomituista 13 % syyllistyi uuteen raiskaukseen ja mihin hyvänsä rikokseen jopa 73 %. Hinkkasen tutkimuksessa (2009) lapsikohteisten seksuaalirikosten rangaistuskäytännöstä ja uusimisesta havaittiin vain 5,6 % tällaisista rikoksista tuomituista uusivan samantyyppisen rikoksen yhdeksän vuoden seuranta-aikana.

Seksuaalirikoksen yksilöllinen uusimistodennäköisyys riippuu siitä, esiintyykö henkilöllä uusimista ennustavia riskitekijöitä ja toisaalta jossain määrin siitä, onko henkilön uusimisriskiin pyritty vaikuttamaan jonkinlaisella interventiolla. Empiirinen tutkimustieto seksuaalirikoksen uusimista ennustavista taustatekijöistä on tarpeen ensinnäkin arvioitaessa yksittäisen rikosentekijän uusimisriskitasoa. Tällainen arviointi palvelee uusimisriskin vähentämiseen tähtäävien toimenpiteiden oikeanlaista kohdentamista ja mitoittamista: Rikosentekijöiden kuntoutuksen tutkimuksessa omaksutun riskiperiaatteen (esim. Andrews ja Bonta 2010) mukaisesti kuntoutusresurssien kohdentaminen tulee priorisoida riittävän korkeariskisiksi arvioituille vangeille, ja vastaavasti ei ole tarkoituksenmukaista tarjota kovin intensiivisiä interventioita henkilöille, joiden uusimisriski on lähtökohtaisestikin hyvin matala. Toiseksi, uusimisriskitekijöiden tunteminen on välttämätöntä, jotta uusimisriskin vähentämiseen tähtäävän intervention vaikuttavuutta voidaan tutkia tieteellisesti pätevällä tavalla. Uusimisriskin kannalta olennaisten taustatekijöiden omavaikutus on tavalla tai toisella kontrolloitava estimoitaessa tutkittavan intervention puhdasta vaikutusta uusimiseen. Edellä mainituista syistä on tarpeellista luoda katsaus seksuaalirikoksen uusimisriskitekijöitä koskevaan tutkimustietoon ennen varsinaisen kuntoutusteeman käsittelyä.

Uusimisriskitekijät on kriminologisessa kirjallisuudessa perinteisesti jaoteltu staattisiin ja dynaamisiin tekijöihin (esim. Andrews ja Bonta 2010). Staattiset uusimisriskitekijät ovat tietyllä hetkellä vallitsevia historiallisia faktoja, kuten henkilön ikä vankilasta vapautuessa tai aikaisempien tuomioiden lukumäärä. Staattisten riskitekijöiden merkitys rajoittuu tilastolliseen ennustearvoon, eivätkä ne voi sellaisenaan olla muutostyöskentelyn kohteena. Dynaamisilla riskitekijöillä puolestaan viitataan periaatteessa muutettavissa oleviin seikkoihin, jollaisesta esimerkkinä päihdeongelma tai rikosentekoa tukeva ajatteluvääritys. Riskitekijöiden ryhmittelyn staattisiin ja dynaamisiin voi muutettavuusaspektin ohella jäsentää sen perusteella, kuinka

paljon tulkinnan- tai arvionvaraisuutta riskitekijän toteamiseen liittyy. Staattisten riskitekijöiden arviointiin tarvittava informaatio on yleensä objektiivista (yksiselitteistä) ja helposti saatavilla rikosrekisteri- tai muista asiakirjatiedoista. Ehkä juuri tästä syystä eniten tutkimusnäyttöä on juuri staattisluonteisten muuttujien validiteetista seksuaalirikoksen uusimisriskin ennustamisessa (esim. Hanson ja Bussière 1998).

Spesifisti seksuaalirikollisten arviointiin kehitetyistä arviointimenetelmistä kansainvälisesti tunnetuimpia ja tutkituimpia ovat Static-99 (Hanson ja Thornton 2000) ja SORAG eli Sex Offender Risk Appraisal Guide (Quinsey ym. 1998). Static-99 koostuu kymmenestä staattisluonteista riskitekijää mittaavasta osiosta (ks. taulukko 1). Mittarin mukaan esimerkiksi nuorempi ikä vapautuessa ja aikaisemmat seksuaalirikostuomiot indikoivat korkeampaa uusimisriskiä. Tekotavan osalta riskiä korottava piirre on muun muassa seksuaalirikoksen kohdistuminen tunteuttomaan uuhriin. SORAG:ssa (ks. taulukko 2) arvioidaan Static-mittarin tavoin erilaisia rikoshistoriamuuttujia sekä näiden lisäksi myös erinäisiä psykodiagnostisia kysymyksiä. Sekä Static- että SORAG-pistemäärien on todettu ennustavan paitsi seksuaalirikoksen uusimista, myös yleistä uusintarikollisuutta (esim. Bartosh ym. 2003, Ducro ja Pham 2006, Looman 2006). Mittareita ei ole validoitu suomalaisessa vankipopulaatiossa.

SOTP-ohjelma (Sex Offender Treatment Program) seksuaalirikollisten kuntoutusmuotona

Seksuaalirikoksista tuomittujen uusimisriskin vähentämiseen on kansainvälisestikin tarkasteltuna vain kaksi vakiintuneen aseman saavuttanutta lähestymistapaa: suora fysiologinen estäminen niin sanotulla kemiallisella kastroatiolla ja psykososiaalisena kuntoutusmuotona SOTP-tyyppinen ohjelmatoiminta. Englannista lähtöisin oleva SOTP (Sex Offender Treatment Program) perustuu kognitiivis-behavioraaliseen lähestymistapaan, jossa rikoksentekijöitä valmennetaan ymmärtämään ja kontrolloimaan ajatteluaan, tunteitaan ja käyttäytymistään. Lähestymistapa korostaa yksilöllisten rikosten uusimiseen liittyvien riskitekijöiden ja tarpeiden huomioimista kuntoutusprosessissa. (McGuire 2004.)

SOTP-ohjelman ensisijaisena tarkoituksena on lisätä vankien motivaatiota välttää uusia rikoksia sekä kehittää tätä edistäviä itsehallintakeinoja (Beech ym. 1998). Ohjelman aikana vangin motivaatiota kehitetään lisäämällä uhriempatiia sekä heikentämällä vangin seksuaalisesti vääristyneitä ajattelurakenteita, joilla hän on oikeuttanut ja rationalisoinut rikollista käyttäytymistään. Itsehallintakeinoja kehitetään lisäämällä vangin tietoisuutta uusimisriskiin vaikuttavista emootioista, kognitioista ja toimintamalleista sekä opettamalla vangille tehokkaita ja realistisia keinoja välttää ja kontrolloida uusimisen kannalta kriittisiä riskitilanteita. Ohjelman kohderyhmänä ovat vangit, joiden arvioitu uusimisriski on keskisuuri tai korkea. (Beech ym. 1998.)

Suomen vankeinhoidossa vastaavanlainen toiminta alkoi vuonna 1999 STOP-ohjelman nimellä. Kyseessä on ryhmämuotoinen kuntoutus, ja yksittäisen ohjelmakierroksen pituus on kahdeksan kuukautta. Ryhmiä ohjaa kaksi STOP-ohjaajakoulutuksen saanutta virkailijaa. Ryhmien koko on yleensä seitsemän tai kahdeksan vankia. Viikossa järjestään kaksituntisia ryhmäistuntoja kolmesta viiteen (yhteensä noin 170 istuntoa). Ohjelmaa toteutetaan tällä hetkellä ainoastaan Riihimäen vankilassa, mutta vangeilla on mahdollista hakea ohjelmaan kaikista Suomen vankiloista. Ohjelmaan valitaan kaikenlaisista seksuaalirikoksista tuomittuja vankeja, joilla on vähintään keskitason uusimisriski (Static-99-muuttujien perusteella), vähintään kahdeksan kuukauden jäljellä oleva vankeusaika ja joilla katsotaan olevan riittävät valmiudet ryhmässä tapahtuvaan rikostapahtumien käsittelyyn. Osallistuminen perustuu vangin vapaaehtoisuuteen. (Knuuti ja Vogt-Airaksinen 2010.)

Ohjelman vaikuttavuudesta

Millaista tutkimusnäyttöä *sex offender treatment* -paradigmaan perustuvien ohjelmien tehosta uusintarikollisuuden ehkäisyssä on olemassa? Mahdollisimman harhattoman arvion muodostaminen ohjelman vaikuttavuudesta edellyttää, että ohjelman suorittaneiden ja verrokkien väliset erot lähtökohtaisessa uusimisriskitasossa ja/tai ohjelmaan valikoitumista selittävässä tekijöissä on tutkimuksessa jotenkin kontrolloitu - esimerkiksi kaltaistamalla vertailtavat henkilöt Static- tai SORAG-pistemäärän suhteen. Tällaisia tutkimuksia on jonkin verran tehty Englannissa, Kanadassa ja Yhdysvalloissa. Vaikuttavuustutkimusten säännönmukainen tulos näyttäisi olleen, että SOTP-tyyppisen intervention läpikäyneillä tuomituilla on ollut muutaman prosenttiyksikön verran matalampi seksuaalirikosten uusimisaste kuin verrokeilla, mutta ero ei yleensä ole ollut tilastollisesti merkitsevä (esim. Furby ym. 1989, Hanson ja Bussière 1998, Marques ym. 2005, Lösel ja Schmucker 2005, Schweitzer ja Dwyer 2003, Långström ym. 2013). Toisaalta esimerkiksi Duwen ja Goldmanin tutkimuksessa ero oli merkitsevä, kun hoito-ohjelman suorittaneista 13 % ja verrokeista 19 % oli uusiutunut seksuaalirikoksen (Duwe & Goldman, 2009).

Jos vaikuttavuuskriteeri laajennetaan käsittämään myös muunlaisilla rikoksilla kuin seksuaalirikoksilla uusimisen, ohjelman suorittaneiden ja verrokkien välinen ero uusimisasteessa saattaa muuttua merkitseväksi (näin esim. tutkimuksessa Friendship ym. 2003). Ei-seksuaalisen uusintarikollisuuden relevanssi ohjelman vaikuttavuuden osoittimena on kuitenkin sikäli kyseenalainen, että ohjelmaan valikoituminen edellyttää seksuaalirikostuomiota ja ohjelman tavoitteena on spesifisti seksuaalirikoksen uusimisen ehkäisy.

Tutkimuskysymykset

Seksuaalirikosvangeille suunnatun toimintaohjelman vaikuttavuutta ei toistaiseksi ole tutkittu suomalaisessa vankipopulaatiossa. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, (i) millaiset taustatekijät ennustavat seksuaalirikoksen uusimista suomalaisilla seksuaalirikosvangeilla ja (ii) onko STOP-ohjelman suorittaneilla henkilöillä matalampi seksuaalirikoksen uusimisaste kuin uusimista ennustavilta taustatekijöiltään samankaltaisilla verrokeilla.

Tutkimusaineisto- ja menetelmät

Tutkimus pohjautui vankitietojärjestelmästä poimittuun pitkätaimaineistoon käsittäen kaikki sellaiset jäljempänä selostetun ajanjakson kuluessa vankeusrangaistuksen suorittaneet henkilöt, joiden tuomio sisälsi seksuaalirikoksen. Vankitietojärjestelmään kirjataan perushenkilötietojen (syntymäaika, siviilisääty) lisäksi kutakin vankeuskautta koskevat tuomiotiedot (rikosten nimikkeet ja tekoajankohdat) ja täytäntöönpanotiedot (mm. sijoitusvankila, vapautumisajankohta ja seksuaalirikosvankien kohdalla mahdollinen STOP-ohjelmaan osallistuminen sekä ohjelman aloittamiseen ja suorittamiseen liittyviä tietoja).

Ensimmäinen STOP-ohjelman suorittanut seksuaalirikosvanki oli vapautunut tammiukuussa 2000. Verrokkipooliin kelpuutettiin alustavasti kaikki ohjelman ulkopuolelle jääneet seksuaalirikosvangit, jotka olivat vapautuneet aikaisintaan kyseisenä kuu-kautena. Otantaperiodin ajallinen loppupää rajattiin siten, että seuranta-aika olisi vähintään kolme vuotta. Uusimisseulonnan tapahtuessa toukokuun 2013 aikana hyväksyttiin aineistoon henkilöt, jotka olivat vapautuneet viimeistään huhtikuussa 2010. Huhtikuun 2010 loppuun mennessä ohjelman oli suorittanut 146 henkilöä. Näiden lisäksi 9 henkilöä oli aloittanut ohjelman, mutta osallistuminen oli keskeytynyt joko vangin itsensä tai ryhmän ohjaajien aloitteesta. Keskeyttäjiä lisäksi ohjelman suorittaneista jätettiin aineiston ulkopuolelle kolme sellaista henkilöä, joiden rikos oli juridiselta nimikkeeltään jokin muu kuin seksuaalirikos. Tällöin on voinut olla kyse vaikkapa henkirikoksesta, jonka motiivi on oletettu seksuaaliseksi. Näille henkilöille olisi pelkillä rikosnimiketiedoilla operoitaessa ollut hankalaa osoittaa vertailukelpoista verrokkia.

Mahdollisen uusintarikollisuuden havaitseminen edellyttää henkilön olevan Suomen lainkäyttöpiirissä, joten alustavasta aineistosta poistettiin ulkomaan kansalaiset ja sellaiset suomalaiset, joiden vapautumisosoite oli ulkomailla. Ainuttakaan STOP-ohjelman suorittanutta henkilöä ei tullut tämän kriteerin vuoksi poistaa. Edellä mainitulla aikavälillä vapautuneiden seurantakelpoisten seksuaalirikosvankien kokonaismäärä (STOP-ohjelman suorittaneet mukaan lukien) oli 693. Seksuaalirikosten laijakauma tässä aineistossa esitetään jäljempänä.

Tutkimuskysymysten tarkastelu eteni siten, että ensin selvitettiin seksuaalirikoksen uusimista ennustavat muuttajat koko seksuaalirikosvankipopulaatiossa. Tämän jälkeen STOP-ohjelman vaikuttavuutta uusintarikollisuuteen tutkittiin tapaus-verrokkiasetelmalla. Siinä jokaiselle ohjelman suorittaneelle vangille valittiin sellainen ohjelman ulkopuolelle jäänyt seksuaalirikosvanki, jolla oli ohjelmavangin kanssa samantasoinen, esikysymyksenä tutkittujen muuttujien perusteella ennustettu seksuaalirikoksen uusimisriski.

Taustamuuttajat

STOP-ohjelman suorittamista koskevan interventiomuuttujan lisäksi koodattiin yhteensä 22 taustamuuttujaa. Osassa näitä muuttujia jäljiteltiin Static- ja SORAG-riskimittareiden sisältämiä osioita (ks. taulukot 1 ja 2) siinä määrin kuin se tutkimukseemme käytettävissä olleiden suppeahkojen rekisteritietojen perusteella oli mahdollista. Jäljittelyyn tuli tyytyä ensinnäkin siitä syystä, että vaikka Static-99-mittaria on Suomessa käytetty potentiaalisten STOP-osallistujien kartoittamisessa, ei mittarin tuottamia riskipistemääriä ole kirjattu vankitietojärjestelmään tai muuhunkaan rekisteriin, joka olisi ollut tutkimukseemme käytettävissä. Toiseksi, SORAG-mittaria ei ole Suomessa tietävästi edes käytetty.

Static- ja SORAG-mittareissa osioiden pisteytyksiin liittyy erilaisia painokertoimia. Esimerkiksi ”Ikä vapautuessa” -osiossa annetaan 1 piste, jos arvioitava on vapautuessa alle 35-vuotias ja -2 pistettä, mikäli arvioitava on tuolloin yli 60-vuotias. Osioita jäljitteleviin tutkimusmuuttujiin ei sovellettu mittareiden pisteytysysteemejä. Kyseiset riskimittarit toimivat tässä tutkimuksessa vain sisällöllisinä esikuvina pyritäessä paikantamaan ja konstruoimaan ennustettavan ilmiön kannalta olennaisia taustamuuttujia. Eri muuttujien pisteytystapoja emme pyrkineet jäljittelemään, sillä esikuva- ja jäljittelymuuttujien välillä ei voinut täyttää sisällöllistä vastaavuutta. Toisaalta osioiden painokertoimia ei ole mielekästä soveltaa sellaiseen populaatioon, jolla mittareita (ja pisteytyspainotusten toimivuutta) ei vielä ole validoitu. Jatkuvat muuttajat (mm. ikä ja aikaisempien seuraamuskausien määrä) koodattiin havaitun reaaliarvon mukaisesti ja kategoriset muuttajat (mm. aikaisempi seksuaalirikos) 0/1-dikotomialla sen perusteella, esiintyikö henkilöllä kyseistä riskitekijää.

Static-mittarin kymmenestä osiosta kuusi oli jäljiteltävissä sisällöltään täysin vastaavilla tutkimusmuuttujilla. Vähintään kahden vuoden parisuhdetta koskeva osio 2 (ks. taulukko 1) tuli approksimoida kriteerillä ”ollut joskus avio-/avoliitossa”. Tekotapoja koskevat osiot 8 - 10 eivät olleet arvioitavissa, koska rikosten osalta käytettävissämme olivat ainoastaan tuomioissa sovelletut rikosnimikkeet. SORAG:n osalta oli mahdollista jäljitellä niitä rikoshistoriamuuttujia, jotka ovat samantapaisia kuin Static-mittarissa. SORAG-mittarin sisältämät kehitykselliset riskitekijät (osiot 1 ja 2, ks. taulukko 2) ja psykodiagnostiset osiot (11 - 14) eivät olleet jäljiteltävissä.

SORAG:n alkoholiongelmaosiota (3) approksimoitiin rattijuopumustuomiomuuttujalla, vaikkakin tällainen tuomio on ilmeisen epätäydellinen alkoholiongelman kriteeri.

Riskimittariosioita jäljittelevien muuttujien lisäksi havainnoitiin kolmea muuttujaa, jotka eivät varsinaisesti sisälly kyseisiin mittareihin: ikä ensimmäisellä rikostuomiolla, nykyisen vankeuskauden pituus ja seuranta-ajan pituus. Rikosuran alkaminen nuorella iällä on tosin yksi kriteeri psykopatian arvioinnissa, ja psykopatiapistemäärä puolestaan SORAG-mittariin sisältyvä osio, jota ei sellaisenaan ollut tässä tutkimuksessa mahdollista jäljitellä. Vankeuskauden pituudella on relevanssia STOP-ohjelmaan valikoitumisen kannalta. Seuranta-ajan pituus taas vaikuttaa uusintarikollisuuden esiintyvyyteen, tai ainakin sen havaitsemisen todennäköisyyteen (esim. Hypén 2004, Tyni 2010). Varsinaisten riskimuuttujien lisäksi analysoitiin eräitä muitakin taustamuuttujia, esimerkiksi eri seuraamuslajien kertaisuudet. Nämä muuttujat ilmenevät taulukossa 3.

Taulukko 1. Static-99 -mittarin osiot ja niitä jäljittelevät muuttujat

STATIC-99 -riskimittarin osio	Osiota jäljittelevä tutkimusmuuttuja
1. "Age at release"	Ikä vapautuessa
2. "Ever lived with lover for at least two years"	Ollut joskus avio-/avoliitossa
3. "Index non-sexual violence"	Nykytuomiossa väkivaltarikos
4. "Prior non-sexual violence"	Aikaisempi väkivaltarikos
5. "Prior sex offences"	Aikaisempi seksuaalirikos
6. "Prior sentencing dates"	Aikaisempien seuraamuskausien määrä
7. "Any convictions for non-contact sex offences"	Kontaktiton seksuaalirikos
8. "Any unrelated victims"	(ei arvioitavissa)
9. "Any stranger victims"	(ei arvioitavissa)
10. "Any male victims "	(ei arvioitavissa)

Taulukko 1. SORAG-riskimittarin osiot ja niitä jäljittelevät osiot

SORAG-riskimittarin osio	Osiota jäljittelevä tutkimusmuuttuja
1. "Lived with both biological parents to age 16"	(ei arvioitavissa)
2. "Elementary school maladjustment"	(ei arvioitavissa)
3. "History of alcohol problems"	Rattijuopumus nyt tai aikaisemmassa tuomiossa
4. "Marital status"	Avio-/avoliitossa vankeuden alkaessa
5. "Criminal history score for nonviolent offenses"	Muu rikos aikaisemmin tai nykytuomiossa
6. "Criminal history score for violent offenses"	Väkivaltarikos aikaisemmin tai nykytuomiossa
7. "Number of previous sexual offense convictions"	Aikaisempi seksuaalirikos
8. "Sexual offenses only against girls under 14"	(ei arvioitavissa)
9. "Failure on prior conditional release"	Ehdollisen vapauden menettäminen
10. "Age at index offense"	Ikä nykyisen seksuaalirikoksen alkaessa
11. "Meets DSM criteria for any personality disorder"	(ei arvioitavissa)
12. "Meets DSM criteria for schizophrenia"	(ei arvioitavissa)
13. "Phallometric test results"	(ei arvioitavissa)
14. "Psychopathy Checklist score"	(ei arvioitavissa)

Seksuaalirikosten luokittelu

Riskiennusteen kannalta olennainen seksuaalirikosten laadullinen luokittelu perustuu Static- ja SORAG-mittareissa lähinnä sellaisiin uhrin henkilöä koskeviin tietoihin, jollaisia ei ollut tutkimuksessamme käytettävissä. Ottaen kuitenkin huomioon, että rikoslaki sisältää yli kymmenen seksuaalirikokseksi luonnehdittavaa tunnusmerkistötä, ei vaikuta perustellulta käsitteellistää seksuaalirikosta yhdeksi monoliittiseksi ilmiöksi.

Nimiketasolle rajoittuvien rikostietojen pohjalta oli mahdollista erottaa omaksi kategoriakseen Static-mittarissa esiintyvä "kontaktiton rikos" (non-contact sex offence), jossa tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä välitöntä fyysistä kontaktia tekijän ja uhrin välillä. Suomen rikoslain ulottuvuudessa tämän kategoria viittaa kriminalisoidun pornografian hallussapitoon liittyviin tekoihin. Tämän lisäksi erottelimme kolme seksuaalirikosten kategoriaa sen perusteella, mikä on kunkin kategorian sisältämille tunnusmerkistöille yhteistä. "Pakottamisrikokseksi" luokiteltiin sellaiset seksuaalirikosnimikkeet, joiden tunnusmerkistötekijöihin sisältyy fyysisen väkivallan käyttö

tai sellaisella uhkaaminen (mm. raiskaus ja pakottaminen sukupuoliseen tekoon). ”Suojaikärajarikos” -kategoria käsitti lapsen seksuaalisen hyväksikäytön lisäksi muut – tosin harvakseltaan esiintyvät – rikosnimikkeet, joiden tunnusmerkistö edellyttää seksuaalista toimintaa rikosoikeudellisen suojaikärajan alittavan henkilön kanssa (esim. seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta). Omaksi kategoriakseen erotettiin ”muu hyväksikäyttörikos”, jollaiseen ei sisälly väkivaltaelementtiä ja joka toisaalta ei kohdistu lapseen. Rikosnimikkeenä tulee kyseeseen lähinnä rikoslain 20 luvun 5 §:n mukainen seksuaalinen hyväksikäyttö, joka on säädetty suojaamaan esimerkiksi laitotosuhteiden vuoksi seksuaaliselle hyväksikäytölle alttiita henkilöitä (Rautio 2009). Edellä selostetut seksuaalirikoskategoriat eivät olleet toisensa poissulkevia, vaan henkilö saattoi sijoittua samanaikaisesti useampaan luokkaan, mikäli hänet oli tuomittu useammista erityyppisistä seksuaalirikoksista.

Tavanomaisin rikosprofiili aineiston henkilöillä oli suojaikärajarikos ilman muita seksuaalirikostyyppejä (41 %:lla henkilöistä). Toiseksi yleisin oli pakottamisrikos ilman muita seksuaalirikoksia (36 %:lla). Suojaikäraja- ja pakottamisriksen yhdistelmä esiintyi 10 %:lla, muunlaisten yhdistelmien ollessa lähinnä yksittäistapauksia. Riskiennustuksellisesti tärkeä kontaktiton rikos esiintyi aineistossa melko harvalla (4,5 %:lla). Hieman yleisemmin esiintyi ei-lapsikohteinen hyväksikäyttörikos (9 %:lla).

Muuttujien ajallisista suhteista

Mikäli tutkimusaineiston henkilöillä oli tarkastelujaksolla (tammikuu 2000 - huhtikuu 2010) useampi seksuaalirikostuomion sisältänyt vankeuskausi, pidettiin laskentakautena näistä ajallisesti ensimmäistä. STOP-vankien osalta laskentakautena pidettiin kuitenkin sitä vankeuskautta, jonka aikana ohjelma oli suoritettu. Useissa rikosmuuttujissa esiintyviä määreitä ”aikaisempi” ja ”nykyinen” arvioitiin suhteessa laskentakauteen ja toisaalta rikosten teko- ja tuomitsemisajankohtiin. Näiden ajankohtien perusteella määrytyi myös seksuaalirikoksen uusimisen kriteeri (josta tarkemmin jäljempänä).

Esimerkki: Henkilö on tuomittu vuonna 2001 ja saman vuoden aikana suorittanut vankeusrangaistuksen (laskentakausi) raiskauksesta ja varkaudesta, jotka ovat tapahtuneet vuonna 1997. Muuttujien ”pakottamisrikos” ja ”nykytuomiossa muu rikos” ehdot täyttyvät. Jos henkilön tiedoissa on merkintä vuonna 1996 tehdystä raiskauksesta ja pahoinpitelystä, joista on annettu tuomio samaisena vuotena, täyttyvät ”aikaisemman seksuaalirikoksen” ja ”aikaisemman väkivaltarikoksen” kriteerit. Olennaista on siis jonkin rikoksen tekeminen sen jälkeen, kun aikaisemmin tapahtuneesta rikoksesta on annettu tuomio. Jos henkilöillä on laskentakautta edeltävästi vuonna 2000 annettu ehdollinen tuomio vuonna 1999 tehdystä teosta, kyseessä ei ole ”aikaisempi”, vaan ”nykyinen” rikos. Mikäli sama henkilö vastaavasti tuomitaan laskentakauden jälkeen (esim. vuonna 2005) seksuaalirikoksesta, joka on tapahtunut jo ennen laskentakautteen liittyvää tuomiota (esim. vuonna 1999),

kyse on niin sanotusta epäaidosta uusimisesta, eikä sillä ole relevanssia tutkimuksen muuttujien kannalta. Viimeksi mainittua rikosta ei käsitellä uusimisena, eikä sitä huomioda myöskään ennustemuuttujissa, koska rikos on tullut tietoon vasta laskentakauden jälkeen. Takautuvassa seurantatutkimuksessa saattaa käydä ilmi tällaisia jälkisattumuksia, mutta ne tulee jättää huomioimatta pyrittäessä ennustamaan uusimista *tietyn menneisyyden hetken (laskentakausi) näkökulmasta*: Viiveellä ilmi tulleita rikoksia koskeva informaatiohan ei ole ollut niiden hyödynnettävissä, jotka ovat laskentakaudella arvioineet vangin uusimisriskiä ja soveltuvuutta STOP-ohjelmaan.

Seksuaalirikoksen uusimisen määrittely

Seksuaalirikoksen uusiminen operationalisoitiin ilmi tulleeksi, vapautumisen jälkeen tehdyksi seksuaalirikokseksi, josta henkilö oli seuranta-ajan kuluessa tuomittu vankeus- tai yhdyskuntaseuraamukseen. Uusimisseulan tavoittamattomiin jäivät varsinaisen piilorikollisuuden lisäksi sellaiset mahdolliset uudet seksuaalirikokset, jotka ovat johtaneet ainoastaan sakkorangaistukseen. Uusintarikollisuustarkastelun rajaamista seksuaalirikoksiin perustelee ennen kaikkea se, että STOP on spesifisti seksuaalirikosten uusimisen ehkäisyyn tähtäävä ohjelma: Seksuaalirikosohjelmiin valikoituu vankeja, joiden riski ei-seksuaaliseen rikoksenuusimiseen on lähtökohtaisesti matalampi kuin ohjelman ulkopuolelle jääneillä. Tämän valikoitusvaikutuksen vuoksi näitä eroja ei voida varauksettomasti selittää ohjelman läpikäymisen jälkeisillä muutoksilla. Näin ollen esimerkiksi varkausrikoksen muodossa tapahtuva uusintarikollisuus ei ole relevantti seikka arvioitaessa ohjelman vaikuttavuutta.

Tilastolliset analyysit

Uusimista ennustavat tekijät analysoitiin logistisella regressioanalyysillä, jossa riippumattomiksi muuttujiksi sisällytettiin kaikki tutkimuksessa mitatut taustamuuttujat (Enter-menetelmä), vastemuuttujan ollessa seksuaalirikoksen uusiminen (kyllä/ei). Lisäksi STOP-ohjelman vaikuttavuutta tutkittiin vertailemalla χ^2 -testauksella ohjelman suorittaneiden uusimisastetta ohjelman ulkopuolelle jääneiden, mutta uusimisriskiä ennustavilta taustatekijöiltään samankaltaisten verrokkien uusimisas- teeseen. Tilastollisen merkitsevyyden rajana pidettiin p-arvoa < 0.05 . Verrokkiparien muodostamista kuvaillaan esitysjärjestyksen luontevuuden vuoksi tulososiossa uusimista ennustavien taustamuuttujien raportoinnin jälkeen. Aineisto analysoitiin SPSS-ohjelmalla (versio 21).

Tulokset

Aineistoon kelpuutetuista henkilöistä ($n = 693$) 41 (eli 5,9 %) tuomittiin seuranta-aikana (keskiarvo 7,5 vuotta) uudesta seksuaalirikoksesta. Tutkituista taustamuuttujista vain neljällä oli regressiomallin mukaan itsenäistä ennustearvoa suhteessa seksuaalirikoksen uusimiseen (taulukko 3). Tutkimuskirjallisuudessa vakiintunutta löydöstä vastaavasti tässäkin aineistossa seksuaalirikoksen uusimista ennusti aikaisempi seksuaalirikostuomio. Olemassa olevan tutkimustiedon kanssa yhteneväinen oli niin ikään havainto kontaktittoman seksuaalirikoksen (eli lähinnä kriminalisoidun pornografian hallussapitoon liittyvien tekojen) merkityksestä uusimista ennustavana seksuaalirikoksen lajina. Jatkuvista muuttujista tilastollisesti merkitseviä olivat seuranta-ajan pituus ja toisaalta vankeuskauden pituus (molempien muuttujien ollessa siis positiivisessa yhteydessä uusimiseen). On luonnollista, että havaitun uusimisen todennäköisyys kasvaa seuranta-ajan pidentyessä. Uusimisriskin kohoaminen vankeustuomion pituuden funktiona sen sijaan on vaikeammin selitettävä havainto. Tutkimusongelmamme painopisteen ollessa STOP-ohjelman vaikuttavuudessa emme kuitenkaan käsittele syvemmältä sitä, *miksi* juuri kyseiset kontrollimuuttujat olivat yhteydessä seksuaalirikoksen uusimiseen. Olennainen havainto tutkimusongelmamme kannalta sen sijaan oli se, ettei STOP-ohjelman suorittaminen ennustanut regressiomallissa tilastollisesti merkitsevällä tasolla uusimista, kun muiden taustamuuttujien vaikutukset kontrolloitiin.

Taulukko 3. Taustamuuttujien yhteydet seksuaalirikoksen uusimiseen

Muuttuja	p-arvo	Odds ratio	OR:n luottamus- välin alaraja	OR:n luottamus- välin yläraja
STOP-osallistuja	.065	.390	.144	1.062
Seuranta-aika (kk)	.006	1.015	1.004	1.025
Vankeuden pituus (kk)	.008	1.027	1.007	1.047
Ikä ensimmäisellä tuomiolla	.132	.951	.890	1.015
Ikä vapautuessa	.948	.996	.870	1.139
Vankeuskausien lkm	.126	.859	.708	1.043
Yhdyskuntapalvelujen lkm	.403	1.214	.770	1.914
Sakkovankeuskausien lkm	.655	1.102	.720	1.688
Tutkintavankeuskausien lkm	.146	1.391	.891	2.172
Ehdollisen menettäminen	.580	1.319	.891	2.172
Suojaikärajarikos	.369	1.625	.563	4.691
Pakottamisrikos	.265	1.871	.622	5.624
Kontaktiton seksuaalirikos	.012	5.958	1.484	23.92
Muu hyväksikäyttörikos	.803	.790	.124	5.018
Ei-seksuaalinen väkivalta nyt	.852	1.086	.459	2.568
Muu rikos nyt	.822	1.108	.455	2.698
Aikaisempi seksuaalirikos	.001	4.692	1.946	11.32
Ei-seksuaalinen väkivalta aikaisemmin	.660	.800	.295	2.167
Muu rikos aikaisemmin	.617	1.309	.455	3.763
Rattijuopumustuomio joskus	.498	.728	.291	1.821
Ollut joskus avio-/avoliitossa	.950	.972	.395	2.393
Avio-/avoliitossa tuomion alkaessa	.912	1.065	.345	3.291
Ikä tekohetkellä	.620	1.033	.908	1.177
Vakio				

Seksuaalirikoksen uusiminen STOP-ohjelman suorittaneilla ja riskikaltaistetuilla verrokeilla

Varsinainen STOP-ohjelman vaikuttavuuden arviointi toteutettiin vertailemalla ohjelman suorittaneiden vankien uusimisastetta ohjelman ulkopuolelle jääneiden, mutta ennustetulta uusimisriskiltään samankaltaisten seksuaalirikosvankien uusimisas- teeseen. Samaa uusimisriskitasoa edustavien verrokkien identifioimiseksi aineisto ositettiin aluksi kahteen dikotomiseen riskimuuttu- jaan liittyvien kombinaatioiden perusteella neljään klusteriin: (1) aikaisempi seksuaalirikos sekä kontaktiton rikos, (2) aikaisempi seksuaalirikos mutta ei kontaktitonta rikosta, (3) kontaktiton rikos mutta ei aikaisempaa seksuaalirikosta ja (4) nykyisessä tuomiossa ei kumpaakaan riskimuuttujaa. Kunkin ositteen sisältä jokaiselle STOP-ohjelman suorittaneelle etsittiin verrokki, jolla sekä seuranta-ajan että vankeuskauden pituus olivat mah- dollisimman lähellä ohjelman suorittaneen arvoja näissä muuttujissa. Vertailuparien sisäisiä eroja balansoitiin verrokkivalinnan edetessä siten, että näiden muuttujien lopulliset ryhmäkeskiarvot muodostuisivat mahdollisimman samanlaisiksi.

Dikotomisten rikosmuuttujien suhteen suurin klusteri oli kummankin rikostyyppin puuttuminen (104 vertailuparilla). Aikaisempi seksuaalirikos ilman kontaktitonta rikosta esiintyi 24:lla vertailuparilla, kontaktiton rikos ilman aikaisempaa seksuaa- lirikosta 13:lla vertailuparilla, ja molemmat rikostyypit ainoastaan kahdella parilla. Seuranta-ajan keskiarvo oli ohjelman suorittaneilla 89,5 kuukautta, kaltaistetuilla verrokeilla 89,2 kuukautta (vaihteluväli 36 - 159 kuukautta). Vankeuskauden kes- kipituus oli ohjelman suorittaneilla 24,3 kuukautta, kaltaistetuilla verrokeilla 23,9 kuukautta (vaihteluväli 5 - 127 kk.).

STOP-ohjelman suorittaneista vangeista kahdeksan (5,6 %) oli tuomittu uudesta seksuaalirikoksesta edellä mainitun seuranta-ajan kuluessa. Riskikaltaistettujen verrokkien uusimisaste oli 10,5 % (15 uusijaa). Verrokkien lähes kaksinkertaisesta uusimisasteesta huolimatta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Tarkasteltaessa muuta kuin seksuaalirikoksen uusimista tutkimuksen kokonais- aineistossa erot STOP-ohjelman suorittaneiden vankien ja verrokkien uusimis- asteissa olivat tilastollisesti merkitseviä: STOP-vangeista 14 % oli uusi- nut ei-seksuaalisen väkivaltarikoksen, kun verrokkiryhmässä vastaava osuus oli 28 %. Jonkinlaisesta muusta kuin henkilöön kohdistuvasta rikoksesta oli seuranta- aikana tuomittu 21 % ohjelmavangeista ja 32 % verrokeista. Näitä eroja tulkittaessa on kui- tenkin huomattava, että vertailtuja ryhmiä ei ollut samankaltaistettu ei-seksuaalisen väkivaltarikoksen tai ei-väkivaltaisen rikoksen uusimista ennustavien tekijöiden osalta. Tällaiset tekijät poikkeavat seksuaalirikoksen uusimista ennustavista teki- jöistä, ja niiden selvittäminen ja huomiointi taas edellyttäisi oman tutkimuksensa.

Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuksessamme havaittiin STOP-ohjelman suorittaneiden seksuaalirikosvankien syylistyvän uusiin seksuaalirikoksiin riskikaltaistettuja verrokkeja harvemmin, mutta ryhmien välinen ero ei yltänyt tilastollisesti merkitseväksi. Aikaisemman tutkimustiedon perusteella juuri tämänkaltaista löydöstä voidaankin pitää oletettavana. Kuten johdantoluvussa esitettiin, vaikuttavuustutkimusten säännönmukainen tulos näyttäisi olleen, että STOP-tyyppisen intervention läpikäyneillä tuomituilla on hieman matalampi seksuaalirikosten uusimisaste kuin verrokeilla, mutta ero ei yleensä ole ollut tilastollisesti merkitsevä (esim. Furby ym. 1989, Hanson ja Bussière 1998, Marques ym. 2005, Schweitzer ja Dwyer 2003).

Vaikeus saavuttaa tilastollisesti merkitsevää vaikuttavuusefektiä saattaa selittyä ennen kaikkea seksuaalirikosten lähtökohtaisesti matalalla uusimisasteella (Friendship ja Thornton 2000, Hall 1995). Kun peruseesiintyvyydeltään harvinaista tapahtumaa tarkastellaan määrältään jo muutenkin verraten pienessä seksuaalirikosvankipopulaatiossa, tulisi aineiston koon olla tämän tutkimuksen otokseen nähden likimain kolminkertainen (uusijoiden suhteellisen osuuden pysyessä samana), jotta uusimisasteiden ero ryhmien välillä olisi tilastollisesti merkitsevä.

Koe- ja kontrollihenkilöiden välinen kaltaistaminen oli tehty tutkimuksessa onnistuneesti. Siksi voitaneen olettaa, että ryhmien välinen ero uusintarikollisuudessa ei selity valikoitumisharhalla, vaan puhtaasti toimintaohjelman vaikutuksella.

Tutkimuksessamme tarkastellut uusimisriskitekijät olivat luonteeltaan staattisia, tiettyä historiallista hetkeä kuvaavia objektiivisia faktoja, kuten ikä nykyisen vankeuskauden päättyessä tai mahdolliset aikaisemmat seksuaalirikostuomiot. Staattisilla riskitekijöillä on ennustuksellinen tehtävä, mutta ne eivät itsessään voi olla muutostyöskentelyn kohteena. Hahmoteltaessa selitysmalleja toimintaohjelman vaikuttavuudelle tuleekin suunnata huomio niihin psyykkisiin prosesseihin, joiden kautta staattiset riskitekijät uusimisvaikutuksensa mahdollisesti tuottavat ja joihin ohjelmassa tapahtuva muutostyöskentely kohdistuu. Tutkimusaineistomme ei sisältänyt minkäänlaisia psykologisia arviointitietoja, joten ohjelmassa mahdollisesti tapahtuvia psyykkisiä muutoksia on lähestyttävä olemassa olevan tutkimustiedon pohjalta.

SOTP-tyyppisen ohjelman läpikäynnin vaikutuksia ohjelman suorittaneiden psykisiin prosesseihin on selvitetty muun muassa tutkimuksissa Beech ym. (1998), Fisher ym. (2000) ja Wakeling ym. (2005). Näiden tutkimusten perusteella SOTP-ohjelmalla on myönteisiä vaikutuksia seksuaalisesti poikkeaviin ajattelurakenteisiin ja uhriempatiaan. Lisäksi ohjelman on havaittu muun muassa kehittävän mahdollisten riskitilanteiden ehkäisytekniikoita (*"relapse prevention techniques"*) (Fisher ym. 2000), coping-keinoja ja itsetuntoa sekä vähentävän ahdistuneisuutta ja yksinäisyyden tunnetta. Kyseisissä tutkimuksissa ei tosin selvitetty osallistujien

uusintarikollisuutta, vaan ohjelman vaikuttavuutta arvioitiin niissä ainoastaan mainitun kaltaisia kognitiivis-behavioraalisia konstruktioita kartoittavilla ennen ja jälkeen -mittauksilla. Ne antavat kuitenkin viitteitä siitä, millaisten psyykkisten prosessien muutoksien kautta ohjelman läpikäynti mahdollisesti tuottaa uusintarikollisuutta vähentävän vaikutuksensa.

Tutkimuksen luotettavuuden arviointia

Yhtenä vaikuttavuustutkimuksen menetelmällisenä haasteena on pidetty intervention varsinaisen vasteen erottamista intervention piiriin valikoitumiseen liittyvän motivaation vaikutuksesta. Kuntoutusohjelmaan päätyminen ei ole satunnaisprosessi, vaan riippuvainen – ainakin Suomessa – tuomitun omasta halukkuudesta. Tutkimusaineistomme ei mahdollistanut sellaisen vertailuryhmän muodostamista, joka olisi koostunut kuntoutukseen motivoituneista, mutta muista syistä ohjelman ulkopuolelle rajautuneista vangeista. Tämä menetelmällinen seikka saattaa uusimman tutkimustiedon valossa tosin olla merkitykseltään oletettua vähäisempi. Tuoreessa yhdysvaltalais tutkimuksessa hoitomyönteisyys sinänsä ei nimittäin ennustanut seksuaalirikoksen uusimista, kun muiden taustamuuttujien vaikutus kontrolloitiin (Grady ym. 2013).

Koe- ja kontrolliryhmän välisen vertailtavuuden kannalta olennaisempi kysymys on, millaisiin vankeusaikaisiin toimintoihin STOP-ohjelman ulkopuolelle jääneet seksuaalirikosvangit ovat osallistuneet. Yksi suurimmista haasteista vangeille suunnattujen ohjelmien vaikuttavuuden arvioinnissa yleisemminkin on vankeusaikana tapahtuneiden muiden toimenpiteiden (osallistuminen muihin ohjelmiin, vankityöhön tai koulutukseen) huomioon ottaminen (esim. Tyni ja Blomster 2012). Tutkimusaineiston avulla ei ollut mahdollista luotettavasti kontrolloida vankien muuta vankitoimintoihin osallistumista kuten päihdekuntoutusta tai yksilöterapeuttista toimintaa.

Interventio-osallistumisen suhteen tutkimuksen kontrolliryhmä erosi koeryhmästä varmuudella vain STOP-ohjelman suorittamisessa. Tämä seikka on ainakin teoriassa saattanut pienentää koe- ja kontrolliryhmän välistä eroa seksuaalirikoksen uusimisasteessa.

Muiden vankeusaikaisten toimintojen vaikutustakin hankalampaa on kontrolloida sellaisia uusimiseen vaikuttavia tekijöitä, joita vankien elämänsä aikana tapahtuu vapautumisen jälkeen. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi kuntoutusjatkumot ja työllistyminen (Tyni ja Blomster 2012). Lisäksi itse vaikuttavuuden kriteeri – ilmi tullut, tuomioistuimessa käsitelty uusi seksuaalirikos – on sikäli epätäydellinen, että seksuaalirikollisuuden on arvioitu suurelta osin jäävän piilorikollisuudeksi (esim. Honkatukia 2001). Tämänkaltaiset vapautumisen jälkeiseen aikaan sijoittuvat tekijät lienevät kuitenkin vähemmän ratkaiseva virhelähde varsinaisen vaikuttavuusanalyysin luotettavuuden kannalta. Ei nimittäin ole mitään perusteltua syytä olettaa,

että ohjelmaryhmään ja verrokkiryhmään sijoittuneiden henkilöiden välillä esiintyisi jonkinlaisia systemaattisia eroja näissä tekijöissä.

Johtopäätökset

Seksuaalirikoksen uusimisaste on STOP-ohjelman läpikäyneillä vangeilla lähes puolet pienempi kuin ennustetulta uusimisriskiltään samankaltaisilla verrokeilla. Löydöstä voidaan pitää uusintarikollisuuden ehkäisyn kannalta huomionarvoisena, vaikka ryhmien välinen ero ei ollutkaan tilastollisesti merkitsevä. Keskeisimmän haasteen tilastollisesti osoitettavan vaikuttavuuden saavuttamiselle asettaa epäilemättä se seikka, että kuntoutuksella pyritään ehkäisemään käyttäytymistä, joka on jo perusesiintyvyydeltäänkin verraten harvinainen. Tutkimuksemme havaintoa seksuaalirikosten vähäisestä uusimisasteesta (5, 9 % koko populaatiossa) voidaan toisaalta jo itsessään pitää rohkaisevana sen yleisen käsityksen valossa, jonka mukaan seksuaalirikoksista tuomitut olisivat erityisen alttiita toistamaan tällaisia tekoja. Onkin tärkeää huomata, että rikoksen laadun juridinen törkeys tai yhteiskunnallinen paheksuttavuus ei ole sama asia kuin tekijän uusimisvaarallisuus.

Kirjallisuus

Andrews D.A, Bonta J. The Psychology of Criminal Conduct (5th ed.), NJ Anderson Publishing 2010.

Bartosh D. L, Garby T, Lewis D, Gray S. Differences in the predictive validity of actuarial risk assessments in relation to sex offender type. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2003;27: 422-438.

Beech A, Fisher D, Beckett R. An evaluation of the Prison Sex Offender Treatment Programme. A report for the Home Office by the STEP Team, 1998.

Ducro C, Pham T. Evaluation of the SORAG and the Static-99 on Belgian sex offenders committed to a forensic facility. *Sexual Abuse* 2006;18:15-26.

Fisher D, Beech A, Browne K. The effectiveness of relapse prevention training in a group of incarcerated child Molesters. *Psychology, Crime & Law* 2000;6:181-195.

Friendship C, Mann R.E, Beech A.R. Evaluation of a National Prison-based Treatment Program for Sexual Offenders in England and Wales. *Journal of Interpersonal Violence* 2003;18: 744-759.

Friendship C, Thornton D. Sexual reconviction for sexual offenders discharged from prison in England and Wales: Implications for evaluating treatment. *British Journal of Criminology* 2001;41:285-292.

Furby L, Weinrott M. R, Blackshaw L. Sex offender recidivism: A review. *Psychological Bulletin* 1989;105:3-30.

Grady M.D, Edwards D, Pettus-Davis C, Abramson J. Does volunteering for sex offender treatment matter? Using propensity score analysis to understand the effects of volunteerism and treatment on recidivism. *Sexual Abuse* 2013;25:319-346.

Hall G. C. Sexual offender recidivism revisited: A meta-analysis of recent treatment studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1995;63:802-809.

Hanson R. K, Bussiere T. Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1998;66:348-362.

Hanson R.K, Thornton D. Improving risk assessments for sex offenders: A comparison of three actuarial scales. *Law & Human Behavior* 24:119-136.

- Hinkkanen V. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöstä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 92, Helsinki 2009.
- Honkatukia P. Ilmoitti tulleen raikatuksi. Tutkimus poliisin tietoon vuonna 1998 tulleista raiskausrikoksista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja/180, Helsinki 2001.
- Hypén K. Vankilasta vuosina 1993-2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004, Helsinki 2004.
- Knuuti U, Vogt-Airaksinen T. Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitos, 2010.
- Looman J. Comparison of two risk assessment instruments for sexual offenders. *Sexual Abuse* 2006;18:193-206.
- Långström N, Enebrink P, Laurén E-M, Lindblom J, Werkö S, Hanson K.R. Preventing sexual abusers of children from reoffending: systematic review of medical and psychological interventions. *BMJ*. 2013, 347:f4630.
- Lösel F, Schmucker M. The effectiveness of treatment for sexual offenders: A comprehensive meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology* 2005; 1:117-146.
- McGuire J. *Understanding Psychology and Crime: Perspectives on Theory and Action*. Understanding Crime. Open University Press/McGraw-Hill Education, Maidenhead 2004.
- Marques J. K, Wiederanders M, Day D. M, Nelson C, van Ommeren A. Effects of a relapse prevention program on sexual recidivism: Final results from California's Sex Offender Treatment and Evaluation Project (SOTEP). *Sexual Abuse* 2005;17: 79-107.
- Quinsey V. L, Harris G. T, Rice M. E, & Cormier C. A. *Violent offenders: Appraising and managing risk*. American Psychological Association, Washington, DC 1998.
- Schweitzer R, Dwyer J. Sex crime recidivism: Evaluation of a sexual offender treatment program. *Journal of Interpersonal Violence* 2003;18:1292-1310.
- Stoat T, Laajasalo T, Häkkänen H. Tuhopolttajien, raiskaajien ja lähestymiskieltoon määrättyjen henkilöiden uusintarikollisuus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2005, Helsinki 2005.

Tyni S. Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Teoksessa Lavikkala R, Linderborg H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Vantaa 2011, 150-171.

Tyni S, Blomster P. Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? Yhteiskuntapolitiikka 2012:77.

Wakeling H.C, Webster S.D, Mann R.E. Sexual offenders' treatment experience: A qualitative and quantitative investigation. Journal of Sexual Aggression 2005;11:171-186.

Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta?

SASU TYNI & PETER BLOMSTER

Johdanto

Vankitoiminnot eli vankilan järjestämä vankityö, vankien koulutus sekä toiminta- ja päihdeohjelmat ovat vankeinhoidon keskeisiä toimenpiteitä, joilla pyritään vähentämään vapautuvien vankien uusintarikollisuutta ja edistämään yhteiskuntaan integroitumista. Tällä tutkimuksella on kaksi tehtävää: ensinnäkin tutkimuksen tarkoituksena on kuvata suomalaisten vankeusvankien vankitoimintoihin osallistumista, toiseksi tutkimuksen tarkoituksena on selittää vankitoimintojen yhteyttä vapautumisen jälkeiseen uusintarikollisuuteen. Tutkimuksessa vankitoimintoihin osallistumista sekä uusintarikollisuutta verrataan suljetuista vankiloista (suljetuista laitoksista) ja avovankiloista (avolaitoksista tai -osastoista) vapautuneiden vankeusvankien välillä. Lisäksi selvitetään, miten vankien päärikokset olivat yhteydessä toimintoihin osallistumiseen ja ilmenneeseen uusintarikollisuuteen.

Rikosseuraamuslaitoksen strategiana on ollut siirtää vankeinhoidon painopistettä suljetuista vankiloista kohti avovankiloita ja -osastoja (Rikosseuraamuslaitos 2011a). Tämä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, että vakavista rikoksista suljettuun vankilaan sijoitetun vangin valvonnan intensiivisyyttä vähennetään asteittain rangaistuksen edetessä ja hän siirtyisi hallitusti yhteiskuntaan avovankilan ja yhteiskunnassa suoritettavan valvotun koevapauden kautta. Asteittäisessä ja hallitussa vapauttamisessa tulee korostua aktiivinen yhteistyö vangin koti- tai asuin-kunnan viranomaisten sekä muiden toimijoiden kanssa. Vankeusrangaistus pyritään panemaan täytäntöön suunnitelmallisesti ja yhteistyössä vangin kanssa: jokaiselle vangille laaditaan rangaistuksen alussa rangaistusajan suunnitelma,

jossa otetaan huomioon muun muassa tuomion pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset sekä hänen rikolliseen käyttäytymiseen liittyvät yksilölliset tekijät.

Suomessa on tällä hetkellä 15 suljettua vankilaa ja 18 avovankilaa tai -osastoa. Viimeisinä vuosina vankiluku on säilynyt suhteellisen tasaisena, ja päivittäin ehdotonta vankeusvankeutta suorittaa noin 2600 vankeusvankia (Rikosseuraamuslaitos 2012, 25). Suomalaista vankipopulaatiota kuvaavat valitettavan usein muun muassa heikko koulutustausta, asumis- ja toimeentulo-ongelmat (Blomster & Muiluvaori 2011, 149; Kivivuori & Linderborg 2009) sekä somaattiset ja mielenterveyden häiriöt. Suurin osa vangeista on päihdeongelmaisia, ja alkoholin ongelmakäyttöön liittyy usein huumeriippuvuus (Lintonen & al. 2012; Joukamaa & al. 2010; Obstbaum & al. 2011). Vankien huono-osaisuus johtaa esimerkiksi siihen, että vangeista noin kaksi kolmesta palaa takaisin vankilaan viiden vuoden sisällä vapautumisesta (Tyni 2011; Hypén 2004).

Vankitoiminnot suomalaisessa vankeinhoidossa

Historiallinen tausta

Perusta nykyaikaiselle vankeinhoidolle luotiin Suomessa vuonna 1889, jolloin Suomen nykyinen rikoslaki ja siihen liittyvä asetusrangaistusten täytäntöönpanosta annettiin. Käytännössä 1800-luvun loppuvuosina ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä oli kaksi vapausrangaistusta: kuritushuone ja vankeus. Avovankilajärjestelmä luotiin 1910-luvulla ja järjestelmää laajennettiin 1940- ja 1950-luvuilla. Samalla kohenettiin vankipalkkajärjestelmää ja pyrittiin nos-

tamaan vankien työtehoa. Vapausrangaistusten keskeisenä sisältönä pysyi vankityö. *Työvelvollisuuden* tavoitteet olivat moninaiset: ensinnäkin vankeinhoidon kustannukset katettiin osin työllä, toiseksi työllä katsottiin olevan moraalista vahvistava vaikutus, ja kolmanneksi pantiin painoa jälkihuollolle, eli vankien tuli oppia rangaistusajanaan joku ammatti, jotta he voisivat vapauduttuaan elättää itsensä ja perheensä. Vapausrangaistukset perustuivat kuuliaisuuteen, kuriin ja järjestykseen sekä työpakkoon ja ahkeruuteen. Vapaa-aikaakin vangeilla oli esimerkiksi ulkoilua, opiskelua ja sielunhoitoa varten. (Vankeinhoitohallitus 1892–1896; Forsman 1930, sit. Matinpuro 1981, 8–11; Hannula 1981, 88–100, 173; Anttila 1954, 34–49.)

Vankiloiden työtoimintojen painopiste vaihteli aikakausittain muun yhteiskunnallisen kehityksen mukana. 1960–1970-luvuilla pyrittiin vankiloiden maatalousvaltaisuuden vähentämiseen ja vankiloiden työtoiminnan teollistamiseen. Vuoden 1974 lakimuutosten (RTA 612/1974) myötä vankeinhoidossa siirryttiin entisestä progressiivisuusperiaatteesta niin kutsuttuun normaalisuusperiaatteeseen.¹ Työtoiminnan osalta tämä tarkoitti sitä, että tavoitteena oli saada työalat, työmenetelmät ja työtavat vastaamaan yhteiskunnassa yleensä noudatettavia vastaavia järjestelmiä. Kunnianhimoisena tavoitteena oli, että lähes puolet vangeista olisi suorittanut rangaistuksensa avolaitoksissa. Avolaitoksissa työnteolla oli rangaistusten täytäntöönpanossa oleellinen merkitys. Samalla tavoitteena oli muun muassa opiskelun ja työnteon mahdollistaminen laitosten ulkopuolella. Avovankilatoiminnan tavoitteisiin ei kuitenkaan sittemmin päästy muun muassa siksi, että avovankilakelpoisten vankien määrän väitettiin vähentyneen ja taloudellisten resurssien todettiin olevan niukkoja uudistuksiin ja laajennuksiin. Myös vangin oman työ mahdollistaminen vankilassa sekä siviilityö vankilan ulkopuolella jäivät tavoitteista huolimatta marginaalisiksi. Vanki oli velvollinen uudistuksien jälkeenkin yhä tekemään työtä, ellei häntä oltu vapautettu tästä opiskelun, sairauden tai muun syyn

vuoksi. Vielä 1980-luvulla kaksi vankia kolmesta työskenteli päivittäin. Vastaava osuus nykyisin on noin kolmannes. Vankityön tärkeimmät alat ovat olleet teollisuus, käsityöt, maatilatalous, rakennustoiminta, kiinteistönhoito sekä vankiloiden taloustyöt. (OM 1976; OM 1980; OM 1991; HE 66/1994; Rikosseuraamuslaitos 2010.)

Vankien koulutuksen taso on ollut muuta väestö heikempi (ks. esim. Koski 2009; Kivivuori & Linderborg 2009). Yleissivistävään koulutukseen onkin vankiloissa panostettu, mutta varsinaisesti koulutuksessa pääpaino on ollut perinteisesti ammattiopetuksessa, jonka lisäämisen on nähty olevan yhtenä parhaista keinoista selviytyä vapautumisen jälkeen yhteiskunnassa (Hartoneva & al. 1999, 39–41). Opintoja harjoittava vanki on voitu vapauttaa työnteosta ja vangille on voitu myöntää lupa opiskella laitoksen ulkopuolella. Myönnettyjen opintolupien määrä on noussut erityisesti 1980-luvulta lähtien (OM 1984; OM 1991). Kasvuun on vaikuttanut muun muassa peruskoulu- ja lukio-opetuksen vakiintuminen ja laajentuminen vankiloissa.

Vankien päihderiippuvuudet lisääntyivät huomattavasti 1990- ja 2000-luvuilla. Myös vankien fyysinen ja psyykkinen terveys on heikentynyt (Joukamaa & al. 2010, 76), kun vankilaan on jäänyt uusien yhdyskuntaseuraamusten myötä yhä moniongelmaisempia vankeja (Tyni 2011, 168–169; ks. Nilsson 2005). Ilmiö näkyy vankien ajankäytössä siten, että työtoiminnan osuus on pudonnut huomattavasti ja toimettomien vankien osuus vastaavasti lisääntynyt merkittävästi. Terveystieteiden ongelmien ja muiden vankien yksilöllisten edellytysten heikentymisen vuoksi työtoiminnan rinnalle ryhdyttiin kehittämään muita toimintamuotoja 1990-luvun puolivälissä. Samalla työvelvollisuus korvattiin osallisuusvelvollisuudella (RTL 128/1995). Muutoksen myötä vanki on rangaistusajanaan velvollinen tekemään varsinaisena työaikana työtä tai osallistumaan koulutukseen taikka muuhun rangaistuslaitoksen järjestämään tai hyväksymään toimintaan. Vanki voidaan kokonaan tai osittain vapauttaa osallisuusvelvollisuudesta, jos hänen terveydentilansa tai muu tärkeä syy niin vaatii. (HE 263/2004.) Ammattityön ohien pyrittiin kehittämään muun muassa työtoimintaa, johon alentuneesti työ- ja toimintakykyiset vangit pystyivät osallistumaan. Viime vuosina tämän niin kutsutun valmentavan työtoiminnan osuus vankien kaikesta työtoiminnasta on ollut noin neljännes.

¹ *Progressiivisuusperiaatteeseen perustuvassa järjestelmässä vangin oikeuksia kohennettiin vähitellen hyvän käytöksen perusteella. Normaalisuusperiaatteeseen perustuvassa järjestelmässä vankilaojien tulisi vastata mahdollisimman hyvin yhteiskunnassa yleensä vallitsevia olosuhteita.*

Suomalaisessa vankeinhoidossa työ ja koulutus ovat perinteisesti olleet kuntouttavan toiminnan muotoja, joiden yhteys yhteiskuntapolitiisiin tavoitteisiin on ollut selkeä. Vankeinhoidon tavoitteena on aiemmin ollut kuntouttaminen työn sekä ammatti- ja peruskoulutuksen kautta palkkatyöyhteiskunnan jäseneksi. Painopiste vankeinhoidossakin on viime vuosikymmeninä siirtynyt yksilöllisempään kognitiivis-behavioraaliseen kuntoutukseen. Samanaikaisesti yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa on laajemmin siirrytty yksilön vastuuta korostavaan suuntaan. (Ks. hyvinvointiyhteiskunnan ja rikos oikeudellisen ajattelun suhteesta esim. Garland 2002; Linderborg 2011.)

Vaikuttaako vankitoiminta?

Vankitoimintoja suunnattiin siis 1990-luvulta lähtien yksilöllisempään kuntouttavaan suuntaan. Vankeinhoidossa käynnistettiin ohjelmia päihderiippuvaisille sekä toimintaohjelmia muille ryhmille, kuten seksuaali- tai väkivaltarikollisille. Toiminnan tavoitteena oli rikollisen käyttäytymisen muuttaminen ja uusimisriskin vähentäminen. Tavoitteena oli myös lisätä alentuneesti työkykyisten osallistumista erilaisiin toimintoihin ja mahdollistaa myös muunlaisen toiminnan kuin työteon tai työtekoon liittyvän koulutuksen toteuttaminen avolaitoksissa. (HE 66/1994; HE 263/2004.) Taustalla suunnanmuutokselle oli suomalaisessa kriminaalipolitiikassa nousut vilkas keskustelu rangaistusten tehosta, vankeinhoidon ja yhdyskuntaseuraamustyön vaikutavuudesta, eli toisin sanoen siitä, voidaanko rikoksenteikijän käyttäytymiseen ja uusintarikollisuuteen vaikuttaa rangaistuksen aikaisella toiminnalla. Mallia haettiin Kanadan, Yhdysvaltojen ja Britannian uusintarikollisuuden vaikuttamistyöstä (nk. *What Works* -ajattelu). Vankeinhoidossa keskeisiksi kysymyksiksi nousivat, millainen toiminta, mitkä ohjelmat ja mitkä interventiot vaikuttavat ja toimivat uusintarikollisuuteen. (Ks. esim. Bonta 2010; Lavikkala 2011.) Keskustelun taustalla oli argumentit, joiden mukaan siihenastiset interventiot ja kuntoutusyritykset eivät olleet vaikuttaneet uusintarikollisuuteen merkittävästi (Martinson 1974). Epäiltiin jopa, vaikuttaako ylipäänsä mikään hoito rikoksenteikijöiden kuntouttamisessa. (Ks. Shaffer & Pratt 2009; Bonta 2003, 52–53.)

Sittemmin toimimattomuusnäkemystä on kritisoitu usealta suunnalta. Monien tutkimusten

avulla on analysoitu päihde- ja muiden kuntouttavien ohjelmien, työtoiminnan ja vankila-aikaisen koulutuksen vaikuttavuutta uusintarikollisuuteen. Meta-analyyysien perusteella voidaan todeta, että tehdyt tutkimukset, tutkimusasetelmat ja menetelmät ovat hyvin kirjavia. Joitakin yleisiä johtopäätöksiä niiden perusteella voidaan kuitenkin tehdä. Ensinnäkin tutkimuksissa on *What Works* -ajattelun ohella nostettu niin kutsuttu RNR-malli. Lyhenne viittaa mallin kolmeen olennaisimpaan periaatteeseen: riskiin (*Risk*), tarpeeseen (*Need*) ja vastaavuuteen (*Responsivity*). Riskiperiaatteen mukaan toiminnan intensiivisyyden tulee vastata rikoksenteikijän riskitasoa. Liian intensiivinen interventio saattaa jopa lisätä uusimisriskiä, jos se suunnataan uusimisriskiltään matalalle kohderyhmälle. Tarveperiaatteessa on oleellista erottaa ne dynaamiset kriminogeeniset tarpeet, kuten rikolliset asenteet, seura, arvot ja käyttäytyminen, jotka vaikuttavat rikosten tekemiseen. Vankiloiden interventioissa pyritään vaikuttamaan juuri näihin tekijöihin. Vastaavuusperiaatteen mukaan interventiot toimivat parhaiten, kun sopeutetaan työntekijöiden ja rikoksenteikijän työskentelymenetelmien vastavuus – rikoksenteikijät tarvitsevat, kohdennettuja, johdonmukaisia, aktiivisia ja osallistavia työskentelymenetelmiä. (Ks. Lowenkamp 2006; Andrews & Bonta 2006; McGuire & al. 2008; Andrews & Bonta 2010; Bonta & Andrews 2010; Lavikkala 2011; Latessa 2011.)

RNR- ja *What Works* -suuntausten rinnalle keskeisiksi teoreettisiksi suuntauksiksi ovat nousseet ”hyvän elämän malli” (*Good Lives Model, GLM*) sekä rikollisuudesta irtaantumista käsittelevät desistanssitutkimukset (esim. Maruna & Lebel 2010). GLM-malli käyttää hyväksi monia RNR-mallin vahvuuksia, mutta siinä painotetaan enemmän rikoksenteikijän muutosmotivaatiota ja tulevaisuuden tavoitteita sekä vangin ja työntekijän vuorovaikutusta (Ward 2010; Andrews & al. 2011; Lavikkala 2011). Desistanssitutkimukset ovat puolestaan lähteneet siitä oletuksesta, että irtaantuminen rikosuralta johtuu ulkoisista ja sisäistä käännekohtista. Esimerkiksi ulkoisten rakenteellisten käännekohtien (esim. työpaikan saaminen, avioliiton solmiminen tai lapsen syntymä) kokemisesta, mikä vahvistaa rikoksenteikijän nauttimaa sosiaalista tukea. Toisaalta rikoksista irtaantumiseen vaikuttaa sosiaalinen pääoma, kuten oma motivaatio muuttaa omaa elämää. Käännekohdat ovat siten saman-

aikaisesti rakenteellisia ja subjektiivisia. (Farral 2002; Laub & Sampson 2003, 249; Kivivuori & Linderborg 2009; McNeill 2009; McNeill & Weaver 2010; Lavikkala 2011; Kivivuori & al. 2012; Kurlychek & al. 2011.)

Mikä sitten vaikuttaa? Oleellista kuntoutustyön vaikuttavuudelle on se, kuka, mitä, missä, miten, miksi ja kenelle tekee (vrt. Shaffer & Pratt 2009, 104). Tuloksiltaan vaikuttavimmiksi ovat osoittautuneet intensiiviset kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat (esim. Wilson & al. 2000; Pearson & al. 2002; Landerberger & Lipsey 2005; McGuire & al. 2008) ja päihdeohjelmat (esim. Mitchell & al. 2006; Pearson & Lipton 1999), jotka perustuvat vapaaehtoisuuteen, motivaatioon sekä selkeään malliin rikollisuuden ja rikosten syistä. Tutkimusten perusteella tiedetään myös, että koulutuksella (esim. Wilson & al. 2000; Bazos & Hausman 2004; Coley & Barton 2006; Kaiser 2010) ja vankila-aikaisella työtoiminnalla (Saylor & Gaes 1996; Wilson & al. 2000) on selvä positiivinen, uusintarikollisuutta vähentävä vaikutus. Toisaalta samalla täytyy muistaa, että monilla vankilan jälkeisillä työllistymisohjelmilla on todettu olevan heikko vaikutus uusimiseen. (Ks. esim. Visher & al. 2005; Bushway & Apel 2012.)

Vankeinhoidon monet haasteet vankien toiminnosta, jälkihuollosta ja uusimisesta ovat pysyneet pääpiirteittäin samankaltaisina aikakaudesta ja vankeinhoidon järjestelmästä riippumatta. Vanki on vankilassa ollessaan edelleen velvolinen osallistumaan työtoimintaan, koulutukseen tai muuhun toimintaan. 2000-luvulla rikosseuraamusalan keskeisenä arvona on ollut usko ihmisen mahdollisuuksiin muuttua ja kasvaa. Käytännössä tämä on tarkoittanut täytäntöönpanon toteuttamista siten, että se tukee vangin yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hänen pyrkimystään rikoksettomaan elämään. Välineitä tähän päämäärään ovat kuntoutustyö sekä yleisemmin tarkasteltuna vankien aktiivisen toiminnan edistäminen.

Vankien työ- ja toiminta-aika

Vankeusvanki on työ- ja toiminta-aikana velvolinen osallistumaan vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan, jos vangin terveydentila, toimintakyky tai ikä ei estä hänen osallistumistaan. Avovankiloissa ammatityössä noudatetaan yleistä työaikalainsäädäntöä. Muussa toiminnassa säännönmukainen toiminta- tai työaika on enin-

tään kahdeksan tuntia vuorokaudessa ja 35 tuntia viikossa. Vankitoimintoja ovat perinteisen vankityön (valmentava-, kuntouttava-, oma- tai siviilityö) lisäksi koulutus (vankilassa tai vankilan ulkopuolella) ja päihde- tai toimintaohjelmiin osallistuminen. Vankilan järjestämän tai hyväksymän toiminnan tarkoituksena on edistää vangin sijoitumista yhteiskuntaan vahvistamalla vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Tämä tapahtuu ylläpitämällä ja parantamalla vangin ammattitaitoa, osaamista sekä työ- ja toimintakykyä. Myös päihteetöntä elämäntapaa tuetaan. (L 23.9.2005/767.)

Vuonna 2008 avovankiloihin oli sijoitettuna keskimäärin noin 30 prosenttia vankeusvangeista ja suljettuihin vankiloihin noin 70 prosenttia vankeusvangeista. Toimintoihin osallistui päivittäin keskimäärin 1 760 vankia eli noin puolet kaikista vangeista (49 %). Toinen puoli vangeista oli joko toimettomana tai niin kutsutuissa hallinnollisissa toimissa, kuten käräjämatkalla, poistumisluvalla tai sairaana. Kaiken kaikkiaan vuoden aikana vankilassa olleista 8 311 henkilöstä 69 prosenttia osallistui jossain vaiheessa tuomioita toimintoihin. (Rikosseuraamuslaitos 2009; Rikosseuraamuslaitos 2012.)

Vuonna 2008 keskivertovangin ajankäyttö avovankilassa jakaantui siten, että 38 prosenttia ajasta kului työtoimintaan, kuten avovankilatyöhön, ammattityöhön, valmentavaan työhön ja peruspalveluihin. Koulutukseen ajasta kului 11 ja ohjelmatoimintaan 2 prosenttia. Muuhun toimintaan kului 5 prosenttia kokonaisajasta. Hallinnollisiin toimiin kului 37 prosenttia ajasta. Loput 7 prosenttia ajasta keskivertovanki vietti avovankilassa toimettomana. (Rikosseuraamuslaitos 2012.)

Suljetun vankilan keskivertovangin ajankäyttö oli samaisena vuonna hyvin erilainen. Työtoiminnassa vietettiin keskimäärin 22 prosenttia päiväajasta. Koulutuksessa vietettiin 6 prosenttia ajasta. Ohjelmatoimintaan kului 4 prosenttia ja muuhun toimintaan prosentti aktiiviajasta. Hallinnollisiin toimiin kului suljetussa vankilassa 37 prosenttia ajasta. Toimettomana vietettiin 37 prosenttia ajasta. (Rikosseuraamuslaitos 2012.)

Toimintoihin osallistumiseen ja osallistumatuomuteen vaikuttavat monet vangista riippuvat ja riippumattomat tekijät. Suljetuissa vankiloissa on esimerkiksi logistisista, kurinpidollisista ja vankilaturvallisuuteen liittyvistä syistä vähemmän järjestettyä toimintaa. Lisäksi vanki-

en toimintoihin sijoittamiseen vaikuttaa vankien huono terveydentila; valitettavan harvat vangeista ovat täysin työkykyisiä. Noin 6 prosentilla kaikista vangeista terveydentila oli melko huono tai huono lääkärin arvion perusteella. Alentuneesti tai täysin työkyvyttömiä vankilan toimintoihin oli peräti 23 prosenttia kaikista vangeista. (Joukamaa & al. 2010,55.)

Aineisto ja menetelmät

Tutkimusaineistoon kuuluvat kaikki vuonna 2008 vankeusvankeina vapautuneet suomalaiset vangit (n = 3 970). Tutkintavangit eivät ole velvollisia osallistumaan vankilassa järjestettävään toimintaan (L 23.9.2005/768), joten heidät poistettiin tutkimusaineistosta. Tämän lisäksi tutkimusaineistosta poistettiin sakonmuuntorangaistuksesta vapautuneet vangit, koska muuntorangaistuksien keskimääräiset pituudet ovat erittäin lyhyitä (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2011).² Tutkimusaineisto poimittiin Rikosseuraamuslaitoksen vankitietojärjestelmästä (VaTi) ja seuranta-aikana kuolleet vangit tarkastettiin väestötietorekisteristä.

Tutkimusryhmät

Vankeusvankeina vapautuneet jaettiin tutkimuksessa kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä olivat kaikki suljetuista vankiloista vapautuneet vankeusvangit (n = 2 598). Määrittelyn mukaan ryhmään kuuluivat myös ne vangit, jotka oli siirretty avovankilasisjoituksen jälkeen takaisin suljettuun vankilaan esimerkiksi ilmenneiden rikkomusten takia. Tutkimuksen toinen ryhmä muodostettiin avolaitoksista vapautuneista vankeusvangeista (n = 1 372). Vankeusvanki voi saapua avolaitokseen suljetusta vankilasta tai suoraan vapaudesta.³ Yleisintä on kuitenkin se, että vanki saapuu avolaitokseen suljetusta vankilasta: ryhmän vankeusvangeista ainoastaan noin neljännes

(23 %) sijoitettiin suoraan vapaudesta avolaitokseen. Avovankilasisjoituksen tulee edistää vangin rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Vangin tulee myös soveltua avolaitoksessa järjestettävään tai sen hyväksymään toimintaan. Avolaitoksissa vangilta edellytetään lisäksi ehdotonta päiheteettömyyttä. Jos vanki ei noudata avolaitoksen ehtoja ja järjestystä, hänet voidaan sijoittaa takaisin suljettuun vankilaan.

Käytännössä yksilötasoinen laitossijoitusten erittely on tutkimuksen toteuttamisessa erittäin hankalaa, koska vangilla voi olla useita lyhyitä laitossijoituksia suljettujen ja avovankiloiden välillä (esim. kurssit, sairaalajaksot). Vankitietojärjestelmästä on lisäksi erittäin hankalaa erottaa laitossijoitusten syitä. Tutkimuksessa ryhmien muodostamisen lähtökohtana oli kuitenkin se, että suljetuista vankiloista vapautuneet vangit eroavat avovankiloista vapautuneista vangeista riskien ja tarpeiden lisäksi myös kurinpidollisissa sekä laitosturvallisuuteen liittyvissä tekijöissä.

Vankitoimintaan osallistuminen – vankien ajankäytön mittaaminen

Vankitietojärjestelmä otettiin käyttöön Suomessa asteittain vuosina 2005–2006. Vankien osallistumista vankitoimintoihin on mahdollista seurata vankien ansiokorttitiedoista, joihin kirjataan maksetun palkan lisäksi kaikki työtunnit (aktiivittunnit). Ansiokorttitietoja on kirjattu vankitietojärjestelmään loppuvuodesta 2006. Maaliskuussa 2007 ansiokortit automatisoitiin siten, että myös toimintoihin osallistumattomille vangeille kirjattiin työaikana kaikki ne tunnit, jolloin vanki ei osallistunut toimintoihin (passiivittunnit).

Ansiokorttitiedoista laskettiin jokaiselle vangille vankitoimintojen osuus (aktiiviaika) vankeusajalta. Toimintaan osallistumattomuudella tarkoitetaan vastaavasti aikaa, jolloin vanki ei osallistunut vankeusaikanaan vankitoimintoihin (passiiviaika). Tämä tarkoitti siis esimerkiksi sitä, että jos vankitoimintojen osuus oli 60 prosenttia, vankeusajan jäljelle jäivät 40 prosenttia olivat vastaavasti vangin passiiviaikaa eli toimintoihin osallistumattomuutta. Vankitoimintojen osuus laskettiin kullekin vangille myös heidän mahdollisilta tutkintavankeus- ja sakonmuuntorangaistuspäiviltä. Vankitoimintoja ovat tutkimuksessa vankityö (valmentava-, kuntouttava-, oma- tai siviilityö), koulutus (laitoksessa tai laitoksen ulkopuolella) sekä päihde- ja toimintaohjelmiin osallistuminen. Vankilomia, sairauspäiviä

² Esimerkiksi vuonna 2008 sakonmuuntorangaistusten mediaanipituus oli 16 päivää ja muuntorangaistusta suorittavien vankien toimintoihin osallistuminen harvinaista (Rikosseuraamuslaitos).

³ Vapaudesta saapuvat vankeusvangit voidaan sijoittaa avovankilaan, mikäli tuomion pituus on alle vuoden ja hänen katsotaan soveltuvan avovankilaan. Suljettuun vankilaan saapunut vanki voidaan sen sijaan rangaistuksen pituudesta riippumatta siirtää avovankilaan määrääjäksi tai rangaistuksen jäljellä olevaa osaa suorittamaan.

Taulukko 1. Taustamuuttujien tunnusluvut suljetuista vankiloista ja avovankiloista vapautuneilla vangeilla.

Ryhmä	naisten osuus (%)	vankilakertaisuus	ikä	laitosaika (pv)
suljetusta vankilasta vapautunut	8,0	4,7	36,0	245
avovankilasta vapautunut	5,0	3,3	38,4	322
tilastollinen merkitsevyys	0,000	0,000	0,000	0,000
keskiarvo/yhteensä	7,0	4,2	36,8	271,5

tai niin kutsuttuja käräjämatkoja ei katsottu toimintoihin osallistumiseksi. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että esimerkiksi ansaittujen vankilomien takia ainoastaan murto-osalla vangeista oli mahdollisuus saada vankitoimintojen osuus lähelle täyttä 100 prosenttia eli jokapäiväistä toimintoihin osallistumista.

Suurin osa vankeusrangaistuksista on lyhyttä, ja vapautuvia pitkäaikaisvankeja on vuosittain vähän. Esimerkiksi vuonna 2008 vapautuneiden vankeusvankien laitos aika oli keskimäärin noin 270 päivää⁴ (taulukko 1). Tutkimusaineistossa oli 11,7 prosenttia sellaisia (pitkäaikais)vankeja, jotka olivat saapuneet vankilaan ennen vankitietojärjestelmän ansiokorttirakenteen automatisointia. Heille estimoitiin puuttuva toimintojen osuus korvaamalla heidän aikaisemmat (ennen vankitietojärjestelmän ansiokortteja olleet) tutkintavankeuspäivät sekä suljetussa laitoksessa ja/tai avolaitoksessa suoritettut vankeusvankipäivät vastaavilla tutkimusaineistosta lasketuilla ryhmäkeskiarvoilla. Estimoinnin luotettavuutta lisäsi se, että suurin osa pitkäaikaisvankien vankeuspäivistä saatiin suoraan ansiokorteista, joten estimoitujen päivien osuus jäi erittäin pieneksi.

Uusintarikollisuuden mittaaminen

Vankien uusintarikollisuutta seurattiin vähintään kaksi vuotta vapautumisen jälkeen. Uusintarikollisuudella tarkoitettiin tutkimuksessa sitä, että vanki syyllistyi vapautumisen jälkeen vähintään yhteen uuteen rikokseen, josta seurasi uusi lainvoimainen ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu. Uusimisnopeudella tarkoitettiin ensimmäisen rikoksentekopäivän ja vapautumisen välistä aikaa.

Vankien uusimista analysoitiin tutkimuksessa lisäksi Coxin regressioanalyysillä, jolloin voitiin kuvata yksittäisen muuttujan vaikutuksia, kun

muiden muuttujien vaikutus oli vakioitu. Regressioanalyysit tehtiin nk. pakottavalla mallinnuksella. Regressioanalyysissä seuranta-aika aloitettiin vangin vapautumispäivästä (1.1.2008–31.12.2008) ja päätettiin 1.6.2011, mikäli vanki ei seurannan aikana ollut syyllistynyt uusiin rikoksiin. Pisin seuranta-aika oli 1 247 päivää (n. 3,5 vuotta). Vangeilla on erittäin korkea kuolleisuusriski vapautumisen jälkeen (Tyni 2011, 169–170; Lauerma 2007; Hypén 2004, 21–26). Tämän takia seuranta-aikana kuolleet vangit poimittiin väestörekisteristä ja heidän seuranta-ajan pituus huomioitiin analyyseissä.

Tulokset

Vankien taustatekijät

Tutkimuksessa tarkasteltiin ryhmien välisiä eroja aluksi sukupuolen, vankilakertaisuuden, vapautumisiän, päärikoksen ja laitosajan⁵ mukaan. Ryhmät erosivat toisistaan kaikissa taustatekijöissä (taulukko 1). Tulosta ei voi pitää yllättävänä, koska Rikosseuraamuslaitoksen strategian (Rikosseuraamuslaitos 2011a) mukaisesti vankeinhoidossa pyritään tarkoituksenmukaisesti siirtämään rangaistusten täytäntöönpanoja suljetuista vankiloista avovankilaympäristöön. Strategian mukaisia tavoitteita toteutettiin jo tämän tutkimuksen aikana vuosina 2008–2012. Tämä tarkoittaa sitä, että suljettuihin vankiloihin jäävien vankien uusintarikollisuusriskit ovat merkittävästi korkeammat kuin avovankiloista vapautuvilla vangeilla: suljetun vankilan vangit ovat esimerkiksi olleet useamman kerran aikaisemmin vankilassa ja nuorempia kuin avovankilasta vapautuneet vangit.⁶

⁵ Aika vankilaan saapumisesta vapautumiseen (ns. nettorangaistus)

⁶ $t = 10,586$; $df = 3968$; $p < 0,000$

⁴ Mediaani = 111 päivää

Avovankilasta vapautuneet vangit olivat iältään keskimäärin kaksi vuotta vanhempia kuin suljetuista vankiloista vapautuneet.⁷ Heidän laitospajat olivat keskimäärin 80 päivää pidempiä verrattuna suljetuista vankiloista vapautuneisiin vankeihin.⁸ Naisvankien osuus vankipopulaatiossa on noussut vankiloissa selvästi 2000-luvulla (Blomster ja Muiluuvuori 2011, 147). Tutkimuksen naisvangeista suurin osa vapautui suljetuista vankiloista, mikä selittyy osittain vankiloiden laitospajateella.⁹

Tutkimuksessa vangit jaettiin päärikoksen mukaan 12 luokkaan.¹⁰ Päärikosjakauumat erosivat tilastollisesti merkittävästi ryhmien välillä.¹¹ Kolme yleisintä päärikostyyppiä olivat kuitenkin samoja. Suljetuista vankiloista vapautuneiden yleisimmät päärikokset olivat liikennejuopumus (35 %), väkivaltarikokset (murhaa, tappoa tai näiden yritystä lukuun ottamatta) (18 %) sekä varkausrikokset (18 %). Avovankiloista vapautuneista vastaavasti 37 prosenttia oli tuomittu liikennejuopumuksesta ja 19 prosenttia väkivaltarikoksista (murhaa, tappoa tai näiden yritystä lukuun ottamatta). Varkausrikoksista tuomittuja oli avovankilavangeissa hieman vähemmän (9 %). Päärikosjakauumat on esitetty vankitoimintojen osallistumisen mukaan liitetaulukossa 2.

Vankitoimintoihin osallistuminen vankeuden aikana

Vankitoimintoihin osallistuminen luokiteltiin tutkimuksessa neljään kvartaaliin. Tämän lisäksi toimintoihin (kokonaan) osallistumattomista vangeista muodostettiin erillinen luokka. Ikä luokiteltiin tutkimuksessa kymmenen vuoden välein nuorinta ja vanhinta ikäluokkaa lukuun ottamatta. Nuoret vangit (15–21 vuotta) pidettiin luokan pienestä koosta huolimatta yhtenä ryhmänä, koska heidän rikosoikeudelliset rangaistusperusteensa eroavat yli 21-vuotiaista vangeista. Ryhmä on lisäksi vankeinhoidollisesta näkökulmasta erittäin merkittävä, koska tutkimustulosten perusteella nuorten vankien uusimisriski on erittäin korkea (Tyni 2011, 160–164; Hypén 2004, 41–

42). Suurimmalla osalla vankeusvangeista laitospajat ovat melko lyhyitä, mutta osa vangeista suorittaa toisaalta pitkää vankeusrangaistusta vakavista rikoksista. Tämän takia laitosaika luokiteltiin tutkimuksessa seitsemään luokkafrekvensseiltään tasaiseen luokkaan.

Tutkimustulokset osoittivat Rikosseuraamuslaitoksessa kauan tunnetun asian, että suljetuista vankiloista vapautuvat vangit osallistuvat vankitoimintoihin selvästi avovankiloista vapautuvia vankeja vähemmän (ks. liitetaulukko 1).¹² Suljetuista vankiloista vapautuneet vankeusvangit osallistuivat vankitoimintoihin keskimäärin 21 prosenttia vankeusajastaan. Heistä joka kolmas (33 %) ei osallistunut mihinkään vankitoimintoihin ja ainoastaan joka kahdeksas (13 %) oli osallistunut toimintoihin yli puolet vankeusajastaan. Avovankiloista vapautuneet vangit osallistuivat vankitoimintoihin keskimäärin 47 prosenttia vankeusajastaan, vaikka suurin osa heistä oli saapunut avovankilaan suljetusta vankilasta. Ainoastaan kaksi prosenttia avovankilasta vapautuneista vangeista ei ollut osallistunut mihinkään vankitoimintoon vankeutensa aikana; suljetussa vankilassa toimintoihin osallistumattomia vankeja oli siis peräti 31 prosenttiyksikköä enemmän.

Naisvankien osallistuminen vankitoimintoihin oli miesvankeja yleisempää molemmissa laitosryhmissä (liitetaulukko 1).¹³ Suljetuista vankiloista vapautuneista naisvangeista vain joka viides ei ollut rangaistuksensa aikana osallistunut toimintoihin ja avovankiloista vapautuneista vastaava osuus oli ainoastaan kaksi prosenttia. Vapautumisikä oli tutkimustulosten mukaan yhteydessä toimintoihin osallistumiseen (liitetaulukko 4). Suljetuista vankiloista vapautuvien vankien osallistuminen oli vähäisintä kolmessa nuorimmasa ikäluokassa.¹⁴ Avovankiloista vapautuneiden vankien keskimääräinen osallistuminen oli ikäluokkien välillä selvästi tasaisempaa (vaihteluväli 43,7–49,6 %).¹⁵ Vankilakertojen määrä ei tutkimuksessa sen sijaan ollut tilastollisesti merkittävästi yhteydessä vankitoimintoihin osallistumiseen (liitetaulukko 1).¹⁶

7 $t = 6,725$; $df = 3968$; $p < 0,000$

8 $t = 5,235$; $df = 3968$; $p < 0,000$

9 $\chi^2 = 12,629$; $df = 2$; $p < 0,000$ Fisherin eksakti testi $p < 0,000$

10 Päärikosluokka muodostetaan tuomion törkeimmän rikoksen perusteella.

11 $\chi^2 = 139,020$; $df = 11$; $p < 0,000$

12 $\chi^2 = 1032,4$; $df = 4$; $p < 0,000$

13 $\chi^2 = 10,708$; $df = 4$; $p = 0,030$. Suljetut vankilat: $\chi^2 = 22,366$; $df = 4$; $p < 0,000$. Avovankilat: $\chi^2 = 17,781$; $df = 4$; $p < 0,000$.

14 $F = 5,091$; $df = 6$; $p < 0,000$

15 $F = 3,366$; $df = 5$; $p < 0,005$

16 Suljetut vankilat: $\chi^2 = 16,970$; $df = 12$; $p < 0,151$

Avovankilat: $\chi^2 = 16,174$; $df = 12$; $p = 0,183$

Varianssianalyysin perusteella vankitoimintoihin osallistumisen määrä vaihteli tilastollisesti merkitsevästi päärikosluokkien välillä sekä suljetuista vankiloista että avovankiloista vapautuneilla vangeilla.¹⁷ Päärikosluokkien väliset erot toimintoihin osallistumisessa olivat kuitenkin pieniä, ja tulosta selittävät osaltaan pienet luokkakoot ja toisaalta suuri tutkimusaineisto (liitetaulukko 2). Suljetuista vankiloista vapautuneilla vangeilla vankitoimintoihin osallistuminen oli yleisintä murhasta, taposta tai näiden yrityksestä tuomituilla vangeilla (ka. = 29,1 %). Vähäisintä se oli muista rikoksista (ka. = 16,6 %) ja muista rikoslakirikkomuksista (ka. = 16,5 %) tuomituilla vangeilla sekä puuttuvassa päärikosluokassa (ka. = 11,8 %). Avovankiloista vapautuneiden keskimääräinen toimintoihin osallistuminen vaihteli päärikosluokkien välillä suljetuista laitoksista vapautuneita enemmän (vaihteluväli 40,0–57,4 %). Aktiivisimpia olivat asevelvollisuudesta kieltäytymisestä (L 28.12.2007/1438, 118 §), siviilipalveluksesta kieltäytymisestä tai siviilipalvelusrikoksesta (L 28.12.2007/1446, 74, 75 §) tuomitut henkilöt (ka. = 57,4 %). Myös huumausainerikoksista (ka. = 50,2 %) ja muista omaisuusrikoksista tuomitut osallistuivat toimintoihin aktiivisesti (ka. = 50,3 %).

Avovankilasijoituksen ohella merkittävin toimintoihin osallistumisen määrää erotteleva tekijä oli laitosaika (liitetaulukko 3).¹⁸ Avovankiloista vapautuneet lyhytaikaisvangit osallistuivat vankitoimintoihin usein; suljetuista vankiloista vapautuneilla lyhytaikaisvangeilla toimintoihin osallistuminen oli harvinaista. Esimerkiksi suljetuista vankiloista vapautuvista vangeista, joiden laitos-aika oli alle kuukauden, ainoastaan vajaa neljännes (23 %) osallistui vankitoimintoihin. Avovankilavangeista suurin osa sen sijaan osallistui lyhyelläkin laitosajalla toimintoihin (88 %). Tämä on vankeinhoidollisesti merkittävää sen takia, että suurimmalla osalla vankeusvangeista laitos-aika on lyhyt (taulukko 1) ja etenkin suljetuissa vankiloissa toimintoihin sijoittaminen on logististen syiden takia hankalaa.

Vankitoimintoihin osallistuminen ja uusintarikollisuus

Kuvioissa 1 ja 2 vankeusvangit on jaettu vankitoimintoihin osallistumisen määrän mukaan viiteen ryhmään. Kuvioihin on lisätty vielä yksi ryhmä kuvaamaan keskimääräistä (ka.) rikosten uusimista. Suljetuista vankiloista vapautuvista vankeusvangeista 57 prosenttia syyllistyi kahden vuoden seuranta-aikana vähintään yhteen uuteen rikokseen, josta seurasi uusi lainvoimainen ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu (kuvio 1, ka.). Avovankiloista vapautuvista vankeusvangeista uusi seuranta-aikana 38 prosenttia (kuvio 2, ka.). Vapautuvien vankeusvankien uusiminen oli nopeaa heti vapautumisen jälkeen, ja se hidastui seuranta-ajan kuluessa. Suljetuista vankiloista vapautuneista esimerkiksi 38 prosenttia syyllistyi uusiin rikoksiin ensimmäisen puolen vuoden aikana vapautumisesta. Vuoden seurannan jälkeen uusijoita oli jo lähes puolet (49 %); avovankilavangeista uusi puolen vuoden aikana vastaavasti viidennes (20 %) ja vuoden aikana vapautumisesta kolme kymmenestä (29 %).

Kuviosta 1 havaitaan, että eri ryhmien väliset uusimisosuudet ovat suljetuista vankiloista vapautuneilla vangeilla melko lähellä toisiaan. Vähiten uusittiin kahden vuoden seuranta-aikana ryhmässä, jossa vangit olivat osallistuneet vankitoimintoihin 50–74 prosenttia vankeusajastaan (uusimisprosentti 48). Eniten uusittiin vastaavasti ryhmässä, jossa toimintojen osuus vankeusajasta oli 1–24 prosenttia (uusimisprosentti 60). Muiden ryhmien uusimisosuudet vaihtelivat (vaihteluväli 48–60 %) edellä mainittujen ryhmien välillä. Huomionarvoisena voidaan pitää etenkin sitä, että (kokonaan) toimintaan osallistumattomien vankien uusiminen oli suljetusta vankiloista vapautuvien vankeusvankien keskiarvoa matalampi.

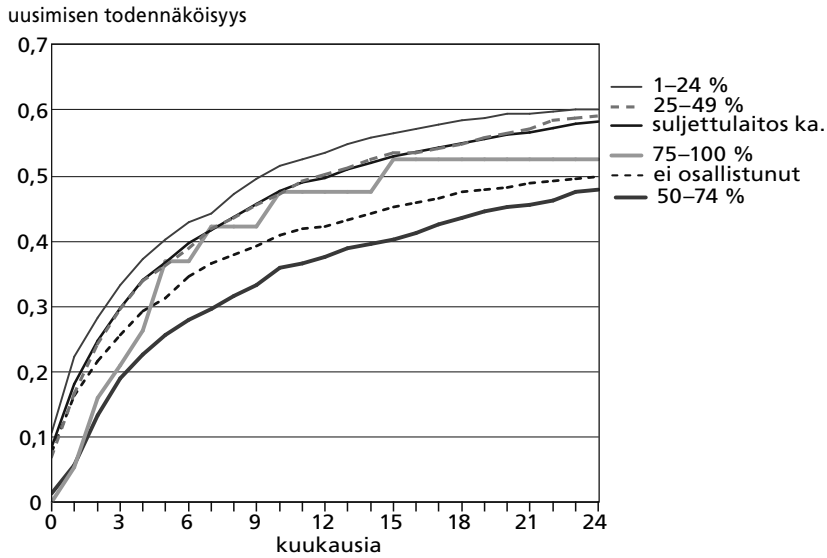
Avovankiloista vapautuneiden vankeusvankien rikosten uusimisosuudet vaihtelivat ryhmien välillä enemmän (kuvio 2). Pienintä uusiminen oli ryhmässä, jossa vangit olivat osallistuneet vankitoimintoihin eniten eli 75–100 prosenttia vankeusajastaan (uusimisprosentti 17). Suurinta uusiminen oli vangeilla, joiden toimintojen osuus jäi vankeusajana pieneksi: toimintaan osallistumattomista vangeista uusi kahden vuoden seuranta-aikana 40 prosenttia, ja vangeista, joiden toimintojen osuus oli 1–24 prosenttia, uusijoita oli 46 prosenttia. Vankitoimintoihin osallistumi-

17 Suljetut vankilat: $F = 3,444$; $df = 11$; $p < 0,000$

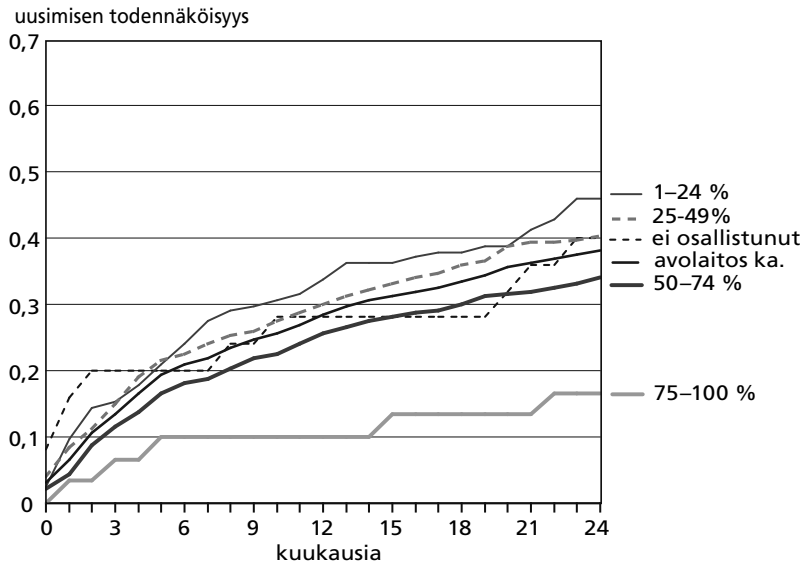
Avovankilat: $F = 2,994$; $df = 11$; $p = 0,001$

18 Suljetut vankilat: $F = 85,947$; $df = 6$; $p < 0,000$.

Avovankilat: $F = 20,142$; $df = 6$; $p < 0,000$

Kuvio 1. Rikosten uusiminen kahden vuoden seuranta-aikana suljetuista vankiloista vapautuneilla vangeilla toimintoihin osallistumisen mukaan.

Kuvio 2. Rikosten uusiminen kahden vuoden seuranta-aikana avovankiloista vapautuneilla vangeilla toimintoihin osallistumisen mukaan.

sen ja uusimisen välillä on erittäin hankalaa tehdä syy-seuraussuhteita varsinkin silloin, kun vankitoimintoja tarkastellaan kokonaisuutena erittelemättä toimintoja toisistaan. Esimerkiksi avovan-

kiloista vapautuneiden luokkien koot jäivät pieniksi ryhmissä, joissa toimintojen osuus vankeusajasta oli vähäinen.

Regressioanalyysin tulokset – vankien taustatekijät ja uusiminen

Coxin regressioanalyysillä tutkittiin selittävien tekijöiden eli vankitoimintoihin osallistumisen, sukupuolen, vankeuskertaisuuden, vapautumisen, päärikoksen sekä laitostajan vaikutusta uusintarikollisuuteen. Coxin regression hasardisuhde (*hazard ratio*, *HR*) kertoo, onko muuttujalla uusimista lisäävä vai vähentävä vaikutus: jos suhde on yli yhden, muuttujalla on uusimista lisäävä vaikutus, jos se on alle yhden, sillä on uusimista vähentävä vaikutus. P-arvot mittaavat kunkin yksittäisen muuttujan tilastollista merkitsevyyttä.

Regressioanalyysit tehtiin erikseen suljetuista vankiloista (mallit 1A ja 1B) ja avovankiloista (mallit 2A ja 2B) vapautuneille vangeille. Malleissa 1A ja 2A tutkittiin ensiksi yksitellen selittävien taustamuuttujien vaikutusta uusintarikollisuuteen. Malleissa 1B ja 2B kontrolloitiin puolestaan kaikkien taustatekijöiden vaikutukset. Seuraavassa keskitytään lähinnä kontrolloitujen mallien tarkasteluun. Regressioanalyysien tulokset on esitetty taulukossa 2.

Tulokset osoittavat, että suljetuista vankiloista tai avovankiloista vapautuneiden vankien toimintoihin osallistumisen määrä ei vaikuttanut tilastollisesti merkitsevästi uusimisriskiin, kun vankitoimintoja tarkasteltiin yhtenä kokonaisuutena. Rikosseuraamuslaitoksen näkökulmasta tulokset ovat huomionarvoisia, vaikka kertoimet eivät olleetkaan tilastollisesti merkitseviä: kun muut taustatekijät huomioitiin, uusimisriski oli suljetuissa vankiloissa esimerkiksi korkein niillä vangeilla, jotka olivat osallistuneet 75–100 prosenttia vankeusajastaan toimintoihin ($HR = 1,19$). Avovankiloista vapautuneiden vankien tulokset olivat myönteisempiä, ja toiminnoilla näytti olevan yhteys uusintarikollisuuden vähentymiseen.

Aikaisemmissa suomalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että merkittävimmät vankien uusimista selittävät tekijät ovat sukupuoli, vankeuskertaisuus, ikä ja yksilön itsekontrollin taso (esim. Tyni 2011; Hypén 2004; Kivivuori & al. 2012). Naisten riski syyllistyä uusiin rikoksiin oli miehiin verrattuna selvästi pienempi kolmessa neljästä regressiomallissa (mallit 1A, 1B ja 2A). Avovankiloista vapautuneiden vankien uusimista selittävässä kontrolloidussa mallissa (malli 2B) naisilla oli 32 prosenttia pienempi uusimisriski, mut-

ta hasardisuhde ei ollut aivan tilastollisesti merkitsevä ($p = 0,13$). Aikaisempien vankilakertojen määrä lisäsi odotetusti uusimisriskiä kaikissa regressiomalleissa. Kontrolloiduissa malleissa suljetuista vankiloista vapautuneiden vankien uusimisen todennäköisyys oli yli viidettä kertaa vapautuneilla vangeilla yli kaksikertainen ($HR = 2,46$) ja avovankiloista vapautuneilla lähes kolminkertainen ($HR = 2,71$) verrattuna ensimmäistä kertaa vapautuneisiin vankeihin. Toista kertaa suljetuista vankiloista ja avovankiloista vapautuneilla vangeilla oli jo noin 40 prosenttia suurempi riski uusia kuin vastaavilla ensimmäistä kertaa vapautuneilla vangeilla.

Vangin iällä oli tilastollisesti merkitsevä vaikutus uusintarikollisuuteen. Nuorilla vangeilla riski syyllistyä uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen oli selvästi korkeampi verrattuna heitä vanhempiin vankeihin. Regressiomalleissa kaksi nuorinta ikäluokkaa yhdistettiin pienten luokkakokojen takia yhdeksi luokaksi ja tätä käytettiin vertailuryhmänä (referenssiryhmänä). Suljetuista vankiloista vapautuneilla 21–30-vuotiailla vangeilla uusimisriski oli 36 prosenttia ($HR = 0,65$) ja samanikäisillä avovankiloista vapautuneilla vangeilla peräti 48 prosenttia ($HR = 0,52$) pienempi verrattuna vertailuryhmään kontrolloiduissa regressiomalleissa. Uusimisen todennäköisyys väheni tasaisesti iän myötä, ja yli 60-vuotiaiden vankien uusimisen todennäköisyys oli jo erittäin pieni vertailuryhmiin verrattuna.¹⁹

Päärikoksissa vertailuryhmänä käytettiin murhasta, taposta tai näiden yrityksestä tuomittuja vankeja. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että henkirikoksista tai näiden yrityksistä sekä siveellisyysrikoksista tuomituilla vangeilla uusimisriski on pienempi kuin muissa päärikosryhmissä (Graunbøl & al. 2010, 32–35; Hypén 2004, 43–45). Vertailu päärikosryhmien välillä on kuitenkin hankalaa, koska yksittäiset rikosnimikkeet saattavat olla rangaistavuudeltaan lähellä toisiaan tai tuomiossa voi olla useita erityyppisiä rikoksia. Uusintarikollisuustutkimuksen tuloksia saattaa vääristää myös se, että oikeuden käsitteilyajat eroavat päärikosluokkien ja rikosnimikkeiden välillä. Tämä on huomionarvoista varsinkin silloin, kun tutkimuksen seuranta-aika on lyhyt. (Tyni 2011, 155.)

¹⁹ Suljetuissa vankiloissa $HR = 0,12$ ja avovankiloissa $HR = 0,10$.

Taulukko 2. Regressioanalyysien tulokset taustatekijöiden vaikutuksesta uusintarikollisuuteen suljetuista vankiloista ja avovankiloista vapautuneilla vangeilla.

Muuttuja	Suljettu vankila		Avovankila	
	Malli 1A	Malli 1B	Malli 2A	Malli 2B
Toimintojen osuus (ei toiminnoissa)				
1–24 %	1,313***	1,082	1,104	0,945
25–49 %	1,209***	1,075	0,922	0,866
50–74 %	0,902	0,881	0,749	0,745
75–100 %	0,990	1,185	0,410*	0,447
Sukupuoli (mies)				
Nainen	0,667***	0,752**	0,516***	0,678
Vankeuskertaisuus (1 kerta)				
2	1,387***	1,304 ***	1,594***	1,446 ***
3–5	1,721***	1,608 ***	1,986***	1,834 ***
6–	1,888***	2,460 ***	2,418***	2,710 ***
Vapautumisikä (15–20 vuotta)				
21–<30	0,813	0,648 ***	0,949	0,522 **
30–<40	0,631***	0,411 ***	0,755	0,315 ***
40–<50	0,391***	0,245 ***	0,601**	0,252 ***
50–<60	0,288***	0,186 ***	0,436***	0,17 ***
60–	0,116***	0,079 ***	0,234***	0,103 ***
Päärikos (murha, tappo tai emt. yritys)				
ryöstö (RL 31.1–3)	1,709**	1,309	3,225***	2,467 ***
varkausrikokset (RL 28)	2,350***	2,097 ***	3,935***	3,098 ***
muu omaisuusrikos	1,516*	1,531 *	1,440	1,975 *
muu väkivaltarikos	1,274	1,222	2,500***	2,390 ***
siveellisyysrikos	0,629	0,800	0,408	0,498
muut rikoslakirikokset	1,488*	1,712 **	1,549	1,801 *
huumausainerikos	1,584**	1,371	2,227***	2,128 ***
liikennejuopumus	1,179	1,606 **	2,567***	3,316 ***
muut rikokset	1,698	2,196 **	1,277	2,300
puuttuva päärikos	1,514	2,03	0,000	0,001
Laitosaika (alle 1 kk)				
1kk–< 2kk	1,142	1,185 *	1,341	1,464 **
2kk–<3kk	1,254**	1,261 **	1,276	1,484 *
3kk–<6kk	1,334***	1,169	1,306	1,425 *
6kk–<12kk	1,585***	1,468 ***	0,980	1,357
12kk–<24kk	1,566***	1,511 ***	1,145	1,588 **
>=24kk	1,537***	1,721 ***	1,083	1,857 **

* merkitsevä 10 %:n riskitasolla

** merkitsevä 5 %:n riskitasolla

*** merkitsevä 1 %:n riskitasolla

Vertailuryhmään verrattuna pienin uusimisriski oli siveellisyysrikoksista tuomituilla vangeilla, mutta päärikosluokan pienen frekvenssikoon takia (ks. liitetaulukko 2) tulokset eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.²⁰ Tutkimustulokset vahvistivat toisaalta tunnettua asiaa siitä, että suurin osa seksuaalirikollisista kuuluu matalaan uusimisriskiryhmään (Graunbøl & al. 2010, 32–35; Hypén 2004, 43–45). Huomioitavaa on kuitenkin, että siveellisyysrikollisten uusimisriskin todennäköisyys nousee selvästi, jos heidät ovat tuomittu vankilaan aikaisemmin vastaavista rikoksista. Suljetuista vankiloista vapautuvien vankien kontrolloidussa mallissa (malli 1B) korkeimmat uusimisriskit olivat muista rikoksista (HR = 2,20), varkausrikoksista (HR = 2,10), muista rikoslakirikkomuksista (HR = 1,71) ja liikennejuopumuksesta (HR = 1,61) tuomituilla vangeilla. Avovankiloista vapautuvien vankien korkeimmat uusimisriskit olivat sen sijaan liikennejuopumuksesta (HR = 3,32), varkausrikoksista (HR = 3,10), ryöstöstä (HR = 2,47) ja muista väkivaltarikoksista (HR = 2,40) tuomituilla vangeilla (malli 2B). Tutkimuksen korkein uusimisriski oli avovankiloista vapautuneilla liikennejuopumuksesta tuomituilla vangeilla, joilla se oli yli kolminkertainen verrattuna avovankiloista vapautuneisiin murhasta, taposta tai näiden yrityksestä tuomituihin vankeihin (HR = 3,32).

Pidempi laitos aika ei näyttänyt vaikuttavan ainakaan vähentävästi vankien uusimisriskiin. Vaikka uusimisriskit olivat tasaisia laitosaajan mukaan muodostetuissa luokissa, uusiminen oli yleisempää pitkäaikaivangeilla ja toisaalta harvinaisinta vertailuryhmässä, jossa laitosaika oli alle yhden kuukauden. Esimerkiksi suljetuista vankiloista vapautuneilla vangeilla, joiden laitosaika oli vähintään kaksi vuotta, uusiminen oli lähes kaksinkertaista (HR = 1,72) verrattuna heitä vertailuryhmään (malli 1B). Avovankilasta vapautuneilla pitkäaikaivangeilla uusimisen todennäköisyys oli vielä korkeampi kuin vertailuryhmässä (HR = 1,86; malli 2B).

²⁰ Puuttuvassa päärikosluokassa luokkakoot olivat vastaavasti pieniä.

Johtopäätökset

Tutkimuksen rajoitukset

Vankitoimintoihin osallistuminen vankilassa voidaan nähdä vangin velvollisuutena mutta myös oikeutena mielekkääseen toimintaan. Tutkimustuloksissa on huomioitava, että vankitoimintoihin osallistuminen ei ole aina kiinni vangista itsestään: Rikosseuraamuslaitoksen niukkojen resurssien takia kaikille vangeille ei voida valitettavasti tarjota heidän rangaistusajan suunnitelmien mukaisia toimintamuotoja. Tutkimuksessa harhaa aiheuttaa lisäksi se, että toimintoihin osallistuminen voi olla ennalta valikoitunutta. Toimintojen vaikuttavuustutkimusten avainongelmana voidaankin pitää sitä, miten erotetaan toimintoihin valikoitumisen ja itsevalikoitumisen vaikutus varsinaisen toiminnan vaikutuksista. Esimerkiksi aikaisemmin hyväksi havaittu työmies voidaan ohjata vankilaan saapumisen jälkeen nopeasti tuttuun työpisteeseen, osallistumiseen saatua vaikuttaa järjestäytyneen rikollisryhmien painostus tai yksinkertaisesti se, että vanki haluaa suorittaa rangaistuksensa rauhassa osallistumatta vankilan järjestämiin toimintoihin. Suomessa satunnaistetut koeasetelmat ovat kuitenkin käytännössä erittäin hankalia toteuttaa.

Vankitietojärjestelmään ei vielä peittävästi kirjata vankien kriminogeenisiä tarpeita, kuten rikosmyönteisiä asenteita ja päihdeongelman tasoa. Vastaavasti esimerkiksi vankien työ- ja koulutushistoriaa koskevat tiedot ovat järjestelmässä puutteellisia. Tämän takia tutkimuksessa selvitetiin ainoastaan staattisten tekijöiden yhteyksiä vapautuvien vankien uusintarikollisuuteen.

Tutkimuksessa vankitoiminnot yhdistettiin koko vankeusajan toiminnan määrää kuvaavaksi muuttujaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että yksittäisten toimintojen vaikutusten suuruutta uusintarikollisuuteen ei tässä tutkimuksessa selvitetty. Vankityön osuus on edelleen selvästi suurin kaikista vankiloiden järjestämästä vankitoiminnasta. Tutkimustuloksissa korostuu täten vankityön vaikutukset verrattuna muihin vankitoimintoihin. Toisaalta aivan kaikkea vankiloissa järjestettäviä toimintoja ei ole mahdollista kontrolloida. Ansiokorttitietoihin ei esimerkiksi kirjata kattavasti vankien osallistumista vankiliikuntaan. Tutkimuksessa ei myöskään kontrolloitu vankeuden jälkeisiä olosuhteita (esim. vangin asunnottomuus ja työttömyys) ja interventioita (esim. mahdolliset päihdekuntoutusjatkumot).

Päätulokset

Suomalainen vankeinhoito on 2000-luvulla perustunut lähinnä What Works -ajatteluun, jonka ydinkohtina ovat olleet RNR-mallin riski-, tarve- ja vastaavuusperiaatteet (Andrews & Bonta 2006). Tämän rinnalle on kuitenkin yleistyneet tutkimusperinteet, jotka korostavat muun muassa asiakkuuden kokonaishallinnan, muutostoteutuksen, ei-kriminogeenisten tarpeiden, vahvuustekijöiden sekä irtaantumistekijöiden merkitystä vaikuttavassa vankeinhoidossa (McNeill & al. 2010; Laub & Sampson 2003).

Meta-analyysien perusteella vankitoiminnoilla voidaan vähentää vapautuvien vankien uusintarikollisuutta (esim. Wilson & al. 2000; Pearson & al. 2002; Landerberger & Lipsey 2005). Vastaavasti suomalaisessa desistanssitutkimuksessa on saatu viitteitä siitä, että vankilassa järjestettävä päihdetyö ehkäisee uusimista tukemalla vankien luottamusta omaan kykyynsä elää rikoksetonta elämää (Kivivuori & Linderborg 2009).

Suljetuista vankiloista ja avovankiloista vapautuneet vangit erosivat toisistaan useissa merkittävässä taustatekijöissä. Suljetuista vankiloista vapautuneet olivat esimerkiksi keskimäärin nuorempia, ja he olivat olleet myös useamman kerran vankilassa kuin avovankiloista vapautuneet vankeusvangit. Suurin osa pitkäaikaisvangeista vapautui sen sijaan Rikosseuraamuslaitoksen strategian mukaisesti avovankiloiden kautta.

Tutkimustulosten mukaan suljetuista laitoksista vapautuu määrällisesti paljon lyhytaikaisvankeja, joita ei ehditä sijoittaa vankitoimintoihin. Vankitoimintoja tulisi suunnata heille, vaikka tämä on logistisesti hankalaa. Asiaan olisi puuttuttava, koska suurella osalla lyhytaikaisvangeista on korkea uusimisriski. Heidät tulisi sijoittaa riski- ja tarveperiaatteiden mukaisesti intensiiviseen kuntoutukseen kuten vankiloiden ohjelmatoimintaan. Muilla suljetuista vankiloista vapautuneilla vangeilla vankitoimintoihin osallistuminen keskittyy perinteisesti vankeusrangaistuksen myöhempiin vaiheisiin. Avovankiloista vapautuneet vangit osallistuivat rangaistusaikanaan vankitoimintoihin ja toimintoihin osallistumattomien vankien osuus jäi pieneksi, vaikka he olisivatkin aloittaneet rangaistuksensa suljetussa vankilassa. Laitosajan lisäksi vankitoimintoihin osallistumista ennakoivat sukupuoli, ikä ja tuomion päärikos.

Tutkimuksen päätulos oli se, että suljetusta vankiloista tai avovankiloista vapautuneiden vankien toimintoihin osallistumisen määrä ei vai-

kuttanut tilastollisesti merkittävästi uusimisriskiin, kun vankitoimintoja tarkasteltiin kokonaisuutena. Rikosseuraamuslaitoksen näkökulmasta myönteisiä tuloksia toimintojen vaikuttavuudesta on kuitenkin havaittavissa avovankiloista vapautuneilla vangeilla, vaikka tulokset eivät olleetkaan tilastollisesti merkitseviä. Vangin iän ja päärikoksen vaikutukseen tulee kuitenkin suhtautua varauksella, koska luokkakoot jäivät pieniksi ja suuren tutkimusaineiston takia pienetkin erot muuttuivat tilastollisesti merkitseväksi. Tutkimustulosten luotettavuutta lisää toisaalta se, että ne vahvistavat aikaisempien uusintarikollisuustutkimusten tuloksia (esim. Tyni 2011; Kivivuori & al. 2012; Graunbøl & al. 2010; Hypén 2004).

Tutkimus jättääkin monia kysymyksiä avoimiksi. Esimerkiksi toimintaan osallistumattomien vankien rikosten uusimisriski oli suljetuissa vankiloissa keskimääräistä uusimisriskiä matalampi. Tähän on useita syitä. Esimerkiksi liikennejuopumuksesta tuomituilla vangeilla on tunnetusti korkea uusimisriski (Graunbøl 2010; Hypén 2004), ja toisaalta he muodostavat määrältään suurimman päärikosryhmän suljetuista vankiloista vapautuvista vangeista. Toimintoihin osallistuminen on heillä yleistä, mikä korostaa suljetuista vankiloista vapautuvien vankien korkeaa uusimisriskiä.

Jatkotutkimustarpeet

Jatkossa tulee käynnistää tutkimushankkeita, jotka selvittävät yksittäisten aktiivitoimintojen, kuten vankityön, koulutuksen sekä päihde- ja toimintaohjelmien, vaikutuksia uusintarikollisuuteen. Uusintarikollisuuden tutkiminen on ymmärrettävää Rikosseuraamuslaitoksen vaikuttavuustavoitteiden takia, mutta vähintäänkin yhtä tärkeää on lisäksi tutkia toimintojen yhteyksiä muihin vaikutuksiin, jotka kuvaavat yhteiskuntaan sijoittumista. Esimerkiksi vankiloissa järjestettävän työtoiminnan ja opiskelun merkityksiä vapautumisen jälkeiseen työllistymiseen ja opiskeluun ei pidä väheksyä. Lisäksi olisi tarpeellista tutkia vankila-ajan jälkeisten interventtioiden kuten päihdekuntoutusjatkumoiden vaikutuksia.

Vankitoiminnoilla on vankeja kuntouttavan ja yhteiskuntaan integroivan tavoitteen ohella muitakin tavoitteita. Toiminnoilla on tarkoitus ylläpitää vankiloiden laitosturvallisuutta, ja parhaimmillaan vankityöstä voi jopa seurata taloudellista tuottoa vankiloille. Tutkimustietoa tarvitaan lisää etenkin vankitoimintojen vaikutuksista laitosturvallisuuteen ja laitosilmapiiriin.

KIRJALLISUUS

- Andrews, D.A. & Bonta, James & Wormith, J. Stephen: The Recent Past and Near Future of Risk and/or Assessment. *Crime & Delinquency* 52 (2006): 1, 7–27.
- Andrews, D.A. & Bonta, James: Rehabilitating Criminal Justice Policy and Practice. *Psychology, Public Policy, and Law* 16 (2010):1, 3955.
- Andrews, D.A. & Bonta, James & Wormith, J. Stephen: The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior* 38 (2011):7, 735–755.
- Anttila, Inkeri: Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1954.
- Bazos, Audrey & Hausman, Jessica: Correctional Education as a Crime Control Program. UCLA School of Public Policy and Social Research, Department of Policy Studies, March 2004.
- Blomster, Peter & Muiluviuri, Marja-Liisa: Rikosseuraamusasiakkaiden määrä ja rakenne 1975–2010. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 2011.
- Bonta, James: Rikoksenteijäjien kuntouttaminen – tutkimuksesta käytäntöön. Teoksessa: What Works – mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vantaa: Vankeinhoidon koulutuskeskus, 2003.
- Bonta, James & Andrews, Don: Viewing offender assessment and rehabilitation through the lens of the risk-needs-responsivity model. In McNeill, Ferguson & Raynor, Peter & Trotter, Chris (eds.): Offender Supervision. New directions in theory, research and practice. Willan, 2010, 19–40.
- Bushway, Shawn, D. & Apel, Robert: Overview of: “A Signaling Perspective on Employment-Based Reentry Programming: Training Completion as a Desistance Signal”. *Criminology & Public Policy* 11 (2012):1, 17–20.
- Coley, Richard J. & Barton, Paul E.: Locked Up and Locked Out: An Educational Perspective on the U.S. Prison Population. Educational Testing Service, 2006.
- Farral, Stephen: Re-thinking What Works with Offenders. Cullompton: Willan, 2002.
- Forsman, Jaakko: Anteckningar enligt föreläsningar. Straffrättens allmänna lärör. Helsingfors: 1930.
- Garland, David: The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society. Chicago: University of Chicago Press, 2002.
- Graunbøl, Hans Monrad & Kielstrup, Bo & Muiluviuri, Marja-Liisa & Tyni, Sasu & Baldursson, Erlendur Sigurður & Guðmundsdóttir, Hafdis & Kristoffersen, Ragnar & Krantz, Lars & Lindstén, Karin: Retur. En nordisk undersøgelse af recidiv blandt klienter i Kriminalforsorgen. Oslo: Kriminalforsorgen, 2010.
- Hannula, Ilari: Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881–1975. Teoksessa Elina Suominen (toim.): Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1 katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Helsinki: Valtion painatuskeskus / Arvi A. Karisto Oy, 1981.
- Hartoneva, Anne & Kuivajärvi Kirsti & Muilu, Marja-Liisa: Alan miehestä ammattimieheksi. Vankien ammatillinen koulutus 1948/1997. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 4/1999. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, 1999.
- HE 66/1994: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen ja tutkintavankeudesta annetun lain muuttamisesta.
- HE 263/2004: Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.
- Hypén, Kimmo: Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto, 2004.
- Joukamaa, Matti ja työryhmä: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve 2010. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 2010.
- Kaiser, Michael: Correctional Education, Because it Works. *Corrections Today*. 72 (2010): 4, 18–19.
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik: Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2009.
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik & Tyni, Sasu & Aaltonen, Mikko: The Robustness of Self-Control as a Predictor of Recidivism. Research Brief 25/2012. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy, 2012.
- Koski, Leena: Teoksessa Education in Nordic Prisons. Prisoner’s Educational Backgrounds, Preferences and Motivation; Finland. Copenhagen: Nordic Council of Ministers, 2009.
- Kurlychek, Megan C. & Bushway, Shawn D. & Brame, Robert. Long-Term Crime Desistance and Recidivism Patterns-Evidence from the Essex County Convicted Felon Study. *American Society of Criminology* 50(2012):1, 71–103.
- L 23.9.2005/768. Tutkintavankeuslaki.
- L 28.12.2007/1438. Asevelvollisuuslaki.
- L 28.12.2007/1446. Siviilipalveluslaki.
- L 23.9.2005/767. Vankeuslaki.
- Landerberger, Nana, A. & Lipsey, Mark, W.: The Positive Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Offenders: A Meta-Analysis of Factors Associated with Effective Treatment. *Journal of Experimental Criminology* 1 (2005):4, 1–26.
- Latessa, Edward: Why the risk and needs principles are relevant to correctional programs (even to employment programs) *Criminology & Public Policy*. 10 (2011):4, 973–977.
- Laub, John H. & Sampson, Robert J.: Shared Beginnings, Divergent Lives. *Delinquent Boys to Age*

70. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003.
- Lauerma, Hannu. Kuinka moni vanki on psyykkisesti terve? ADHD, dysleksia ja päihderiippuvaisuus syrjäytymisen taustalla. *Duodecim* 19 (2007). 123:2363–2364.
- Lavikkala, Raino: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 2011.
- Linderborg, Henrik: Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistusstrategiana. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 2011.
- Lintonen, T & Obstbaum, Y & Aarnio, J & von Gruenewaldt, V & Hakamäki, S & Kääriäinen, J & Mattila, A & Vartiainen, H & Viitanen, P & Wuolijoki, T & Joukamaa, M.: The changing picture of substance abuse problems among Finnish Prisoners. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* (2012) 47:835–842.
- Lowencamp, Christopher T & Latessa, Edward J & Holsinger, Alexander M: The Risk Principle in Action. What have We Learned From 13,676 Offenders and 97 Correctional Programs? *Crime & Delinquency*. 52 (2006): 1, 77–93.
- Martinson, Robert: What works. Questions and answers about prison reform. *The Public Interest*. (1974): 10, 22–54.
- Maruna, Shadd & Lebel, Thomas P.: The desistance paradigm in correctional practice: from programmes to lives. In: McNeill, Fergus & Raynor, Peter & Trotter, Chris (eds.): *Offender Supervision. New directions in theory, research and practice*. Willan, 2010, 19–40.
- Matinpuro, Raili: Vankien oikeudet ja vankilajärjestys 1918–1975. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, 1981.
- Mitchell, Ojmarrh & Wilson, David B & Mackenzie, Doris L.: The Effectiveness of incarceration-Based Drug Treatment on Criminal Behavior. *Campbell Systematic Reviews*. 11 (2006): 1, 1–56.
- Mcguire, James & Bilby, Charlotte A.L. & Hatcher Ruth M & Hollin, Clive R & Hounsborne, Juliet & Palmer, Emma J.: Evaluation of structured cognitive-behavioural treatment programmes in reducing criminal recidivism. *Journal of Experimental Criminology* 4 (2008):1, 21–40.
- McNeill, Fergus: Towards Effective Practice in Offender Supervision. SCCJR. Report No. 1/09.
- McNeill, Fergus & Weaver, Beth: Changing Lives? Desistance Research and Offender Management. SCCJR Report No. 03/2010.
- Nilsson, Anders: Vad är Nytt med ”Det nya klientelet?” En jämförelse av frivgna fångar 1992 och 2002. *nordisk Tidsskrift för Kriminalvidenskab*. 92 (2005):2, 147–161.
- Obstbaum, Yaira & Lintonen, Tomi & Aarnio, Jorma & Von Gruenewaldt, Virpi & Vartiainen, Heikki & Mattila, Aino & Hakamäki, Sirpa & Viitanen, Päivi & Wuolijoki, Terhi & Joukamaa, Matti: Päihdehaittojen laitosmuotoisen kontrollin ja kautuminen sosiaali- ja terveydenhuollon, poliisin säilön ja vankilan välillä 1985–2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (2011):1, 30–44.
- OM: Vankeinhoidon vuosikertomus 1975. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisu- ja 76, 1976.
- OM: Vankeinhoidon vuosikertomus 1978. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisu- ja, 1980.
- OM: Vankeinhoidon vuosikertomus 1983. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisu- ja, 1984.
- OM: Vankeinhoidon vuosikertomus 1990. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisu- ja, 1991.
- Pearson, Frank S & Lipton, Douglas S.: A Meta-Analysis Review of the Effectiveness of Corrections-Based Treatments for Drug Abuse. 79 (1999):4, 384–408.
- Pearson, Frank S & Lipton Douglas S & Cleland, Charles M & Yee, Dorline S. The Effects of Behavioral/Cognitive-Behaviora Programs on Recidivism. *Crime & Delinquency*. 48(2002)3, 476–496.
- Rikosseuraamuslaitoksen vuosikirja 2008. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 2009.
- Rikosseuraamuslaitoksen vuosikirja 2009. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 2010.
- Rikosseuraamuslaitos: Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 2011a. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ezg5sofwogs0.pdf> (luettu 25.4.2012)
- Rikosseuraamuslaitos: Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2011. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 2012 <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/7b7wbut14717k.pdf> (luettu 25.4.2012)
- RTA 612/1974. Laki rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta.
- RTL 128/1995. Laki rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta.
- Saylor, W.G & Gaes, G.G.: Effect on Prison Employment and Vocational/Apprenticeship Training on Long-Term Recidivism. 8 (1996): 1, 12–14.
- Shaffer Deborah Koetzle & Pratt, Travis C.: Meta-Analysis, Moderators, and Treatment Effectiveness: The Importance of Digging Deeper for Evidence of Program Integrity. *Journal of Offender Rehabilitation*. 48 (2009): 2, 101–119.
- Tyni, Sasu. Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 2011.
- Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1890–1894. Suomenmaan virallinen tilasto. 12, Vankeinhoito 9-13. Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino, 1892–1896.
- Ward, Tony: The Good Lives Model of offender rehabilitation: basic assumptions, aetiological commitments, and practice implications. In McNeill,

- Fergus & Raynor, Peter & Trotter, Chris (eds.): Offender Supervision. New directions in theory, research and practice, Willan, 2010, 41–64.
- Wilson, David B & Gallagher, Catherine A & MacKenzie, Doris L.: A Meta-Analysis of Corrections-Based Education, Vocation and Work Programs for Adult Offenders. Journal of Research in Crime And Delinquency. 37 (2000):4, 347–368.
- Visher, Christy A. & Winterfield, Laura & Coggeshall, Mark, B.: Ex-offender employment programs and recidivism: A meta-analysis. Journal of Experimental Criminology (2005): 1, 295–315.

Liitetaulukko 1. Vankitoimintoihin osallistuminen suljetuissa vankiloissa ja avovankiloissa sukupuolen ja vankeuskertaisuuden mukaan.

Toimintojen osuus	Suljettu vankila		Avovankila	
	N	%	N	%
Toiminta				
ei toiminnoissa	853	33	25	2
1–24 %	603	23	124	9
25–49 %	811	31	504	37
50–74 %	312	12	689	50
75–100 %	19	1	30	2
Sukupuoli				
Mies				
ei toiminnoissa	811	34	24	2
1–24 %	552	23	123	9
25–49 %	738	31	486	37
50–74 %	272	11	646	50
75–100 %	18	1	25	2
Nainen				
ei toiminnoissa	42	20	1	1
1–24 %	51	25	1	1
25–49 %	73	35	18	26
50–74 %	40	19	43	63
75–100 %	1	0	5	7

Toimintojen osuus	Suljettu vankila		Avovankila	
	N	%	N	%
Vankeuskertaisuus				
1				
ei toiminnoissa	247	36	13	2
1–24 %	150	22	44	8
25–49 %	198	29	207	36
50–74 %	87	13	301	52
75–100 %	4	1	18	3
2				
ei toiminnoissa	130	33	2	1
1–24 %	92	23	27	12
25–49 %	125	32	74	33
50–74 %	43	11	120	53
75–100 %	3	1	4	2
3–5				
ei toiminnoissa	199	28	6	2
1–24 %	170	24	33	10
25–49 %	249	35	120	37
50–74 %	95	13	164	50
75–100 %	5	1	4	1
6–				
ei toiminnoissa	277	35	4	2
1–24 %	191	24	20	9
25–49 %	239	30	103	44
50–74 %	87	11	104	44
75–100 %	7	1	4	2

Liitetaulukko 2. Vankitoimintoihin osallistuminen suljetuissa vankiloissa ja avovankiloissa päärikoksen mukaan.

Toimintojen osuus	Suljettu vankila		Avovankila	
	N	%	N	%
huuhausainerikos				
ei toiminnoissa	57	23	0	0
1–24 %	59	23	4	4
25–49 %	108	43	43	39
50–74 %	29	11	59	54
75–100 %	0	0	3	3
liikennejuopumus				
ei toiminnoissa	368	40	19	4
1–24 %	172	19	60	12
25–49 %	241	26	145	29
50–74 %	117	13	269	54
75–100 %	13	1	9	2
murha, tappo tai emt. yritys				
ei toiminnoissa	3	4	0	0
1–24 %	19	28	5	5
25–49 %	39	57	61	66
50–74 %	8	12	27	29
75–100 %	0	0	0	0
muu omaisuusrikos				
ei toiminnoissa	21	30	0	0
1–24 %	17	24	6	9
25–49 %	19	27	21	31
50–74 %	12	17	37	55
75–100 %	1	1	3	4
muu väkivaltarikos				
ei toiminnoissa	126	27	2	1
1–24 %	126	27	18	7
25–49 %	164	35	98	38
50–74 %	56	12	133	52
75–100 %	3	1	5	2
muut rikokset				
ei toiminnoissa	11	48	1	8
1–24 %	3	13	2	17
25–49 %	8	35	5	42
50–74 %	1	4	2	17
75–100 %	0	0	2	17
muut rikoslakirikokset				
ei toiminnoissa	78	46	1	1
1–24%	36	21	12	11
25–49%	35	21	33	31
50–74%	20	12	56	53
75–100%	0	0	3	3
ryöstö (RL 31.1–3)				
ei toiminnoissa	12	11	0	0
1–24 %	42	39	2	6
25–49 %	37	34	22	61
50–74 %	17	16	11	31
75–100 %	0	0	1	3

Toimintojen osuus	Suljettu vankila		Avovankila	
	N	%	N	%
siveellisyysrikos				
ei toiminnoissa	9	22	0	0
1–24 %	17	41	2	6
25–49 %	11	27	15	47
50–74 %	3	7	14	44
75–100 %	1	2	1	3
siviilipalvelusrikos				
ei toiminnoissa	2	25	0	0
1–24 %	2	25	0	0
25–49 %	4	50	7	24
50–74 %	0	0	22	76
75–100 %	0	0	0	0
varkausrikokset (RL 28)				
ei toiminnoissa	160	35	2	2
1–24 %	108	23	13	10
25–49 %	144	31	52	41
50–74 %	48	10	58	45
75–100 %	1	0	3	2
Puuttuva tieto				
ei toiminnoissa	6	60	0	0
1–24 %	2	20	0	0
25–49 %	1	10	2	67
50–74 %	1	10	1	33
75–100 %	0	0	0	0

Liitetaulukko 3. Vankitoimintoihin osallistuminen suljetuissa vankiloissa ja avovankiloissa laitostajan mukaan.

Toimintojen osuus	Suljettu vankila		Avovankila	
	N	%	N	%
Alle 1 kk				
ei toiminnoissa	296	77	14	12
1–24 %	40	10	30	26
25–49 %	35	9	32	28
50–74 %	10	3	38	33
75–100 %	1	0	2	2
1 kk–< 2kk				
ei toiminnoissa	276	52	9	4
1–24 %	105	20	32	13
25–49 %	100	19	66	27
50–74 %	44	8	133	54
75–100 %	3	1	7	3
2 kk–<3 kk				
ei toiminnoissa	111	33	0	0
1–24 %	80	24	20	12
25–49 %	88	27	43	26
50–74 %	48	14	97	60
75–100 %	5	2	3	2
3 kk–<6 kk				
ei toiminnoissa	106	23	1	0
1–24 %	126	28	11	5
25–49 %	155	34	89	40
50–74 %	64	14	119	53
75–100 %	6	1	5	2
6 kk–<12 kk				
ei toiminnoissa	43	11	1	0
1–24 %	100	27	17	6
25–49 %	166	44	88	33
50–74 %	65	17	147	56
75–100 %	3	1	10	4
12 kk–<24 kk				
ei toiminnoissa	18	5	0	0
1–24 %	94	28	8	4
25–49 %	144	44	80	38
50–74 %	73	22	120	57
75–100 %	1	0	3	1
>=24 kk				
ei toiminnoissa	3	2	0	0
1–24 %	58	30	6	4
25–49 %	123	64	106	72
50–74 %	8	4	35	24
75–100 %	0	0	0	0

Liitetaulukko 4. Vankitoimintoihin osallistuminen suljetuissa vankiloissa ja avovankiloissa vapautumisiän mukaan.

Toimintojen osuus	Suljettu vankila		Avovankila	
	N	%	N	%
15–<18				
ei toiminnoissa	0	0	0	0
1–24 %	3	100	0	0
25–49 %	0	0	0	0
50–74 %	0	0	0	0
75–100 %	0	0	0	0
18–<21				
ei toiminnoissa	26	39	0	0
1–24 %	25	37	7	20
25–49 %	13	19	11	31
50–74 %	3	4	17	49
75–100 %	0	0	0	0
21–<30				
ei toiminnoissa	245	31	10	3
1–24 %	235	30	39	11
25–49 %	230	29	138	40
50–74 %	77	10	153	44
75–100 %	2	0	7	2
30–<40				
ei toiminnoissa	256	30	3	1
1–24 %	180	21	27	7
25–49 %	298	35	140	37
50–74 %	100	12	199	53
75–100 %	6	1	6	2
40–<50				
ei toiminnoissa	188	33	5	1
1–24 %	109	19	18	5
25–49 %	182	32	130	37
50–74 %	84	15	190	53
75–100 %	7	1	13	4
50–<60				
ei toiminnoissa	114	41	4	2
1–24 %	46	16	26	13
25–49 %	74	27	63	31
50–74 %	41	15	106	52
75–100 %	4	1	3	1
60–				
ei toiminnoissa	24	48	3	5
1–24 %	5	10	7	12
25–49 %	14	28	22	39
50–74 %	7	14	24	42
75–100 %	0	0	1	2

SUMMARY

Sasu Tyni & Peter Blomster: Do prisoner activities reduce recidivism? (Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta?)

Twenty-first century prison services in Finland rely primarily on the 'What Works' paradigm, or the risk-need-responsivity (RNR) model. Prisoner activities, i.e. work, training and education, substance abuse and other prison programmes are keytools with which prison services aim to reduce recidivism and to facilitate the reintegration of released prisoners into society.

This study describes the participation of prisoners (N=3,970) released in 2008 from closed and open prisons in Finland in various prisoner activities. Its aim is to explain the associations between prisoner activities and recidivism as well as the associations of the prisoners' principal offences with participation and recidivism. The effects of individual prisoner activities on recidivism were excluded from the scope of the study.

In this research, the term 'recidivism' is used to refer to instances where a released prisoner has committed a new offence leading to a new sentence of unconditional imprisonment or community service. Prisoners were followed up for at least two years after release. Recidivism was analysed mainly by means of Cox regression analysis.

Prisoners released from closed and open prisons differed on many significant background factors. For instance, prisoners released from closed prisons were on average younger and they had been in prison more often than those released from open prisons. Research has shown that closed prisons release larger numbers of short-term prisoners who because of shortness of time have not been enrolled in prisoner activities. Despite the obvious logistical difficulties, it is important that

these activities can be made available to this group of offenders. Most long-term prisoners are released via open prisons. The prisoners released from open prisons participated in prisoner activities during their sentence, and the proportion of prisoners who did not take part in prisoner activities remained low, even when they had started serving their sentence in a closed prison. Besides the length of time spent in prison, other factors predicting participation in prison activities included gender, age and principal offence.

The main result of this research was that the level of participation in prison activities among prisoners released from closed or open prisons did not have a significant statistical effect on the risk of recidivism when prisoner activities were considered as a whole. Seen from the point of view of the Criminal Sanctions Agency, however, the results for prisoners released from open institutions indicate that prisoner activities can indeed have a positive impact, even though the associations detected did not reach statistical significance. The research leaves a number of unanswered questions. For instance, the recidivism rate for prisoners who did not participate in prisoner activities was lower in closed prisons than the average recidivism rate. Furthermore it is noteworthy that mechanisms of advance selection may be at play in participation in prisoner activities, for instance via the prisoner's personal motivation. The effectiveness of prisoner activities should be assessed not only against the criterion of recidivism, but also other indicators that describe reintegration into society as well as the prison atmosphere.

Keywords: imprisonment, recidivism, prisoner activities, corrections-based education, vocation and work programmes

Tilaukset:

RIKOSSEURAAMUSLAITOS / Viestintä

Puh. 029 56 88500

Fax 029 56 65440

viestinta.rise@om.fi

ISBN 978-951-53-3601-9 (nid.)

ISBN 978-951-53-3602-6 (PDF)

ISSN 1798-9213 (painettu)

ISSN 2342-4834 (verkkojulkaisu)